

Recht voor de beesten

Copyright © Michel Vandenbosch / Uitgeverij Hadewijch, 1996 Uitgeverij Hadewijch, Vrijheidstraat 33, B-2000 Antwerpen

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission.

Deze elektronische versie van het boek "RECHT VOOR DE BEESTEN" van Michel Vandenbosch is via OCR-software tot stand gekomen.

Deze software is niet perfect. Mogelijk staan er fouten in de tekst tengevolge van het omzetten.

Waarvoor mijn excuses.

GAIA kan hier niet voor verantwoordelijk gesteld worden.

P.W.

Antwerpen, 1 juni 2002

Recht voor de beesten

In vergelijking met de bezadigde klassieke dierenbeschermingsverenigingen heeft GAIA iets van een revolutionaire beweging. Maar uitwassen in de bio-industrie, hormonenschandalen, varkenspest en dolle-koeienziekte doen wel meer mensen vragen stellen bij de manier waarop we met dieren omspringen.

“Recht voor de beesten” beschrijft de achtergronden van vier jaar ophefmakende GAIA-acties. Het boek laat de diepere motieven zien van het streven van Michel Vandenbosch en GAIA naar rechtvaardigheid voor de dieren.

Het idee van dierenrechten komt niet uit het niets, maar heeft solide rationeel-etische gronden. Aan de hand van wetenschappelijke studies kan Michel Vandenbosch bijvoorbeeld de irrelevantie van veel dierproeven aantonen, het gestoord gedrag van dieren in dierentuinen aan de kaak stellen en het lijden van leghennen, varkens, kistkalveren, eenden en ganzen bijna voelbaar maken.

Bovendien schetst hij een fascinerend beeld van chimpansees, dieren op de grens tussen mens en dier. Er schort wat aan ons idee van menselijke superioriteit en de willekeur waarmee we dieren doden. De beweging voor dierenrechten is uiteindelijk een doorleefd streven naar een rechtvaardiger wereld voor mens en dier.

Michel Vandenbosch (1961) studeerde moraal in Brussel en Gent en is nu fulltime met GAIA bezig. De 5000 leden* tellende beweging groeide mede onder zijn impuls uit tot de meest mondige en spraakmakende dierenorganisaties van ons land.

GAIA bewijst dat sociale bewegingen door persoonlijk inzet een log politiek bestel tot humane wetten kunnen dwingen.

* 1996

Voor mijn moeder

De ware goedheid van de mens kan zich alleen in volstrekte zuiverheid en vrijheid manifesteren jegens hem die geen kracht vertegenwoordigt. De werkelijke morele beproeving van de mens, de meest essentiële (zo diep opgeborgen dat die zich aan onze blik onttrekt), berust op zijn verhouding tot wie aan hem zijn overgeleverd: de dieren. En dit werd het fundamentele debacle van de mens, zo fundamenteel dat juist daaruit alle andere debacles voortkomen.

Milan Kundera, De ondraaglijke lichtheid van het bestaan

1. Recht voor de beesten

2. 1985 -1992: het begin

Dierenrechten in het parlement
King en Kong
Animal Liberation
Mission: Impossible
GAIA 43
Zootje ongeregeld I
Het paardenkerkhof I
Mol de markt I
Straatpaardenkoersen I

3. Een fluwelen revolutie

Peter Singer
Tom Regan
Steve Sapontzis

4. 1992 - 1996: GAIA wint Waregem Koerse

Mc Dierenleed
Cold Turkey 109 Wie mooi is, doet lijden
De onco-ovenaars I
Luis in de pels
Zootje ongeregeld II
Zwijnerij
Mens-aap 1
Ezels
Het paardenkerkhof II
Straatpaardenkoersen II
Mest & pest
Kotsmisselijk van foie gras I
De proefballon doorprikt
Mens-aap II
Straatpaardenkoersen III
Kotsmisselijk van foie gras II
Straatpaardenkoersen IV
Het paardenkerkhof III
Vrij uit de legbatterij
Ben de Beer
De beestenwagens
Hoe wil wet werd
Zootje ongeregeld III
Het paardenkerkhof IV
Van de K.I. naar de kist
Kaken van staal
Kotsmisselijk van foie gras III
Mol de markt II
Ritueel gekeel

Vleesloos
Zootje geregeld?
Mens-aap III
De proefhondendealers
De onco-tovenaars II
Gaia wint Waregem Koerse

5. De toekomst

6. GAIA kort

7. Aanbevolen lectuur

8. Bibliografie

1. Recht voor de beesten

Sinds 1985 zet ik me in voor dierenrechten, vier jaar als Belgisch vertegenwoordiger van de International Primate Protection League, bijna drie jaar als dierenwelzijnswerker en woordvoerder van de dierenbeschermingsvereniging Veeweyde en vier jaar met de dierenrechtenorganisatie GAIA, waarvan ik een van de oprichters en huidig voorzitter ben. Al meer dan een decennium ben ik van dichtbij betrokken bij het verzet tegen dierenleed in onze samenleving.

Het begon met occasionele, nauwelijks omkaderde acties. Na verloop van tijd kwam ik steeds nadrukkelijker op de voorgrond terecht, als een soort van kroongetuige van de dieren crisis in België. Ik denk niet dat ik overdrijf door te stellen dat GAIA een sleutelrol vervult in de ontwikkeling van de moderne dierenbeweging in België.

Wat drijft dierenrechtenactivisten van GAIA? Wat bezielt ons? Het zijn vragen die velen zich stellen. Ik heb ervoor geopteerd onze motieven en doelstellingen te verduidelijken door mijn ervaringen als mens van vlees en bloed weer te geven. Het boek belicht dan ook hoe ik de acties, confrontaties, overwinningen, resultaten, ontgoochelingen, spanningen, dilemma's, twijfels en zekerheden heb beleefd als dierenrechtenactivist. Het wil echter verder reiken dan het anekdotische. Ik heb mijn licht opgestoken bij toonaangevende filosofen, ethici en wetenschappers. Achteraan in het boek is een lijst opgenomen met hun belangrijkste publicaties.

Constant aan de orde in mijn engagement is de relatie tussen empathie en ethiek. Ik beweeg mij dan ook voortdurend in een spanningsveld tussen rede en emotie. Gelukkig sta ik er niet alleen voor. Wat ik doe, doe ik samen met een grote groep van sterk gemotiveerde mensen. Voor een groot stuk zijn mijn ervaringen ook hun ervaringen.

Vanuit diverse hoeken klinkt vaak dat het allemaal niet zo erg is als GAIA het voorstelt. Moeten we daar nu ook al van wakker liggen, luidt het dan wanneer GAIA het dierenleed bij veetransporten, in dieren tuinen en slachthuizen aanklaagt. Maar steeds meer mensen overal ter wereld nemen dieren, hun leed en hun levens ernstig. Wat niet wil zeggen dat ze daarom hun ogen sluiten voor menselijk leed. Dergelijke mensen vind je bij GAIA terug.

Wij vragen nu *Recht voor de beesten*. Omdat de meeste dieren in onze samenleving bij de beesten af worden behandeld, overgeleverd aan de menselijke willekeur. Machteloos en rechteloos worden ze van hun vrijheid beroofd, opgesloten, verminkt, vergiftigd, vergast, geëlektrocuteerd, gekeeld, gestroopt, geschoten, vermorzeld, verbrijzeld, volgespoten, geslagen, gefolterd... Hun eigenheid wordt geminacht, hun noden en behoeften worden miskend. Van menselijke slachtoffers van oorlogsgeweld zegt men dikwijls dat ze als beesten werden afgeslacht. Er zijn nu eenmaal dingen die je je medemens niet aandoet, maar dieren of beesten blijkbaar wel, suggereert die uitdrukking.

Twintig jaar geleden was het niet anders, toen "*In naam van de beesten verscheen*", Ward Ruyslincks striemende aanklacht tegen dieren mishandeling in het Vlaanderen van de jaren zeventig. Het is een interessant verslag over hoe de toenmalige dierenbeweging in Vlaanderen aankeek tegen de omgang van mensen met dieren. Maar Ruyslinck keek in 1976 al wel een eindje verder. "Hoe zouden wij reageren als wij, zoals in de science-fictionfilm *De Apenplaneet*, door de chimpansees geregeerd werden," vroeg de auteur zich af ja, hoe zouden wij reageren "als wij door de honden aan de ketting werden gelegd, als wij door leeuwen met knallende zwepen verplicht werden in het circus onze kunsten te vertonen,

als wij het robbenvolk onze kinderen voor onze ogen zagen doodknuppelen, als wij door de vossen uit onze huizen werden uitgerookt, als ons door barbaarse panters een gloeiende staaf in de aars werd gedreven om onze huid niet te beschadigen, als onze vingers verbrijzeld of onze teelballen afgehakt werden op een proeftafel, als ons de ogen werden uitgebrand opdat we beter zouden zingen, als we in enge kratten werden getransporteerd naar de slachthuizen om er een nekschot te krijgen en tot voedsel te dienen voor het onverzadigbare, onverschillige dierenrijk”?

Sommige details mogen dan wel gedateerd zijn, Ruyslincks gedachte-experiment van toen heeft nog niets aan kracht ingeboet, vind ik. Ward probeerde zich dikwijls voor te stellen wat er zou 'kunnen gebeuren als de dieren in opstand zouden komen tegen de tirannie van de mens?

Een jaar eerder dan In naam van de beesten verscheen de eerste uitgave van Animal Liberation (Dierenbevrijding in het Nederlands), een indrukwekkend pleidooi voor een “opstand der dieren”, van de hand van de jonge Australische ethicus Peter Singer, met wie Ruyslinck gecorrespondeerd had. Animal Liberation maakte op mij een sterke indruk toen ik het voor het eerst las in 1985. Dat boek bepaalde mijn beslissing geen vlees meer te eten. Eind jaren '80 stelde ik Ward Ruyslinck voor samen een vervolg te schrijven op zijn boek. “Waarom schrijf je het niet zelf” raadde hij me aan. Er is sedertdien heel veel water naar de zee gevloeid maar nu is het toch zo ver gekomen.

Mag je tegen alle cynisme in aan de vooravond van de eenentwintigste eeuw nog een ideaal hebben? Mag je nog wel dromen van een meer rechtvaardige samenleving, een betere wereld? In onze westerse wereld mag dat zeker nog als je rechtvaardigheid betracht voor ieder mens op aarde, ongeacht zijn of haar huidskleur, geslacht, leeftijd of cultuur. Om die droom te realiseren mag je nog gedreven ten strijde trekken tegen het onrecht dat je medemens wordt aangedaan. Alhoewel. De laatste jaren weerklinkt steeds minder enthousiasme als de onfortuinlijke medemensen voor wie je het in eigen land opneemt tot een niet-westerse cultuur behoren. Solidariteit met die niet-westerse medemensen botst op meer onbegrip naarmate het spookbeeld van de kloof tussen arme en rijke mensen van de eigen cultuur regelmatig opduikt. Ik vind dat een erg kwalijke ontwikkeling. Wie rechtvaardigheid nastreeft tussen mensen onderling, wat ook hun culturele wortels zijn, vindt in mij een overtuigd medestander.

Maar met GAIA koester ik een droom die veel verder reikt dan de grens van de mens. Die droom is niet nieuw. Vele mensen voor mij hebben hem gedeeld, elk als kind van hun tijd. De geschiedenis telt veel voorbeelden, heel bekende zoals de vijftiende-eeuwse homo universalis Leonardo da Vinci en de zestiende-eeuwse essayist Michel de Montaigne en minder bekende zoals de Britse leraar Henry S. Salt in het begin van deze eeuw. Die pacifist en humanist was een persoonlijke vriend van Mohandas Gandhi, die tijdens zijn verblijf in het Verenigd Koninkrijk onder invloed van Salt zijn filosofie van ahimsa ook ging toepassen op zijn omgang met dieren en ethisch vegetariër werd.

Een tijdgenoot van Henry Salt was onze landgenoot Jules Ruhl, oprichter van de eerste Belgische asielen. Onder impuls van deze doctor in de wis- en natuurkunde én vegetariër kwam de eerste dierenbeschermingswet van 1929 tot stand. Ook hij droomde van een rechtvaardige omgang van mensen met beschermwaardige levende wezens die niet tot onze soort behoren.

Vandaag droom ik met GAIA van een wereld waarin mensen, ongeacht hun huidskleur, geslacht, leeftijd of cultuur, om het even welk levend individu dat gevoelens en verlangens heeft rechtvaardig behandelen, ongeacht de soort waartoe het behoort. Ik droom van een maatschappij waarin de mensen voldoende empathie ontwikkelen. Een empathie die verder gaat dan te beseffen dat mensen met een andere huidskleur of van een andere cultuur medemensen zijn, die je niet aandoet wat je niet wil dat men jou aandoet. Ik droom van een samenleving waarin de mensen zich ook voldoende kunnen inle-

ven in dieren om te beseffen dat het hun mededieren zijn, die evengoed als zichzelf pijn kunnen lijden en genieten van hun leven. Die droom deel ik met iedereen die opkomt voor de rechten van de zwaksten en de kwetsbaarsten zonder menselijk gezicht.

Voor anderen is die droom een nachtmerrie. Uit ervaring weet ik dat niet weinig mensen zich bedreigd voelen door de acties die GAIA in België onderneemt, omdat hun mens- en dierbeeld in het algemeen en hun eng begrepen eigenbelang in het bijzonder ermee botsen. Vol vooroordelen en angst schilderen ze ons af als des duivels. Sommigen deinzen er niet voor terug om onze motieven te verdraaien of verkeerd voor te stellen, de ene keer al grover en onzinniger dan de andere, soms zelfs heel vicieus.

Mogelijk spoort dit boek hen aan tot meer intellectuele eerlijkheid, misschien komen ze zelfs tot andere inzichten. Hoe ondenkbaar dat vandaag ook lijkt, misschien staan diegenen die de strijd voor dierenrechten vandaag verwerpen, morgen toch nog mee met ons op de bres.

Ik zal hier niet alle mensen opnoemen die een invloed hebben gehad op mijn denken en zijn. Maar VUB-biomathematicus Roland Corluy en Jaap Kruithof - wie in het Vlaanderen van de voorbije dertig jaar is niet door hem beïnvloed? - zijn zeker een speciale vermelding waard. Waarom dat zo is, komt in het boek aan bod. En natuurlijk ook Ann De Greef zonder Ann zou GAIA wellicht nooit bestaan hebben. Ook zij heeft haar stempel gedrukt op de ontwikkeling van GAIA.

Er is nog een belangrijke groep naar wie mijn woorden van dank uitgaan. Al die schitterende mensen die zich volkomen vrijwillig inzetten voor GAIA, vrouwen en mannen die hun vrije tijd en verlofdagen besteden aan acties voor de lotsverbetering van weerloze dieren. Mensen met een gezin en een job, die tijd vrijmaken voor hen die niet zelf kunnen opkomen voor hun welzijn en rechten. Met hen sta ik in vaak moeilijke omstandigheden op de bres voor dierenrechten. Met hen haalt GAIA resultaten, gaan we vooruit en wordt onze droom telkens wat meer werkelijkheid.

Ik liep al een paar jaar rond met de gedachte om mijn ervaringen in boekvorm weer te geven. Actie- en campagnevoeren slorpten mij zodanig op dat het er maar niet van kwam. *Recht voor de beesten* zou ik dan ook nooit geschreven hebben, indien enkele mensen mij niet over de streep hadden getrokken. Johan Braeckman, de door academici als Etienne Vermeersch en Jaap Kruithof geharde moraalwetenschapper en ecofilosoof, ben ik zeer erkentelijk voor zijn morele steun en des kundig advies over de dierenrechtenethiek. Ik stel het zeer op prijs dat Johan een deel van zijn tijd wilde besteden aan de kritische lectuur van het manuscript. In dat verband wil ik zeker ook Ann niet vergeten. Terwijl ik intensief aan dit boek werkte, stak zij op kantoor enkele tandjes bij. Ook Jan Bosteels en Leo De Haes van uitgeverij Hadewijch ben ik zeer dankbaar omdat zij mij de gelegenheid boden te verduidelijken waarover mijn engagement voor dierenrechten werkelijk gaat.

Niet alle acties van de afgelopen jaren konden in dit boek aan bod komen. Ik denk dan bijvoorbeeld aan protest tegen hanen- en stierengevechten.

Dit boek is uiteraard vooral bedoeld voor mensen die de dierenrechtenklok al ergens hebben horen luiden maar niet goed weten waar de klepel hangt. Maar eigenlijk heb ik het geschreven voor hen die het nooit zullen kunnen lezen, de niet-menselijke slachtoffers van geweld en onrecht, in de hoop dat het de menselijke lezer doet nadenken over zijn of haar verhouding tot de dieren, in de hoop dat het

de lezer ook tot handelen inspireert. Want hoe groter de groep van mensen die een rechtvaardige omgang met dieren betrachten, hoe groter de hoop dat onze droom werkelijkheid wordt. Met dien verstande dat ik gepokt en gemazeld waakzamer geworden ben voor de vele obstakels, ijzers en wolfsklemmen die verspreid liggen over de nog lange weg. Daarom droom ik met beide voeten op de grond. En ik ben nog niet zo gauw van plan mijn droom op te bergen. Zeker weten.

2. 1985-1992: het begin

DIERENRECHTEN IN HET PARLEMENT

Vrijdagavond, 7 april 1995. Het was al half elf toen de portier mij toonde hoe ik door het doolhof van het federale parlement de uitgang kon terugvinden. In een roes dwaalde ik door de gangen van het majestueus huis van de verkozenen des volks. Alle onheilsboden kregen nu toch ongelijk. Onze parlementaire democratie had gewerkt, zesenzestig jaar na het verbod op hanengevechten eindelijk nog eens in het voordeel van de allerzwaksten en meest kwetsbaren, de meest verworpenen onder ons, de dieren. Even voordien had de kamer het wetsontwerp Bourgeois tot wijziging van de dierenwelzijnswet van 1986 goedgekeurd. Enkele ogenblikken voor de ontbinding van het parlement in functie van de nakende verkiezingen, had de kamer gestemd voor het verbod op straatpaardenkoersen en het verbod op straten- en marktenhandel in honden en katten. Enkel het Vlaams Blok stemde tegen, de VLD onthield zich.

Het verbieden van straatpaardenkoersen weerspiegelde het oordeel van het gros van de samenleving dat dieren doen lijden uit sensatiezucht immoreel is. Met het verbod op straten- en marktenhandel in honden en katten kreeg het welzijn van dieren voor het eerst in de geschiedenis van ons land voorrang op winstbejag. Ik zuchtte van opluchting, van verlichting ook en voelde de vermoeidheid van het ijsberen van de laatste dagen en alle spanningen van de laatste weken uit mijn spieren wegvloeien.

Mijn gedachten gingen uit naar Jean Taymans, medestrijder van het eerste uur bij GAIA, wiens betrachting bewaarheid werd. Lang voor er sprake was van GAIA had Jean de dierenellende en de maffiapraktijken op de markt van Mol elke zondag opnieuw meegemaakt. Enkele maanden na de oprichting van GAIA overleed hij plotseling, na een aanslepende ziekte. Dit had hij nog moeten meemaken.

Ik dacht ook aan Jules Ruhl. Hoe zou hij zich gevoeld hebben toen de hanengevechten in ons land onder zijn impuls verboden werden in 1929. De wet op de hanengevechten en de eerste Belgische dierenbeschermingswet waren indertijd de kroon op zijn levenswerk.

De beslissing van het parlement op 7 april 1995, waarop de acties “van bepaalde dierenrechtenorganisaties” volgens SP-kamerlid Patrick Hostekint “zwaar gewogen” hadden, kon voor GAIA na minder dan drie jaar activiteit slechts het begin van een evolutie betekenen. De weg naar de erkenning van dierenrechten was ook in ons land ingeslagen.

“Uit de besprekingen van het wetsontwerp in de kamercommissie is gebleken dat alle democratische partijen dierenwelzijn ernstig nemen. Dat is de grote verdienste van GAIA” had Agalev volksvertegenwoordiger Luc Barbé tijdens de plenaire zitting een paar dagen eerder betoogd. Ik sprong eerst wel een gat in de lucht, ik vond het allemaal zeer bemoedigend en uiteraard voelde ik me een tevreden mens, maar euforisch deed ik niet. Ook niet toen minister van Binnenlandse Zaken Louis Tobback de straatpaardenkoersen van Sint-Eloois-Winkel in 1993 eenmalig verboden had, want daarmee waren ze nog niet definitief bij wet aan banden gelegd. Ik was me er zeer goed van bewust dat er nog een moeilijk parcours met zware hindernissen en gevaarlijke bochten viel af te leggen. Zouden de ambulante handelaars in honden en katten zich zonder slag of stoot neerleggen bij de feiten? In ieder geval maakte de gewijzigde dierenwelzijnswet geen einde aan het voederen onder dwang van eenden en ganzen voor foie gras. Noch aan de ellende van varkens, kalveren en kippen in de intensieve veehouderij... Er was nog zoveel leed waaraan men niet wilde raken.

Ik moest denken aan Roger Amhem, die zijn strijd tegen de vogelvangst in ons land begon in 1960. Toen waren ze nog oppermachtig, de vogelvangsters. Vandaag hebben ze dankzij de tomeloze inzet en

bedrevenheid van Roger en zijn professionele ploeg vogelbeschermers bijna al hun pluimen verloren. Hun tijd is vervlogen. Dertig jaar geleden stond luchtmachtofficier Arnhem er nog helemaal alleen voor, maar ook die tijd is definitief voorbij.

In 1987 verbood de rechtbank de rattenschietingen van Zaffelare, op grond van de derde dierenwetswet uit 1986. Het met pijlen doorboren van levende ratten, opgesloten in sigarenkistjes die aan een hoge paal bevestigd werden, werd eindelijk ook door een rechter als wrede dierenmishandeling beschouwd.

Het klinkt als een cliché, maar om de bakens te verzetten voor meer rechtvaardigheid heb je mensen nodig. Bezielde mensen. Gedreven maar ook bedreven mensen. Geen heiligen maar mensen met hun grote en kleine kanten, die de loop van de geschiedenis trachten te veranderen ten goede en daar met vallen en opstaan ook nog in slagen. Ook voor dieren.

Ik dwaalde even af naar mijn oersterke grootmoeder, die een jaar voordien plots was overleden. Een mens uit één stuk, zoals ze - zegt men dan - vandaag niet meer gemaakt worden. Een vrouw met het hart op de juiste plaats, gemaakt om van te houden. Hoe vaak had ze me als kind niet voorspeld "Gij komt nog eens op de televisie, en bij de ministers." Wie had kunnen voorspellen dat GAIA zo snel na haar oprichting ingrijpende resultaten zou kunnen boeken voor dieren? Ik had zelf eerlijk gezegd geen flauw idee van wat de toekomst voor mij in petto had, zeker niet toen ik begin juli 1985 voor de eerste keer op de bres stond voor de rechten van dieren. Wist ik veel dat ik toen de keuze van mijn leven zou maken.

KING EN KONG

Mijn allereerste wapenfeit voor dieren vond plaats in 1984, toen ik voor de International Primate Protection League (IPPL) inlichtingen trachtte in te winnen bij een berucht dierenhandelaar uit Westerlo over een bedenkelijke transactie met goudkopleeuwaapjes, een met uitsterven bedreigde soort. Net voordat de Conventie van Washington ook in ons land eindelijk van kracht werd, was de handelaar er via via in geslaagd negenentwintig goudkopleeuwaapjes in zijn bezit te krijgen, naar schatting bijna een derde van de totale wildpopulatie. De internationale verontwaardiging was groot. In opdracht van de Belgische afdeling van de IPPL probeerde ik te weten te komen wat de man van plan was met de dieren. Wilde hij ze ondanks de wet toch verkopen aan de meestbiedende? Met een microfoon verborgen onder mijn trui bood ik me bij de handelaar aan als geïnteresseerde koper. De man was op zijn hoede en wilde niet veel kwijt. Veel leverde de actie dan ook niet op.

Als jonge medewerker van bio-antropoloog Roland Corluy aan het VUB-Centrum voor Biomathematica, viel mijn oog toevallig op een paar intrigerende zinnestukjes uit een artikel in *Knack* op 2 juli 1985. Naar aanleiding van de vijftiendagste verjaardag van de Zairese onafhankelijkheid maakte koning Boudewijn een reis naar onze voormalige kolonie. Journalist Jos Grobben vermeldde terloops dat zwaar bewapende Zairese militairen de koninklijke bagage begeleidden naar het vliegtuig waarmee de koning en zijn gevolg vanuit Gbadolite zou terugkeren naar ons land. Grobben had bij de bagage een ivoren slag-tand opgemerkt en vroeg zich af of daar niks loos mee was. Paul Goossens van *De Morgen* had het blijkens zijn artikel ook gezien.

Ook Roland Corluy rook onraad. Corluy vertegenwoordigde IPPL in België en maakte deel uit van het Wetenschappelijk Comité dat in de schoot van het ministerie van Landbouw was opgericht om toe te

zien op de toepassing van de Conventie van Washington.

Hoe de vork precies aan de steel zat, werd ons snel duidelijk. Tipgevers op de luchthaven van Zaventem wisten ons te vertellen dat er niet alleen ivoor met de bagage was meegekomen, maar ook luipaardvellen, slangenhuiden en tot asbakken getransformeerde olifantenpoten. En dat was nog niet alles: ook twee bleekgezichtchimpansees waren meegereisd in uiterst oncomfortabele omstandigheden. Men had de apen in zakken gestoken en zo in het vliegtuig 'gesmeten'. Een derde aap maakte de overtocht naar onze windstreken niet mee. Het dier was nog voor het vertrek gestorven.

Meer dood dan levend kwamen de twee chimpansees op het koninklijk paleis aan. Het hof liet er geen gras over groeien en belde meteen naar de Antwerpse Zoo om de levende - nou ja - geschenken te komen afhalen, in alle discretie wel te verstaan. Maar dat feest ging niet door. Corluy en ik besloten dat dit schandalig gesol met bedreigde dieren niet in de doofpot mocht belanden. 's Anderendaags blokletterde *De Morgen* op de frontpagina 'Apensmokkel met koninklijk vliegtuig'. Minister van Buitenlandse Zaken Leo Tindemans haastte zich om de hele zaak af te doen als een uitwisseling van geschenken tussen staatshoofden die je onmogelijk kan weigeren. Het zou hem zuur opbreken. Twee dagen later lichtte ik de ware toedracht toe op de allereerste persconferentie die ik in mijn leven georganiseerd had.

Het was drummen voor een zitje in de zaal van het IPC. Een van de chimpansees was intussen gestorven in de Antwerpse Zoo. Belangrijkste doodsoorzaak: verregaande uitdroging. Professor Corluy en ik belden de halve wereld af op zoek naar steun. Die vonden we ook bij de meest befaamde chimpansee-gedragsdeskundigen ter wereld. De wereldautoriteit terzake, dr. Jane Goodall, die al 25 jaar de chimpansees van Tanzania bestudeerde in het wild, stak haar verontwaardiging niet onder stoelen of banken en stuurde ons een verklaring die er niet om loog. België had de Conventie van Washington flagrant geschonden, goed anderhalf jaar nadat het internationaal verdrag bij ons in werking was getreden.

Ook aanwezig op de persconferentie was vogelbeschermer Roger Amhem, die ik toen voor het eerst ontmoette. Hij maakte indruk met zijn betoog dat het bedreigde diersoortenbeleid van de landbouwminister met de grond gelijk maakte.

De zaak haalde de internationale pers. Thé *Wall Street Journal* blokletterde "Belgian King Baudouin smuggles chimpansees". Een Amerikaanse milieujurist verklaarde dat zelfs Ronald Reagan een dergelijk internationaal verdrag niet zou schenden, en zeker niet op zo'n flagrante manier. De hele kwestie lag minister van Landbouw Paul De Keersmaecker zwaar op zijn maag. Had hij kort voordien toch niet de kwalijke Belgische reputatie als draaischijf van de handel in bedreigde diersoorten naar het verleden verwezen en België als voorbeeld bewierookt voor de strikte naleving van de Conventie van Washington.

Er werd een oplossing gezocht voor het spijtige incident. In een poging de illegale transactie te regulariseren 'en aldus de publieke opinie wat te bedaren' werden achteraf officiële vergunningen afgeleverd, geantedateerd door de Zairese overheid. Ook de status van de dieren werd aangepast. Chimpansees behoren tot bijlage 1 van de Conventie, wat betekent dat de handel in chimpansees verboden is. Op de vergunningen stonden ze geboekstaafd als bijlage 2 - de status voor minder bedreigde dieren - waarin handel onder bepaalde voorwaarden is toegelaten.

Uit protest tegen die gang van zaken nam Roland Corluy ontslag uit het Wetenschappelijk Comité. Begin januari 1987 had ik meer dan dertigduizend handtekeningen verzameld van biologen, ecologen, milieuverenigingen, dierenrechtenverenigingen en activisten uit vijfendertig landen van alle werelddelen, op Antarctica na. Zelfs het befaamde SIPRI-vredesinstituut ondersteunde de actie. De petitie klaagde het gesjoemel aan met de vergunningen; de Conventie van Washington mocht niet verworpen tot een vod

papier.

De overheid nam in verband met de gecontesteerde invoer van chimpansees en afgeleide producten van beschermde dieren een protocol aan dat ons land geen geschenken van die aard meer zou aanvaarden. Later las ik in de krant dat paus Johannes-Paulus op een van zijn Afrikaanse reizen een okapi cadeau had gekregen. In een rapport uit 1987 van Greenpeace “over de wijze waarop de Europese Gemeenschap de trafiek in bedreigde soorten aanmoedigt”, waaraan ik had meegewerkt, werd dit soort praktijken scherp aangeklaagd. Hoe sterk wij ook aandrongen, de overheid ging niet in op onze vraag de overlevende chimpansee over te brengen naar het gespecialiseerd Zambiaanse opvangreservaat Chimfunshi voor in beslag genomen chimpanseewezens. Er zat voor Maaïke niks anders op dan er het beste van te maken in gevangenschap in de Antwerpse dierentuin.

Huiscartoonist ZAK van *De Morgen* haalde maandenlang inspiratie uit het vervolgverhaal 'King en Kong'. Wie ook meespeelde was ridder François de Donnée, later burgemeester van Brussel, toen als minister van Ontwikkelingssamenwerking ook van de partij in Zaïre. Apen of ivoor had hij niet gekregen, wel een grijze roodstaartpapegaai, ook zonder vergunning. Maar ook aan dat euvel werd snel verholpen. In 1995 ontmoette ik de Brusselse burgemeester in de studio's van RTL waar ik te gast was in het programma *Controverse*. Ik vroeg hem hoe zijn papegaai het stelde. 'En pleine forme,' reageerde de Donnée enthousiast, niet vermoedend welke impact de hele affaire heeft gehad op mijn levensloop. “Mijn vrouw haalt hem geregeld uit zijn kooi en laat hem dan wat rondvliegen”, vertelde de burgemeester nog.

Met het schandaal van de apen van de koning voelde ik de allereerste keer in mijn leven de gensters van het heilige vuur. Het zou niet de laatste keer zijn. Telkens als ik een artikel las dat flagrante dierenuitbuiting als volkomen normaal voorstelde of op de televisie een reportage over dierenleed zag die mijn bloed deed, koken, voelde ik dat moeilijk te omschrijven en te verklaren opstandige gevoel in mij opborrelen. Het gevoel dat ik er zelf wat zou moeten aan doen of er zou helemaal niets gebeuren. Een heel vreemde gewaarwording.

Eerst dacht ik dat ik mij misschien in de journalistiek moest begeven om dierenuitbuiting onrechtstreeks te kunnen aanklagen, al was het maar om over protestacties verslag uit te brengen. Maar over welke acties zou ik dan wel kunnen schrijven? Tegen het leed van dieren dat mij opstandig maakte, werd in ons land bij mijn weten nauwelijks iets noemenswaardigs ondernomen. Aanvankelijk trachtte ik de bron van mijn ergernis van me af te zetten maar telkens opnieuw kwam de wil terug om me te verzetten tegen wat ik aanvoelde als onrecht. Telkens weer spookte diezelfde vraag door mijn geest. Hoe zou ik het na de apen van de koning verder aanpakken? Tot de gensters vlammen werden en ik mijn keuze maakte voor mijn leven. Mijn moeder en grootmoeders verklaarden me knettergek. Mij voor dieren gaan inzetten, dat bracht nu toch werkelijk totaal geen frank op. Mijn overbezorgde moeder begreep er niets van en zag me al tussen de clochards verzeilen. Vurig hoopte ze dat mijn gekke bui zou overwaaien. Maar ik wou en zou de wegen verkennen die mij zouden leiden naar GAIA. Er broedde al iets in mijn achterhoofd maar voorlopig kreeg ik geen duidelijk beeld. Het prototype van een strijdvaardige, slagkrachtige en doeltreffende organisatie moest nog vaste vorm krijgen. Moeder bleef zich maar afvragen wat mij bezielde.

Waarom toch dieren? Zat dat al van kindsbeen af in mij? Als kind gedroeg ik me niet als een buitenge-

wone dierenliefhebber. In elk geval niet meer en niet minder dan de meeste kinderen. Ik ben geboren op 23 juli 1961 en opgegroeid als enig kind van een alleenstaande moeder in een arbeidersgezin in Beersel, in het hart van de Zennevallei. Ik leefde er met moeder, grootmoeder en grootvader enkele honderden meter hoger dan het door Willy Vandersteen vereeuwigde kasteel van Beersel.

Grootvader Jozef Vandenbosch was stukadoor en kabeltrekker van beroep. Tijdens de tweede wereldoorlog was hij gedwongen gaan werken in Frankrijk. Hij was een wielerfanaat en kon goed tekenen. Volgens mijn grootmoeder Clara had hij het veel verder kunnen schoppen als hij had mogen verder studeren in plaats van op zijn veertiende te moeten gaan werken als kostverdiener voor een kroostrijk gezin.

Meter was schoonmaakster in een restaurant. Zij had als enige dochter het grootste deel van haar jeugd in Frankrijk gewoond. Moeder en dochter waren vader achternagegaan korte tijd nadat die als seizoensarbeider naar Frankrijk was getrokken om daar voor hetzelfde werk als hier een frank loon per uur meer te verdienen. Grootmoeder sprak geen gebenedijd woord Frans toen ze in Armentières terechtkwam, een dorpje niet ver over de grens.

Aanvankelijk werd ze op school constant uitgelachen omdat ze nog op klompen liep terwijl haar klasgenootjes al geschoeid konden ravotten. Toen ze op een dag huilend thuiskwam van school, kreeg ze van haar moeder de gouden raad vooral niet op haar kop te laten zitten. Dat viel niet in dovemansoren. Het moet gezegd dat meter zich behoorlijk doeltreffend uit de slag trok. Letterlijk dan. Ze dwong snel respect af toen ze een robbertje uitvocht met enkele belhamels en het gevecht ook won van de stoere jongens, die “La petite flamande” een lesje wilden leren over de lokale machtsverhoudingen. Met slaande argumenten maakte ze haar visie over het rollenpatroon duidelijk aan het jeugdige mansvolk. Amper een woord Vlaams kende ze nog toen ze als jonge vrouw naar haar land van herkomst terugkeerde.

Met nonkel Fons - de man van grootmoeders nicht Anna - trok ik vele zondagen lang door het hele land. Hij leerde me België's natuurlijke, rijkdommen en andere inheemse wereldwonderen kennen. Tijdens de tweede wereldoorlog had hij geweigerd in Duitsland te gaan werken in de fabriek van de bezetter. Met de Gestapo op zijn hielen sloot hij zich als jonge kerel aan bij de Witte Brigade.

Als zesjarige zag ik voor mijzelf een loopbaan weggelegd bij de gemotoriseerde rijkswacht. Als iemand mij vroeg wat ik later wilde worden, antwoordde ik steevast “zwaantje”. Eind jaren zestig keek ik me de ogen uit mijn kop toen Eddy Merckx in de gele trui het peleton van de Ronde van Frankrijk aanvoerde, dat de Beerselberg kwam opgevlogen. Rodania, Rodania... Maar in mijn rondes die door plastic wielrennertjess uitgereden werden, won underdog Frans Verbeek vaker dan Merckx.

Rond mijn tiende zag ik mezelf in de eerste ploeg van Club Brugge meespelen. Als Pierre Carteus of Wilftied Van Moer (Standard vond ik een goede tweede keuze) schoot ik de netten bol en met Brazilië werd ik in 1974 wereldkampioen op ons pleintje. In de middeleeuwse burcht van Beersel ging ik met Mark, Freddy en de andere ridders in navolging van Suske en Wiske vanzelfsprekend op zoek naar de schat van Beersel uit het stripalbum. In de bossen van Beersel vielen de Jappen geregeld aan. Zorro, Robin Hood of Batman hadden voor ons geen geheimen. Ook het voltallige team van Mission Impossible en Buck en Manolito van het populaire westemfeuilleton High Chaparall behoorden tot mijn kranse vaste helden. Maar als het scenario Indianen voorzag, koos ik steevast de kant van de Apachen. Een jaar later leerde ik trompet spelen bij de plaatselijke harmonie. Gebeurde dat aanvankelijk vooral omwille van de schone ogen van een nooit beantwoorde jeugdliefde, al gauw kreeg ik de smaak van de muziek te pakken.

En liefde voor dieren? Zoals in veel Vlaamse gezinnen hadden we thuis een hond. Zoals in zovele gezinnen maakte onze “spits” - Beersels dialect voor keeshond - deel uit van de familie. Ik had een speciale band met Joekie, die zowat op hetzelfde moment als ik ten tonele verscheen ten huize Vandenbosch. Samen maakten we er een gezellige boel van in mijn box; het speelse jonge dier wilde kost wat kost vertoeven bij het kruipend mensenkind. Toen Joekie vijftien jaar later stierf, was ik daar dan ook het hart van in. Moeder had me wijsgemaakt dat het doodzieke dier door de dierenarts uit zijn lijden was verlost, terwijl Joekie in feite was doodgeschoten.

Kinderen ondervinden wel eens de drang om machtsspelletjes uit te testen, en dieren zijn daar niet zelden het slachtoffer van. Daar kon ook Joekie van meespreken, toen ik haar razend kwaad berispte omdat ze mijn soldaatjes, die ik nauwgezet in slagorde had opgesteld, net voor de ultieme aanval had omvergelopen. Wat later riep ik haar bij me en berispte haar opnieuw, zonder enige aanleiding. Joekie reageerde verward. Als ik eraan terugdenk, heb ik daar nog altijd spijt van.

Ook een haantje-de-voorstee bij de scouts genoot met flinke teugen van zijn macht over dieren toen hij met veel geestdrift een pad folterde. Het dier had hij op de prikkeldraad van een weide gespiest. Ik stond erbij en keek ernaar maar ik heb gezwegen. In het derde jaar Latijn-Wetenschappen aan het Sint-Victor Instituut in Alseberg heb ik ook gezwegen, toen broeder Remy, ex-missionaris uit Burundi, als volleerd volgeling van Descartes betoogde dat dieren geen ziel hadden en natuurlijke machines zonder rede waren, die je niet ernstig moest nemen. Broeder Remy apprecieerde ik zeer als leraar Nederlands maar dat verhaal over de aard van de beestjes vond ik klinkklare nonsens. Ik zag toch wat ik zag. Zelfs met grootvaders konijnen kon je communiceren. Dieren hadden gevoelens, wat je van een ijskast niet kunt zeggen. Maar ik hield me gedeisd en vroeg me stilletjes af waar mijn parkieten ergens zouden uitgaan. Na veel gezaag en geklaag had ik mijn grootvader eindelijk zover gekregen dat hij zijn oude duiventil tot een voliëre voor parkieten had omgebouwd. Op een dag lieten we ze wegvliegen. Ze legden toch geen eieren.

Misschien was er één gebeurtenis in mijn jonge jeugd jaren die zou kunnen wijzen in de richting van enige rebelse voorbestemdheid. In mijn laatste jaar humaniora moesten een leraar biologie en een lerares muziek de plaats ruimen. Wij leerlingen pikten dat niet en gingen over tot actie: we boycotten de lessen en betoogden op de speelplaats en het voetbalveld. Ik werd verkozen tot de groep van drie onderhandelaars met de schooldirectie. De leraar biologie mocht blijven; de lerares muziek moest gaan.

Rond 1978 ging mijn belangstelling behalve naar meisjes vooral uit naar de ravages die de Amerikanen en hun CIA aanrichtten in Chili, Nicaragua en El Salvador. In mijn ogen konden de Amerikanen nog maar weinig goeds doen. Ik walgde van de dictaturen, de doodseskaders, de smerige oorlogen, de verkrachtingen en moordpartijen die zij orchestreerden of in de doofpot trachtten te steken in naam van hun heilige oorlog tegen de Sovjetspoken. Hoe had ik John Wayne ooit als een van mijn Great American Heroes kunnen beschouwen? Ik ging naar allerlei solidariteitsavonden zonder mij daarom echt te engageren. Ik bleef het liever op mijn eentje van op een afstand bekijken.

Mijn leraar Latijn wekte mijn interesse op voor filosofie. De lectuur van Het boek der kampen betekende voor mij een zware schok. Voordien had ik het bestaan van God altijd met veel verve verdedigd maar nu begon ik me toch af te vragen hoe een goede en almachtige God die alles weet de holocaust kon toelaten. Zonder God wilde ik doorgronden waarom mensen elkaar al die wreedheden kunnen aandoen. En daarom ging ik moraalwetenschappen studeren aan de VUB.

Tijdens die studies heb ik veel getuigenissen gelezen van slachtoffers van de nazi concentratie- en uitroeikingampen en werken van allerlei auteurs die een antwoord trachtten te bieden op de hamvraag

“Waarom?” Maar professor Maurice Weyembergh leerde mij ook het werk kennen van Sovjetdissidenten zoals Alexander Solsjenitzin. Le zéro et Pinflini van Arthur Koesder uit 1945 liet geen twijfel bestaan over de misdaden van Stalin. Ik las het werk van Stanley Milgram die in de jaren zestig het psychologisch mechanisme trachtte te ontrafelen waardoor modale mensen op bevel in staat blijken tot de grootste verschrikkingen wanneer ze de verantwoordelijkheid voor hun daden kunnen afschuiven op een hogere macht, de autoriteit wiens bevelen ze opvolgen. “Wie de starter weet te vinden kan de machines besturen”, schrijft Harry Mulisch over nazi-kampcommandant Rudolf Höss en nazi-topfunctionaris Adolf Eichmann, beiden “bezeten door het bevel”. Eichmann, “de juiste man op elke plaats”, die de uitroeiing van miljoenen joden organiseerde - niet omdat hij ze haatte maar omdat men het hem bevolen had -, leefde na de oorlog als een vreedzaam burger in zijn schuiloord in Argentinië tot hij door een Joods commando ontvoerd werd om te worden terechtgesteld in Israël. In 1961 werd deze man, die in niets geloofde behalve in het bevel van hogerhand, in Tel Aviv ter dood veroordeeld.

Iemand die wel gelooft, maar dan niet zozeer in bevelen van hogerhand, is de dissidente Duitse theoloog Hans Küng, wiens boek Christen zijn op mij een sterke indruk had nagelaten. Hij had het onder andere geschreven “voor diegenen die niet geloven, maar toch ernstig vragen.” Deze pleitbezorger van de geweldloze bevrijdingstheologie, door paus Johannes XXIII nog benoemd tot officieel theologisch deskundige bij het Tweede Vaticaans Concilie, belichtte de figuur van Jezus van Nazareth nadrukkelijk als een “man van de daad”, die “revolutionairen en evolutionairen” tot actie inspireerde. Küng zou het later zwaar aan de stok krijgen met Rome, zodanig zelfs dat paus Johannes-Paulus hem verbood nog langer te doceren aan de universiteit van Tübingen.

In 1981 volgde ik de cursus fysische antropologie van professor Roland Corluy, biomathematicus Corluy besteedde veel aandacht aan de verwantschap tussen mensen en dieren. Tussen mensen en dieren gaapt geen onoverbrugbare kloof, legde hij uit. Het verschil tussen mens en dier is graadueel. En dat is geen kwestie van geloof maar sinds Darwin en zijn evolutietheorie elementaire wetenschap.

Mensen lijken niet alleen op dieren, we zijn dieren. Ter illustratie gaf Corluy tekst en uitleg bij de evolutionaire en biochemische verwantschap tussen mensen en chimpansees. Onze evolutionaire wegen zijn waarschijnlijk slechts vijf miljoen jaar geleden uiteengegaan. Voor die tijd waren wij één in onze gemeenschappelijke voorouder. In biochemisch opzicht zijn wij voor meer dan 99% identiek. Het verschil ligt hem in dat kleine procentje dat van een mens een mens maakt met zijn of haar specifieke talenten en van een chimpansee een chimpansee. Maar in plaats van ons blind te staren op de verschillen tussen mensen en mensapen, was Corluy van oordeel dat het de moeite loont de gelijkenissen onder de loep te nemen.

Corluy nam niet enkel het wetenschappelijk aspect van de zaak in beschouwing. Hij knoopte er een aantal morele implicaties aan vast omtrent onze omgang met dieren in het algemeen en de behandeling van mensapen in het bijzonder. Daarbij bracht hij verslag uit van de baanbrekende en ronduit fascinerende onderzoeksresultaten van Jane Goodall. Sinds het begin van de jaren zestig bestudeert zij het gedrag van de chimpansees van Gombe in Tanzania zoals een antropoloog dat bij een natuervolk zou doen.

Chimpansees leven in het wild in gemeenschappen van zestig tot honderdtwintig individuen. Alles wat ze moeten kunnen om te overleven en te functioneren binnen de groep, leren ze vooral van hun moeder. Moeder chimpansee leert aan haar kind hoe je twijgjes moet transformeren tot werktuigen om termieten te vangen of welke stenen geschikt zijn om noten te pletten. Pas vanaf hun vijfde levensjaar leren ze op eigen benen te staan. Maar de band met hun moeder blijft hun leven lang bestaan. Chimpansees hebben een zeker besef van de dood. Ze treuren als hun moeder sterft. Chimpanseemoeders kun-

nen dan weer wekenlang aan een zware postnatale depressie lijden als hun kind doodgaat. Chimpanseewezens kunnen door kinderloze chimpanseevrouwen geadopteerd worden. En chimpansee-tantes ontfermen zich over de kleintjes als moeder er niet is.

Chimpansees gebruiken bladeren als doeken om bloed of uitwerpselen van hun eigen of elkaars lichaam te vegen. Of ze kneden bladeren tot sponsen waarmee ze water uit een boomholte kunnen scheppen als hun lippen of handen niet ver genoeg reiken. Van alle dieren, op de mens na, is het gebruik van werktuigen bij chimpansees het meest gevarieerd. De gebruikte werktuigen en toegepaste technieken worden van de ene generatie op de andere overgedragen en verschillen in die mate van gemeenschap tot gemeenschap dat de antropoloog Bill McGrew van chimpanseecultuur spreekt. Chimpansees gebruiken overigens zelfs planten voor geneeskundige doeleinden.

Chimpanseekinderen vinden allerlei leuke spelletjes uit en pesten elkaar graag. Urenlang kunnen chimpansees elkaar vlooiën. Dan halen ze met hun vingernagels heel voorzichtig huidschilfertjes uit elkaars vacht. Dat doen ze niet alleen om hun vacht proper te maken maar vooral om hechte vriendschapsbanden aan te halen of om zich te verzoenen. Daarom omhelzen of knuffelen ze elkaar ook vaak.

Chimpansees doen zelfs aan politiek. In de chimpanseepolitiek zijn de mannen heel sterk begaan met hun machtspositie binnen de groep. Een dominante chimpanseeman wil de leider van de groep worden. Wie baas speelt over de groep, mag in principe het eerst met chimpanseevrouwen paren en kan voor zichzelf de exclusiviteit over een aantal vrouwen opeisen en afdwingen. Om de groep vooral niet te laten vergeten wie aan de top staat, chargeert de leider of alfaman regelmatig met de vacht dreigend recht op en deelt hij links en rechts wat klappen uit. Stoer doen helpt ook om de ambitie in te tomen van potentiële concurrenten die een greep naar de macht beogen.

Opvallend genoeg zijn het niet altijd de fysiek sterksten die bij de chimpansees de lakens uitdelen. Slimmer zijn dan de rest kan ook het verschil maken. In Gornbe maakte een chimpansee doelgericht zoveel kabaal met twee tonnen die hij onophoudelijk als cimbalen tegen elkaar sloeg, dat hij in een mum van tijd op de hoogste sport van de machtsladder geraakte.

Op een goed blaadje staan bij de oudste chimpanseevrouw in de groep kan zeer verstandig zijn voor een leider die aan de macht wil blijven. Chimpansees sluiten vaak coalities om een trapje hoger te klimmen in de sociale rangorde of om de macht van de alfaman te breken. Alfamannen die het alleen niet meer aankunnen, laten zich ondersteunen door enkele ambitieuze jongelui die vroeg of laat de fakkel overnemen. Chimpansees laten hun politieke ambities niet aan het toeval over. Als de Dehaenes, de Tobbacks of de Verhofstadts onder de chimpansees hoger op de politieke ladder klimmen, dan is dat het resultaat van weloverwogen en berekende machtsstrategieën, op zijn chimpansees wel te verstaan.

Chimpansees kunnen elkaar ook misleiden of doen alsof ze misleid zijn. Twee gezworen concurrenten die zonder gezichtsverlies te lijden met elkaar een machtscoalitie willen aangaan, kunnen zo samen op zoek gaan naar een denkbeeldige slang in het gras. De ingebeelde gemeenschappelijke vijand wordt de aanleiding om vrede te sluiten. Maar chimpansees kunnen ook veinzen dat ze zich willen verzoenen hoewel ze enkel uit zijn op wraak. Het is dan ook niet altijd peis en vree in de vrije wereld van de chimpansees. Conflicten tussen naburige groepen kunnen ontaarden in stammenoorlogen. Dan lijken de anders zo medelevende, hulpvaardige en zelfs onbaatzuchtige chimpansees geen remmingen te kennen en kunnen ze zich te buiten gaan aan kindermoord en kannibalisme.

Volgens Jane Goodall ervaren mensen en chimpansees hoogstwaarschijnlijk gelijkaardige, mogelijk zelfs

identieke gevoelens. Chimpansees herkennen hun spiegelbeeld en zijn zich wel degelijk bewust van hun eigen individualiteit.

Van nature uit communiceren chimpansees onder elkaar vooral via dikwijls zeer subtiele lichaamstaal, gezichtsuitdrukkingen en geluiden. Zo kunnen ze elkaar bevoorbeeld de locatie van een voedselbron duidelijk maken, zonder dat de boodschapper de ontvanger zelf naar de bestemming moet leiden. Of ze slaan alarm voor een luipaard door geluiden voort te brengen. Het alarmsignaal voor een slang klinkt anders. Maar chimpansees kunnen ook abstracte symbolen begrijpen en hun gemoedsgesteldheid, hun intenties en behoeften kenbaar maken door te communiceren via die abstracte symbolen, zelfs via menselijke symbolen. In de Verenigde Staten leerden onderzoekers chimpansees communiceren via gebarentaal voor doofstomme mensen of een computergestuurd bord met toetsen die de apen indrukten om hun gevoelens en wensen kenbaar te maken (zie pagina 150 en volgende).

Ik luisterde gefascineerd naar Corluy's uiteenzettingen over de wetenschappelijke taalprojecten met de chimpansees Nim, Lucy, Sherman, Austin en de gorilla Koko met een IQ van 85. Ik raakte zodanig geboeid door mensapen dat ik er ook zoveel mogelijk over wilde weten. Ik verslond een hele bibliotheek boeken en artikels.

Mijn meer dan gewone belangstelling voor mensapen viel Corluy snel op. Ontelbare gesprekken hebben we gevoerd over het gedragsonderzoek van Jane Goodall en het taalonderzoek van Roger Fouts en Sue Savage-Rumbaugh - om er maar een paar te noemen. Die gesprekken eindigden steevast in discussies over de implicaties van dat alles voor ons mensen dierbeeld en de morele status van mensapen. Corluy moest me dan ook geen twee keer vragen of ik geïnteresseerd was om als student mee te werken aan een taalproject in de Antwerpse Zoo, met een pas geboren bonobo, een slankere chimpansee-soort die enkel nog in vrijheid leeft in het tropische regenwoud rond de Zairestroom.

Zoals zo vaak het geval is met chimpanseemoeders die in gevangenschap leven en nooit geleerd hebben hoe ze met een baby moeten omgaan, had Joey's moeder hem als een vreemd overbodig voorwerp verstoten nadat hij bij zijn geboorte bijna gewurgd was door zijn navelstreng. Bonobobaby Joey kreeg dus een menselijke pleegmoeder, de vrouw van een verzorger van de zoo. In Corluys project kwam ook een mensenkind voor. De vijfjarige Ulrike zou Joey al spelend leren omgaan met de symbolen die beiden zouden kunnen gebruiken om met elkaar te communiceren. Dat was de familiarisatiefase van het project dat de naam "kind-aapcommunicatie" kreeg. Het onderzoek kreeg veel wetenschappelijke belangstelling uit het buitenland en ook in de Belgische pers was het originele project frontpaginanieuws. Wilfried Bertels van *Terloops* liet televisiekijkend Vlaanderen kennis maken met Ulrike en Joey.

Na die veelbelovende start begon de Raad van Bestuur van de Antwerpse Zoo halfweg de eerste fase zodanige voorwaarden op te leggen dat het project geamputeerd werd. Tussen kind en aap mocht geen direct contact meer plaatshebben. Zonder hart en ziel had het project geen zin meer. Steunbrieven van allerlei buitenlandse wetenschappelijke deskundigen konden niet baten. Joey zou zijn dagen moeten slijten in een kooi. Het project werd stopgezet een jaar voor de apen van de koning in de zoo terecht kwamen. Dertien jaar later denk ik er met gemengde gevoelens aan terug.

Naar aanleiding van die koninklijke apenkwestie vond *De Morgen* de chimpansees interessant genoeg om een dubbele pagina te wijden aan het trieste en vaak schrijnende lot van onze naaste verwanten die in laboratoria verkommeren. "Van het salon naar de kooi en van de kooi naar de vuilbak" schreef Rudy Rotthier over Judith, Antoine en de andere slachtoffers van de trafiek in mensapen. *De Morgen* stond

ook stil bij de taalprojecten, bij de 'verbazingwekkende leermogelijkheden' en de complexe gevoels- en denkwereld van chimpansees. Corluy en ik gaven tekst en uitleg. 'Chimpansees maken al een verschil tussen echt pijn hebben en de indruk geven van pijn. Voor wie dacht dat alleen mensen lijntrekkers konden zijn' concludeerde het artikel.

ANIMAL LIBERATION

Inmiddels had ik *Animal Liberation* van Peter Singer in één ruk verslonden. Roland Corluy had het boek in volle koninklijke apen-smokkelstrijd uit zijn kast gehaald met de suggestie "het eens te lezen". Op mij had het boek toen zowat het effect van een openbaring. Grondig gedocumenteerd beschreef Singer het leed van miljoenen honden, katten, apen en andere voelende wezens in de westerse laboratoria en de ellende van miljarden varkens, kalveren en kippen in de fabrieken van de intensieve veehouderij. Singer deed daarover niet sentimenteel.

Volgens de in Oxford afgestudeerde Australische ethicus weerspiegelde de realiteit van de geïndustrialiseerde dierenuitbuiting het hedendaags "speciësisme", een term die hij ontleend had aan Richard Pyder, een Britse klinisch psycholoog die gestopt was met dieren experimenten. Wie vindt dat alleen menselijke belangen, hoe triviaal ook, meetellen, wie de welzijnsbelangen van andersoortige levende wezens die ook pijn of genot kunnen voelen, miskent of ontkent en systematisch aan zijn eigen menselijke belangen de voorrang geeft zonder rekening te houden met het leed dat daarmee aan dieren wordt berokkend, geeft blijk van "speciësisme".

Zoals je racisten hebt die zich de grootsten, de slimsten, de mooisten, de besten en de sterksten wanen, zodanig dat ze geen moer geven om mensen met een andere huidskleur en sexisten denken dat vrouwen van nature uit minderwaardig zijn en voor niks anders goed zijn dan het sterke geslacht op zijn wenken te bedienen, vinden speciësisen dat enkel mensen belangrijk zijn. Bijgevolg wordt alle leven dat evengoed kan lijden maar niet "geschapen is naar het beeld en de gelijkenis van God", vogelvrij verklaard, uit de ark geschopt en herleid tot voorwerp of instrument. Voor een speciësisist - met of zonder God - is het de normaalste zaak van de wereld dat dieren overgeleverd zijn aan de willekeur van de mens, heerser over al wat leeft op aarde. Dieren zijn er immers niet voor zichzelf maar om hun meesters te dienen. Punt uit. Voor een rabiate speciësisist is het ondenkbaar zijn menselijk eigenbelang ondergeschikt te maken aan het welzijnsbelang van een dier om nodeloos leed te voorkomen. Voor zo iemand is toegeven dat dieren ook door zijn of haar toedoen kunnen lijden al een harde noot om te kraken.

Voor Singer handelen mensen pas ethisch als ze in gelijke mate rekening houden met gelijke belangen van iedereen. En met "iedereen" bedoelt hij niet enkel blanke, gele, bruine of zwarte medemensen, mannen en vrouwen, kinderen en volwassenen. Met "iedereen" bedoelt hij ook een heleboel dieren die aantoonbaar kunnen lijden zoals wij omdat ze ook een brein hebben, een centraal zenuwstelsel, dat hen daartoe in staat stelt. Evengoed als wij er belang bij hebben geen pijn te lijden, is het in het belang van die dieren niet te lijden.

Hoe kun je voorkomen dat dieren lijden? Door bij jezelf te beginnen, vond Singer die zelf gestopt was met vlees te eten. In zijn boek legde hij uit waarom hij vegetariër geworden was. Het industriële vleesproductiesysteem veroorzaakt enorm veel leed bij gigantische aantallen dieren. Met hun welzijnsnoden wordt in de intensieve kwekerijen en vetmesterijen geen rekening gehouden. Het welzijn van de varkens op roosters, kalveren in kisten of leghennen in batterijen wordt helemaal opgeofferd aan de ren-

dabiliteitswet van de grootst mogelijke opbrengst die zoveel mogelijk geld moet opleveren. je zou een varken of een kalf een beter leven kunnen geven en het dan slachten. Maar zelfs als je enkel leed wil voorkomen en niks geeft om het dierenleven zelf, besef dan dat een varken of een kalf doden bij dat dier onvermijdelijk stress veroorzaakt. Zo'n dier laat zich immers niet zomaar gewillig manipuleren.

Bovendien was Singer van mening dat daadwerkelijk respect opbrengen voor een dier, psychologisch niet te verenigen valt met het opeten van datzelfde dier. Hoe dan ook, de worst op mijn bord was ooit een varken geweest dat zes maand in een stinkende hel geleefd had en met honderden lotgenoten onder elektrische stroomstoten, krijsend van pijn, stress en angst naar de slachtbank gedreven werd. Woog mijn smaak in die worst op tegen het leed van dat varken? Neen, hoe verlekkend ik ook was op kippenboutjes, die ik tot het allerlaatste stukje vlees placht af te knagen, voor mijn genot moesten geen kippen meer lijden. Maar wat moest ik dan eten?

In een aanhangsel van zijn boek stelde Peter Singer een waslijst vegetarische recepten voor die hem deden likkebaarden. Nu ik wist dat ik ook lekker en gezond kon eten zonder vlees van geslachte dieren, zag ik geen enkele goede reden meer om vlees op mijn menu te houden. De wil was er, maar ik had altijd veel vlees gegeten in een milieu waar graag Bourgondisch getafeld werd en vlees niet mocht ontbreken. Ik draaide mijn hand niet om voor dagdagelijkse dubbele porties worst én ribstuk. Ik was dol op de smaak van vlees. Ik kreeg al water in mijn mond bij reclame voor vlees. Ik kon vlees onmogelijk van vandaag op morgen volledig uit mijn bord bannen. Mijn vlees was te zwak. Dan maar de weg van de geleidelijkheid. Eerst at ik geen veedieren meer. Ik vertelde aan iedereen in mijn omgeving dat ik geen vlees meer at. Algauw zag ik in elk stuk vlees een dier dat de hel van de fabriek had meege maakt. Nadien at ik ook geen vis meer. Maar een kom mosselen sloeg ik nog niet af. En krab sla kreeg ik ook nog vrolijk door mijn keel. Het leek me hoogst onwaarschijnlijk dat mosselen pijn konden voelen. En van krabben wist ik het ook niet zeker. Maar vooral: ze smaakten zo lekker. Tot ik de geneugten van de vegetarische keuken beter leerde kennen en mossel en krab het voordeel van de twijfel gunde. Als vegetariër ben ik dus zeker niet geboren. Maar mijn ethiek won het pleit van mijn Bourgondische maag die ook zonder vlees aan haar trekken kwam.

Op het moment dat ik besepte dat dieren de kwetsbaarsten zijn onder ons, ben ik in het verzet gegaan. Niet omdat Bambi of een zeehond me ontroerd heeft of omdat de pandabeer zo'n bedreigde knuffel met onweerstaanbaar grote zwarte ogen is. Ik ben niet op de bres gaan staan omdat ik zo graag sommige dieren zag zoals zo velen die de enen vertroetelen en de anderen opeten. Ik heb me verzet tegen het onrecht dat de allerzwaksten wordt aangedaan. In mijn ogen zijn dieren de allerzwaksten in onze samenleving omdat ze zo kwetsbaar zijn.

Ze zijn zo kwetsbaar omdat ze zich niet zelf kunnen verdedigen tegen het onrecht dat wij mensen hen aandoen. Alleen menselijke pleitbezorgers kunnen de ketens van dat onrecht verbreken. Zelf kunnen dieren niet revolteren of in opstand komen tegen hun verdrukkers. Ze kunnen niet opkomen voor hun belangen. Ze kunnen zich niet verenigen in vakbonden.

Tot dan toe had ik enkel de kant gekozen van de menselijke slachtoffers van het onrecht dat de sterksten berokkenen. Nu besepte ik dat rechtvaardigheid en gerechtigheid nastreven niet ophoudt bij de grens van de mens maar ook opgaat voor onze behandeling van dieren. Ik besepte dat rechtvaardigheid en gerechtigheid volkomen haaks staan op de behandeling die de meeste dieren vandaag de dag ondergaan. Ik besepte ook dat het vuur van mijn strijd tegen het onrecht waarvan dieren het slachtoffer zijn, dezelfde oorsprong heeft als de vlammen van het Oud-Griekse agapè - broederliefde - dat de strijders voor de rechten van vrouwen, zwarten, Indianen en andere menselijke verdrukten vroeger heeft bewogen en vandaag vooruit blijft drijven.

In oktober 1985 stelden Roland Corluy en ik met medewerking van de Anti Proefdieren Mishandelings Actie een nieuwe actiegroep voor: Animal Liberation-Human Liberation, met als logo een wolvenpoot en een mensenvuist. Het was een eerste poging om de idee van dierenrechten als een verlengstuk van mensenrechten te lanceren in ons land. Maar ik was toen absoluut niet rijp genoeg om een organisatie uit te bouwen. Animal Liberation-Human Liberation bleef dan ook steken bij de voorstelling van de actiegroep.

Ik bleef me bezighouden met de studie van de dierenethiek. Op vraag van professor Corluy gaf ik als autodidact in Oxford tijdens een wetenschappelijk symposium over sociobiologie een lezing over "Hoe sociobiologie kan bijdragen tot het verduidelijken van het concept speciesisme". Voor een aan de VUB uitgegeven discussiebundel over sociobiologie schreef ik een bijdrage over agressie, waarin ik de pseudo-wetenschappelijke indianenverhalen over aangeboren agressieve instincten naar het rijk der fabelen verwees.

Professor Corluy zag voor mij een academische carrière weggelegd en ik ben hem zeer erkentelijk voor de kansen die hij mij bood om als student aan allerlei symposia deel te nemen en er zelfs lezingen te geven maar het heilige vuur brandde te fel voor dierenrechten. Van de hemelse dauw alleen kan niemand leven. Ik ging werken bij een franstalige uitgeverij, die gespecialiseerd was in de verdeling van allerlei tijdschriften van Franse origine. Ik moest de promotie verzorgen van de tijdschriften bij dagbladen- en boekenhandels. Leuk aan de job was dat ik op die manier allerlei dure, interessante wetenschappelijke tijdschriften gratis kon verkrijgen. Ik hield er een eigen deontologie op na, die niet altijd strookte met de commerciële belangen van het bedrijf waarvoor ik werkte. Tijdschriften die reclame maakten voor allerlei paramilitaire operaties stonden het allerlaagst gequoteerd in mijn verkoops-top tien. Dat had natuurlijk alles te maken met het feit dat ik geen enkele moeite deed om promotie te maken voor druksels die je leerden hoe je zo snel mogelijk zoveel mogelijk mensen aan flarden kon schieten. Als ik maar enigszins de kans schoon zag, deed ik het werk van twee dagen in een dag zodat ik allerlei niet te missen evenementen kon meemaken.

Zo ontmoette ik in maart 1988 Jane Goodall voor het eerst in Amsterdam tijdens een symposium over biomedisch onderzoek op apen. Ik was uitgenodigd door het TNO-primatencentrum in Rijswijk. In die periode was er onder wetenschappers en ethici een debat aan de gang over het nut van chimpansees voor aids-research, die wel konden besmet geraken met het HIV-virus maar er niet ziek van werden.

Goodall gaf een beklijvende lezing over haar standpunt omtrent experimenten op chimpansees voor biomedische doeleinden. Volgens haar zouden chimpansees nooit gebruikt mogen worden voor terminale experimenten. Enkel indien proeven op chimpansees boven alle redelijke twijfel zouden leiden tot een dramatische beperking van menselijk leed, zouden de experimenten verantwoord zijn. Maar dan nog zou het aantal chimpansees dat de experimenten ondergaat tot het uiterste minimum beperkt moeten worden. Bovendien moesten die dieren altijd verzorgd worden op een humane manier die getuigt van inleving en medelijden.

Jane Goodall had gerenommeerde aids-onderzoekers er al van overtuigd geen chimpansees meer in het wild te vangen. Ze bracht verslag uit van haar bezoeken aan laboratoria waar niet de minste kennis bestond van de noden van de proefdieren. Eenzaam opgesloten in kooien waarin ze zich nauwelijks konden draaien, gedroegen de chimpansees zich als psychotische wrakken. Constant wiegden ze heen en weer. Sommige chimpansees bonkten hun hoofd tegen de zijwanden van hun kooi. Anderen waren in een diepe depressie weggezonden en starden volkomen apathisch voor zich uit met lege, doelloze ogen.

“Schokkend wreed”, oordeelde Goodall. “Meer dan achtentwintig jaar heb ik besteed aan mijn werk met chimpansees in het wild, maar de glimpen die ik opving van het leven van labo-chimpansees kan ik niet vergeten. Alsof je nachtmerries krijgt terwijl je klaarwakker bent.” De biomedische onderzoeksgemeenschap kreeg van Goodall een veeg uit de pan: “Aan mensen die klagen over de kosten van een betere huisvesting van de dieren, zeg ik: “Kijk eens naar uw levensstijl, naar uw huis, uw wagen, uw dure kleren. Denk eens aan uw vakanties, de gebouwen waar u werkt, uw salaris. En dan, als u over al die dingen nagedacht hebt, zeg me dan dat u geen geld hebt om het leven van de dieren wat beter, wat comfortabeler, wat minder leeg te maken”.

Is Avonds na het symposium reed ik ten zeerste vereerd en een tikkeltje zenuwachtig met Jane Goodall naar een Amsterdams restaurant, waar ik 's werelds grootste chimpanseeskundige leerde kennen als een zeer charmante, joviale en bescheiden vrouw zonder de minste kapsones. Ook Dr. Jan Moor-Jankowski van het Amerikaanse Lemsip laboratorium waar chimpansees voor hepatitis-research gebruikt worden, zat aan onze tafel.

Moor-Jankowski had op aandringen van Jane Goodall hervormingen doorgevoerd in zijn lab. Jane vertelde over Jim Mahoney, de dierenarts van Lemsip die de handen vasthield van elke chimpansee die verdoofd werd voor een lever-biopsie. Mahoney was er ook als de chimpansees na de ingreep weer bijkwamen. “Ik kan gewoon niet anders. Hoe zouden ze het er van afbrengen als ze mij niet hadden?” had hij tegen Jane gezegd.

Chimpansees bleven mij fascineren. Geregeld bracht ik een bezoek aan de chimpanseekolonie in Burgers Zoo in Amhem, waar ik van Dr. Otto Adang de laatste nieuwtjes vernam over Mama, Yeroen, Nikkie, Puist, Wouter en de anderen.

MISSION: IMPOSSIBLE

Een paar maanden later vloog de volgestouwde koffer van mijn auto midden op een steenweg ergens in Edingen ineens open en kilo's posters dwarrelden tientallen meters ver door het luchtruim. Toen was het voor mij genoeg geweest; mijn saaie tijdschriften-promotiejob gaf ik op. Nog geen twee maanden later trad ik als milieuwerker halffijds in dienst bij Opbouwwerk Pajottenland in Lennik waar ik toen woonde. Ik werd er belast met de samenstelling van een manifest over een samenwerkingsverband tussen milieu- en natuurbeschermingverenigingen van de streek en met de oprichting van het Milieu-Overleg Pajottenland, een initiatief dat in andere streken navolging kreeg.

Mijn job als milieuwerker bood me de kans om mijn horizon te verbreden, terwijl ik voor scholen, jeugdcentra, vormingsinstellingen en universiteiten voordrachten en lezingen bleef geven over chimpansees en hun betekenis voor de relaties tussen mensen en dieren. Voor mij vervulden chimpansees een belangrijke rol om de kloof te overbruggen die de mens had doen gapen tussen hemzelf en de andere dieren. Als mensen zich zouden kunnen inleven in een chimpansee als een individu met een eigen persoonlijkheid, dan zouden ze misschien minder moeite hebben om in een varken wat anders te zien dan een stuk vlees, redeneerde ik.

In die periode lag ik met Paul Pardon aan de basis van de oprichting van de anti-bontvereniging “Bond Zonder Bont”, die gesteund werd door het Nederlandse Anti Bont Comité en de World Society for the Protection of Animals en in Vlaanderen de steun kreeg van de Bond Beter Leefmilieu. De start van Bond zonder Bont in november 1988 zorgde al meteen voor een schandaal. De Belgische Bontfederatie was geïnfiltreerd tot in het bestuur van de pas opgerichte vereniging. De Gentse bonthandelaar Yvan Seg-

hers had het zodanig sluw aan boord gelegd dat hij het onder een valse naam tot woordvoerder van de organisatie geschopt had. Pas de dag voor de officiële voorstelling van *Bond Zonder Bont* aan de pers werd de bedrieger ontmaskerd. De hele zaak werd onthuld in *Humo*.

Rond die tijd ontmoette ik Jaap Kruithof. Roland Corluy had me geïntroduceerd in het Humanistisch Verbond, op het ogenblik dat Jaap Kruithof met zijn nieuwste boek *De mens aan de grens* afscheid nam van “een aantal huizen die hij voordien bewoond had.” Vooral in vrijzinnige milieus deed Kruithof nogal wat stof opwaaien omdat hij het antropocentrisme de oorzaak van de milieucrisis noemde. Hij verwierp het antropocentrisme als de wereldbeschouwing die alleen het menselijke waardevol acht als doel op zich en de rest van het leven op aarde misbruikt als rechtenloze instrumenten.

Katholieken, protestanten, kapitalisten, socialisten, marxisten, humanisten verweet hij stuk voor stuk dat zij met of zonder God het dogma aanhingen van de mens als uitsluitende maat van alle dingen. Die arrogante houding had geleid tot de ecologische rampen die de aarde vandaag teisteren, betoogde Kruithof. Hij pleitte voor een nieuwe grondhouding tegenover de dingen, die het antropocentrisme vervangt door het ecocentrisme, waarin niet de mens maar het planetaire ecosysteem de hoogste waarde krijgt.

De mens aan de grens bevatte ook het allereerste filosofische pleidooi voor dierenrechten in Vlaanderen. Binnen de schoot van het vrijzinnig humanisme in Vlaanderen ontspon zich naar aanleiding van Kruithof; boek een fel debat tussen ecocentristen, gematigde antropocentristen en voorstanders van een synthese tussen antropocentrisme en ecocentrisme. De gematigde antropocentristen bleven de mens als centrale factor zien: hij bleef de maat der dingen, maar moest voorzichtig omspringen met de rest van de natuur, al was het maar uit welbegrepen eigenbelang.

Ik kan me best inbeelden dat dit voor de leek overkomt als een discussie over het geslacht der engelen maar het waren boeiende tijden voor diegenen die tot de grond van de milieucrisis trachtten door te dringen. Door mee te discussiëren hoopte ik toen theoretische brandstof te vergaren voor de strijd die ik wilde voeren voor dierenrechten. Ik vond namelijk dat je geen ernstige maatschappelijke strijd kan voeren zonder een degelijke theoretische bagage.

Het Humanistisch Verbond besloot haar gedachtengoed te actualiseren door werkgroepen te laten brainstormen over diverse onderwerpen. Ik maakte deel uit van de werkgroep “Natuur” samen met Jaap Kruithof en Erik Van der Straeten. Het klikte vrijwel meteen tussen mij en Vlaanderens filosoof met de hamer, die pleitte voor dierenrechten maar nog vlees at. Ik zag het ook zitten met de bioloog Van der Straeten, die zoogdierkunde doceerde aan het RUCA. In de werkgroep pleitte hij stevast voor aandacht voor dierenwelzijnsproblemen, die hij niet stiefmoederlijk behandeld wilde zien.

Uit mijn ontmoetingen met Kruithof en Van der Straeten is de voorloper van GAIA geboren, Gaia, de “studiegroep voor een ecoplanetaire samenleving”. Een krant had er “studiegroep voor een interplanetaire samenleving” van gemaakt, maar zover wilden we het echt niet drijven. Ward Ruyslinck, Eddy Coutaers van Greenpeace en Achilles Cools, kunstenaar en natuurbeschermer van het allereerste uur in Vlaanderen, kwamen met nog enkele anderen de kersverse denktank verwoegen. De ambities waren hoog gespannen, misschien zelfs wat te hoog. We startten met een manifest en een lezingencyclus aan de Gentse Rijksuniversiteit met een titel die Ward Ruyslinck had uitgedacht: *Koning mens op de beklagdenbank*. Maar de werkgroepen over al de onderwerpen die we zouden aanpakken, zijn er nooit gekomen. Gaia werkte vooral als een trechter. De mens-dierrelaties kwamen veruit het meest aan bod omdat we vonden dat dat onderwerp maatschappelijk sterk ondergewaardeerd werd.

Jaap Kruithof kon op heel wat aanhang onder de Gentse studenten rekenen. Een groot aantal studenten

nam deel aan de manifestatie die ik in 1989 namens de International Primate Protection League organiseerde tegen het gesol met opgesloten chimpansees die bezoekers konden begapen op de Gentse sinkenfoor. De actie kreeg de volle steun van de studiegroep Gaia.

Toen we de actie achteraf evalueerden, zei Ward Ruyslinck dat hij mijn inzet voor de mensapen bewonderde maar hij vroeg zich af of ik mijn energie misschien niet te selectief aanwendde. Per slot van rekening strekte het misbruik van dieren zich veel verder uit dan chimpansees. Hoe meer ik erover nacht, hoe meer ik vond dat ik me beter niet vastpinde op één enkel domein van dierenmisbruik. Tot dan had ik gedacht dat ik doeltreffender actie kon voeren binnen een strak begrensde gebied van misbruik van dieren. Ik dacht dat de rest wel vanuit de studiegroep aangepakt zou kunnen worden. De theorie zou mensen kunnen inspireren tot actie in de andere domeinen van dierenuitbuiting. En ik kon maar moeilijk loskomen van Judith, Lucy, Washoe, Kanzi en de anderen omdat ik mezelf emotioneel gebonden had aan het lot van chimpansees. Per slot van rekening hadden zij de vonk doen overspringen.

De tijden veranderden vanaf januari 1989 toen ik als wetenschappelijk medewerker in dienst genomen werd bij de studiegroep Mens en Ruimte. Ik werd ingeschakeld in de Rondetafelconferentie over het Milieu in Brussel, een initiatief van de toenmalige staatssecretaris voor leefmilieu van het Brusselse Gewest Jef Valkeniers, dat geleid heeft tot de oprichting van het Brussels Instituut voor Milieubeheer. Ik maakte er kennis met secretaris-generaal Raymond De Becker van Veeweyde. De oudste en toen bekendste dierenbeschermingsvereniging van het land wilde zijn staf verjongen en was met het oog op de toekomst op zoek naar een jonge public-relations directeur. Ik viel bij De Becker in de smaak. Belangrijke bestuursleden als Roger Amhem en eresenator Roland Gillet steunden mijn kandidatuur. Op 15 oktober 1989 trad ik bij Veeweyde in dienst.

Honderdvijftig jaar bestond de Koninklijke Maatschappij voor Dierenbescherming (gefuseerd met de Maatschappij tegen de wreedheid jegens de dieren). Al die tijd had Veeweyde zwaar gewogen op de dierenbeweging in België. De vereniging had een inspectiedienst uitgebouwd die zowat het hele land bestreek. Maar eind jaren tachtig deed de vergrijzing zich sterk gevoelen en enkele bestuursleden zagen in dat dit de toekomst van de vereniging hypothekeerde. Mijn komst moest die verjonging inluiden.

De eerste weken bracht ik door in de dierenverblijven. Schoonmaken, hondenpoep wegsputten, eten klaarmaken voor de dieren, ze eten geven, adopties begeleiden... ik deed het allemaal. De asielsecretarisse wilde mij testen. Een jonge knul met kaponen, bang om zijn handen vuil te maken, zou het er niet lang volhouden. Maar ik wou weten wat dat is, werken in een asiel. Het vuile werk schuwde ik dan ook hoegenaamd niet.

Het asiel van Veeweyde kon ongeveer tweehonderd honden en een honderdtal katten opvangen. Maar ik zag dagdagelijks soms tot dertig honden en katten in het asiel belanden, van zogenaamde bastaarden tot rashonden van 30.000 frank of meer, nesten jonge katjes, soms met de moederkattin erbij. Nog niet de helft werd geadopteerd. Er werden waakhonden gedumpt, zwaar gestoorde agressieve bijtbommen, die nergens meer konden worden geplaatst. De dierenarts gaf hen een spuitje. Zieke, niet meer te redden dieren werden uit hun lijden verlost. Oudere maar kerngezonde dieren moesten plaats ruimen voor jongere honden met meer kansen op adoptie. Sommige dieren blaften vervaarlijk naar al wie hun verblijf voorbijliep, hoewel ze best meevielen voor wie zich de moeite getroostte even halt te houden. Dat blaffende honden niet bijten, wilden de meeste bezoekers niet weten. Als asielhond kon je maar beter de juiste signalen geven of je kansen op adoptie slonken zienderogen.

De eerste keer dat ik de "euthanasie" van een hond bijwoonde, zal ik niet gauw vergeten. Het dier tril-

de over zijn hele lichaam. Ik probeerde het wat te kalmeren. Terwijl ik hem over zijn rug streek, sprak ik het dier zachtjes toe. De dierenarts gaf de hond een eerste spuitje, een overdosis verdovingsmiddel waardoor hij in coma viel. Een tweede inspuiting bracht een hartstilstand teweeg. "Het is gebeurd", zei de dierenarts. Tja, wat was er gebeurd? Nog geen minuut eerder nog een kerngezonde hond en nu niet het minste teken van leven meer. Ik bleef emotioneel verward achter. Allerlei vragen spookten door mijn hoofd. In wat voor hypocriete maatschappij leven wij, waar de liefde voor bevoorrechte troeteldieren grenzeloos lijkt, maar waar niemand een zier geeft om de pechvogels die met duizenden in de asielen gedumpt worden als overtollig afval. Ik vroeg de dierenarts hoe ze het volhield. 'Soms is het hard', antwoordde ze stil. Ik dacht aan Nayas en Pluche, mijn geadopteerde asielhonden. Zij hadden geluk gehad.

De dierenverblijven werden kraaknet gehouden. Daar keek men nauwgezet op toe. Maar de strengste hygiënische voorzieningen bleken niet opgewassen tegen de kattenziekte die ineens uitbrak en zich razend snel verspreidde. Gelige pus droop uit de neusgaten van de dieren. De dieren in quarantaine plaatsen had geen zin meer. Voor je het goed en wel besepte, was de hele vleugel aangetast. De epidemie moest bij de wortel uitgeroeid worden om erger te voorkomen. Er zat niks anders op dan de katten onmiddellijk uit hun lijden te verlossen. De kattenziekte voorgoed buiten houden, was onmogelijk. Dieren waarvan we de herkomst niet kenden, werden wel een tijdje in quarantaine geplaatst. Toch kon het altijd gebeuren dat besmette dieren geen ziektesymptomen vertoonden en door de mazen van het net glipten.

Ik had mijn ingangsexamen met goed gevolg afgelegd en mocht mee met de inspecteurs. Voor hoofdinspecteur Pardon kon dat niet snel genoeg gaan. Kandidaten genoeg voor inspectiewerk maar niet zelden bleken dat cowboys die met hun inspecteurskaart wilden zwaaien alsof het een colt was. Op het terrein ging ik allerlei klachten na over dierenverwaarlozing. Ik bracht ook onverwachtse inspectiebezoeken ten huize van geadopteerde dieren. Mensen die een dier geadopteerd hadden, wisten dat dit de regel was. In geval van twijfel controleerden we nog voor de adoptie plaatshad waar het dier zou terecht komen. Ik ging ook mee verwaarloosde en mishandelde honden of katten ophalen.

Op het einde van mijn eerste maand kreeg ik 's morgens bericht dat we een exotische gast hadden, een Afrikaanse groene meerkat. Men had het wilde dier bij gebrek aan beter in een hondenverblijf ondergebracht. Ik wilde de aap zo snel mogelijk overbrengen naar het gespecialiseerde opvangcentrum Stichting AAP in het Nederlandse Amstelveen. Groene meerkatten hebben vlijmscherpe hoektanden zodat de dierenarts uit veiligheidsoverwegingen gebruik gemaakt had van een blaaspijp met een pijl om de aap te verdoven. Half verdoofd liet hij zich in een transportkooi leggen. Voor hij zijn ogen sloot, liet hij nog van zich horen met een soort aangehouden huig-r. Het was het laatste geluid dat hij zou maken. Op weg naar Stichting AAP vonden Fernand en ik het even voor Rotterdam al vreemd dat hij nog steeds niet bijgekomen was. Onze vrees bleek terecht, de aap was voorgoed ingeslapen. Fernand en ik zaten er aangeslagen bij. Had hij een overdosis verdovingsmiddel gekregen? Postmortem-onderzoek wees uit dat het dier aan allerlei aandoeningen leed, vol virussen zat en misschien daardoor de verdoving niet had overleefd. Misschien had hij pech gehad. Ook menselijke patiënten overleven soms de anesthesie niet.

Ik nam me hoe dan ook voor om in het vervolg alles te doen om een aap zonder verdoving in een transportkooi te krijgen, hoeveel tijd dat ook zou kosten. Enkele weken later kon ik dat goede voornemen al in de praktijk toepassen. Fernand en ik brachten witneusmeerkat Jaklientje zonder problemen over naar Stichting AAP. Julien, Bastien, Antoine, Prudence en tientallen andere slachtoffers van de internationale apenhandel zouden volgen. Elke aap die ik bij particulieren weghaalde, meestal met hun instemming, soms onder zachte dwang van de rijkswacht, is een verhaal apart. Maar als de allereerste

aap die ik veilig ter bestemming bracht, blijft Jaklietje speciaal. Zevenjaar later herkent ze mij nog altijd. Tussen ons twee zal er altijd wel iets speciaals blijven.

Eind 1989 wilde KTL een reportage maken over het lot van chimpansees in ons land. Vergezeld van een cameraploeg trokken Erik Van der Straeten en ik naar het Zoological Park in Terdonk, waar de beruchte dierenhandelaar George Munro zijn levende handelswaar stockeerde. Een zestal chimpansees opgesloten in een gammele vrachtwagen maakten zodanig veel kabaal dat het leek alsof ze binnen de kortste keren zouden uitbreken. In de jaren zeventig en tachtig, tot voor de Conventie van Washington van kracht werd in ons land, organiseerde Munro een trafiek in talloze chimpanseebaby's, vooral vanuit Zaïre. Munro's praktijken hebben jarenlang enorme ravages aangericht. Voor elke chimpansee die levend ter bestemming aankomt, sterven gemiddeld acht apen door de destructieve vangstmethoden en de slechte transportomstandigheden.

Het Zoological Parc lag erbij als een puinhoop. Een knettergekke wolf draaide dwangneurotisch rondjes in zijn kooi. Na de uitzending stuurde Munro's advocaat een boze brief Mijn uitlatingen hadden de zaken geen goed gedaan en Munro zou naar de rechtbank stappen tenzij een en ander rechtgezet werd. Hij kreeg per kerende post een antwoord. Er viel niets recht te zetten want mijn uitlatingen gaven gewoon de werkelijkheid weer. Het zou niet de laatste confrontatie met Munro zijn. Zeven jaar en vele aanklachten later draait dezelfde wolf nog steeds rondjes. Het Zoological Parc is nog altijd een ruïne.

Bij graafwerk in de archieven van Veeweyde kwam ik meer te weten over de wortels van de vereniging. Jules Ruhl stichtte het oude asiel in de Veeweydestraat in Anderlecht. Doctor in de wis- en natuurkunde Jules Ruhl (Verviers, 1864) gaf zijn academische loopbaan op om zich aan het begin van deze eeuw in te zetten voor dieren. Met een karig budget bouwde hij overal in België asielen. Onder zijn impuls kwam 's lands eerste dierenbeschermingswet tot stand in 1929.

Hanengevechten werden verboden, dierproeven mochten enkel nog in laboratoria plaatsvinden en voor het eerst werd het slachten van dieren wettelijk geregeld. Ruhl schreef boeken over dierenbescherming en vond nog de tijd om Engelse werken over vivisectie en het leed van dieren in slachthuizen in het Frans te vertalen. Overigens komen die werken voor een dierenrechtenactivist van vandaag nog altijd zeer progressief over.

Hulpverlening was Ruhls prioriteit, maar hij zag dat meteen breder dan alleen de opvang van honden en katten. Jules Ruhl stond toen ook al op de bres voor het dierenwelzijn bij veetransporten. Deze dierenrechtenactivist avant la lettre was vegetariër en zag zijn engagement als een strijd voor rechtvaardigheid en gerechtigheid.

Jules Ruhl controleerde een treintransport van honden op weg naar Frankrijk toen hij in 1936 op tweeënzeventigjarige leeftijd door een auto werd aangereden en overleed. Zijn standbeeld staat nu nog steeds aan de ingang van het onder voetbalsupporters welbekende Astridpark in Anderlecht. De bejaarde Ruhl die een hond streelt. "Beschermer der nederige en zwakke wezens en verdediger van de mishandelde dieren" lees je op het voetstuk. Ik voelde me verwant met die man, van wie ik voordien nog nooit had gehoord. Behalve ikzelf was bij Veeweyde niemand vegetariër.

Toen ik bij Veeweyde begon, leek de anderhalve eeuw oude vereniging op zijn lauweren te rusten. Ik had de indruk dat er op automatische piloot gefunctioneerd werd. Een behoorlijke asielinfrastructuur was weliswaar aanwezig. En Paul Pardon, een ouwe rot in het vak, had een degelijke inspectiedienst uitgebouwd. Ik wilde opnieuw beweging krijgen in het gevaarte. Dierenleed was maatschappelijk niet aan de orde en dat moest maar eens veranderen. Vanuit Veeweyde wou ik de samenleving met de neus

op een aantal feiten drukken. Niemand scheen te beseffen hoezeer dieren misbruikt worden. De media leken mij een ideaal kanaal om het grote publiek te bombarderen met dierenschandalen. Op die manier moest er reactie komen, liefst van de verantwoordelijke bewindsvoerders. De volgende twee jaar leek het alsof dierenleed bijna onafgebroken het nieuws haalde. Het ene schandaal na het andere schopte de mensen een geweten.

Het was januari 1990. Jules, de hondendoder van Arquennes, had in zijn achtertuin een soort *killing-fields* voor honden aangelegd. Mensen uit de buurt die van hun hond afwilden, brachten het dier naar Jules en die wist er wel raad mee. "Een klop met de hamer, een tik op hun kop en dan hang ik ze op", legde hij 's avonds uit op het VTM-joumaal.

In *De Morgen* prijkte Jules fier op de foto met een hondenkadaver dat hij aan zijn riek had gespietst. Hij beweerde dat de duivel hem op dat idee gebracht had. De oude zonderling was zeer gevlaid met alle aandacht en nodigde Fernand en mij uit op de koffie. We gingen zijn caravan binnen, zijn huis had hij in brand gestoken. Hij moest niet veel hebben om content te zijn, verklaarde hij. We namen noodgedwongen afscheid van Jules toen hij ons wilde laten mee-eten uit een ketel vol ondefinieerbare snot, waarin een half ontbonden varkenspoot dreef, wellicht opgegraven door een van zijn slachtoffers.

Nog geen twee weken later landde een Sabena-vliegtuig uit Mali op Zaventem met bijna 6.000 exotische vogels aan boord. De dieren waren bestemd voor een handelaar in Frankrijk. Vele honderden opeengedrukte Mozambique-sijsjes en blauwfazantjes waren al gestikt toen ik tientallen door de rijkswacht in beslag genomen kisten overbracht naar het vogelopvangcentrum van het Koninklijk Belgisch Verbond voor de Bescherming van de Vogels. Uit de kisten steeg snikhete lucht op. De volgende uren en dagen zouden nog duizenden uitgeputte en uitgemergelde vogels sneuvelen. Uiteindelijk overleefden 1.500 vogels de vlucht.

Veeweydevoorzitter Edmond Bajart en Roger Amhem besloten de vogels hun vrijheid terug te schenken in hun land van herkomst. Bajart vond mij de geschikte persoon om dat zaakje te klaren. Vooraf werden de nodige contacten gelegd met de Belgische autoriteiten en de overheid van Mali. Geen enkel probleem, kom maar gerust, hadden ze vanuit Mali laten weten. Sabena nam de kosten van het transport voor haar rekening. De vogels werden in ruime transportkooien vervoerd.

Het was al donker toen we neerstreken op de mini-luchthaven van Bamako. De vogels hadden de vlucht prima doorstaan. *So far, so good*. Maar er stond ons een minder aangename verrassing te wachten. Op de luchthaven werden Georges en ik verwelkomd door de hartelijke vertegenwoordiger van de onderrnister van Leefmilieu, die ons omringd door enkele militairen met een brede glimlach kwam meedelen dat de vogels in beslag genomen werden. Onze protesten haalden niets uit. Van vogels vrijlaten had de beminnelijke man nog nooit gehoord. En documenten van de Belgische autoriteiten telden niet in Mali. De ministeriële vertegenwoordiger stelde ons voor er een nachtje over te slapen. 's Anderendaags bleek tot onze grote verontwaardiging dat ze de vogels al aan handelaar Amadou Diallo hadden teruggegeven. Edmond Bajart faxte ons vanuit Brussel dat de vogels moesten worden vrijgelaten. Punt uit. Ik moest maar uitmaken hoe ik dat zou klaarspelen. Dit had veel weg van een *Mission: Impossible*.

Georges moest om professionele redenen terugkeren naar België. Ik bleef achter in Mali en startte de zenuwslopende onderhandelingen met de onderminister van Leefmilieu. Mijn eerste ontmoeting met hem was zeer leerrijk. Toen ik door de gangen van het ministerie liep, keek ik door een openstaande deur toevallig naar binnen in het kantoor van vogelhandelaar Amadou Diallo. Op de tweede geplande bijeenkomst kwam behalve ikzelf niemand opdagen.

Een week lang al probeerde ik de plaatselijke autoriteiten te overtuigen dat Diallo allerlei regels en

wetten aan zijn laan gelapt had. Ik had het gevoel tegen muren te praten. De onderminister van Landbouw dacht er blijkbaar net zo over. “Beste mijnheer Vandenbosch,” begon hij, “u bent hier niet in België maar in Mali. Bij ons telt dat allemaal niet. Maar ik meen dat u de toestand niet goed begrijpt.” Een zichtbaar hooggeplaatste militair stapte het kantoor van de onderminister binnen, vergezeld van twee militairen met de mitrailleur in aanslag. “Welkom, kolonel,” sprak de onderminister. “Wilt u zo goed zijn aan de heer Vandenbosch de situatie te verduidelijken?” De kolonel legde mij uit dat mijn aanwezigheid niet langer op prijs gesteld werd en dat ik verondersteld werd de volgende dag het land te verlaten. “Trouwens,” voegde de onderminister er onmiddellijk aan toe, “hebt u er al eens aan gedacht mijnheer Diaflo te vergoeden voor de geleden schade?” Geen haar op mijn hoofd dat daaraan gedacht had. Maar ik had hem al een tijdje voelen aankomen, die onderminister. Er zat niks anders op dan de vogels vrij te kopen. Sabena bleek bereid het losgeld te betalen. Dat was toch wel het minste dat onze vliegende nationale trots kon doen. Want als Sabena eenvoudigweg zou weigeren wilde vogels te vervoeren, zouden we al die miserie niet kennen. Toen ging het plots wel snel. Nog dezelfde dag werden de gijzelaars in mijn bijzijn losgelaten.

Ik rustte wat in mijn hotelkamer in Bamako toen ik op de radio hoorde dat Nelson Mandela uit de gevangenis was vrijgelaten. Toen ik Mandela zijn massaal opgedaagde toehoorders hoorde toespreken, applaudisseerde ik spontaan mee met het publiek. Voor de ingang van mijn hotel werd een demonstratie tegen het Zuid-Afrikaanse apartheidregime gehouden, duidelijk georchestreerd door het militaire regime van Mali. Mijn blik dwaalde af naar de bergtop waarop het paleis van de president was gebouwd. Terwijl in Mali politieke gevangenen verkommerden in overbevolkte gevangenissen, kwam het einde van de gehate Apartheid in Zuid-Afrika eindelijk in zicht. “ik weet zeker dat de dag komt dat de gevangenissen voor mensen én voor dieren leeg zullen zijn,” drukte mijn gelegenheidsgids Victor me bij ons afscheid op het hart. Hij ging de toekomst alvast optimistisch tegemoet.

De volgende maanden haalden de dodelijke vogeltransporten nog geregeld de krantenkoppen en de televisiejournaals. Telkens speelde zich ongeveer hetzelfde scenario af 's Avonds landden de vliegtuigen, ik kreeg een oproep van een tipgever op Zaventem en even later bevond ik me op de luchthaven.

In augustus van dat jaar sloot Sabena zich eindelijk aan bij het embargo op het vervoer van in het wild gevangen exotische vogels. Meer dan honderd luchtvaartmaatschappijen zouden uiteindelijk stoppen met het transport van wilde vogels.

Munro's puinhoop, het onzalige Rijk van Lobo van de bejaarde pastoor van Geraardsbergen, de schabouwelijke Olmense Zoo, en andere Belgische dierentuinen kregen het beginjaren negentig regelmatig met ons aan de stok. In samenwerking met de studiegroep Gaia stelden dr. Erik Van der Straeten en ikzelf ons eerste rapport voor over de toestand in de kleinere dierentuinen van het land. Conclusie: een ramp over de hele lijn.

Op grond van een dikke turf vol deskundige verslagen en getuigenissen over ernstige dierenverwaarlozing en illegaal bezit van beschermde zeehonden en roofvogels, hadden we klacht ingediend tegen de eigenaar van de Olmense Zoo. Omdat er geen wettelijke nonnen voor het houden van dieren in dierentuinen bestaan, oordeelde de rechter dat de eigenaar eigenlijk niet kon weten hoe hij nu precies wilde dieren moest huisvesten. De rechter vond wel dat eigenaar Louis Roofthoofd zijn dieren beter moest verzorgen maar hij had hem toch maar het voordeel van de twijfel gegund en hem vrijgesproken. De verpletterende bewijslast mocht niet baten.

De vreselijk togetakelde en uitgemergelde windhonden die we uit een dierenwinkel in Laken redden, zal ik ook niet gauw vergeten. Ik haalde een hond buiten, vel over been, met open, bloederige zweren

over het hele lichaam. Ik pakte het dier heel voorzichtig op en zat met mijn vinger door de huid. De hond werd door de dierenarts meteen uit zijn lijden verlost. Ook enkele andere honden konden niet meer gered worden, maar na intensieve verzorging werden de arme dieren die het overleefd hadden, gelukkig allemaal geadopteerd.

Uit de beruchte Schaarbeekse dierenwinkel Le Canari d'Oré haalden we op vraag van de politie tientallen honden weg die verkommerden in de smerigste troep. Enkele jaren eerder was dat daar al een eerste keer gebeurd. De dierenwinkel werd opnieuw gesloten maar is nu allang weer open. Mensen kopen er nog altijd zieke dieren.

In een hondenfokkerij annex dierentuin vol lama's en apen in het Limburgse Bocholt moesten we op last van de rijkswacht alle honden gaan weghalen, nadat de kennelhouder, een Duitse immigrant, was opgepakt wegens valsmunterij. Een dierenarts moest enkele honden vol schurft en abscessen uit hun lijden verlossen. Ondanks herhaalde klachten, ondermeer van de buurtbewoners, liet de overheid maar begaan. Volgens een regionale inspecteur-dierenarts van het ministerie van Landbouw die de kennel niet lang daarvoor bezocht had, was er geen vuiltje aan de lucht.

Klaus Lessman is nu al een tijdje ontslagen uit de gevangenis en heeft zich weer in Bocholt gevestigd. Hij fokt er opnieuw honden. De burens klagen opnieuw. In het voorjaar van 1996 nog haalde een dierenasiel er enkele opgebruikte fokteven buiten met ingezakte reuzetepels en borsten die over de grond sleepten. De camera van *Telefacts* draaide toen we de dieren vijfjaar geleden uit hun concentratiekamp in Bocholt weghaalden. Voor de camera pakte ik landbouwminister Paul De Keersmaecker zwaar aan over zijn non-beleid inzake dierenwelzijn. "We worden constant gedwongen om voor God te spelen en we zijn dat kotsbeu," zei ik. Ik verwees naar de ravages die de dierenmarkten van Mol, Antwerpen of Gent en de ongebreidelde commercie in gezelschapsdieren veroorzaakten. De verwarde reactie van De Keersmaecker sprak boekdelen. Hij bewees dat hij de materie waarvoor hij politiek verantwoordelijk was totaal niet kende. De uitstekende reportage van *Telefacts* over het schrijnende lot van gezelschapsdieren in Vlaanderen werd naar aanleiding van Werelddierendag begin oktober 1991 uitgezonden. Na de varkenspest en Zwarte November van dat verkiezingsjaar was het afgelopen met de ministeriële carrière van De Keersmaecker. In zijn plaats kwam André Bourgeois.

Ik trachtte mij emotioneel niet al te zeer te binden aan de dieren die in het asiel werden opgevangen. Ik ging er wel vaak heen, met schoolklassen die op bezoek kwamen. De mooiste herinnering bewaar ik aan een klas kinderen met zware problemen thuis. Een van de jongens stapte onvervaard af op een Duitse herdershond die als een dolle hond met wijd opengesperde muil afwisselend vervaarlijk blafte en gromde. Ik zei hem nog van de kooi weg te blijven maar de jongen knielde rustig neer en hield zijn hand tegen de tralies. Stomverbaasd keek ik toe hoe de hond rustig werd, zich tegen de tralies drukte en zich het strelen. "We begrijpen elkaar," zei de jongen.

In 1990 sloeg de varkenspest toe in Vlaanderen. Een miljoen zieke en gezonde varkens werden om economische redenen vernietigd. Het kostte de belastingbetaler ettelijke miljarden. De meeste dieren werden afgevoerd naar het vilbeluik van Animalia in Denderleeuw. De beelden van de grijpkraan waaraan varkens bengelden - sommige nog levend, zo leek het - stonden op mijn netvlies gebrand. Maar de verschillende brieven met bloedstollende getuigenissen over sadistische mishandelingen van varkens, waren nog andere koek.

Problemen die de actieradius van de gemiddelde inspecteur overstegen, waren aan mij goed besteed. Ik besloot met enkele dierenambulances de toegang van de vrachtwagens tot het vilbeluik te blokkeren. De vrachtwagens kwamen aan en moesten noodgedwongen stoppen. Ik sprong op de laadbakken om door de luchtgaten de toestand van de dieren te inspecteren. Eén vrachtwagenchauffeur het meteen de

schotten zakken. Ik kon ternauwernood mijn vingers wegtrekken, verloor mijn evenwicht maar kwam gelukkig goed neer. Na een tijd reden de vrachtwagens om en werden ze aan de achterkant van het gebouw binnengelaten.

Anonieme getuigenissen over biggen die levend in de maalmolen terechtkwamen, bleven toestromen. De hel bestond, in het vilbeluik van Animalia dat door de overheid opgevorderd was als noodslachthuis. Van het ministerie van Landbouw kwam het lumineuze idee om miliciens te belasten met de massaslachtingen. De hele operatie onttaarde in een soort My Lai met varkens als weerloze slachtoffers van losgeslagen soldaten. Verschillende miliciens hadden achteraf psychiatrische hulp nodig. Ze konden de horror niet verwerken.

Een milicien vertelde me dat hij op een gegeven ogenblik weigerde nog verder aan de massacre deel te nemen. Een korporaal dwong hem het elektrocutieapparaat opnieuw ter hand te nemen. Maar toen de soldaat zag hoe een ontsnapt big zonder meer werd platgedrukt door de laadbak van een transportwagen, en een slachter twee vingers door de ogen van een krijsend melkvarkentje stak en het dier zo voortsleepte, werd het hem te veel. Hij gooide het elektrocutieapparaat naar het hoofd van de korporaal. Hij miste hem op een haar. De milicien werd naar de psychiater doorverwezen.

We besloten klacht in te dienen tegen de beulen van Denderleeuw, die een bevel van hogerhand opvolgden. We dienden ook klacht in tegen topfunctionarissen van het ministerie van Landbouw. Terwijl ik op het kabinet van landbouwminister De Keersmaecker de toestand besprak met kabinetschef De Baardemacker, ging professor Frank Odberg, voorzitter van de Raad voor Dierenwelzijn, psycholoog en docent ethologie, in het vilbeluik van Animalia na of de “geruchten” over wreedaardige behandelingen van varkens wel overeenstemden met de realiteit. In *De zevende dag* verklaarde hij dat hij niets gemerkt had van enige onregelmatigheden. Na de uitzending had ik met hem een gesprek. 'Denkt u dat ik naïef geweest ben?' vroeg hij me. 's Maandags kreeg ik brieven van getuigen die schreven dat alles opnieuw begon “direct nadat die in hun witte jassen hun rug gekeerd hebben.”

De onderzoeksrechter die onze klacht met burgerlijke partijstelling tegen onbekenden onderzocht was de Dendermondse onderzoeksrechter Freddy Troch, toen nog druk op zoek naar de Bende van Nijvel. Ik had geregeld contact met Troch en had de indruk dat hij de zaak ter harte nam. Hij was tot in Duitsland miliciens gaan ondervragen maar voor de Raadkamer werd de zaak buiten vervolging gesteld omdat er geen daders konden worden aangewezen.

Het aantal succesvolle acties nam toe. Na ons protest kreeg het *Sterrencircus* van de BRTN waarin allerlei wilde dieren opgevoerd werden, geen derde heruitgave meer. We vingden 1.500 kippen op, die betrokken raakten in een dodelijk auto-ongeval op de Ninoofse Steenweg. In een Dilbeekse dancing lieten we een jungleshows met apen, slangen en papegaaien stopzetten. In de Matongewijk in Elsene ontdekten we illegaal ingevoerd apenvlees. De zaak ging in Nederland de geschiedenis in als “de belgenmop over het broodje aap.”

Twee chimpansees haalden we letterlijk uit de stront. Antoine en Prudence leefden al vijfjaar gescheiden van mekaar, opgesloten in de kelder van een bejaarde vrouw. Toen we de apen uit hun kerker bevrijdden, verkommerden ze in hun uitwerpselen die tot aan hun knieën reikten. je vraagt je af hoe ze het zolang hadden uitgehouden.

GAIA

“Veeweyde verliest zijn stem”, blokletterde *Het Volk*, toen ik midden november 1991 ontslag nam. Dat was een weloverwogen beslissing, waar ik al negen maanden op zat te broeden. Maar ik twijfel er sterk aan of ik die stap ook zou hebben gezet zonder Ann. Op zoek naar een vereniging waar ze zich serieus kon inzetten voor dieren, belde de mij toen totaal onbekende Ann De Greef mij op een snikhete zomerdag in augustus 1990 met de vraag of ik vegetariër was. Ann was eerst bij de Fondation Bardot gaan aankloppen maar die bleken niet geïnteresseerd in een Belgische vertegenwoordiging. Bij Greenpeace had ze vernomen dat er bij Veeweyde een jonge directeur actief was bij wie ze misschien terecht kon. Bij haar herkende ik meteen de gensters van het heilige vuur. Van dierenrechtenethici als Peter Singer of Tom Regan had Ann nog nooit gehoord. Sinds haar twaalfde was ze vegetariër nadat ze een varken had horen krijsen, dat door een slachter in haar straat gekeeld werd. Sindsdien had ze haar leven lang moeten opboksen tegen torenhoge muren van onbegrip in haar omgeving. Dat het heilige vuur ook bij haar hoog kon oplaaien, bewees ze genoeg tijdens die lange nachten van de ijzeren vogels toen ze onvermoeibaar bleef doorzwoegen om te redden wat er te redden viel aan vogellevens.

Het idee om een dierenrechtenorganisatie in de stijl van GAIA Op te richten ontstond tijdens een vegetarisch etentje bij Jean Taymans. Jean was de man dankzij wie BRTN-journalist Leo De Bock in 1990 voor *Het ei van Christoffels* een ophefnakende reportage had kunnen maken over het schandaal van de markt van Mol.

Veeweyde kon mij geen toekomst bieden. In ieder geval geen toekomst zoals ik die zag, in een organisatie die uitblonk door slagkracht en strijdvaardigheid, met een project dat gestuwd werd door de gedevenheid van een groep mensen die in essentie dezelfde visie delen, een toekomst voor dierenrechten. Noch de structuur van Veeweyde noch de mensen bij de vereniging leken me daarvoor geschikt. Veeweyde was en bleef intern in de allereerste plaats een asiel met een veertigtal personeelsleden waar veel mensen van goede wil werkten van negen tot vijf, maar zonder de nodige bezieling.

Voor de buitenwereld leek het alsof ik een ingedommelde oude dame nieuw leven had ingeblazen en dat de vereniging een frisse, dynamische drukingsorganisatie was geworden, zoals *De Morgen* schreef naar aanleiding van de presentatie van ons eerste zoo-rapport. In werkelijkheid gebeurden de acties vooral met mensen van buiten Veeweyde, jonge mensen, vegetariërs voor het merendeel, mensen van Gaia ook, voor wie Peter Singer geen Chinees was. Het kostte Veeweyde meestal geen cent, op wat telefoons na. Actiemateriaal werd in de week en in het weekend soms tot uren in de nacht thuis bij actievoerders klaargestoomd.

Ann had het al snel begrepen, toen ze me doodleuk voorspelde dat ik niet bij Veeweyde zou blijven. Ook Jean zag een andere toekomst voor mij weggelegd. Het traditionele dierenbeschermingslandschap bood mij geen perspectieven. Dierenrechten ingang doen vinden in de samenleving was niet aan hen besteed. Als het degelijk wordt uitgevoerd, vind ik het werk van dierenasielen en dierenambulances uiteraard zeer nobel en noodzakelijk in de gegeven omstandigheden. Maar om de dieren crisis aan te pakken, om de uit de hand gelopen situatie niet enkel voor honden en katten maar voor alle moreel beschermwaardige dieren te veranderen, is een slagkrachtige organisatie nodig. Een organisatie van voortrekkers die de motor voor verandering op hoog toerental doet draaien. Wie tussen de lijnen kon lezen van mijn opiniestuk in *De Morgen* naar aanleiding van Werelddierendag over “De rechten van het dier in Vlaanderen” en van mijn interview in Humo een goeie maand later, snapte wel waar ik naartoe wou.

Begin november trokken Ann en ik voor een verlengd werkweekend naar Washington voor de viering van “The Decade of the Animals”. De moderne Amerikaanse dierenrechtenbeweging vierde haar tiende verjaardag. Terwijl de andere toekomstige oprichters van GAIA namens de studiegroep Gaia deelnamen

aan de Europese betoging tegen cosmeticadierproeven in Brussel, ontmoetten Ann en ik dierenrechtenfilosoof Tom Regan en Donald Barnes, de directeur van de Amerikaanse vereniging tegen vivisectie, die als klinisch psycholoog ooit nog proeven op apen had uitgevoerd voor het Amerikaanse leger. Alex Pacheco van People for the Ethical Treatment of Animals (PeTA) was er ook en zoveel anderen die mij geïnspireerd hadden.

In mijn toespraak voor honderden toehoorders stelde ik ons project voor om een dierenrechtenorganisatie op te richten in België. In Washington lanceerde ik de naam van het blij verwachte kind: Global Action in the Interest of Animals, of kortweg GAIA. De Amerikanen hielden ervan. We brachten een bezoek aan het hoofdkwartier van PeTA, waar ongeveer tachtig mensen werkten, praatten er met de oprichters en medewerkers en keerden overladen met boeken, posters, folders en stickers terug naar België. Ik stapte 's morgens uit het vliegtuig en ging meteen werken.

Edmond Bajart liet mij die dag verstaan dat de asielfunctie van de vereniging absolute prioriteit moest hebben en dat mijn activiteiten vooral daarop gericht moesten zijn. Daar kon ik respect voor opbrengen maar mij leek het een stap terug naar het gezapige verleden. Eigenlijk presenteerde de voorzitter mij de aanleiding voor mijn ontslag zo op een blaadje.

Het neemt niet weg dat ik Veeweyde en de hulpverleningsbeweging nog altijd een warm hart toedraag. Hoewel ik het allemaal wel zelf moest uitzoeken, is de vereniging voor mij een goeie leerschool geweest. In mijn ogen had Edmond Bajart, die de traditionele dierenbeweging in ons land vijftien jaar gedomineerd heeft, één grote kwaliteit: de zestigplusser liet het nooit op zijn kop zitten. Een stuk van mijn engagement lag bij de hulpverlening aan verwaarloosde dieren. Ik heb zelf ervaren hoe vaak er beslist moet worden over leven en dood en hoe dat aan een mens kan vreten. Maar ik wilde niet langer dweilen met de kraan open. In het belang van de dieren kon ik niet ter plaatse blijven trappelen. Ik wilde vooruit.

Aan de start van GAIA is een jaar en drie maanden voorbereiding voorafgegaan. We wilden niet de zoveelste vereniging van dertien in een dozijn worden. GAIA moest zijn stempel kunnen drukken op de samenleving. We vroegen verschillende mensen om advies. We zochten zorgvuldig de mensen uit die meewerkten aan de geboorte en als actievoerders in aanmerking kwamen. We organiseerden infosessies over de dieren crisis, de dierenrechtenfilosofie en de dierenbevrijdingsethiek. We werkten aan een kennismakingsbrochure en een folder en we zochten een startkapitaal.

Naar aanleiding van mijn vertrek bij Veeweyde nodigde Jan Van Rompaey me uit om over dierenrechten te praten. Ik legde in *Schermen* uit dat een dierenrechtenactivist niet enkel om het leed maar ook om het leven van de dieren bekommerd is en zich daarom kant tegen het nodeloos slachten van de dieren - voor vlees bijvoorbeeld. Ik legde ook uit waarom ik geen leer draag. Aan het eind van de uitzending onthulde Jan Van Rompaey de resultaten van de telefonische enquête: vierentachtig procent van de drieduizend bellers vond dat dieren rechten hebben. Het ging niet om een gestrenge wetenschappelijke steekproef maar ik vond die uitslag alvast bemoedigend.

Ik ging deeltijds werken als dierenwelzijnsadviseur voor het Koninklijk Belgisch Verbond voor Vogelbescherming. Mijn taak bestond erin het werk van Roger Arnhem voor de Raad voor Dierenwelzijn voor te bereiden en op te volgen en de internationale contacten te verzorgen. Roger Zag GAIA helemaal zitten en vond dat ik moest doen waarin ik geloofde. En als hij mij daarin kon steunen, deed hij dat graag.

Mijn job bij de vogelbescherming het mij toe GAIA uit te bouwen en tegelijkertijd niet van honger om te komen. Enkele verenigingen als APMA en Bond Zonder Bont besteedden in hun ledenblad aandacht

aan de oprichting van de eerste dierenrechten- en dierenbevrijdingsorganisatie in ons land. Sympathisanten uit Zele hadden een kamer vrij die we als kantoor mochten gebruiken. Het Debora Centrum voor Dierenrechten en Dierenbevrijding - genoemd naar de hond van onze sympathisanten - startte dus heel bescheiden.

Ik wou geen voorzitter worden van GAIA. Ik wilde geen achterklap van het genre dat ik was weggegaan bij Veeweyde om voorzitter te spelen van een eigen vereniging. En bovendien vonden Ann en ik het een eer Achilles Cools als voorzitter te kunnen voordragen. Achilles Cools, kunstenaar, kauwgedragsexpert, conservator van natuurgebieden, lid van de studiegroep Gaia en vegetariër, beschouw ik als een bijzondere brug tussen dierenrechten en natuurbescherming. Onze éminence grise heeft immers aan de wieg gestaan van de natuurbeschermingsbeweging in Vlaanderen. Ann en ik ontfermden ons over de dagelijkse werking. Aanvankelijk werkte Ann nog voltijds in een reisagentschap maar om GAIA te kunnen uitbouwen vroeg en kreeg ze van haar werkgever een deeltijdse baan.

De statuten van de vzw werden opgesteld en getekend door de allereerste Raad van Bestuur op 31 mei 1992. Tien dagen later organiseerden we een persconferentie. Het weekblad Panorama schreef dat de revolutie voor de dieren begonnen was.

In een Brussels vegetarisch restaurant stelden voorzitter Achilles Cools en ikzelf als vice-voorzitter op 10 juni 1992 de organisatie voor dierenrechten en dierenbevrijding GAIA voor aan een uitgebreide persdelegatie. Op twee grote panelen prijkte in het Nederlands en het Frans de Verklaring van de Rechten van Dieren:

“Overwegend dat het vanzelfsprekend is dat we de aarde delen met andere wezens, groot en klein; dat vele dieren genot en pijn ervaren; dat ze onze rechtvaardige behandeling verdienen en niet in staat zijn om voor zichzelf te spreken; verklaren we daarom dat deze dieren het recht hebben om te leven, vrij van menselijke uitbuiting, zij het in de naam van wetenschap, zij het voor sport, vertoning of dienstverlening, voedsel of mode; ze hebben het recht om in harmonie te leven met hun natuur veeleer dan volgens menselijke verlangens; en het recht om te leven op een gezonde planeet.”

Precies twee jaar eerder werd de Verklaring van de Rechten van Dieren als sluitstuk van een Mars op Washington van tienduizenden Amerikaanse dierenrechtenactivisten in het Capitool overhandigd aan de senatoren. Peter Singer en de Amerikaanse dierenrechtenfilosoof Tom Regan hadden ons een brief met gelukwensen gestuurd.

Dat volgens GAIA niet enkel mensen maar ook dieren die pijn kunnen lijden en genieten van hun leven, rechten moeten krijgen om ze te beschermen tegen uitbuiting, stond 's anderendaags in de meeste kranten. De geboorte van GAIA haalde het nieuws van VTM dat ter illustratie onze clandestien opgenomen beelden uit een “concentratiekamp voor varkens” toonde. Dat GAIA niet voor dieren opkomt omdat ze zo'n vertederende oogjes en onweerstaanbare snoetjes hebben, konden de mensen ook lezen. De aanwezige pers had ook goed door dat het ons niet enkel te doen is om het leed van dieren te voorkomen maar dat we ons ook verzetten tegen het doden van dieren voor vlees. Niet meer dan logisch aangezien GAIA zich inzet voor de erkenning van het dierenrecht op leven in de beste omstandigheden.

Na de persconferentie hadden de journalisten die met ons bleven eten, hun goed gevuld bord - dat nota bene geen enkel dierlijk product bevatte - helemaal leeggegeten. Ons pleidooi voor vegetarisme was duidelijk in de smaak gevallen. “GAIA tegen dierenholocaust. Dierenwelzijn hoort bij leefmilieu, niet bij landbouw”, drukte *De Morgen* als kop af. Ingrijpende positieve maatregelen verwachtten we inderdaad niet van de landbouwminister. Ons leek het een uitgemaakte zaak dat die de belangen van de veeteelt

systematisch zwaarder zou laten doorwegen dan het welzijn van dieren. Bij leefmilieu leek er meer ruimte te bestaan voor andere dan louter economische overwegingen. Een leefmilieuminister zou dan ook misschien meer rekening houden met dierenwelzijn.

We kondigden ook andere streefdoelen aan: tegen 1995 wilden we de marktenverkoop van gezelschapsdieren aan banden gelegd zien, tegen 2000 alle uit de hand gelopen zoo's en zootjes ongeregeld dicht en een dierproevenwetgeving, die uitgaat van het "nee, tenzij"-principe. We pleitten voor een moratorium op genetische manipulatieproeven op dieren en riepen op tot een breed maatschappelijk debat hierover. We lanceerden het idee van een speciale dierenwelzijn-criminaliteitscel binnen het ministerie van justitie om beter toe te zien op de naleving van de dierenwelzijnswet. En we vroegen de minister van Ontwikkelingssamenwerking projecten te ondersteunen die de mensen in de derde wereld minder afhankelijk zouden maken van de internationale handel in exotische dieren.

De Brusselse conservatieve krant *La Libre Belgique*, die traditioneel de jagers in het zonnetje zet, voelde zich zwaar geschokt in haar mensbeeld. De krant wijdde niet zomaar een beschrijvend artikel aan de geboorte van GAIA. *La Libre* publiceerde zowaar een redactioneel standpunt over "de nieuwe Zorro's onder de dierenvrienden", "extremisten nog straffer dan Brigitte Bardot", "die met hun nonsensikale stellingen de gematigde verdedigers der dieren en vegetariërs geen dienst bewijzen." *La Cité*, nochtans aanwezig op de persconferentie maar blijkbaar doof aan één kant, oordeelde dat de dieren geen nood hadden aan een ideologische groepering als GAIA maar aan actie op het terrein.

Tien dagen later reed een vrachtwagen omstreeks vijf uur 's morgens een Aalsterse kippenslachterij binnen. Het schemerde nog toen tot opperste verbazing van de slachters twintig volledig in het wit geklede figuren uit de GAIA Action Truck sprongen. Een aantal witte mannetjes begon aanstonds kratten vol kippen in te laden. De anderen begaven zich onmiddellijk naar de slachtlijn die ze prompt bezetten. "130 miljoen per jaar, 4 per seconde. Stop Animal Holocaust" stond op het paneel dat ze vasthielden. Actievoerders liepen met protestborden tussen rijen en rijen op elkaar gestapelde kratten vol opeen geplette kippen die een vrachtwagen reeds de avond ervoor naar het slachthuis had vervoerd. Overal zagen we gewonde en dode kippen in de kratten en dieren die zo goed als verstikt naar lucht haptten.

Onder het motto 'vandaag geen bloedbad in Aalst' legden we de slachtlijn stil. We gingen gewoon zelf op de lopende band staan. Boven onze hoofden hingen enkele afgerukte poten van geslachte kippen aan metalen haken. In een ton vol slachtafval vonden we een uitgeputte en uitgedroogde kip, die we voor verzorging meenamen. Op de muur naast de ingang van de slachterij plakten we een reuzestempel: "Afgekeurd". De bezetting duurde anderhalf uur. Minstens anderhalf uur werd daar geen enkele kip geslacht.

De allereerste actie van GAIA ging niet onopgemerkt voorbij. "In commandostijl mishandelde kippen redden van de slacht", blokletterde *Le Soir* boven een opvallende kleurenfoto. "Kippen kunnen ook lijden", begreep *Het Laatste Nieuws* zeer terecht uit onze actie. "GAIA waagde zich even in de hel. De kippen-hel, wel te verstaan", meldde *De Morgen*. We wilden de mensen met de neus drukken op het feit dat in ons land alleen al honderddertig miljoen kippen jaarlijks in het eindstation slachthuis belanden en dat ze niet echt zachtvaardig behandeld worden.

Een brief van een getuige over de toestand in de Aalsterse kippenslachterij had ons duidelijk gemaakt hoe men in een slachterij omgaat met levende kippenbouten: "Ze slachten daar twaalf- tot vijftienduizend kippen per dag. In de zomer liggen de dode kippen te rotten. Soms gebeurt het dat een kip van schrik wild wordt en tegenspartelt als ze aan de haken opgehangen wordt, en zo met de kop in de haak terecht komt. Dan trekken ze zo hard aan de poten dat de kop van het lijf wordt getrokken." Twaalf we-

ken met vele duizenden opeengepakt, daarna brutaal vastgegrepen en met twaalf tot vijftien in één transportkrat gestoken, de angst, de stress, verstikking, gebroken vleugels en inwendige bloeduitstortingen, urenlang opeen gedrukt, nadien met de poten naar boven gehangen in haken, gebroken botten door de kracht van het elektrische verdovingsapparaat voor het automatisch mes de strot overhaalt... Is het korte leven van een vleeskip wat anders dan één hoop ellende?

De zaakvoerder van de kippenlachterij noemde in de pers onze bezetting dan wel een doeltreffende actie, ei zo na waren we er niet eens geraakt. Uren voordien stond de GAIA Action Truck vertrekkensklaar op een parking in Dendermonde, toen opeens een rijkswachtcombi langsreed. De rijkswachters zagen nog net enkele mannen en vrouwen in witte pakjes achter in de vrachtwagen plaatsnemen. "Wat is hier aan de hand?" Ik zag onze allereerste actie al in rook opgaan. Wat een afgang. Hoe konden we ons hieruit redden? In de gegeven omstandigheden hadden we niks te verliezen.

'Wel euh, de examens zijn voorbij en wij zijn op weg naar een fuif in Gent bij een vriend thuis. En we dachten zo, we gaan hem eens verrassen.' De rijkswachters spitsten de oren. 'Kijk, die witte pakjes. Kent u die film van Woody Allen, *Anything you always wanted to know about sex but were a afraid to ask?*' Eén van de rijkswachters keek me met gefronste wenkbrauwen aan en vroeg:

"Ken ik u niet van ergens?"

"Niet dat ik weet, nee?"

"Van de Gentse feesten, misschien?"

"Dat zou kunnen, maar om op die film terug te komen..."

"Maar ja, natuurlijk," onderbrak de andere rijkswachter me, "met die gasten in witte pakjes die spermacellen speelden. Heb jij die film niet gezien?" grijnsde hij naar zijn collega, "die moetje gewoon zien, ik heb me een kriek gelachen, man." Meer dan ooit zag ik mijn kans schoon.

"Wel, die spermacellen, daar zitten ze, in de vrachtwagen. En net zoals in de film hebben we een zwarte bij ons."

"Die zich afvraagt wat hij doet tussen al die witten", vervolledigde de cinefiele rijkswachter enthousiast. Hij kwam niet meer bij van het lachen toen hij onze Braziliaanse actievoerster Marcia tussen negentien witte spermacellen zag zitten. De rijkswachters wensten ons nog veel plezier en reden weg. De GAIA Action Truck kon vertrekken naar de plaats waar we met de pers hadden afgesproken.

ZOOTJE ONGEREGELD 1

"Bekijk die ogen. Een chimpansee in zo'n kooi is net als een mens die in de gevangenis zit en alle hoop om er ooit nog uit te komen, heeft opgegeven", reageerde Jane Goodall hoofdschuddend toen ik haar foto's toonde van de chimpansees in de Limburgse Zoo in Zwartberg.

"Chimpansees leven in groep. Deze mensapen met twee opsluiten is totaal verkeerd. Zeker als ze zelfs nog geen geschikt materiaal hebben om de verveling te verdrijven", veroordeelde Dr. Erik Van der Straeten de leefomstandigheden van de chimpansees in de Zwartbergse zoo. Bioloog Van der Straeten is niet de eerste de beste. Hij doceert zoogdierkunde aan de Universiteit van Antwerpen, is lid van de Primate Specialists Group van de gezaghebbende International Union for the Conservation of Nature (IUCN) en maakt deel uit van het Belgisch Wetenschappelijk Comité dat het ministerie van Landbouw advies verleent over de toepassing van de Conventie van Washington.

In de memorie van toelichting bij een Europees voorstel voor een richtlijn die het houden van chimpansees in dierentuinen wettelijk wil regelen, lees je dat "het tonen van een dier in een naakte betonnen kooi, een 'gevangenis' zo men wil, weinig betekenisvol is voor het publiek en bijzonder schadelijk voor

het dier”.

Directeur Marcel Wouters van de Limburgse Zoo ziet het anders: 'Die apen worden hier goed verzorgd. Ze krijgen eten, drinken en de mannen hebben allemaal een vrouw. Wat moeten ze nog meer hebben?' Dat verklaarde Wouters op het VTM-nieuws als reactie op een voorlichtingsactie die GAIA op 21 augustus 1992 voerde in de Zwartbergse zoo. Twintig actievoerders stelden zich op voor de kooien van de mensapen en probeerden de bezoekers het contrast duidelijk te maken tussen de levenslange opsluiting van afgestompte chimpansees in het Limburgse Zwartberg en het leven van vrije chimpansees in Tanzania. We bezorgden het publiek basisinformatie over de gedragskenmerken van chimpansees. Op de uitbaters van de zoo moesten ze daarvoor niet rekenen.

Als mensen lachen, ontbloten ze hun tanden. Als een chimpansee zijn tanden toont, lijkt het dat hij lacht zoals wij dat doen. Dat is nochtans helemaal niet het geval. Een chimpansee die veel plezier beleeft, maakt hikkende geluidjes met de mond open, terwijl hij zijn bovenste rij tanden of zijn hele gebit met zijn lippen overdekt houdt. Als chimpansees hun tanden ontbloten, zijn ze bang.

Wanneer een chimpansee een mens ziet lachen, denkt hij dat hij met een bange haas te doen heeft die zich zeer onderdanig gedraagt. Dan ziet hij zijn kans schoon en zal hij negen kansen op tien met fysiek geweld willen tonen dat angsthazen naar pijpen moeten dansen. Als hij zo'n lachende toeschouwer niet kan vastkrijgen zal zijn eventuele celgenoot het moeten bekopen.

Onze voorlichting had effect. Vele bezoekers hadden iets bijgeleerd en pasten hun gedrag aan. Maar sommigen bleken onverbetterlijk. De plezierigste thuis lachte zijn tanden bloot toen hij “nonkel Jef in zijn kot” zag zitten, uiteraard tot grote hilariteit van de hele familie. Het gezelschap beleefde dolle pret. De chimpansee veel minder.

Dolle pret was er ook niet bij voor de kleuters Benoit en Senne. Hun dagje in de Zwartbergse zoo draaide uit op een catastrofe. De twee kinderen werden voor het leven verminkt door een chimpansee die hen tegen de tralies trok en een stuk van hun vingers afbeet toen ze hem een koekje toestopten. Het overkwam Benoit, toen drie en een halfjaar, op 15 mei 1992. Senne, vijf jaar, werd op 4 augustus lelijk toegetakeld toen hij het lieve, onschuldig ogend aapje dat met uitgestrekte arm om een koekje bedelde, niets vermoedend op zijn wenken bediende. Alleen is zo'n lief, onschuldig aapje vier keer zo sterk als een volwassen mens. Met één klap kan hij een mens doden maar daarop worden de bezoekers niet gewezen in de Limburgse Zoo.

“Toen ik die aap mijn kind zag toetakelen, vloog ik er op af en ben ik door de tralies heen in het wilde weg beginnen te kloppen, op zijn kop, zijn rug, waar ik het beest maar kon raken tot hij zijn greep losste”, vertelde Benoits vader mij. “Mijn kind stond daar huilend van de pijn te bloeden en niemand van de zoo stak ook maar één vinger uit om ons te helpen”, ging hij verontwaardigd verder. “Ik heb nog zelf naar de 100 moeten bellen.”

Sennes oom maakte amper drie maand later exact hetzelfde mee. “Wat er met uw kleine gebeurd is, hebt ge zelf gezocht. Ge hadt hem maar niet op die afsluiting moeten zetten”, reageerde de eigenaar van de zoo botweg. Enig verantwoordelijkheidsgevoel was ver te zoeken. Veilig kon je de toestand onmogelijk noemen. Een bezoeker kon gemakkelijk de afsluitingsdeuren, iets hoger dan een halve meter, op nog geen meter afstand van de kooien openen om tot vlakbij de apen te geraken.

Chimpansees zijn meesters in het misleiden. Hun leefomstandigheden hebben de chimpansees van de Zwartbergse zoo vals en gemeen gemaakt. Argeloze dagjesmensen vormen dan ook een gemakkelijke prooi voor de gefrustreerde apen. Maar tenzij bezoekers het aan den lijve ondervinden, komen ze ner-

gens iets te weten over de gevaren van de Limburgse Zoo. Dat ze er koekjes en noten kunnen kopen om de apen te voederen, wordt dan weer wel duidelijk aangekondigd. Aan het kraampje in de diertuin hadden de papa van Benoit en de oom van Senne blij gezind een zakje apenootjes en koekjes gekocht voor de dieren, even voor het noodlot toesloeg.

Marcel Wouters schold me de huid vol toen hij ons na een uur actievoeren eindelijk had opgemerkt. Met onze actie als kapstok maakte *La Main à la Patte*, een zondags dierenprogramma op RTL, een reportage over de gebrekkige veiligheid in de Limburgse Zoo. Uit de beelden bleek dat een bezoeker gemakkelijk in de berenkuilen kon geraken tot bij de gestoorde wilde dieren, die onophoudelijk heen en weer liepen en zich daarbij telkens opnieuw op precies dezelfde plek afzetten tegen de muur of constant rondjes draaiden. 'Waarom schudt die beer altijd met zijn hoofd, papa?' vroeg een kleine jongen. "Tja, omdat hij zot is, zeker", sloeg papa de nagel behoorlijk op de kop. Een deur van de tijgerkooi werd enkel met verroeste, rond het slot gebonden ijzerdraad dichtgehouden.

Emiel Goelen maakte in 1993 voor het consumentenmagazine *Op de koop toe* een reportage over de veiligheid van de bezoekers en het welzijn van de dieren in diertuinen. Senne, met de arm dik omzwaachteld en zijn oom getuigden voor de camera. Ik trok mijn conclusie: "De nieuwe dierenwelzijnswet dateert al van 1986. Zes jaar later wachten we nog altijd op de oprichting van de commissie voor diertuinen die de landbouwminister maatregelen moet voorstellen om het welzijn van de dieren en veiligheid van de bezoekers te waarborgen. Moeten er doden vallen voor de overheid ingrijpt?"

HET PAARDENKERKHOF I

Doden waren er zeker al gevallen op Vlaanderens traditionele "grote dag van het paard", Waregem Koerse. De persknipsels tussen 1919 en 1989 maakten met naam en toenaam gewag van veertien afgemaakte of morsdood gevallen renpaarden. Maar hoogstwaarschijnlijk lag het werkelijk aantal gesneuvelde paarden in honderdvijfenveertig jaar Waregem Koerse veel hoger.

Over de "sportieve en feestelijke hoogdag" hing al vele jaren de stank van het slachthuis. Een vertrekensklaar staande vrachtwagen van de paardenslachterij Chevedico van Walter Kemseke - bestuurslid van de Waregemse Koersvereniging en eigenaar van deelnemende renpaarden - behoorde al jaren tot het decor. Maar een protestactie op de indrukwekkende renbaan van Waregem hadden de dertigduizend toeschouwers nog nooit gezien. Op dinsdagavond 1 september 1992 wachtten de luisteraars van Radio 2 gelaten op de Grote Steeple Chase van Vlaanderen toen de stem van de verslaggeefster vlak voor de start van het traditionele hoogtepunt van Waregem Koerse ineens oversloeg: "Hé, wacht eens even, er gebeurt daar wat op de renbaan."

Vijftien actievoerders van GAIA klommen vliegensvlug over de dranghekkens en ketenden zich vast aan de afsluiting vlak naast de beruchte Gaverbeek. Enkele actievoerders trachtten een twintig meter lang spandoek te ontrollen. "Stop Waregem Koerse, barbaars, wreed en big business." Het had moeten inslaan als een bom, maar de massa ving er slechts een glimp van op. Van aan de overkant zag ik op hetzelfde moment tientallen privé-veiligheidsagenten toestromen met honden. Meteen trokken ze het spandoek uit de handen van onze activisten. Onze mensen die zich vastgeketend hadden, grepen ze hardhandig vast bij de pols. Met brute kracht rukten ze de handboeien los. Mannen en vrouwen sleurden ze bij de haren over de renbaan. Ann keek recht in de opengesperde muil van een herdershond. Ook de in driedelig maatpak uitgedoste zoon van de Waregem Koerse-sekretaris, advocaat Jozef Vandenbroecke nam deel aan de operatie vuil ruimen. "Smijt dat crapuul van de renbaan. Klopt erop, hoe harder, hoe

liever,” schreeuwde zoon Jan tegen de veiligheidsmilitie. Ik stond op het punt over de dranghekkens te springen om onze mensen bij te staan toen ze zich noodgedwongen terugtrokken. Toch slaagden enkelen er nog in om een reuze grote rouwkrans met de namen van de gesneuvelde paarden in de Gaverbeek te gooien.

GMIC had het varkentje gewassen. Onze mensen hielden er pijnlijke schaafwonden, gekneusde ribben en verstuite polsen aan over. Volgens de kranten was alles probleemloos verlopen voor de paarden. Maar of dat ook strookte met de werkelijkheid, was helemaal niet zeker. Dat zou de ervaring ons nog leren. Feit is wel dat we niet konden achterhalen of er dat jaar dodelijke slachtoffers vielen onder de paarden.

De organisatoren en het gros van de pers bejubelden de honderd- vijfenveertigste editie als een “sportieve en feestelijke hoogdag zonder paardenleed”. Maar onder de titel: “GAIA voert actie op Waregem Koerse” bracht *De Standaard* een opvallende foto van onze protestactie op de voorpagina. *Het Nieuwsblad* idem, in kleur. Ook in *De Morgen* kreeg ons protest veel aandacht. De organisatoren zetten de aanpassingen van de Gaverbeek dik in de verf. In het verleden had meer dan één paard de sprong over de aartsgevaarlijke hindernis met de dood bekocht. Spektakel troef natuurlijk maar de televisiebeelden van de morsdood gevallen paarden die met een katrol werden opgetakeld, deden het imago van de ge-doodverfde paardenliefhebbers geen goed. De landingsplaats achter de Gaverbeek werd minder steil gemaakt, wat de afsprong voor de paarden inderdaad vergemakkelijkt. De organisatoren schreeuwden het over de daken: “Dankzij de aanpassingen van de Gaverbeek is Waregem Koerse ook een waarlijk feest voor het paard.”

Het Vrije Westen belde voor een interview, met opnieuw de opmerking dat volgens de organisatoren alles probleemloos verlopen was én zonder paardenleed.

“Ik ben het daar zeker niet mee eens”, antwoordde ik. “We zagen veel valpartijen en onze waarnemers stelden bij heel wat paarden oppervlakkige en diepere schaafwonden vast. Wij zagen hinkende dieren, dolgedraaide, kribbebijtende en stampvoetende paarden die wild met hun hoofd schudden. Er waren er ook bij die hun hoofd tegen de stalwand stootten. We zagen hoe een jockey een paard dat niet wilde starten met de zweep toetakelde. Ei zo na kwam het tot twee keer toe tot een botsing tussen paarden die zonder jockey in tegenovergestelde richting losliepen, en volgwagens van de BRTN en Radio Contact. Een jockey liep rond met een soort zweepstok met metalen pinnen. Waarschijnlijk niet om zichzelf te kastijden. We hebben daar een foto van.”

Weliswaar moesten er dat jaar voor zover wij weten geen paarden worden afgemaakt, maar je kan het paardenleed niet herleiden tot de vraag of er al dan niet de dag zelf doden vallen op de renbaan. Het is best mogelijk dat een aantal deelnemers die letsels opliepen, na Waregem Koerse toch in het slachthuis belandden omdat ze niet meer renderen. Op termijn kan systematische overbelasting voor een paard dat regelmatig deelneemt aan hindernisrennen fatale gevolgen hebben. Vorig jaar eindigden tienduizend paarden in Belgische slachthuizen. Duizenden daarvan zijn afgedankte sportpaarden.

Paarden kunnen dertig jaar of ouder worden, maar in de wereld van de paardensport worden de meeste dieren opgeruimd als ze niet langer voldoen aan de eisen of niet genoeg meer opbrengen, of ze worden ingezet in nog bedenkelijker vierderangs koersen. Sterker nog, om de verzekeringspremie te incasseren, proberen bepaalde eigenaars hun verzekeringsmaatschappij wijs te maken dat hun paard verongelukt is terwijl ze het dier zelf de kop hebben ingeslagen. Dat is ons bevestigd door ABB Verzekeringen.

Renpaarden van elf jaar of jonger zijn vaak al volkomen opgebruikt, leeg. Ze kunnen nog in manè-

ges terechtkomen of voor de fok gebruikt worden maar uiteindelijk worden ze afgevoerd naar de slachtbank. Dat zijn de slaven van de wedrennen. Dergelijke paardenwrakken worden bijvoorbeeld elke vrijdagochtend verhandeld op het Hertoginneplein in Molenbeek, een laatste tussenstation voor het slachthuis. De paardenhandelaars behandelen ze als vlees op vier poten. En een paard dat bestemd is voor de vleeshaak, brengt nog altijd zo'n vijftienduizend frank op.

Goed en wel bekomen van GAIA's eerste kennismaking met Waregem Koerse, bemanden Ann en ik twee weken later een stand in openlucht in het centrum van Woluwe. Het was een van die snikhete septemberdagen. Een vrouw kwam ons verontwaardigd wijzen op een gewonde pony die een eindje verder op de kermis al de hele dag in de vlakke zon met kinderen op zijn rug moest zeulen.

We zorgden dat de stand bemand bleef en trokken er op af. Die vrouw overdreef niet. Eén van de pony's had een bloedend gat in het voorhoofd. Twee niet bijster snuggere kermiscowboys deden verwoede pogingen om iets te presteren dat leek op het begeleiden van pony's met kleuters op de rug. Ze hadden de allergrootste moeite om de dieren in bedwang te houden. We vroegen hen de gewonde pony te laten rusten en te verzorgen. Maar dat weigerden ze. Zonder de toestemming van hun baas deden ze niks. En waar hing die dan wel uit? Daar hadden ze geen flauw idee van. Maar daar schoot de pony niks mee op. En in de brandende zon raakt je geduld al sneller op dan anders.

We besloten de teugels zelf in handen te nemen. Ann belde de politie en vroeg hen een dierenarts te waarschuwen. Twintig minuten later nog altijd geen politie te bespeuren. Maar intussen bleven die dieren maar doorstappen, de gewonde pony inclusief. Ik had echt geen zin om te blijven wachten op Godot. We hakten de knoop door en deden de pony's stoppen. Gedaan met de dieren af te beulen. Protesterende ouders snoerden we de mond, vriendelijk maar beslist. Kinderplezier rechtvaardigt geen dierenleed. Punt uit.

We ontzadelden de uitgeputte pony's en heten ze drinken. Emmers water dronken ze leeg. De wonde van de ene pony maakten we schoon. Enkele kinderen kwamen ons een handje toesteken. Druk in de weer gaven ze de pony's enkele wortels te eten. Abott en Costello stribbelden wel een beetje tegen maar we deden gewoon alsof we hen niet hoorden. Om het karwei helemaal af te maken, lieten we de pony's loslopen in het vlakbij gelegen speelpark. Bestaat er iets mooiers dan paarden of pony's te zien genieten van de vrijheid? Ze renden en rolden en bolden in het gras. Met volle teugen genoten ze... tot de arm der wet een paar uur later dan toch opdaagde, zonder dierenarts, en hun geluk vergalde. Twee agenten weigerden onze klacht te noteren en proces-verbaal op te maken. Toen dan ook nog de uitbater van de attractie op het toneel verscheen, was het hek helemaal van de dam. De politie maande de eigenaar van de pony's aan om stante pede te vertrekken. Dat deed hij niet zonder ons eerst op een resem scheldwoorden en verbale bedreigingen te trakteren. Ook zijn twee hulpjes kregen de volle laag. We beten op onze tanden en keken machteloos toe hoe de bullebak uiteindelijk afdroop met zijn kermis-slaven.

Zes dagen later voelden we ons nog veel machtelozer toen Christine Taymans ons meldde dat haar man plots was overleden. Jean dood? Maar hij was toch enkel voor een routine-onderzoek binnengegaan, een check-up? Ja, maar zijn hart had het plots begeven. Christine hield zich sterk. Tijdens de crematieplechtigheid vroeg ze me te zijner nagedachtenis enkele afscheidswaardigheden uit te spreken.

Peter Gabriel en Kate Bush galmden beklijvender dan ooit uit de luidsprekers. *Dont give up*, niet opgeven. Jean had herhaaldelijk bewezen hoe je met veel liefde, toewijding en oneindig veel geduld een slachtoffer van de marktenhandel dat niets anders gekend heeft dan de ellende van de kweekfabriek, zijn verloren levenslust kan doen terugvinden.

Afgeschreven wrakken die niet meer wilden eten of drinken, uitgemergelde, schurftige en doodsbange honden die de dierenarts geen maand meer gaf, deed Jean herleven tot aanhankelijke, actieve levensgenieters. Op zijn manier was Jean een overtuigd dierenbevrijder, een heel bijzondere voorvechter voor dierenrechten. Hij kon ook heerlijk vegetarisch koken. Tot zijn gezondheidstoestand dat niet langer toeliet, hadden Christine en hij twee jaar lang bijna elke zondagmorgen op de markt van Mol in hun eentje opgebokst tegen de maffiapraktijken van de honden- en kattenopkopers. Zonder Jean was de ophefmakende reportage uit 1990 van Leo De Bock over de wantoestanden op de markt van Mol nooit tot stand gekomen. Zonder zijn deskundig advies had ik het nieuwe marktreglement, het resultaat van onderhandelingen met het Molse gemeentebestuur, nooit uit de brand kunnen slepen in 1991. Met al zijn onvolkomenheden is dat nu voorbijgestreefde marktreglement strategisch een belangrijke stap gebleken op weg naar het verbod op markten- en stratenhandel in honden en katten.

Jean verkoos op de achtergrond te blijven maar hij heeft ongetwijfeld zijn stempel gedrukt op de richting die we met GAIA zijn uitgegaan. Als we toch maar die honden en katten van die markten zouden krijgen, dan zouden we al een fameuze stap verder staan, had hij me zo vaak op het hart gedrukt.

Ik nam afscheid: 'Christine, we gaan door met zijn strijd. We krijgen ze wel van de markt, hoe hard we er ook voor zullen moeten knokken.'

MOL DE MARKT 1

Werelddierendag 1992. Die zondagochtend 4 oktober bezetten vijftig actievoerders van GAIA het marktplein van Mol. Ongeveer in het midden van het plein stelden we ons op in een kring. Binnen de cirkel stond een groep mannen en vrouwen op blote voeten, gehuld in versleten jute aardappelzakken. De slavendrijver hield ze met de zweep in het gareel. "Menselijke slaven, dieren-slaven, één strijd!", "Ban de dierenmarkten", scandeerden we. Twee actievoerders ontrolden een vijf meter lang spandoek op het dak van de muziekacademie aan het marktplein. Ook van de partij het was tenslotte zijn feestdag - was Sint Franciskus van Assisi die opriep tot de bevrijding van zijn zusters en broeders de dieren.

Enigszins uit het lood geslagen keken de dierenhandelaars aanvankelijk geamuseerd toe. Tot ze begonnen door te krijgen dat het schouwspel hun eigen praktijken vergeleek met slavenhandel. Marktleider Charles Urbain trachtte ze te kalmeren maar kon niet verhinderen dat enkele actievoerders rake klappen kregen. Onze protestborden moesten eraan geloven. De politie greep niet in. Als reactie op de wilde agressie van de handelaars, deden we alsof we ons terugtrokken maar even verder op het marktplein zetten we ons met zijn allen neer en gingen we door met het scanderen van slogans. Met de geluidsversterker voor mijn mond, probeerde ik ons protest toe te lichten. Noodgedwongen moest ik daar snel mee ophouden toen een gelegheidsknokploeg de zitactie probeerde te breken met bruto geweld.

Onder politiebescherming trokken we ons terug in een café ver genoeg van de markt, vergezeld van senator Jo Cuyvers en volksvertegenwoordiger Jos Gheysels van Agalev, die onze actie ondersteunden. De Molse SP-senator Jef Sleenckx beloofde ons eveneens zijn steun. Hij kreeg een daverend applaus. Maar dat hadden we beter niet gedaan want toen ik 's anderendaags *Het Laatste Nieuws* openploeg, voelde ik me danig bekocht. Jef Sleenckx noemde ons protest "provocatie". Hij wilde dierenmarkten enkel reglementeren, niet afschaffen.

Doof en blind voor onze aanklacht, koos de Molse gemeenteraad de kant van de dierenhandelaars. "Mi-

chel Vandenbosch, die nog meegewerkt heeft aan de opstelling van ons nieuwe marktreglement, heeft misbruik gemaakt van ons vertrouwen”, schaarde burgemeester Sus Luyten zich achter zijn gemeenteraad. De dierenhandelaars van hun kant heten een pamflet circuleren, waarin GAIA voorgesteld werd als “een voor de markt levensbedreigend gezwel”, “een brandbom”, “de eigenlijke maffia in Mol, die met zijn terreurdaden tracht naam te maken en de markt kapot te krijgen”. De handelaars schilderden mij af als “een sluipmoordenaar, op zoek naar zijn waanbeelden”. Ook bij de rijkswacht van Geel sloeg de verbeelding op hol. In hun geheim rapport voor het Molse gemeentebestuur werd GAIA voorgesteld als een subversieve organisatie: “De leider van GAIA is een goeroe, die jonge geesten misleidt. Toekomstige terreuracties mogen niet uitgesloten worden.” Klaarblijkelijk hadden we indruk gemaakt.

In Mol en omstreken was de jacht op GAIA geopend. Twee keer kreeg ik het bezoek van de BOB die zei te vrezen voor ons leven. Maar tegen de waslijst misbruiken en overtredingen, die GAIA tijdens negen controlebezoeken voor onze actie op 4 oktober had vastgesteld, werd ondanks ons herhaald aandringen helemaal niet opgetreden. Negen weken lang hadden drie waarnemers de toestand op en rond de markt van Mol onderzocht, vanaf zes, soms vijf uur 's morgens. Ondanks het strikte verbod kuierden particuliere verkopers van honden nog steeds vrolijk rond op de markt. Handelaars met een vaste standplaats kochten illegaal honden op van deze particulieren. Ook in de zijstraten floreerden particuliere verkopers en buitenlandse opkopers. Nog voor de allereerste bezoeker over het plein slenterde werden in het schemerdonker in de straten rond de markt honden illegaal verkocht. Veel te vroeg voor de politie, maar niet voor onze waarnemers, die de marktleider bijstonden en de overtreders van het nieuwe marktreglement herhaaldelijk op heterdaad betrapten.

Twee jaar nadat Leo De Bock de schandalen van Molmarkt had aangeklaagd bij Gertie Christoffels in *Het ei van Christoffels* en bij Jan Van Rompaey in *Argus*, waren fraudepraktijken nog altijd schering en inslag. Inentingsboekjes waren ofwel helemaal niet ingevuld door de dierenarts ofwel vulde de opkoper of de particuliere verkoper het boekje zelf in op het moment van de handelstransactie. Vaak stemden de gegevens in de inentingsboekjes niet overeen met de verkochte dieren.

In zijn reportage had Leo De Bock onthuld dat een dierenarts die deel uitmaakte van de Molse gemeenteraad de handelaars naar believen bevoorradde met inentingsboekjes. Onze waarnemers zagen hoe de aangestelde dierenarts de handelaars op het marktplein slechts uiterst oppervlakkig controleerde en vooral een gezellig babbeltje met hen leek te voeren. Dikwijls viel er zelfs helemaal geen dierenarts te bespeuren.

Molmarkt werd overspoeld door Duitse, Italiaanse, Spaanse, Franse en Nederlandse opkopers. Zij heersten over de markt. Dat ondervonden we maar al te zeer toen marktleider Charles Urbain de politie om versterking vroeg toen we particuliere verkopers op heterdaad betrapten die een vijftal pups vanuit de autokoffer versjacherden. Doorweekt van hun eigen urine en uitwerpselen trilden de hondjes als een espenblad. De opkoper had ook versterking gevraagd. Wie schetst onze verbazing toen we zagen hoe een paar politieagenten zich in onze richting begaven, op de voet gevolgd door een tiental handelaars en opkopers. Rinus, een Nederlander, leidde de bende. Hij gaf de agenten schouderklopjes en schudde hen breed glimlachend de hand. Tot grote verontwaardiging van Charles Urbain weigerden de agenten de verkopers voor ondervraging op te pakken en de diertjes in beslag te nemen. Ons protest mocht niet baten. De politie liet hen gaan. Het had de marktleider weken gekost om met de moed der wanhoop een sprankje gezag op te bouwen. In enkele minuten tijd sloegen de agenten zijn autoriteit tot gruis. Rinus triomfeerde. Grijnslachend keek hij me aan door het venster van de politiecombi, waarin niet hij maar ik voor ondervraging moest plaatsnemen.

Steevast veegden de handelaars het verbod om wilde dieren op de markt te koop aan te bieden aan

hun laars. Tijdens een van onze eerste controlebezoeken slaagde de marktleider er nog in om waterschildpadden en hangbuikzwijntjes van de markt te krijgen. Maar daar bleef het bij. Van dan af weigerde de politie systematisch in te gaan op zijn vraag andere wilde dieren van de markt te weren.

Koop een kat in een zak, luidt een aangepast spreekwoord dat op de markt van Mol letterlijk van toepassing bleek. Katten vervoerde handelaar Coomans letterlijk in zakken. Nu kunnen jute zakken wel aangewezen zijn om slangen te transporteren, maar katten voelen zich daar niet meteen in thuis. Op de markt van Mol stond Coomans met een vuile kooi met verdiepingen waarin hij honden boven elkaar opsloot. Een jonge herdershond kreeg van Coomans dertig centimeter ruimte in de breedte. jarenlang had Coomans aan Janssen Pharmaceutica probleemloos honden verpatst voor dierproeven, tot die praktijken in het lang en het breed uitgesmeerd werden in de pers en de multinationale pillengigant aankondigde enkel nog zelfgekweekte honden te gebruiken.

Bij de meeste handelaars hadden de dieren geen drinkwater. Geen enkele hond droeg een blijvend identificatiemerktken, zoals het politiereglement vereiste. Sommige handelaars schreven met een viltstift een cijfer in het oor of op de bil van de dieren.

“Gijlie hebt hier niks te zoeken. Ik zou wel ne keer graag willen weten wie mij kan verbieden mijnen hond op de markt te verkopen”, reageerde een Molse politieagent, toen ik bij hem op kantoor klacht indiende tegen een opkoper die mij tegen de grond geslagen had. Ik wees hem op artikel 13 van het nieuwe marktreglement: “de verhandeling van honden en katten door particulieren-gelegenheidsverkoopers is verboden”. “Dat reglement is van nul en generlei waarde”, gromde de agent.

In de pers verklaarde de Molse politiecommissaris dat de politie al verschillende pv's had opgesteld. Eigenlijk ging het om overtredingen die de marktleider veelal op onze aanwijzingen gesignaleerd had en die de politie slechts na lang aandringen wilde noteren. “De toestand is sterk verbeterd,” beweerde de politiecommissaris. Maar van enige verbetering hadden wij niets gemerkt. Wij hadden vastgesteld dat het nieuwe marktreglement niet meer was dan een vodje papier, dat noch door de handelaars noch door de politie ernstig genomen werd. Burgemeester Luyten beloofde strenge maatregelen tegen overtreders van het marktreglement: “De informatiefase is voorbij. Nu komt de repressiefase.”

De plaatselijke overheid gaf geen gevolg aan onze conclusies die wij hadden overgemaakt aan de marktleider. Een geïmproviseerde persconferentie in het stationscafé bracht daar geen enkele verandering in. Sus Luyten schoof de bal door naar de federale regering. “Als lokale overheid kunnen wij niks meer doen. Er moet een nationale wetgeving komen.” In geen geval konden wij alles zomaar op zijn beloop laten. Vandaar de bezetting van Molmarkt op Werelddierendag.

Die maandag, 5 oktober 1992, stemden de leden van de Raad voor Dierenwelzijn op de afwezige vertegenwoordiger van de dierenhandelaars na, unaniem voor een wettelijk verbod op de marktenverkoop van alle dieren, met uitzondering van landbouwdieren. “Met de motivatie dat de verkoop van dieren op markten heel wat dierenwelzijnsproblemen meebrengt zoals transport, blootstelling aan ongunstige weersomstandigheden, verspreiding van ziekte, ondoordachte en overhaaste aankoop, acht de Raad het noodzakelijk dat deze verkoop verboden wordt en nog slechts getolereerd wordt voor landbouwhuisdieren”, luidde het advies van deze officiële commissie aan de minister van Landbouw. André Bourgeois wilde met zijn voorontwerp van wet tot wijziging van de dierenwelzijnswet van 14 augustus 1986 dierenmarkten in feite enkel *reglementeren*.

Eind oktober organiseerden de Molse jongsocialisten hun tweede debatavond over de Molse Konijnenmarkt, anderhalfjaar na hun allereerste publiek debat naar aanleiding van Leo De Bocks reportage. De

jongsocialisten hadden mij uitgenodigd maar ik mocht niet deelnemen. De burgemeester en de handelaars hadden hun veto gesteld tegen mijn aanwezigheid in het panel.

Die avond haalden de panelleden zodanig zwaar uit naar *GALA* dat zelfs de jongsocialisten het niet meer konden aanzien en mij "vijf minuten en niet meer" gunden om te repliceren. Iemand uit het publiek probeerde mij het spreken manu militari te beletten maar werd door de organisatoren gelukkig meteen tot de orde geroepen.

"Al jaren strooit men de mensen kilo's zand in de ogen", begon ik. "Ik zeg u dat de markt van Mol niet behoorlijk gecontroleerd, laat staan gesaneerd kan worden. Daarvoor zou iedere week opnieuw een indrukwekkende ordemacht en dito controledienst moeten uitrukken. Men moet de mensen niks wijsmaken: de middelen daarvoor zijn er niet en zullen er ook nooit komen. En stel, stel dat het nieuwe marktreglement daadwerkelijk toegepast wordt. Dan nog zullen er iedere week lichtzinnig dieren gekocht worden. Nog altijd zullen veel van die dieren in de propvolle asielen terechtkomen. En omdat niemand ze adopteert en de dierenbusiness troeteldieren blijft dumpen, zullen de dieren de hoogste prijs betalen: hun leven. Vandaag is dat het lot van vele duizenden honden en katten."

Op vele tafels kletterden de asbakken. Luid boegeroep klonk op achter in de zaal. De organisatoren riepen op tot respect voor de vrijheid van meningsuiting. Ik ging door: "Ook cavia's, waterschildpadden, vissen en vogels die verkocht worden op de markt en die niemand meer wil, belanden in de asielen. Ook die dieren worden opgeruimd als levend afval."

"Dierenmarkten zijn broeihaarden van besmettelijke ziekten en infecties. Denk aan de pseudo-vogelpest. In Vlaanderen werden dit jaar al tienduizenden kippen vergast om een dreigende epidemie in te dijken. In overheidskringen bestaan sterke vermoedens dat de invoer van besmette, exotische vogels leidde tot de eerste pseudo-vogelpestaard. Denk aan de papegaaienziekte. Mensen kunnen er doodziek van worden en zelfs sterven. Denk aan al die besmette en zieke honden, die al vele jaren zonder de minste scrupules verkocht worden, al die apathische pups met zware diarree, met etterende ogen, met een neus waaruit groengelige pus druipt, die uit hun lijden verlost moeten worden of, als ze het overleven, er ernstige hersenaandoeningen zoals epilepsie aan kunnen overhouden.'

"Die dagdagelijkse drama's in de asielen slepen al tientallen jaren aan. Dat moet stoppen. Nog meer asielen oprichten, is geen oplossing. Het kwaad moet bij de wortel uitgeroeid worden. En daarom is *GAIA* van oordeel dat dierenmarkten wettelijk verboden moeten worden."

STRAATPAARDENKOERSEN 1

Op 6 oktober reed ik met Valerie, Kurt en Kurt naar het mij totaal onbekende dorp Sint-Eloois-Winkel. De Kortrijkenaar onder de twee Kurten wist mij te vertellen dat Sint-Eloois-Winkel vlakbij Izegem ligt, op een boogscheut van de thuishaven van André Bourgeois, toen een halfjaar landbouwminister. We waren op weg naar de paardenkoersen die er die middag georganiseerd werden, niet op een hippodroom zoals in Waregem maar in de straten van het dorp.

De voorzitter van de lokale dierenbeschermingsvereniging Mens en Dier uit Roeselare had mij de dag daarvoor gebeld. Hij vond onze actie in Waregem de moeite waard. Maar wisten wij wel dat er in Sint-Eloois-Winkel al vele jaren de eerste dinsdag van oktober paarden door de straten gejaagd werden, "op het blote asfalt?" De paarden vielen er massaal tegen de grond, wist André Cardoen. Hij noemde het een

verschrikking voor de dieren.

Met onze videocamera's mengden we ons tussen het publiek. We stelden vast dat André Cardoen niet overdreven had. We filmde zware valpartijen op de spekgladde asfaltwegen. Duizenden roepende en tierende toeschouwers hitsten de jockeys op die in hun sulkies de drafpaarden dwongen de bochten aan hoge snelheid te nemen. We zagen hoe paarden zich vruchteloos trachtten recht te houden maar zwaar onderuit gingen in en vlak na de bochten. De organisatoren hadden een paar matrassen aangebracht in de hoek recht tegenover de bocht waar dichte drommen toeschouwers hadden postgevat, maar dat belette geenszins dat er paarden vielen.

Ook in rechte lijn gleden paarden weg. We zagen een paard enkele tientallen meters over het asfalt schuiven tot het dier in de gracht belandde. Toeschouwers sleurden het dier weer recht. Zonder ook maar een moment na te gaan of het paard zich verwond had, werd het gedwongen verder te lopen. Toen het dan ook nog begon te regenen, was het hek helemaal van de dam. Telkens als een paard viel, werden de toeschouwers dol. Wild krijsend van plezier hitsten ze mekaar op. Een paar toeschouwers die onraad roken, probeerden ons het filmen te beletten precies op het moment dat een paard weggleed. Een vrouw zwaaide met haar paraplu voor de lens. Een enkele jockey hield het na een valpartij voor bekeken.

Bij vele paarden stelden we na hun wedstrijd bloedende, diepe schaafwonden vast aan de flanken, de onderbenen en de knieën. De paardeneigenaars goten een emmer water over de wonde of spoten er een wit talkachtig product op. We zagen een paard met een erg gezwollen knie. Hinkende paarden werden dampend en fel zwetend de transportwagen ingesleurd. Iemand die al jaren naar de straatpaardenkoersen kwam, vertelde dat sommige paarden nog een laatste keer afgebeeld werden voor ze afgevoerd werden naar het slachthuis. En dat alles voor een prijzenpot van 125.000 frank.

We hadden niet alle valpartijen die we zagen, kunnen filmen en vermoedelijk hebben we er enkele gemist. Uit persfoto's van zware valpartijen die niemand van ons had gezien, bleek dat achteraf ook zo te zijn. We hadden ook niet alle paarden kunnen inspecteren na hun koers. Met zijn vieren konden we onmogelijk overal zijn. Na de vijfde of zesde koers op een totaal van acht, werd de sfeer onder de toeschouwers bitsiger. Ineens werd de jacht geopend op dierenbeschermers met videocamera's. Sommigen hadden me herkend.

Terwijl ik enkele journalisten informeerde over het paardenleed dat wij hadden waargenomen, verscheen ineens de burgemeester, omringd door tientallen luidruchtige koersfanaten. "Kom, kom, laten we niet overdrijven", reageerde hij toen ik hem wees op de vele valpartijen. "In de Ronde van Frankrijk vallen toch ook wel eens renners van hun fiets." Hij had geen enkel gewond paard gezien. "Alle maatregelen zijn getroffen om de veiligheid van het publiek en het welzijn van de paarden te waarborgen." Aan de verzamelde journalisten liet hij weten dat hij geen einde wou maken "aan deze traditie, die de mensen zoveel plezier verschaft."

"Mijnheer de burgemeester, wat u zegt, vind ik wansmakelijk", protesteerde ik. "Het lijkt wel of we hier nog altijd in de middeleeuwen leven. Al honderdvijfendertigjaar gaat dit soort waanzin door, zegt u? Ik zeg u dat het de laatste keer geweest is!" Enkele omstaanders konden zich in de gutsende regen niet langer bedwingen: "We gaan die zieveroare vastbinden in een karre en hem zo ne keer loaten koersen." De burgemeester voelde meer dan nattigheid. Nog voor de laatste koers maande hij ons aan het dorp te verlaten want hij kon niet langer instaan voor onze veiligheid. Terwijl hij ons persoonlijk begeleidde op weg naar onze wagen, het hij zich ontvallen dat hij ons protest kon begrijpen en die koersen eigenlijk ook liever niet zag. "U hoort vast en zeker nog van ons", drukte ik Van Gheluwe op het hart.

3. Een fluwelen revolutie

“Niet zelden spant het paard bij wedrennen zijn laatste krachten in, uit schaamte ingehaald te worden, en bij zijn poging, op het slagveld de overwinning te behalen, wordt het vaak dodelijk gewond en bijt het tezamen met zijn berijder in het zand. Om nu maar te zwijgen over stang en trens, scherpe sporen,

der dienstbaarheid. Hoeveel verkieslijker is het leven van vogels, die onbekommerd hun natuur uitleven, zolang de mens hun maar geen lagen legt. Merkwaardig hoeveel van hun natuurlijke bekoorlijkheid verloren gaat, wanneer ze, opgesloten in een kooi, het menselijk stemgeluid aanleren. Ge ziet toch, zo goed als ik, dat alleen die dieren een gelukkig leven leiden, die niet door de mens zijn gedresseerd en die slechts bij de natuur ter schole gingen?”

Deze woorden schreef de humanist Erasmus vijfhonderd jaar geleden in zijn *Lof der Zotheid*, waarin hij de maatschappij van zijn tijd hekelde. Erasmus droeg zijn boek op aan zijn Engelse tijds- en geestesgenoot, kanselier Thomas More (of Morus in de officiële voertaal van die tijd). De ideale samenleving van de toekomst die More in zijn *Utopia* beschreef is een maatschappij met geweldloze zeden en gewoonten, waaronder ook vegetarisme. In hun tijd stelden Erasmus en More het onrecht aan de kaak. Ze verzetten zich tegen maatschappelijke mistoestanden en pleitten voor een betere wereld. Beiden plantten ze kiemen van morele vooruitgang, wat in onze samenleving geleid heeft tot de erkenning van mensenrechten. Maar in hun tijd werden beiden omwille van hun denkbeelden verketterd en vervolgd door de inquisitie. Erasmus had het vaak aan de stok met de Rooms-katholieke kerk en More werd terechtgesteld.

In de zestiende eeuw had Erasmus enkele jaren in Anderlecht verbleven. Zijn woning werd intussen gerestaureerd tot een museum waar ook allerlei culturele evenementen plaatsvinden: het Erasmushuis. We konden moeilijk een geschiktere locatie vinden voor professor doctor Peter Singer, die op onze uitnodiging op 9 oktober 1992 voor een bomvolle zaal een lezing gaf over dierenbevrijding.

PETER SINGER

Die avond kwamen bijna tweehonderd mensen opdagen. Onder hen professor Etienne Vermeersch, hoogleraar moraalfilosofie en huidig vice-rector van de Universiteit Gent, VUB-biomathematicus Roland Corluy, en de KUL-filosofen professor Roger Burggraeve, professor Jode Tavernier en professor Ullrich Melle. Ook Agalev-senator en moraalwetenschapper Jo Cuyvers ontbrak niet op het appel. Met enkele belangstellenden die uit Nederland, Frankrijk, Duitsland en Italië waren overgekomen, kreeg de avond zowaar een Europees tintje. De vegetarische hapjes smaakten des te beter.

“Zonder deze man was er wellicht nooit geweest”, introduceerde ik Peter Singer. *Animal Liberation*, waarvan sinds zijn verschijnen in 1975 meer dan een half miljoen exemplaren verkocht werden, deed een grote maatschappelijke beweging van menselijke pleitbezorgers voor dierenrechten en dierenbevrijding ontstaan. In de academische wereld gaf deze bestseller eindjaren zeventig aanleiding tot een nooit eerder gezien debat over de mens-dierrelaties. Met Singers pleidooi voor een nieuwe ethiek voor onze behandeling van dieren als uitgangspunt, werden volledige nummers van moraalfilosofische tijdschriften aan het onderwerp gewijd. In Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en Australië werden nieuwe organisaties opgericht, of bestaande verenigingen nieuw leven ingeblazen. De burger- en mensenrechtenbewegingen kregen een verlengstuk. Het moderne dierenrechtenactivisme was geboren.

Peter Singer (1946) is van Duits-Joodse afkomst. Zijn ouders vluchtten voor het nazi-regime en vestigden zich in Australië. Drie van zijn familieleden kwamen om in concentratiekampen. Peter Singer studeerde aan de Universiteit van Oxford en is als professor in de filosofie verbonden aan de Universiteit van Monash in Melbourne. Hij leidt er het Centrum voor Menselijke Bio-ethiek

De laatste jaren houdt Singer zich vooral bezig met menselijke bio-ethische problemen als euthanasie, abortus, in vitro fertilisatie en genetische manipulatie maar hij publiceerde ook boeken en een stapel artikels over democratie, sociobiologie, racisme en burgerlijke ongehoorzaamheid. In de recentste uitgave van de gezaghebbende *Encyclopaedia Britannica* verscheen van zijn hand het belangrijkste artikel over ethiek. *The Independent* startte in november 1995 een reeks over belangrijke denkers en opinievormers van de jaren negentig met een gebalde voorstelling van Peter Singers ideeëngoed en een geslaagde cartoon van zijn karakteristieke kop ter illustratie: zijn kalende hoofd, zijn pientere ogen achter grote brillenglazen en zijn typische dikke zwarte snor. Volgens de Britse kwaliteitskrant is Singer als dierenbevrijdingsfilosoof en ethicus voor globale bewustwording de meest karakteristieke "profeet" van de jaren negentig en is zijn plaats in de politieke, sociale en culturele geschiedenis verzekerd. *The Independent* stelt Singer voor als een revolutionaire geest, die ervan overtuigd is dat de moderne mens een rationeel onderbouwd, volwaardig ethisch leven kan leiden.

Peter Singer is geen theoreticus die zich ver van het maatschappelijk gewoel veilig opsluit in een ivoren toren van virtueuze maar praktisch onbruikbare ideeëngymnastiek. Singer houdt zich bezig met de levende moraal. Hij pleit voor een ethiek die werkt in de echte wereld. Als voorzitter van de Australische en Nieuw-Zeelandse Federatie van Dierenverenigingen staat hij mee op de bres voor dierenbevrijding. Hij zet zich ook in voor Community Aid Abroad, de Australische versie van Oxfam Wereldwinkels. En hij doet aan politiek. Bij de laatste federale verkiezingen in Australië stelde hij zich op de lijst van de Groene Partij kandidaat voor een senaatszitje als afgevaardigde van de staat Victoria. De rest van de tijd trekt hij de wereld rond om lezingen te geven. Voor zijn ontspanning kweekt hij fruit en groenten of doet hij aan bodysurfen en cross-countryskiën. Hij is getrouwd en heeft drie dochters.

Het gaat Singer in de grond om twee vragen. Om welke wezens moeten wij ons bekommeren en waarom moeten we ons om die wezens bezorgd maken? Het enige volledige antwoord is voor Singer dat we ons moeten bekommeren om alle levende wezens die tenminste pijn kunnen voelen en genot ervaren. Om al wie kan lijden, lichamelijk en mentaal. Niet alleen wij, mensen, maar ook een heleboel dieren hebben als resultaat van het natuurlijke evolutieproces een centraal zenuwstelsel ontwikkeld dat hen in staat stelt pijn of prettige gewaarwordingen te voelen. Singer heeft zijn huiswerk gemaakt en is bij experts in de fysiologie, de evolutiebiologie, de neurologie, de psychologie en de ethologie (de wetenschappelijke studie van het dierengedrag) te rade gegaan.

Zoogdieren, vogels, reptielen en vissen kennen pijn en genot. Octopussen ook. Het gaat hier trouwens niet alleen om lichamelijke pijn of genot, maar ook over meer abstracte gevoelens. Wanneer ze hun verlangens niet kunnen bevredigen, kunnen dieren gestresseerd en gefrustreerd geraken. Dieren lijden daaronder.

Maar geldt dat nu echt voor alle dieren? Waar de grens ligt, weet Singer niet precies. Eigenlijk is dat ook niet zo belangrijk. We hoeven niet te weten of muggen pijn kunnen voelen om onze huidige behandeling van varkens, kalveren of kippen in vraag te stellen. Van een varken, een kalf of een kip weten we het zeker. Zo'n dier kan lijden.

Nu weten we dat ieder mens er normaal gesproken belang bij heeft dat hij of zij geen pijn lijdt of hem of haar door toedoen van anderen geen letsel wordt toegebracht of leed berokkend wordt. We verkie-

zen een bestaan dat voldoet aan onze welzijnsbehoeften boven een leven vol ellende. Normaal gesproken geldt dat ook voor de gemiddelde hond, die zich liever vrij beweegt en op zijn weg allerlei interessante dingen besnuffelt dan vastgemaakt aan de ketting de hele dag in een hok van twee vierkante meter vast te liggen. Aan de ketting in een klein hok of opgesloten in een ren zonder sociaal contact met andere honden of mensen, geraakt hij gefrustreerd en ontwikkelt hij uit verveling vroeg of laat gestoord gedrag.

Honden en andere dieren hebben belangen en voorkeuren omdat ze gevoelens hebben en in hun welzijn aangetast kunnen worden. Dat hebben ze met ons gemeen. Dat is nu precies het verschil met stenen. Om het welzijn van stenen hoeven we niks te geven. Een steen heeft geen welzijn. Het maakt voor een baksteen absoluut niks uit of je er tegen schopt of niet. Voor ons, of voor een hond of een varken wel. Een baksteen kan wel in twee stukken breken, maar hij voelt dat niet. Wij wel. En uw hond en die van uw buurman ook. En ook de varkens in West-Vlaanderen, de paarden op Waregem Koerse, de stieren die matador Christina Sanchez aan haar degen rijgt, de goudvissen in bokalen, de kleine roodwangschildpadjes die door het toilet worden gespoeld en de kippen in de legbatterij die nooit kunnen scharrelen of een stofbad nemen.

Dat maakt ook het verschil uit met planten. Planten leven wel maar ze zijn gewoon in leven, meer niet. De ficus in onze woonkamer heeft natuurlijk wel water nodig of hij gaat kapot, maar pijn of vreugde voelt hij niet. Want daarvoor moet hij een zenuwstelsel hebben en dat heeft hij niet. Voor mijn part mag iedereen gerust hele avonden staan kletsen tegen zijn ficus als hij denkt dat de plant daardoor beter groeit. De plant zal er niet beter of slechter van worden. Dat is elementaire wetenschap, wat sommige boekjes ook beweren, aura of geen aura.

Dieren die kunnen lijden en genieten, hebben belangen zoals wij. "Pijn is pijn", zegt Singer, "of het de pijn is van een konijn, een hond een kalf, een rat, een varken. een mensenbaby, of gelijk welk menselijk wezen. Wanneer we een dier pijn doen of het doen lijden om redenen die we niet gerechtvaardigd zouden vinden indien we in dezelfde mate een mens zouden doen lijden, dan handelen we verkeerd." In die zin vallen ook dieren volgens Peter Singer onder het morele gelijkheidsbeginsel dat ons gebiedt in gelijke mate rekening te houden met gelijke belangen en voorkeuren van iedereen.

Dat betekent niet dat we alle wezens met belangen en voorkeuren altijd en overal exact op dezelfde manier moeten behandelen. Gelijkheid betekent niet dat een anderhalve maand jonge baby stemrecht moet krijgen of voor ingenieur moet kunnen studeren. Dat is absurd. Een anderhalve maand jonge baby is daar helemaal niet bij gebaat. Toegepast op baby's houdt het morele gelijkheidsprincipe bijvoorbeeld wel in dat op tijd en stond gevoed en verschoond worden voor een baby niet minder belangrijk is dan stemrecht of voor ingenieur mogen studeren voor mensen die wel kunnen gaan stemmen of studeren.

Dat varkens geen stemrecht hebben, daar is helemaal niks verkeerd mee. Varkens kunnen immers niet begrijpen wat stemmen inhoudt. Maar in zekere zin hebben ze er wel belang bij wie de volgende landbouwminister wordt. Zijn beleid kan hun welzijn beïnvloeden in goede of in slechte zin. En het is niet omdat varkens niet kunnen gaan stemmen dat wij in ons stemgedrag geen rekening hoeven te houden met hun belangen. Deze of gene partij aan de macht kan een verschil uitmaken voor hun leven.

Morele gelijkheid betekent niet dat we met om het even welk belang of gelijk welke voorkeur van om het even wie evenveel rekening moeten houden. Iemand kan een onblusbaar verlangen hebben naar seks met een ander persoon, maar als die ander niet wil, kan het feest niet plaatsvinden. Het belang van ieder mens om voor zichzelf uit te maken of hij of zij een intieme relatie aangaat met een ander, weegt zwaarder door dan de louter seksuele drang. Zo is ook het verlangen om te leven moreel belangrijker

dan kost wat kost willen genieten van een stuk vlees.

Als levende wezens met individuele belangen en voorkeuren maken mensen én dieren in principe als gelijken deel uit van onze morele gemeenschap. De belangen en de voorkeuren van dieren mogen dan ook niet op een fundamenteel andere manier beschouwd worden dan menselijke belangen en voorkeuren. De wijze waarop dieren vandaag in onze maatschappij behandeld worden zoals in de intensieve veehouderij en de onderzoekslaboratoria, druist volkomen in tegen het gelijkheidsprincipe. Over het algemeen houdt onze samenleving helemaal geen rekening met de belangen en de voorkeuren van dieren. Alleen menselijke belangen tellen echt mee. Menselijke belangen gaan voor omdat dieren geen mensen zijn.

Onze omgang met dieren wordt a-priori bepaald door onze vermeende superioriteit, ongeacht of de belangen van dieren onpartijdig bekeken groter zijn dan die van ons. Alsof dat voor eeuwig en altijd vaststaat. Wij sluiten dieren uit onze morele gemeenschap omdat ze toevallig niet met een menselijk gezicht geboren zijn. Maar het naakte feit alleen dat u en ik behoren tot de menselijke soort heeft moreel bekeken geen enkel belang, betoogt Singer. “Wij sluiten dieren uit op basis van een willekeurig onderscheid dat we in moreel opzicht maken tussen mens en dier. Wij zijn mensen en dieren zijn geen mensen. Punt uit. Maar of een wezen al dan niet tot Homo sapiens behoort, is op zich niet relevanter dan de vraag of een wezen al dan niet tot een bepaald ras behoort.”

“Wij beschouwen ons als verlichte geesten omdat we geen mensen discrimineren op basis van ras, maar op hetzelfde moment sluiten we wel een grote categorie van andere wezens uit: de niet-menselijke dieren, die net als wij kunnen lijden, en vreugde en pijn ervaren”, zegt Singer daarover. Die houding ligt volgens hem in dezelfde lijn als racisme en seksisme. Volgens hem gaat het om een analoge vorm van discriminatie die hij verwerpt als 'speciësisme' of soortisme, Het is niet zo dat racisme en seksisme moreel verkeerd zijn omdat er geen verschillen zouden zijn tussen blanke en zwarte mensen of tussen mannen en vrouwen. Die zijn er duidelijk wel. Racisme en seksisme zijn moreel verkeerd omdat ze op basis van een willekeurige eigenschap die moreel geen rol mag spelen, de belangen van een bepaalde groep bevoorrechten ten koste van anderen.

Het eigen ras, het eigen geslacht of het eigen volk invoeren om te discrimineren ten koste van een neder bevoorrechte groep is niet zomaar een vrijblijvende intellectuele vergissing. Mensen ondervinden het aan den lijve en lijden er daadwerkelijk onder. Als iemand de huur niet kan betalen, heb je een goeie reden om hem je flat niet te verhuren. Maar niet als je uitsluitend aan blanke Belgen of westerse buitenlanders een flat wil verhuren en niet aan migranten van welke generatie ze ook mogen zijn.

Alle mensen zijn gelijk, uiteraard. Maar als dat gaat impliceren dat alle andere wezens met belangen en voorkeuren uitgesloten zijn van gelijke morele consideratie omdat ze geen mensen zijn, trekje een willekeurige ethische grens, die min of meer te vergelijken valt met de grens die slavenhandelaars trokken. Die zagen Afrikanen als wezens die ze naar willekeur voor eigen doeleinden konden uitbuiten en als werktuigen konden gebruiken. Maar noch het feit dat je tot een bepaald ras behoort, noch het feit dat je tot een bepaalde soort behoort, geeft je het recht een mens met een andere huidskleur of een dier van een andere soort uit te buiten en zijn of haar moreel relevante belangen en voorkeuren te ontkennen of te miskennen.

Het morele gelijkheidsprincipe geldt ook niet alleen voor uw hond maar voor alle honden. En dus niet alleen voor honden die wij vertroetelen maar ook voor de honden die in China of Korea aan de vleeshaak hangen. En ook voor de varkens, koeien, kippen, kalkoenen en alle andere dieren die wij vettmesten en slachten voor vlees. Het principe is er niet alleen voor de schattige poes die spint als we ze

aaien maar ook voor de “vieze” bruine rat, die zijn verleden niet mee heeft en die we met alle middelen willen verdelen. “Als een grote cosmetica-gigant na internationaal protest beslist niet langer op honden te testen en over te gaan op ratten, betekent dat voor mij geen enkel verschil”, besluit Singer.

In 1987 zette de Loma Linda Universiteit in Californië een onderzoeksprogramma op met het doel organen te vergaren van anencefalitische baby's. Anencefaaltjes zijn geboren zonder levensbelangrijke delen van het brein en de schedel. Gewoonlijk sterven ze bij de geboorte of kort nadien. Zelfs indien ze niet sterven, zijn hun vooruitzichten op een normaal menselijk leven nihil. De projectleiders zochten ouders die er op vrijwillige basis mee instemden dat hun anencefalitische baby's kunstmatig in leven gehouden werden totdat men menselijke patiënten zou vinden die nood hadden aan hun gezonde organen. Anencefaaltjes hebben geen bewustzijn en ze kunnen niet lijden. Hen kunstmatig in leven houden lijkt ze dus op geen enkele manier schade te kunnen berokkenen. Maar een aantal pogingen om organen te vergaren mislukten. Als gevolg daarvan kondigde de Loma Linda Universiteit aan stapsgewijs te stoppen met het project. Ze wilden het geen medische mislukking noemen, maar riepen plots ethische bezwaren in. “We begeven ons hier op een ontgonnen territorium door het leven te verlengen niet ten bate van de patiënt maar met als enig doel organen te vergaren.”

In 1985 haalde dezelfde universiteit de krantenkoppen met de transplantatie van het hart van een bavianenjong in een menskind. Baviantje Gabriel werd gedood voor zijn hart. Baby Fae leefde nog amper eenentwintig dagen met het bavianenhart. En die keer kondigde de Loma Linda Universiteit aan dergelijke projecten verder te zetten wanneer verder onderzoek meer kansen op succes oplevert.

In het ene geval wordt het onderzoek voortgezet dat gezonde, intelligente apen met gevoelens en verlangens opoffert voor hun organen. In het andere geval is er geen sprake van belangenbeschadiging bij baby's die zich onmogelijk mentaal konden ontwikkelen maar wordt het programma wel stopgezet. In het ene geval formuleert men niet het minste ethische bezwaar. In het andere geval oppert men ethische bezwaren bij de kunstmatige levensverlenging van het menselijk wezen om gezonde organen te vergaren die het leven van normale mensen kunnen redden. Ik wil mij niet uitspreken over andere, mogelijk moreel zwaarwichtige redenen waarom zwaar hersenbeschadigde baby's niet kunstmatig in leven zouden mogen worden gehouden voor hun organen. Het punt hier is dat de Loma Linda Universiteit in beide gevallen een verschillend oordeel velt louter op basis van eenzelfde criterium: mens zijn. Bavianen zijn geen mensen en dus mag men ze doden voor hun organen, ongeacht of ze, kunnen lijden. Anencefalitische baby's zijn wel mensen en dus mag men ze niet in leven houden voor hun organen, ongeacht of ze kunnen lijden. Dat is een duidelijk geval van soortisme.

Natuurlijk zijn er verschillen tussen mensen en dieren. Maar van die feitelijke verschillen mag je niet zomaar uitgaan om systematisch voorrang te geven aan menselijke belangen en voorkeuren ten koste van het welzijn van dieren. Je moet je altijd afvragen of die verschillen ethisch wel van belang zijn. Dieren kunnen bijvoorbeeld niet lezen en schrijven en ze hebben geen plichtsbefef Maar, zegt Singer daarover, “dat kun je ook zeggen van sommige mensen. Er zijn zwaar mentaal gehandicapte mensen die ook niet kunnen lezen en schrijven en ook geen plichtsbefef hebben. Maar wanneer iemand ze zou gebruiken om bijvoorbeeld een nieuwe shampoo te testen door het product in hun ogen te sprenkelen, zouden we toch onmiddellijk zeggen: "Stop, dat kun je niet doen!" Laat staan dat iemand zou voorstellen ze vet te mesten om ze vervolgens te grillen of te braden. Je kunt dus het vermogen om te lezen en te schrijven of beseffen wat plichten zijn niet als criterium gebruiken om een ethische grens te trekken, omdat je dan ook sommige mensen moet uitsluiten.”

“Als je werkelijk moet kiezen tussen een mens redden met een ingewikkeld bewustzijn en een niet-menselijk dier met een minder ingewikkeld bewustzijn, dan vind ik dat er in dat geval een reden is om

te kiezen voor het wezen met de meest ontwikkelde mentale capaciteiten”, zegt Singer. “Die reden is niet speciësisitisch omdat ze niet gebaseerd is op discriminatie op grond van soort lidmaatschap. Dat geldt ook binnen onze soort. Als je moet kiezen tussen het leven van een normaal ontwikkeld menselijk wezen en het leven van een mens met een zodanig zwaar hersenletsel dat hij of zij als een plant door het leven moet, dan denk ik dat de meeste mensen kiezen voor de eerste soortgenoot. Het gaat hier wel duidelijk over echte dilemma-situaties; over de vraag welke keuze je maakt om nog groter kwaad te vermijden.”

Maar als je de mentale vermogens van een pasgeboren baby vergelijkt met de mentale vermogens van een volwassen hond of een varken, kan je moeilijk anders concluderen dan dat de hond of het varken tot veel meer in staat is. Is een hond of een varken moreel gezien dan meer waard dan een baby? Is het dan ethisch gezien beter een baby vet te mesten en vervolgens te slachten en in de pan te braden dan een varken op te peuzelen? Uiteraard niet. Dat een hond en een varken ingewikkelder mentale vermogens hebben dan een baby is een reden om een hond of een varken zeker niet aan te doen watje een pasgeboren baby niet aandoet. We moeten er juist voor zorgen dat zowel de baby als de hond en het varken geen leed berokkend wordt en dat zowel de baby als het dier kan blijven leven in het grootste welzijn.

We moeten dus onbevooroordeeld en in gelijke mate rekening houden met menselijke belangen en met de belangen van dieren voor zover hun belangen in moreel opzicht niet wezenlijk verschillen van de onze. Als er geen relevante verschillen zijn, mogen we de ene soort niet anders behandelen dan de andere. Gelijke gevallen behandel je gelijk. Maar als je wil weten hoe je mensen of dieren concreet moet behandelen in een bepaalde situatie waarin onze gelijke of verschillende belangen botsen, dan moetje volgens Singer vooraf ook een optelsom maken van de positieve en negatieve gevolgen van je handelingen op de belangen en de voorkeuren van alle betrokkenen. Vervolgens kiesje voor die handeling die het positiefste resultaat oplevert. Dat is de handeling die voor alle betrokkenen in totaal de meeste en de gewichtigste belangen en voorkeuren bevredigt en het minst beschadigt en frustrereert.

Als we een mens of een dier pijn doen of doen lijden, brengt onze handeling een negatief effect te weeg. Dat breng je in rekening. Als we een mens vermoorden ook, want in, normale omstandigheden verlangt een mens voort te leven. Met de dood kan dat verlangen nooit meer bevredigd worden. Als zodanig veroorzaakt de dood normaal gesproken een zwaar verlies. Maar ook een dier met een simpler bewustzijn doden, heeft negatieve gevolgen. Want een levend wezen dat zich niet voldoende bewust is van zichzelf om te willen voortleven, kan desalniettemin allerlei voorkeuren en verlangens in de toekomst bevredigd willen zien. En dat is positief Met de dood gaat dat allemaal voor eeuwig en altijd verloren. Dat is dus negatief De handeling die, na afweging van alle kosten en baten uiteindelijk het grootste goed oplevert, is de juiste.

Deze kosten-batenanalyse die Singer toepast om uit te maken hoe we het best handelen tegenover mens en dier wordt utilitaristisch genoemd. Het lijkt op het eerste gezicht zeer aantrekkelijk, vooraf rekening houden met de gevolgen van onze daden klinkt meer dan aannemelijk. De meesten van ons doen dat trouwens in het leven van alledag. Maar onze handelingen als een soort moreel boekhouder op strikt utilitaristische gronden afwegen, kan leiden tot bedenkelijke beslissingen.

Stel dat ik een schatrijke tante heb, laten we ze Tante Bea noemen. Tante Bea is een verschrikkelijk mens. Haar eigen man pleegde zelfmoord omdat ze hem jarenlang het bloed van onder de nagels pestte. Haar eigen kinderen heeft ze ontferd en het huis uitgejaagd. En nu doet ze hetzelfde met haar tweede echtgenoot. Iedereen wordt gek van Tante Bea, die door haar roddels en leugens meerdere huwelijken op de klippen heeft doen lopen. Maar ze heeft wel ontzaglijk veel geld. Met dat geld zou ik veel goeds kunnen doen. Met al haar miljarden zou ik veel menselijk leed kunnen verhelpen. Toevallig weet

ik dat ik in haar testament sta. Als Tante Bea zou komen te sterven, zou niemand daarom treuren. Een snelwerkend gif kan haar volkomen pijnloos zachtjes doen inslapen. Ze zou er niks van voelen. De perfecte moord gepleegd uit altruïsme. Maar dat geeft mij niet het recht Tante Bea te vermoorden om met al haar geld huizen te bouwen voor de daklozen.

Stel dat de maffia in Moskou door een inwoner van een wijk rond het Rode Plein is opgelicht en er uit wraak mee dreigt een hele wijk vol onschuldigen op te blazen. Niemand kent de oplichter. Maar door een onschuldige uit te leveren, kan men de maffia van zijn monsterachtig plan afhouden. Moet de plaatselijke politiechef de onschuldige laten executeren zodat vele onschuldige mensenlevens gered worden? Mij lijkt dat onrechtvaardig. Maar als de politiefchef een strikte utilitarist is, dan levert hij die ene onschuldige uit aan de gangsters. Voor een strikte utilitarist komt het er immers in de eerste plaats op aan te zorgen voor zo weinig mogelijk leed en zoveel mogelijk genot in de wereld. Wie er lijdt of geniet is, strikt genomen, niet belangrijk.

Maar als het niet zozeer gaat om degene die lijdt of geniet maar vooral om de grotere hoeveelheid genot in vergelijking met het leed dat iemand ervaart, kan men dan het ene individu niet gewoon vervangen door een ander die evenzeer of zelfs nog meer zal genieten? Neem bijvoorbeeld de jacht. jagers beschouwen de vervangbaarheid van de reeën, herten, konijnen, everzwijnen, fazanten en al hun andere prooien door nieuw geboren dieren waarop ze kunnen schieten, als een grote deugd. Naar eigen zeggen oogsten zij natuurlijke overschotten aan wild die de natuur voor hen weer aanvult, zonder dat de dieren al te veel lijden. Voor het evenwicht in de natuur is dat essentieel, stellen zij. Zo doen jagers ook aan natuurbehoud. Want zonder hen zouden natuurlijke jachtgebieden waarin al het wild leeft, niet beschermd worden maar als bouwgrond worden ingekleurd op het gewestplan. En zo heeft de jacht positieve gevolgen voor het natuurbehoud in het algemeen en de levenskansen van dieren in het bijzonder en is het dus beter te blijven jagen dan de jacht af te schaffen.

Los van het feit dat de jagerstheorie van het natuurlijk evenwicht wetenschappelijk ecologisch geen steek houdt – liefhebbers jagen bijvoorbeeld selectief op die soorten die hen interesseren zonder dat ze rekening houden met de onderlinge afhankelijkheid van alle elementen van het ecosysteem - zou het utilitarisme de jacht kunnen ondersteunen. Dieren zijn dan niet meer dan vervangbare schietschijven. Omwille van het grotere goed, het behoud van een ecosysteem waarin wilde dieren kunnen blijven leven, zou de jacht gedoogd kunnen worden. Elk dier dat gedood wordt, maakt immers plaats voor een ander.

Maar zo gemakkelijk vervang je geen individu door een ander, repliceert Singer. Een volwassen hert vervult bij leven en welzijn allerlei verlangens en verkiest zo'n leven in relatieve vrijheid boven een intensieve fokkerij. Zo'n dier kan je niet in alle eer en geweten doden omdat er een jong hert voor in de plaats komt. Het netto verlies aan vervulde verlangens en voorkeuren die de dood heeft teweeggebracht en die het neergekwalde hert nooit meer kan bevredigen, kan je niet compenseren door de nieuwkomer een tijdlang in peis en vree te laten leven. Het doet er niet eens toe of je je,prooi met een enkel goed gemikt schot dodelijk getroffen hebt.

“Er kunnen omstandigheden zijn waarin het verdedigbaar is een dier te doden omdat er - louter hypothetisch gezien - grotere belangen van mensen in het spel zijn”, geeft Singer toe. - “Als je, bijvoorbeeld honderden mensen zou kunnen redden door één hert op te offeren, zou ik onmiddellijk zeggen: doen!”

Als, een enkele hond of een paar katten moeten worden opgeofferd om een vaccin te testen dat dui-zenden levens van mensen of dieren kan redden, dan moet dat maar, als je utilitaristisch redeneert. Want de morele kost van de pijn en de dood van die enkelingen kan niet opwegen tegen de baten die

dat oplevert voor de duizenden levens die erdoor gered worden.

Het is natuurlijk niet voldoende om te *beweren* dat een dierenproef duizenden mensenlevens zal redden. Gesteld dat je dat niet zwart op wit kan bewijzen, moeten daar toch tenminste zeer sterke aanwijzingen voor zijn. Met andere woorden: vanuit zijn utilitarische ethiek alleen kan Singer niet besluiten dat elke dierenproef ethisch onverantwoord is. Maar hij voegt er snel aan toe dat de grote meerderheid van dierproeven in werkelijkheid meer slechte gevolgen meebrengt dan goede. Volgens Singer hadden de meeste dierproeven dan ook nooit mogen plaatsvinden.

Categoriek is hij dan weer wel in zijn verwerping van de hele vleesindustrie met al zijn intensieve varkensvetmesterijen en kippenlegbatterijen, zijn veetransporten en slachthuizen. De industriële vleesproductie is voor hem een totaal onnodig en onaanvaardbaar misbruik van dieren. Vlees produceren op industriële schaal veroorzaakt zoveel nodeloze pijn, zoveel onnodige stress en frustratie en zoveel leed, dat je het slachten van de dieren zelfs niet in overweging hoeft te nemen om een vernietigend oordeel te vellen.

Volgens *The Independent* hebben Singers geschriften overal ter wereld mensen overtuigd om vegetariër te worden. Eén van die mensen ben ik. Toen ik *Animal Liberation* in 1985 uitgelezen had, stond mijn besluit vast. Gedaan met vlees eten. Je kan natuurlijke hersens pijnigen over de theoretische mogelijkheden om dieren te fokken zonder dat ze daaronder lijden. Feit is dat het vlees uit de supermarkt en bij de slager komt van dieren die wél hebben geleden toen ze werden gefokt, beklemtoont Singer. Volgens Singer is het ethisch niet verantwoord dat vlees te eten. Wie zich verzet tegen het nodeloos doden van dieren, kan niet anders dan dat beamen, maar ook wie zich enkel kant tegen het doen lijden van dieren. In de praktijk kan men onmogelijk op grote schaal dieren fokken voor de slacht zonder ze daaronder te laten lijden. Ook in de traditionele veeteelt, waar men geen gebruik maakt van moderne methodes om de productie op te voeren, is er leed. Dieren worden daar ook gecastreerd en gebrandmerkt. Ook daar worden moederdieren van de jongen gescheiden en, vallen kudden uiteen. Men blijft dieren naar het slachthuis vervoeren en slachten.

Wie niets heeft tegen het pijnloos doden van dieren, zou zonder bezwaar dieren kunnen eten die niet zouden hebben geleden in hun leven en die men zonder de minste pijn of het minste leed zou hebben geslacht. Maar zoals gezegd is dat een illusie. Want "als we echt om dieren geven, kunnen we praktisch en psychologisch onmogelijk consequent zijn als we doorgaan met ze te eten. Als we bereid zijn een eind te maken aan het leven van een ander levend wezen, alleen maar om onze trek in een bepaald soort voedsel te bevredigen, dan is dat levend wezen niets meer dan een middel tot een doel," besluit Singer. We hoeven geen dieren te eten om te overleven. In onze samenleving zijn voldoende lekkere en gezonde alternatieven voorhanden.

Peter Singer blijft er altijd en overal rustig bij. Zijn verhaal steekt altijd logisch in mekaar. Bij zijn gehoor doet hij beroep op de rede. Emoties verraadt hij zelden. Dat heeft hem de reputatie opgeleverd van koele kikker. Door sommigen wordt hij zelfs verketterd. In Duitsland kreeg hij spreekverbod aan enkele universiteiten omwille van zijn volkomen verkeerd begrepen opvattingen over het moreel verantwoord aborteren van zwaar hersenbeschadigde foetussen en het doden van zeer ernstig gehandicapte baby's vlak na de geboorte, indien artsen en ouders daarmee instemmen. Daarom werd hij uitgescholden voor neonazi en meer van dat fraais. Ik kan mij inbeelden dat zoiets hard moet aankomen voor iemand wiens ouders gevlucht zijn voor de nazi's en wiens familieleden omgekomen zijn in de nazi-concentratiekampen.

Een deel van zijn ethische mosterd haalde Singer bij de achttiende-eeuwse Engelse filosoof en maat-

schappij hervormer Jeremy Bentham. Tweehonderd jaar geleden al, in 1789, het jaar van de Franse Revolutie, opperde Bentham dat “er misschien ooit een dag komt dat de rest van de dierlijke schepping die rechten zal verwerven die men hen nooit anders had kunnen ontzeggen dan door de hand van de tirannie.”

Twee eeuwen geleden al vergeleek Jeremy Bentham de menselijke behandeling van dieren met een schrikbewind. Hoe zou hij onze huidige behandeling van dieren dan wel omschrijven? Als je nagaat hoeveel pijn en leed ons menselijk schrikbewind over dieren al veroorzaakt heeft en nog steeds veroorzaakt, kan je volgens Singer moeilijk in alle ernst beweren dat daartegen strijden niet belangrijk is. Die strijd acht hij even belangrijk als gelijk welk moreel of maatschappelijk probleem waarvoor mensen de voorbije jaren op de bres hebben gestaan.

“We komen er niet door alleen maar bijzonder toegewijd en heel hard te werken, we moeten ook blijk geven van grote wijsheid”, vertelde hij de tienduizenden militanten voor dierenrechten tijdens een Mars op Washington in 1990. “En bovendien moeten we pragmatisch en buigzaam zijn, zodat we nu reeds vooruitgang kunnen maken en het dierenleed nu al kunnen verminderen. Tegelijkertijd moeten we onszelf voortdurend herinneren aan wat we op lange termijn willen bereiken. Gelukkig winnen we in aantal en winnen we ook steeds meer veld voor dieren. Verscheidenheid is daarbij welkom. Sommige groeperingen proberen op korte termijn resultaten te bereiken om nu tenminste al wat van het leed te stoppen, andere concentreren zich vooral op de lange termijndoelstellingen. Dat is onvermijdelijk en we hebben al die verschillende groeperingen nodig. Sommige groepen werken met heel conventionele middelen. Andere passen meer vernieuwende en directe methoden toe.” Volgens Singer vullen de groepen mekaar zo aan.

Hij trekt de lijn wel bij geweld dat mens of dier kan verwonden. “Wij zijn niet van plan onze doelstellingen te bereiken door bommen te gooien en andere gewelddadige activiteiten te organiseren, zoals in Groot-Brittannië al gebeurd is. Dergelijke acties veroordeel ik. Ik kan begrijpen dat er mensen zijn die tamelijk wanhopig trachten de anderen wakker te schudden. Misschien moetje sommige mensen wel verontrusten door hen met hun neus op de wreedheid te drukken. Misschien is een dergelijke shocktherapie de enige methode om ze uit hun lethargie te krijgen. Maar geweld gebruiken is onethisch en een verkeerde tactiek.”

Singer betoogt dat de dieren pas echt zullen worden bevrijd wanneer onze maatschappij bereid is hun belangen werkelijk ernstig te nemen en haar houding tegenover dieren niet langer laat leiden door vooroordelen. Dat vergt tijd. Hoewel het uiteraard niet helemaal hetzelfde is, ziet Singer in dat opzicht parallellen tussen de strijd voor de rechten en de bevrijding van dieren en twee andere historische bevrijdingsbewegingen, van zwarten en vrouwen. Die link doet hem over de grenzen kijken van het onrecht dat mensen dieren aandoen. “Ik hoop dat we banden kunnen smeden met andere bewegingen die werken aan de redding van deze planeet en ijveren tegen racisme, seksisme, de onrechtvaardige kloof tussen rijk en arm en andere vormen van onderdrukking.”

Dat is echt niet zo gek als het op het eerste zicht lijkt. Alice Walker is daar bijvoorbeeld een levende illustratie van. De zwarte auteur van *The Color Purple* heeft zich in de Verenigde Staten bijzonder verdienstelijk gemaakt als feministe, burgerrechtenactiviste, vredesactiviste en anti-apartheidsactiviste. Ze komt op voor de rechten van de Indianen en andere onderdrukte volkeren. Meermaals kloeg ze de onderdrukking aan van zwarte vrouwen door hun mannen die streden tegen het juk van de segregatie, terwijl ze hun eigen vrouwen thuis mishandelden.

In haar tekstenbundel *Living by the word* schrijft Walker, wiens voorouders slaven waren, dat dieren als

slaven mishandeld worden. Zo ziet zij het en zo voelt zij het aan. Voor haar is de strijd voor dierenrechten en de strijd voor mensenrechten één strijd tegen onderdrukking, misbruik en uitbuiting. Eén strijd voor gerechtigheid én een goeie reden om vegetariër te worden. 'Terwijl we over de droom van vrijheid en gerechtigheid voor iedereen praatten, lag er een biefstuk op ons bord. Ik zit hier ellende te eten, dacht ik bij de eerste hap. En ik spuugde hem uit'.

Tijdens een protestdemonstratie tegen een wapenarsenaal in Noord-Californië werd ze opgepakt. In de gevangenis weigerde ze vlees te eten omdat ze "er moeite mee zou hebben mee te doen aan een actie voor vrede en rechtvaardigheid met het vlees van een vermoord dier in mijn lichaam". In 1983 hield ze een toespraak naar aanleiding van de geboortedag van Martin Luther King jr. Ze sprak er over eerbied voor alle leven, ongeacht huidskleur, geslacht, leeftijd of soort, en over de verbondenheid tussen mens, dier en natuur.

TOM REGAN .

"Dierenrechtenactivisten zouden lid moeten zijn van Amnesty International. Want ook daar geeft men om individuen." De Amerikaanse dierenrechtenfilosoof Tom Regan (1938) zoekt al jaren toenadering tot de mensenrechtenbeweging en de vrouwenbeweging, de derdewereldbeweging, de milieubeweging, de religies en de wereld van de kunst en het theater. Dat doet hij in de Verenigde Staten met zijn vereniging Culture and Animals Foundation. Kegan zegt van zichzelf dat hij een culturele militant is. "Terwijl we buiten manifesteren, staan we binnen op de planken." In zijn activisme legt hij de klemtoon op de kracht van de poëzie, de roman, de dans, de muziek, het theater en de religie, "Als mensen naar de kerk gaan, zorg dat daar ook over het lot van dieren gesproken wordt."

In juni 1985 bezette Tom Regan met honderd andere actievoerders vier dagen lang het administratieve kantoor op de negende verdieping van gebouw 39 van de National Institutes of Health in Washington DC, de Amerikaanse overheidsinstelling die allerlei medisch-wetenschappelijk onderzoek subsidieert. NIH weigerde de subsidiekraan dicht te draaien voor de Head Injury Laboratory van de Universiteit van Pennsylvania, waar onderzoekers met een hamer op de schedels van bavianen sloegen om bij de apen hersenletsels te veroorzaken en de gevolgen van auto-ongevallen te simuleren.

Hoe werd een slagershulpje met een baardje moraalfilosoof voor dierenrechten? Een oviale Tom Regan vertelde het ons in geuren en kleuren. "Mijn vrouw en ik waren actief in de anti-oorlogsbeweging. We stonden in North Carolina aan het hoofd van een kleine groep pacifisten. In die tijd dacht ik dat ik mijn activisme moest combineren met wetenschappelijke degelijkheid en onderzoek om respect af te dwingen voor mijn engagement. En dus deed ik onderzoek naar geweldloze conflictoplossing en pacifisme. Terwijl ik me daarmee bezighield, las ik uiteraard Ghandi. 'Luister', zei Ghandi me eenvoudigweg, 'wil je het geweld in de wereld verminderen?' ja, dat was nu eens precies wat ik wilde. 'Wel, wat eet je?' vroeg hij. Wow, daar had ik nog nooit over nagedacht. Ik was zo blind als iedereen in die materie. In een geweer zag ik een wapen van geweld, niet in mijn vork. En zo deed Ghandi de schellen van mijn ogen vallen. Tenminste, intellectueel deed hij dat. Maar emotioneel was ik nog niet veranderd."

'Tot we terugkwamen uit vakantie en onze hond Gleco diezelfde dag overreden werd. Hij was op slag dood. Het was een ongeval, maar het dompelde de familie in diepe droefheid. Ik voelde toen iets heel speciaals. Alsof ik in een flits beseftte dat er iets was aan de grenzeloosheid van wat ik probeerde te voelen dat niet omvat kon worden door die ene hond. Wat ik voelde, strekte zich uit tot alle honden, alle katten, alle koeien, alle varkens en al de rest. De rede eiste van me dat ik vegetariër werd. Maar het

was de dood van Gleco die mijn hart deed ontwaken.'

Regan vindt er geen doekjes om. Het gangbare verbruik van dieren voor experimenten, commerciële veeteelt, plezierjacht en bonthandel zijn volgens hem fundamenteel onrechtvaardige praktijken omdat ze indruisen tegen het basisrecht op respectvolle behandeling van hun slachtoffers. Hij beschouwt ze stuk voor stuk als systemen van dierenmisbruik, die in wezen onethisch zijn en daarom moeten worden afgeschaft. Zijn belangrijkste bijdrage tot de maatschappelijke strijd voor dierenrechten verklaart waarom. In 1983 publiceerde deze hoogleraar moraalfilosofie aan de staatsuniversiteit van North Carolina *The Case for Animal Rights*, een in grondigheid tot nog toe onovertroffen moraalfilosofisch betoog voor dierenrechten.

In zijn vierhonderdtwintig bladzijden tellend boek - "helder, grondig beredeneerd en ontdaan van alle passie" volgens de befaamde Amerikaanse filosoof Robert Nozick - behandelt Regan eerst zeer diepgaand de vraag of dieren een bewustzijn hebben en wat we onder welzijn van dieren dienen te verstaan. Vervolgens evalueert hij de belangrijkste moderne ethische theorieën en verduidelijkt hij waarom hun antwoorden tekort schieten op de vraag hoe dieren moeten worden behandeld. Hij confronteert en vergelijkt ze met zijn visie op rechten, die hij onderwerpt aan tegenargumenten van ethici met een andere opvatting. Tenslotte past hij zijn rechtensvisie toe op de veeteelt, de jacht en de dierproeven.

The Case for Animal Rights is een klassieker geworden, een referentiewerk in de moderne ethiek. Door de regels van de moraalfilosofische gestrengheid nauwgezet te volgen, wilde Regan in de eerste plaats bereiken dat het onderwerp dierenrechten in zijn academisch vakgebied erkenning zou krijgen. Daar is hij ook in geslaagd. De keerzijde van de medaille is evenwel dat zijn krachtig pleidooi voor dierenrechten veel moeilijker toegankelijk is voor het grote publiek dan *Dierenbevrijding* van Peter Singer. Regan heeft wel gepopulariseerde versies gepubliceerd van zijn visie op dierenrechten, milieuproblemen, kindermishandeling, feminisme en religie maar ook die boeken zijn jammer genoeg niet vertaald in het Nederlands. Ik kan hier slechts beknopt de essentie weergeven van Tom Regans visie op dierenrechten, die onverbreekbaar gekoppeld is aan zijn opvattingen over de morele grondslagen van mensenrechten.

Volgens Tom Regan hebben alle mensen het recht op respectvolle behandeling, of het nu volwassenen of jonge kinderen zijn, normale of achterlijke of seniele mensen. Het is onze morele plicht die mensen geen schade te berokkenen. En dat is een rechtstreekse plicht die we hebben tegenover die mensen zelf.

We mogen bijvoorbeeld geen kinderen verkrachten. Niet omdat hun ouders daar onder lijden of omdat de maatschappij kinderen wil zien opgroeien tot normale volwassenen die kunnen ingeschakeld worden in het productieproces. Dat is allemaal niet onbelangrijk maar het is niet de echte reden. Kinderen verkrachten is verkeerd omdat dat voor die kinderen zelf een verschrikkelijke ervaring is. Stel dat in de toekomst alle arbeid uitgevoerd wordt door robots en dat de maatschappij om die reden haar belangstelling zou verliezen in normaal opgroeiende kinderen, zou kinderverkrachting dan ineens wel mogen? Normale mensen kunnen oordelen over goed en kwaad. Pasgeboren of zwaar seniele mensen niet. Dat betekent niet dat normale mensen geen rechtstreekse plichten hebben tegenover die zwakzinnigen. We moeten ons niet bekommeren om zwakzinnigen alleen omdat we geen last willen met hun familie. We hebben ook plichten tegenover zwakzinnigen zonder familie, die niemand kent en waar niemand een band mee heeft.

We kunnen dezelfde redenering toepassen op dieren. We mogen de hond van de buurman niet afranselen of vergiften. Het strafwetboek verbiedt dat in feite omdat die hond eigendom is van de buurman. Maar dat maakt van die hond eigenlijk niet meer dan een bezit zoals de auto van je buurman die je ook niet in brand mag steken. Diep in onszelf weten we dat dat niet klopt. Een hond is nog altijd wat anders

dan een voorwerp. Intuïtief voelen we dat een totaal onbekende zwerfhond folteren niet kan goedgekeurd worden, ook niet als niemand zich daarvan iets zou aantrekken. Eigenlijk beseffen we, zo wel dat die hond daar zelf onder lijdt en we dat die hond zelf niet mogen aandoen.

Dieren mogen we niet wreed behandelen, we moeten er vriendelijk mee omgaan, we moeten goed zijn jegens de dieren, dat leren de kinderen ook op school. Maar met wreedheid en vriendelijkheid alleen komen we er volgens Regan niet. Die termen zeggen eigenlijk alleen iets over iemands ingesteldheid. Wrede mensen hebben er plezier in anderen te doen lijden of ze vertonen een gebrek aan sympathie voor hun slachtoffers. Vriendelijke mensen hebben goede motieven en intenties. Hun daden zijn een graadmeter voor hun goedheid. Wie zwerfkatten voedert, is vriendelijk en goed. De onderzoeker die dag na dag een wasproduct in het oog van een konijn sprenkelt zonder dat hij zich zorgen maakt over het dierenleed, is wreed. ,

Maar of iemand wreed is of vriendelijk, zegt op zichzelf niets over onze plichten tegenover dieren. De stokoude vrouw die zwerfkatten voedert, mag dan al de vriendelijkheid zelve zijn, door alle zieke en besmette katten mee te voederen zorgt ze voor een ongezonde kolonie verwilderde katten. Mocht ze helemaal niks hebben gedaan, zou ze mogelijk minder leed teweeg hebben gebracht. Kortom, haar intentie om goed te doen maakt haar handeling op zichzelf nog niet goed. Gelukkig zijn er barmhartige Samaritanen die achtergelaten dieren of daklozen opvangen maar je kan niet zeggen dat het eenieders plicht is dat te doen. Dierenasielen kunnen goed werk doen, maar we mogen ons er niet op blindstaren alsof onze relaties met dieren, niet verder reiken dan honden en katten die we goed verzorgen, verwaarlozen of achterlaten. Alsof onze relaties met dieren alleen in dat opzicht morele problemen doen rijzen.

Om te beginnen gaat Regan uit van de vaststelling dat wij als individu de betere of slechtere kwaliteit van ons leven kunnen ervaren, lichamelijk en mentaal. Ons leven verandert ook met ouder worden en met de omgeving waarin we functioneren. We ervaren ons bestaan dus ook in de ruimte en in de tijd. Maar waar we ook komen en gaan, hoe gauw we ook opgroeien van de moederschoot naar de schoolbanken tot we op onze eigen benen staan en een jaar steeds sneller voorbij gaat, ons hele leven lang blijven we onze eigen identiteit behouden: we blijven onszelf. Daaraan ontleen wij onze speciale waarde, die ons bijvoorbeeld onderscheidt van een bloempot, een cactus of een larve.

Regan gaat uit van die waarde, die inherent, is aan ieder van ons. We staan ermee op en we gaan ermee slapen als belevend, ervarend onderwerp van ons eigen bestaan, als bewuste schepsels met een individueel welzijn. U en ik hebben inherente waarde. Uw en mijn inherente waarde is bovendien, en dat is heel belangrijk, onafhankelijk van hetgeen u in mij ziet of ik in u. Dat wil zeggen dat uw waarde als individu volkomen losstaat van het nut dat uw leven voor mij kan hebben en omgekeerd. U bent geen hulpbron waaruit ik kan putten. U bent geen grondstof noch louter een middel voor mij en omgekeerd ben ik dat ook niet voor u. Uw leven is niet van mij en u bezit het mijne niet. Mijn leven is van mij en het uwe van u. Uw individueel welzijn is voor u belangrijk omdat u het zelf ervaart en beleeft op uw eigen, individuele manier. Ik beleeft uw welzijn niet, ik ervaar alleen het mijne. Of uw en mijn bestaan nut hebben voor anderen of niet, maakt geen sikkepit uit. Onze individuele waarde is inherent aan ons bestaan en volkomen onafhankelijk van andermans belangstelling.

Daarmee geven we aan dat we niet bestaan als hulpmiddel, als instrument of als grondstof voor anderen.

Inherente waarde heeft ieder van ons in gelijke mate, u niet minder dan ik en ik niet minder dan u. In die zin zijn alle mensen in wezen gelijkwaardig, ongeacht hun huidskleur, geslacht, leeftijd, geloof, afkomst, karakter, intelligentie of bankrekening. Het maakt niet uit of u blank bent of zwart, man of

vrouw, kind of volwassen, homo of hetero, Brits EU-ambtenaar of Marrokaans immigrant, Lotto-winnaar of failliet, brompot of domweg de leukste thuis. Het grootste genie heeft niet meer inherente waarde dan de stomste idioot. Want zowel het genie als de idioot willen en verkiezen een heleboel dingen. Beiden hebben herinneringen en verwachtingen. Beiden beleven vreugde en pijn, geluk en leed, voldoening en teleurstelling. Voor de kwaliteit van hun eigen bestaan maakt het wel degelijk een verschil uit of zij lang leven of voortijdig sterven. Dat geldt ook voor elk van ons die zijn of haar levenskwaliteit bewust ervaart als individu. Als bewuste individuen met ons eigen welzijn zijn we elk onvervangbaar. Als zodanig is het dat ieder van ons het fundamentele recht heeft om met respect behandeld te worden.

Als men ons behandelt alsof we uitsluitend zouden bestaan als een hulpmiddel voor anderen, bijvoorbeeld als boksbal waarop men zijn frustraties afreageert, dan wordt ons recht geschonden om respectvol behandeld te worden. Mogelijk is de gefrustreerde bokser er zelf bij gebaat dat hij zich kan afreageren. Misschien raakt hij zo wel van zijn frustraties af, maar dan op een verkeerde manier. Goed voor hem maar niet goed voor zijn slachtoffer. Want hij heeft diens welzijn beschadigd en zijn recht op respectvolle behandeling geschonden.

Alle mensen met een eigen welzijn hebben recht op een respectvolle behandeling, normale zowel als geestelijk gehandicapte individuen. Niet omdat ze tot de menselijke soort behoren - op zich speelt dat geen rol - maar omdat het personen zijn die de kwaliteit van hun bestaan bewust kunnen beleven. Als je een individueel lichamelijk en mentaal welzijn hebt, als je niet zomaar gewoon in leven bent maar de kwaliteit van je leven bewust kan ervaren, dan ben je het onderwerp van je leven en heb je die speciale, inherente waarde. En als je een individu bent met inherente waarde, dan heb je het recht op een respectvolle behandeling en mag niemand je behandelen alsof je niet meer dan een strijkplank bent, een jackpot of een reservoir van organen, of je nu Anthony Declerck of een weeskind bent in de sloppenwijken van Rio de Janeiro waar je verdwijning niet eens opvalt, prins van België of bedelaar in het Zuidstation, Nobelprijswinnaar of groenteboer, moeder Theresa of zelfs Bernard Tapie.

Volgens Regan is dat het moreel fundament van mensenrechten, op grond waarvan je bijvoorbeeld de slavernij moreel verwerpt. Want het leven van een slaaf wordt door de slavenhouder beschouwd als zijn eigendom, waarover hij kan beschikken alsof het hem gegeven is. Een slavenhouder behandelt een mens als een productiemiddel, een ding dat hij bezit en naar zijn goeddunken kan aanwenden, niet als een individu met een eigen welzijn dat voor die mens zelf belangrijk is.

Tot hier zullen de meeste mensen waarschijnlijk enthousiast ja knikken. Maar, betoogt Regan, als je je eigen, onafhankelijke waarde verstandelijk beschouwd aan niets anders kan ontleen dan aan het feit dat je een individu met een eigen welzijn bent dat zijn leven bewust ervaart; als ook blijkt dat niet uitsluitend mensen maar ook andere wezens hun eigen welzijn kunnen beleven en hun bestaan bewust kunnen ervaren lichamelijk en mentaal, in de ruimte en in de tijd; dan hebben logischerwijze ook die wezens inherente waarde. Niet meer of niet minder dan u en ik, ongeacht of ze minder intelligent of zeer nuttig kunnen zijn.

Ook die wezens hebben dan evenveel als mensen recht op een respectvolle behandeling. Evenzeer als mensen hebben ze het recht om niet in hun welzijn beschadigd te worden. Volgens Regan beantwoorden alle zoogdieren van één jaar en ouder met bijna wetenschappelijke zekerheid aan het criterium om rechten te hebben. Waarmee hij niet wil zeggen dat jongere of andere dieren daar niet aan kunnen voldoen. Vogels bijvoorbeeld zijn goede kandidaten. Volgens Achilles Cools, die het gedrag van een kauwenkolonie bestudeerd heeft en daarover ook een boek heeft geschreven, zijn kauwen geen genetische machines of natuurlijke vliegende robots. Elke kauw heeft zijn eigen karakter. Kauwen herkennen zichzelf in de spiegel, een aanwijzing dat behalve wij niet enkel chimpansees maar zeker ook kauwen

een vorm van zelfbewustzijn hebben. Ook papegaaien geven blijk van inzicht om allerlei ingewikkelde problemen op te lossen. Het zou Regan niet verwonderen dat ook reptielen hun leven bewust kunnen ervaren. Maar hij heeft zich in allereerste instantie gebogen over die dieren waarvan de wetenschap on-dubbelzinnig aantoonde dat ze bewustzijn en welzijnservaring hebben.

Zoogdieren dus, zoals mijn honden Nayas en Pluch. Ze zien er niet alleen verschillend uit, ze hebben elk hun typische karaktertrekken. Pikzwarte Nayas is een kortharige kruising tussen een fox terriër en vermoedelijk een windhond of iets dergelijks. Ze is een zeer dominante, hyperactieve, ongeduldige en overgevoelige zenuwpees, die op tijd en stond kordaat op haar plaats moet worden gezet. Langharige Pluch is een kruising tussen een fox terriër en een spaniël met Venetiaans blonde en witte vacht. Zijn naam dankt hij aan zijn witte pluimstaart. Hij gedraagt zich veel rustiger, geduldiger en onderdaniger dan Nayas. Als ik hem berisp, trekt hij zich eenzaam terug in zijn hoekje tot ik hem aanhaal. Nayas daarentegen trekt zich weinig aan van een berisping meer of minder. Bij Nayas gaat dat het ene oor in en het andere uit, tenzij ze beseft dat het echt menens is.

Om als eerste - en liefst als enige - koekjes te krijgen, lokt Nayas Pluch geregeld de tuin in door typisch blaffend te veinzen dat de hond van de burens eraan komt. Pluch trapt er telkens opnieuw in'. Nayas blaft afwisselend heel luid en jankt heel hoog als ze naar haar zin niet snel genoeg eten krijgt. Pluch trappelt, dan onrustig met zijn voorpoten op en neer terwijl hij snuivend zijn bovenlip optrekt. Wanneer Nayas voor de geopende achterdeur langzaam gehurkt gaat neersitten, maakt ze me duidelijk dat ze liever binnenblijft. Als Nayas ergens op tafel een koekje ontdekt, strekt ze haar voorpoot zo ver mogelijk uit om het te bemachtigen. En als ze er in een eerste poging niet meteen bij kan, schuift ze wat op naar de plek waar de afstand tussen de rand van het tafelblad en het koekje kleiner is zodat ze er wel aankan. Met haar poot schuift ze het dan wat dichterbij tot ze er met haar muil aan kan en haar buit zelfvoldaan smakkend opsmult. Maar soms geraakt ze helemaal niet tot bij het snoepje, hoe verwoed ze ook dat plekje zoekt vanwaar ze het koekje dichterbij kan schuiven. Gefrustreerd begint Nayas dan te janken. Of ze vraagt mij om hulp door mij enkele keren na elkaar eerst aan te kijken en vervolgens meteen haar blik af te wenden naar het snoepje op de tafel.

Wanneer Pluch iets eetbaars heeft kunnen bemachtigen, loopt hij er meteen zo snel en zo ver mogelijk mee weg. Zo loopt hij minder kans dat Nayas het hem afpakt. Nayas en Pluch mogen dan al geregeld met mekaar vechten, onmiddellijk na zo'n behoorlijk indrukwekkend incident liggen ze weer onafscheidelijk naast mekaar in hun mand elkaar te besnuffelen. Als ik hen dan aankijk, slaakt Nayas met langzaam opengesperde muil langgerekte klagende geluiden terwijl Pluch me vragend aangaapt met grote ogen en gespitste oren. En als Nayas met haar muil of van opzij met haar achterwerk Pluch aanstoot, snapt hij meteen de bedoeling: speeltijd!

Nayas en Pluch heb ik zien opgroeien tot de honden die ze nu zijn. In hun twaalfjarig bestaan hebben ze van alles meegemaakt, prettige en minder plezierige dingen. Met het ouder worden is Nayas weliswaar wat humeuriger geworden, maar al die tijd zijn ze in wezen dezelfde honden met elk hun eigen karakter gebleven die naar mij toe komen gelopen wanneer ik ze elk bij hun eigen naam roep. En wanneer ze merken dat er wat te bikken valt, kunnen ze dat nog sneller dan anders.

Zoogdieren zoals Nayas en Pluch worden zich niet alleen lichamelijk van alles gewaar. Ze hebben ook een ingewikkeld mentaal leven. Ze doen iets om iets anders te bereiken, omdat ze iets anders willen. Ze doen dat om hun verlangens te bevredigen. Ze zijn ook in staat om zich dingen te herinneren en van alles te leren op grond van vroegere ervaringen. Ze hebben allerlei verwachtingen en geloven ook dat hun verwachtingen zullen ingelost worden als ze iets doen of zich op een bepaalde manier gedragen. Door hun gedragingen brengen ze op een bepaald ogenblik allerlei gebeurtenissen op gang met de in-

tentie de bevrediging van hun verlangens in de toekomst tot stand te brengen. Zodoende brengen ze in de toekomst iets teweeg dat niet gebeurt buiten hun wil om maar precies omdat ze willen dat het gebeurt. Je kan dus redelijkerwijze zeggen dat die dieren vat hebben op hun eigen toekomst en in dat opzicht niet enkel bewust leven maar zich ook als individu bewust zijn van zichzelf. Voeg daarbij alle emoties die ze te onthouden, kunnen we ze schade doen oplopen, maar ook door te verhinderen dat ze hun eigen doelen kunnen nastreven en bereiken, door hun autonomie te ontkennen als wezens met verlangens, voorkeuren en doeleinden, door hun kansen, mogelijkheden en gelegenheden op zelfontplooiing volgens hun vermogens te miskennen. Denk dus niet dat uw hond of een varken zich gelukkig voelt omdat hij op tijd en stond eten en drinken krijgt en daarmee uit.

Dieren leven in welzijn indien ze een bestaan leiden dat voldoet aan hun biologische, sociale en psychologische behoeften, 'verlangens, voorkeuren, doelen volgens hun aard en vermogens. Indien ze kunnen nastreven en bereiken wat ze verkiezen, indien ze voldoening halen uit wat ze nastreven en bereiken en indien hetgeen ze verkiezen en bereiken aan hun welzijnsbelangen beantwoordt. Niet voor korte tijd, niet alleen vandaag of tot volgende maand maar zolang ze biologisch gesproken kunnen blijven leven. Daarom is de voortijdige dood voor die dieren zoals voor ons het ultieme en onomkeerbare verlies van leven in welzijn. Dat is erger dan tijdelijk hun vrijheid te verliezen, omdat het elke mogelijkheid uitsluit om ook maar de minste voldoening te vinden zolang ze hun leven kunnen beleven als individu dat verouderd maar in de tijd in wezen dezelfde identiteit behoudt.

Het maakt daarbij niet uit of ze al dan niet doelbewust willen blijven leven of al dan niet een besef hebben van de dood. Niet alles wat dieren verkiezen, is goed voor hun welzijn. Een zieke hond kan de dierenarts vervaarlijk grommend duidelijk maken dat hij zijn aanwezigheid niet op prijs stelt, hoewel het ontegensprekelijk in zijn belang is dat de dierenarts hem onderzoekt. En een voortijdige dood kan in het belang zijn van een dier waarvoor geen andere hulp meer kan baten.

Voor Tom Regan heiligt het doel niet de middelen. Stel dat een grootgrondbezitter uit Rio de Janeiro die ieder jaar een dikke cheque uitschrijft voor het plaatselijke missiewerk, absoluut een nieuw hart of een nieuwe lever nodig heeft. Maar hoe erg het missiewerk onder hun dood ook kan lijden, het blijft moreel verkeerd Braziliaanse straatkinderen te doden voor die orgaantransplantatie. Omdat het indruist tegen hun recht op respectvolle behandeling als onvervangbare individuen met een eigen welzijn, die je niet, kan behandelen alsof ze niet meer zijn dan reservoirs van organen.

Wanneer die onvervangbare individuen met hun eigen welzijn toevallig geen menselijk gezicht hebben, dan mogen we ze evenmin eenzaam opsluiten, verminken, vergiftigen, verbranden of op allerlei andere manieren doden alsof hun onafhankelijke waarde kan verengd worden tot alarminstallatie, testmateriaal, grondstof voor bontjas of bloedworst. Want volgens Tom Regan druist dat ook in tegen het recht van die dieren op respectvolle behandeling. Evenmin als onbekende Braziliaanse straatkinderen er zijn om voor hun organen vermoord te worden, zijn apen er voor ons om er dodelijke proeven op uit te voeren. Dieren zijn er ook niet om er ons mee te kleden of om ze op te eten. Ze zijn er niet om louter te dienen als middelen voor onze doeleinden. Ze zijn er niet opdat wij beter zouden worden ten koste van hun leven en welzijn, net zomin als mensen daarvoor dienen.

Volgens Regan moeten mensen zo handelen dat ze het recht op respectvolle behandeling van andere individuen met een eigen welzijn niet schenden. Dat recht wordt in de praktijk op verschillende manieren geschonden. Door varkens en koeien te slachten om ze op te eten, bijvoorbeeld. Volgens Regan hebben mensen geen vrijblijvende keuze om dieren wel of niet te eten. Vegetariër worden ziet bij als onze morele plicht, die logisch voortvloeit uit het recht van een varken of een koe op respectvolle behandeling. Je kan weliswaar terecht komen in noodsituaties waarin je aan die plicht moet verzaken. Als

je bijvoorbeeld helemaal verdwaald al dagenlang door een onherbergzame streek doolt waar in de verste verte nog geen cactus groeit, mag je een passerende berggeit oppeuzelen. Of je bent een eskimo die niet even met zijn scooter naar de supermarkt kan rijden, maar een dier moet doden om te overleven.

Wie in onze samenleving vlees eet, houdt volgens Regan een fundamenteel onrechtvaardig systeem in stand. De vleesindustrie, de gangbare praktijk dieren te doen lijden en te slachten voor consumptie, is geen moreel neutraal fenomeen in de maatschappij. Het is een geïnstitutionaliseerd onrecht. “De ellende van het kistkalf is aandoenlijk, droevig en hartverscheurend. De langzame marteldood van de wasbeer, gevangen in een wildklem, is verschrikkelijk. Maar de pijn, het leed en de ontbering zijn in feite maar uitingen van wat er fundamenteel verkeerd loopt. Fundamenteel fout is het hele systeem dat de dieren ziet als grondstoffen om op te eten, om te verbruiken voor experimenten of om uit te buiten voor geld.”

Regan neemt geen vrede met betere leefomstandigheden voor dieren. Dat is niet genoeg, vindt hij. “Als we ervan uitgaan dat dieren grondstoffen zijn, waarom zouden we hun eenzaamheid, hun pijn of hun dood dan nog beklagen? Wat kan het ons dan eigenlijk nog schelen? Want de dieren zijn er toch maar voor ons opdat wij er beter van kunnen worden. Het doet ons pas iets wanneer ons een onbehaaglijk gevoel bekruipt als we onze kalfsoesters opeten. En dan willen we niet meer dat een kalfje eenzaam opgesloten wordt in kisten. Dan willen we het wel meer ruimte geven en wat stro en het gezelschap van een paar andere kalveren. Maar blijf van onze kalfsoesters af! Wat meer ruimte, een beetje stro en gezelschap maken nog geen eind aan het fundamentele kwaad. Als we een mestkalf eenzaam opsluiten in een kist om het nadien te slachten en op te eten, mishandelen we het als een grondstof voor vlees. En dat is fundamenteel fout. Maar dat doen we ook met het kalf dat we ‘humaner’ huisvesten en evengoed bestemd is voor de slacht.

Tom Regan heeft niet de pretentie of de overmoed te beweren dat als iedereen zijn theorie volgt, de wereld een conflictloos paradijs op aarde wordt voor mens en dier. Hij erkent volmondig dat in het echte leven morele basisrechten kunnen botsen en hard botsen. Het kan zijn dat een of meerdere levende wezens moeten worden opgeofferd om het welzijn van de anderen te garanderen. Maar dat gaat enkel op voor onvermijdelijke dilemma-situaties, relatief uitzonderlijke gevallen waarin je niet anders kan dan in eer en geweten kiezen voor het minst erge kwaad.

Dat is niet te vergelijken met de huidige routine waarmee bijvoorbeeld experimenten op dieren worden uitgevoerd. Regans oplossingen voor morele dilemma's zijn zeker niet bedoeld om het geïnstitutionaliseerde gebruik te rechtvaardigen van gezonde proefdieren om de giftigheidgraad van de zoveelste bèta-blokker uit te testen of de ontwikkeling van hersenziekten na te gaan in de hoop daar vroeg of laat iets uit te leren dat op zieke mensen van toepassing kan zijn. De routine waarmee onderzoekers voor zoiets dieren als testmateriaal verbruiken, vertrekt niet van een dilemma maar is een onaanvaardbare inbreuk op het basisrecht van de dieren op respectvolle behandeling. Dat dat soort praktijken wettelijk toegelaten en grosso modo sociaal goedgekeurd worden, doet daar niets aan af Volgens Regan hebben dieren dan ook het volste recht op bescherming tegen geïnstitutionaliseerd onrecht.

Als je daartegen wil opkomen, mag je niet rusten vooraleer dat onrecht volledig gebannen is uit de samenleving. Volgens Tom Regan moet de beweging voor de rechten en de bevrijding van dieren het einde nastreven van het geïnstitutionaliseerd onrecht tegen dieren in al zijn vormen. Maar hoe doe je dat concreet? Zeker niet door laboratoria op te blazen of slachthuizen in brand te steken - het laatste is al gebeurd in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Nederland. “Wie zoiets wil uitspoken, moet goed weten dat de zaak van de dieren daarmee absoluut niet gediend is. Zelfs als dat niet de bedoeling is, kunnen onschuldige mensen de dood ingejaagd worden. En bovendien verschuift de aandacht van het dierenleed naar de criminele actie. Daar zijn de dieren niet mee gebaat.”

Regan wil de weg van de politiek volgen. “Eerst moeten de mensen hun opvattingen veranderen en daarna hun gewoonten. Voordat er wetten gemaakt kunnen worden die de dierenrechten beschermen, moeten er genoeg mensen zijn, meer bepaald verkozen politici, die in verandering geloven en ook daadwerkelijk willen dat er verandering komt.” Vanzelf gaat dat niet. ‘Verandering teweegbrengen is ingewikkeld, veeleisend en uitputtend. je hebt er mensen voor nodig uit alle lagen van de bevolking die zich gezamenlijk inspannen, onderwijsmensen, de media en politieke organisaties tot en met vrijwilligers die postzegels plakken op briefomslagen.”

Regan blijft niet bij de pakken zitten, hij staat mee op de bres. Toch valt dat aspect van de strijd voor dierenrechten buiten het bestek van zijn moraalfilosofisch betoog. “Ik ben een filosoof En in de filosofie gaat het om ideeën, om de betekenis van die ideeën en hun rationele grondslag, niet om de details van de wetgeving of de organisatie van de samenleving.”

STEVE SAPONTZIS

“Jamais deux sans trois”, zeggen de Fransen. Er is nog een derde ethicus die ik een bijzondere vermelding waard vind: de Amerikaan Steve Sapontzis van de California State University. Ik heb hem nooit ontmoet maar ook hij is voor een onmisbare bron van inspiratie. Net zoals bij Regan, beperk ik me hier tot de essentie van zijn werk.

In tegenstelling tot Tom Regan maakt Sapontzis zich niet al te druk om de theorie maar stoot hij door tot de kern van de maatschappelijke kwestie. Volgens Sapontzis hebben dieren die hun welzijn kunnen ervaren en enkel die dieren, alle belang bij een volwaardig leven in welzijn. Al wat het welzijn van die dieren positief beïnvloedt is in hun belang. Al wat hun welzijn negatief beïnvloedt is niet in hun belang. Hoe ze massaal behandeld worden in de intensieve veehouderij of in de proefdierenindustrie die op wereldschaal vele honderden miljoenen dieren doden of doen lijden, is ongetwijfeld niet in hun belang. je doet er geen enkel varken of kalf een plezier mee door het te laten geboren worden om vijf of zes maanden lang' n een intensieve varkensstal of in een kist vetgemest te worden voor de slacht. Maar het slachtofferen van dieren aan menselijke belangen, is wel routine geworden in onze samenleving. Aan die routine willen mensen die voor dierenrechten opkomen een einde maken, zelfs als het slachtofferen “humaan” gebeurt, of met zo min mogelijk pijn.

In die zin betekent dierenbevrijding dieren vrijwaren van menselijke onderdrukking. Dierenbevrijders willen niet dat mensen uit eigenbelang dieren doden en doen lijden wanneer dat strikt genomen niet noodzakelijk is en dus kan vermeden worden. Dieren hebben er zoals mensen belang bij te kunnen genieten van een bevredigend, gelukkig en volwaardig leven. En net zoals fundamentele, menselijke belangen dienen mensen ook de overeenkomstige belangen van dieren te respecteren en te beschermen. Daarin schuilt de revolutionaire verandering die de beweging voor dierenrechten en dierenbevrijding tot stand wil brengen in onze morele traditie.

Vandaag domineert in het beste geval een andere morele houding onze omgang met dieren. Wat dieren allemaal nodig hebben om een gelukkig en bevredigend leven te leiden, kan best systematisch opgevoerd worden ten bate van de mens, zolang ze maar niet sadistisch behandeld worden en men ze zo min mogelijk doet lijden. Als dat tenminste mogelijk, is zonder dat mensen daar teveel moeten voor opofferen. je mag dieren niet wreed behandelen maar het blijven wel grondstoffen om menselijke belangen te bevredigen. Die opvatting komt zeer sterk tot uiting in de huidige, algemene dierenbeschermingswetten.

Een man werd in 1995 veroordeeld door een Brusselse rechtbank omdat hij prostituees tegen betaling katten liet folteren. Hij moest zich laten behandelen door een psychiater. De middeleeuwse kerkvader Sint Thomas van Aquino en de achttiende-eeuwse Duitse filosoof Immanuel Kant zouden zijn, daden zeker ook veroordeeld hebben. Niet omdat die katten daar onder lijden, maar omdat mensen die zo iets met dieren uitspoken, iets dergelijks wel eens vroeg of laat aan hun medemensen zouden kunnen aandoen. Ik denk dat daar wel enige grond van waarheid in zit. Zo blijkt uit het onderzoek van Colin Wilson en Donald Steeman naar de psychologie van de serlemoordenaar dat veel seriemoordenaars als kind dieren martelden. In ieder geval, om het welzijn van de dieren zelf gaven Thomas van Aquino en Kant geen ene moer. De dierenrechtenbeweging wel.

Wie voor dierenrechten opkomt, geeft om de levenskwaliteit van dieren, om het leven zelf van de dieren. Hebben muggen dan belangen? Krijgt de tsetseevlieg rechten? Nog nooit heb ik iemand mij zo'n vragen weten stellen omdat hij of zij bekommerd was om het welzijn van muggen of vliegen. Ze worden doorgaans opgeworpen om onze beweging belachelijk te maken, of ze dienen als bliksemafleiders om de aandacht af te leiden van waar het werkelijk om gaat. Het gaat ons niet om muggen of vliegen. Ik weet niet of die beesten iets kunnen voelen dat lijkt op pijn. Ik hoef het ook niet te weten om op te komen voor die honderden miljoenen dieren waarvan ik wel weet dat ze welzijnsbelangen hebben en die geslachtofferd worden voor menselijke consumptie zonder dat dit noodzakelijk is voor onze overleving. Ik weet niet of een mier pijn kan voelen. Maar van de vele tientallen miljoenen muizen, ratten, honden, katten, apen en konijnen die als proefdieren wereldwijd verbruikt worden in onderzoekslaboratoria, weet ik wel dat ze kunnen lijden en genieten van hun leven. Van de honderdduizenden vossen en nertsen die vergast of geëlectrocuteerd worden om van hun pels bontjassen te maken, weet ik het ook. Voor hun recht op leven in welzijn kom ik dan ook op.

Zodoende kom ik uiteraard in conflict met al diegenen die vinden dat hun belangen altijd voorgaan op die van dieren, hoe ernstig die ook mogen zijn. Mensen zoals ik die voor dierenrechten opkomen, willen in principe niet dat dieren die hun welzijn kunnen ervaren, lijden en gedood worden. In zoverre dat niet strikt noodzakelijk is.

Daarmee raken we een zeer gevoelig en ingewikkeld punt aan. Dierenrechten respecteren, sluit niet uit dat er in bepaalde omstandigheden niks anders kan opzitten dan een dierenleven op te offeren om een ernstige conflictsituatie die je niet hebt kunnen vermijden tussen menselijke belangen en die van dieren, zo rechtvaardig mogelijk op te lossen. Als er dus moet gekozen worden, moet het voor de oplossing van het minste kwaad zijn. Dat kan ook gebeuren wanneer twee menselijke belangen van hetzelfde gewicht met elkaar botsen. Hoe ga je oordelen als je moet kiezen tussen twee mensenlevens, de baby of de moeder in het kraambed, een Chinees of een Zaïrees, de president van de Verenigde Staten of de toeschouwer op de eerste rij? Hoe vergelijkje de schade die toegebracht wordt aan het welzijn van de ene met de schade aan het welzijn van de andere? Hoe vergelijkje het leed of het verlies van de ene met dat van de andere? Het kan zijn dat een van de twee moet opgeofferd worden om een groter of erger kwaad te vermijden. Het zijn verscheurende beslissingen. Welke beslissing e ook neemt, er hangt altijd en onvermijdelijk een hoge morele prijs aan vast. Hoe hoog de prijs die betaald wordt, varieert van geval tot geval.

Het standpunt van Sapontzis over dierproeven illustreert hoe hij dilemma-situaties waarin de vitale belangen van dieren botsen met die van mensen, denkt op te lossen. Als algemene regel wil Sapontzis de strenge voorwaarden die geëist worden om proeven op mensen toe te laten, ook laten gelden voor dierproeven. Alle vooraanstaande ethici zijn het erover eens dat proeven op mensen enkel kunnen wanneer de proefpersoon ondubbelzinnig instemt met de proef, nadat hij volledig op de hoogte is gebracht van de procedure, het doel, de gevolgen, enzovoort. Mensen moet met andere woorden hun

“geïnformeerde toestemming” gegeven hebben vooraleer een experiment op hen kan worden uitgevoerd. Maar dieren kunnen zelf niet geïnformeerd worden en ze kunnen ook hun toestemming niet geven. Strikt genomen is dat juist maar Sapontzis heeft een oplossing voor dat probleem. Wetenschappers (bijvoorbeeld dierengedragsdeskundigen) kunnen ons duidelijk maken in welke mate experimenten schadelijk zijn voor de dieren op wie de proeven worden uitgevoerd. Dieren mogen het experiment dan wel niet kunnen begrijpen, ze kunnen ons wel laten blijken dat ze allerlei ingrepen tegen hun zin ondergaan. Daar moeten we ook rekening mee houden. Onafhankelijke deskundigen kunnen pleitbezorgers van dieren - Sapontzis noemt ze “behoeders” - onder meer daarover grondig adviseren. De behoeder moet immers kunnen uitmaken of het experiment al dan niet onschadelijk is voor de dieren, of hen al dan niet baat bijbrengt. En op basis van deze kennis kunnen de behoeders in naam van de dieren al dan niet hun “geïnformeerde toestemming” geven voor een proef.

Proeven op dieren kunnen volgens Sapontzis in de regel niet. Ze kunnen enkel dan wanneer ze werkelijk de enige manier zijn om een klaar en duidelijk goed te bereiken, waar wanhopige nood aan is en dat veel zwaarder doorweegt dan het recht op volwaardig leven van welzijnsgevoelige dieren. Heel uitzonderlijk dus. In dat geval moet het offer dat deze dieren zouden brengen zo beperkt mogelijk gehouden worden. De baten die het oplevert, moeten dan rechtvaardig worden verdeeld over al diegenen die er baat bij kunnen hebben. Ik ga me niet wagen aan een procentuele schatting, maar als we Sapontzis gedachtegang volgen, is van alle dierproeven die momenteel worden uitgevoerd, alvast het grootste aantal, ook voor medische doeleinden, moreel duidelijk ontoelaatbaar. De rest, die zich voordiet als een dilemma, zal geval per geval grondig geëvalueerd moeten worden. Cruciaal daarbij is dat de echte dilemma's van de schijngevallen onderscheiden worden.

Enkele vuistregels:

- a. We moeten ons altijd afvragen of het doel van de proef onbetwistbaar van levensbelang is voor mensen of voor dieren: dat is de kern van het dilemma.
- b. Men dient zich altijd de vraag te stellen of er geen andere alternatieven zijn, in vitro-experimenten bijvoorbeeld.
- c. De bijzondere kwetsbaarheid van dieren zou ons er ook toe moeten aanzetten om bij gebrek aan alternatieven na te gaan of er geen mensen zijn die, volledig geïnformeerd en vrijwillig, de proeven willen ondergaan in plaats van de dieren daartoe te dwingen. Het aids onderzoek kan hier als een voorbeeld gelden. Chimpansees worden besmet met het aids-virus om vaccins uit te testen, terwijl er ongewild besmette mensen zijn die vrijwillig testen willen ondergaan. Behalve het feit dat hierdoor apenlevens gered kunnen worden, zijn ook de medische voordelen evident. Het is immers niet gezegd dat een vaccin dat werkt bij apen, ook bij mensen werkt. Voor alle duidelijkheid: het gaat hier om mensen die bij hun volle verstand zijn. Niemand kan mensen dwingen wat dan ook tegen hun wil te ondergaan.
- d. We moeten ook weten of de proef niet elders in het verleden uitgevoerd werd. Worden de proeven niet enkel uitgevoerd om het wetenschappelijk bedrijf en de proefdierenindustrie op gang te houden? Wordt het experiment niet veeleer uitgevoerd om ondoelmatige wetenschappelijke nieuwsgierigheid te bevredigen in plaats van ernstig menselijk of dierlijk leed te voorkomen?

“Ik ken geen enkele voorstander van dierenbevrijding die bijvoorbeeld gezegd zou hebben: We moeten dieren koste wat het kost bevrijden, zelfs als dat het einde van elke menselijke beschaving betekent,” merkt Sapontzis op. Ik ook niet. Als ik ooit zo iemand tegenkom, raad ik hem beslist dringende psychiatrische bijstand aan. Stel nu dat ik moet kiezen tussen een menskind redden uit een brandende boerderij of een kalf en ik beslis aan het leven van het kind voorrang te geven. Daarmee is niet gezegd dat we in de Europese Unie vijf miljoen kalveren eenzaam mogen opsluiten in kleine kisten en ze

bloedarmoede doen krijgen om ze nog geen halfjaar later te slachten voor wit kalfsvlees. Het is toch ook niet omdat vrouwen en kinderen het eerst in de reddingssloep mogen plaats nemen als een schip zinkt, dat de Amerikaanse autoriteiten alle mannelijke bootvluchtelingen mogen neerknallen of ze in de Nevada-woestijn na een kernproef blootstellen aan radioactieve stralingen.

De erkenning van dierenrechten betekent ook niet dat alle dieren die in welzijn kunnen leven, allemaal precies dezelfde rechten of precies dezelfde rechten als mensen moeten krijgen. Het recht op een minimuminkomen voor dieren is natuurlijk onzin. Maar het recht op een volwaardig bestaan volgens hun natuur en het recht op leven in een aangepast milieu dat hen toelaat een normaal bestaan te leiden, vindt Sapontzis helemaal niet absurd voor dieren. Morele rechten moeten de zwaksten beschermen tegen de sterksten. Dierenrechten moeten dieren beschermen tegen menselijke uitbuiting zodat ze hun belang op een volwaardig leven kunnen vervullen. Dieren moeten morele en wettelijke bescherming krijgen tegen de routine en de willekeur waarmee hun welzijn nu dagdagelijks en systematisch opgeofferd wordt aan, de onrechtvaardige voorrechten van de sterksten, zonder dat onze menselijke overleving daar in de verste verte van afhangt. Daar gaat het ons om.

Maar gaan we daarmee niet in tegen de natuurlijke orde der dingen? Staan wij niet boven de dieren? Zijn de planten er niet voor de dieren en zijn de dieren ons niet gegeven? De grote vis eet toch de kleinste op. Als de machtigsten op de planeet volgen wij toch gewoon maar die natuurlijke orde der dingen door andere soorten te verbruiken.

Wie zegt dat de dieren ons zijn gegeven, doet meestal impliciet beroep op God, die volgens het Oude Testament de dieren schiep op de vijfde dag en mensen de heerschappij heeft gegeven over al wat leeft. Dieren verbruiken, is ons heilige menselijke recht, ons door Hemzelf toegekend. Zo wil God het, zo staat dat in de bijbel en zo is ons dat ,eeuwenlang ingeprent. Amen en uit. De Britse theoloog Andrew Linzey ziet dat anders. God heeft ons geen vrijbriefgegeven om als Spaanse veroveraars absolute macht uit te oefenen over dieren. De oude kerkvaders zoals Sint Augustinus en Sint Thomas van Aquino zagen dat verkeerd, betoogt Linzey. De wil van God voeren we het best uit als we het voorbeeld van Jezus volgen en gedienschtig handelen als hoeders, zodat we onze macht gebruiken om zorg te dragen voor Zijn schepping. Linzey merkt op dat Hij ons de dieren volgens Genesis in elk geval niet heeft gegeven om ze op te eten. Daarvoor heeft God de planten geschapen en de bomen die vruchten dragen, lees je in het scheppingsverhaal.

Hoe dan ook, eigenlijk is het soort natuurlijke ordes waarop men zich vaak beroept ter rechtvaardiging van ons verbruik van dieren niet meer dan een menselijk hersenspinsel om de praktijken te verdedigen van de sterkste die systematisch de belang en van de zwakste - mens of dier - aan zijn eigenbelang op-offert alsof dat zijn absolute voorrecht is.

Vandaag zien de meeste mensen in dat je zo niet omgaat met je medemensen. Maar dat is in het verleden heel anders geweest. Aristoteles, waar Thomas van Aquino en Augustinus de mosterd vandaan haalden, dacht dat mannen van nature uit superieur waren aan vrouwen. Daarom vond hij het de normaalste zaak van de wereld dat de vrouw onderworpen werd aan de man. De Griekse Wijsgeer beschouwde slaven niet eens als mensen. De bakermat van onze democratie ligt in het Oude Griekenland, in de stadstaat Athene. Het volk aan de macht, maar de Oude Grieken zagen geen graten in de slavernij. Slavendrijvers in het Zuiden van de Verenigde Staten waren er tweehonderd jaar geleden rotsvast van overtuigd dat alle negers dommer waren dan zij en als natuurlijke slaven gemaakt waren om hen te dienen. En in het Victoriaanse Engeland dacht men dat de blanke man de zware last van zijn natuurlijke superioriteit over de wilden maar zonder veel mopperen moest aanvaarden. In Zuid-Afrika zijn de blanke heersers blijven geloven dat de zwarte meerderheid minderwaardig is tot Nelson Mandela de macht overnam.

Allerhande voorstellingen van de plaats van de vrouw, de zwarte of de indiaan in de zogenaamde natuurlijke orde der dingen gaven de machthebbers telkens weer het excuus voor de uitoefening van het recht van de sterkste over een groep van zwakkeren. Telkens kwamen wetenschappers met allerlei zogenaamde bewijzen aandraven waarom vrouwen of zwarten minderwaardig zouden zijn. Stuk voor stuk hebben die hiërarchische wereldbeschouwingen nu afgedaan of, beter gezegd, ze domineren niet meer. Vrouwen beschouwt men althans bij ons niet langer meer als het bezit van hun man. En op enkele onverbeterlijke leden van de Ku Klux Klan na misschien, snapt iedere Amerikaan dat zwarte mensen als slaven overleveren aan de willekeur van een blanke meester onethisch is.

Eind negentiende eeuw stelden velen zich de natuurlijke orde nog voor als een boom met helemaal beneden de eencelligen, hoger de vissen, nog hoger de reptielen, dan de vogels, vervolgens de zoogdieren, ergens bovenaan op een tak de apen, iets hogerop de zwarte en aan de hoogste top de blanke man. Darwin trok er zich de haren van uit. Als producten van natuurlijke evolutie, wist hij, zijn alle dieren die vandaag op aarde rondlopen min of meer aan hun biotoop aangepast. Alle dieren, de leden van onze soort inbegrepen, hebben zich niet hoger of lager maar eenvoudigweg *anders* ontwikkeld. Het beeld van de boom is een verkeerde metafoor voor het proces van natuurlijke evolutie, maar voor velen staat de boom nog altijd pal overeind.

Als het losse drijfzand van de vermeende natuurlijke orde der dingen de onderwerping en de overheersing van andere mensen niet kan rechtvaardigen, dan kan dat volgens Sapontzis evenmin ons verbruik van dieren rechtvaardigen.

“Maar dieren vreten elkaar toch op,” zeggen sommigen dan. Waarom zouden wij dan geen dieren mogen doden? Hier zou ik toch eerst willen opmerken hoe opvallend dieren telkens weer als monsters afgeschilderd worden als de rollen omgekeerd zijn. Als wilde dieren ons doden. Zo las ik in de krant een bericht over “bloeddorstige” wolven die jonge kinderen gedood hadden. Nu kan het wel zijn dat je uit zelfbehoud een wild dier dat je aanvalt, moet doden. Maar wanneer dieren een van ons doden, krijg ik vaak de indruk dat wij tegenover hen reageren alsof zij de bestaande orde, onze rangorde doorbroken hebben. Daarvoor moeten ze dan gestraft worden zoals de picador een te drieste stier straft. Een hond die bijt, wordt zonder pardon afgemaakt. Of dat verdict in verhouding staat tot de feiten, is zeer de vraag. Bovendien kan je van een hond of een wolf geen verantwoordelijkheidsof plichtsbesef eisen. Hoe kan ie het roofdiergedrag van een wolf dan vergelijken met misdaden waarvan ze de gevolgen maar moeten dragen?

Als mensen dieren doden dan vinden we dat niet meer dan normaal, of we maken van de dierendoder een Griekse held. De matador die de afgematte en gepijnigde stier de genadestoot geeft, wordt bejubeld als een toonbeeld van moed. Keer op keer bevestigt de matador de bestaande rangorde, onze rangorde met de oppermachtige mens als absoluut heerser over de schepping.

Het is toch evident dat een leeuw jaagt op een gazelle omdat hij niet anders kan? Om in zijn biotoop te kunnen overleven als carnivoor. Een leeuw kan zich in de jungle onmogelijk afvragen of hij zich misschien ook wel in leven kan houden met de vegetarische recepten van Linda Mc Cartney. Mensen wel. Overigens, als wij ons gedrag zouden afstemmen op dat van een roofdier en dieren doden omdat een leeuw ook een gazelle verscheurt en opvreet, dan zouden we onze consumptie van dieren moeten beperken tot hetgeen noodzakelijk is voor onze overleving. Want dat is wat, die leeuw doet. Hoeft het gezegd dat wij de leeuwenlimiet mijlenver overschrijden? Maar waarom zouden wij ons spiegelen aan het voorbeeld van een roofdier? De meeste apen zijn hun hele leven lang vegetariër en kamelen ook.

Die vertekening is tot in ons taalgebruik doorgedrongen. Als het erop aankomt menselijke wreedheid te veroordelen, vergelijken we de daders stevast met beesten. Al het agressieve in de mens catalogeren

we als dierlijk. En wat dierlijk is, is negatief want inferieur aan het menselijke. Daar moeten wij ons als mens boven plaatsen. Maar om onze vernietiging van dieren goed te praten, verlagen we ons graag tot roofdieren. Vreemd toch.

Is het dan de rationaliteit, de rede, onze intelligentie die mensen superieur maakt aan dieren? Maar wat bedoelt men. daar dan weer mee? Dat ons superieur vermogen om te controleren en te domineren ons superieur maakt? Wat erop neerkomt dat we anderen mogen overheersen gewoon omdat we daartoe in staat zijn. Dat is niets anders dan het recht van de sterkste dat ook als een bloedrode draad door de menselijke geschiedenis van onrecht loopt.

Nu, we mogen het kind zeker niet met het badwater weggooien. De nodige rationaliteit in het morele leven vind ik zeker geen overbodige zaak. Met sentiment alleen komen we er zeker ook niet. Wie zich uitsluitend laat leiden door zijn emoties, loopt veel kans de bal lelijk mis te slaan. Maar dat is nog geen reden om ons menselijk verstand heilig te verklaren en te verafgoden. Genieën, als Einstein of Mozart vind je in de dierenwereld nergens, maar atoombommen en kernraketten ook niet.

Om echt uitsluitel te krijgen over de vraag of de vermogens van een mens zoveel meer waard zijn dan die van een varken, een papegaai of een walvis, hebben we in feite een onpartijdige rechter nodig die kan ervaren wat het is al die verschillende levensvormen te zijn. Maar zo iemand bestaat niet. Stel dat zo'n rechter, op een blauwe maandag ineens toch uit de lucht zou vallen, en in alle eer en geweten oordeelt dat onze vermogens meer waard zijn dan die van alle andere dieren. Dan wil dat nog niet zeggen dat het massale verbruik van dieren in de veeteelt en de laboratoria gerechtvaardigd is. Wat geeft ons het recht om onze zelf geproclameerde superioriteit te interpreteren als een vrijbrief voor de routine waarmee we zogenaamd inferieure dieren slachtofferen aan ons eigenbelang? Stel dat er morgen een vliegende schotel op de Grote Markt in Brussel neerdaalt, bemand door buitenaardse wezens met een superieure intelligentie. Geeft hen dat het recht om Michel Demaret voor experimenten te ontvoeren of de flamboyante ex-burgemeester van Brussel te braden aan het spit?

Bertrand Russell schreef in 1932 al dat de enige grond voor onze aanspraak op superioriteit het feit is dat wij dieren gemakkelijker kunnen vernietigen dan zij ons. Misschien vindt een ezel eens lekker balen of een walvis het geluid van een spuitende dampstraal volmaakter dan de muziek van Bach. "Enkel door de uitoefening van willekeurige macht kunnen we bewijzen dat zij zich vergissen," wist de befaamde Britse filosoof

Zoals ik het zie, profiteren de sterksten van hun grotere macht om de zwaksten te onderwerpen en over te leveren aan hun willekeur. Hun machtspositie en hun machtsmisbruik roepen ze dan uit tot een natuurwet. In die willekeur de nodige correcties aanbrengen om de zwaksten te beschermen tegen de sterksten, is een van de belangrijkste doelstellingen van het rechtvaardigheidsstreven.

Wij hebben meer macht dan dieren, dat feit valt niet te loochenen. Op zich is dat ook niet problematisch. Het wordt pas een probleem als we onze macht misbruiken. Wanneer we profiteren van hun kwetsbaarheid omdat we meer macht hebben. En dat doen we met een gelijkaardige willekeur en routine als waarmee de leenheren de boeren uitbuiten, de plantagehouders hun slaven of koning Leopold II de Kongolezen. De routine waarmee wij vandaag dieren verbruiken en slachtofferen aan onze belangen, vinden veel mensen de normaalste zaak van de wereld. Ik niet. Ik vind dat onrechtvaardig. Zoals ik het ook onrechtvaardig vind enkel mensen doeltreffend te beschermen tegen de willekeur van de macht en dieren niet. Ook dat beschouw ik als een vorm van discriminatie.

Als we het onrecht tegen dieren willen indijken, moeten we ze rechten geven. Rechten die in een legale vorm gegoten worden. Zodoende geven we klaar en duidelijk aan dat het ons menens is om ze te be-

schermen tegen uitbuiting en worden dierenrechten afdwingbaar. Zoals we dat met kinderen ook gedaan hebben. Eerst wilden we ze enkel beschermen tegen wreedheid en verwaarlozing. Inmiddels zijn er strenge specifieke wetten tegen kinderarbeid en kinderprostitutie. Het werd de hoogste tijd.

Maar hoe kunnen we nu dieren rechten geven als ze zelf niet in staat zijn om onze rechten te respecteren, hoor je vaak. Ik heb nog nooit een kip een mens een jaar lang weten opsluiten in een batterijkooi of een varken honderden op elkaar gepropte mensen in een vrachtwagen weten vervoeren, meer dan zestig uren lang zonder drinken, vanuit Nederland naar een slachthuis in Griekenland. Nog nooit heb ik een eend een mens zien overvoederen tot zijn lever tien keer groter is geworden dan normaal. Nog nooit heb ik een baviaan een mens weten folteren in de catacomben van een voetbalstadion. Op de keper beschouwd valt het voor ons nog best mee met die dieren die onze rechten niet kunnen respecteren.

Maar ze kunnen geen plichten vervullen tegenover ons.. Ze beseffen immers niet wat wederzijdse rechten en plichten inhouden. En als zij geen plichten hebben tegenover ons, dan hebben wij geen plichten tegenover hen, en zou het absurd zijn ze rechten toe te kennen. Zoals Peter Singer al aanvoerde, zijn er ook mensen die geen flauw benul hebben van wat wederzijdse plichten betekenen. Pasgeboren baby's en zwaar mentaal gehandicapte mensen bijvoorbeeld. Niemand ontkent dat zij ook recht hebben op bescherming tegen willekeur. Dat is juist, zegt Sapontzis. Maar in het geval van dieren zegt dat niet genoeg. Kleine baby's worden groot. Die komen later wel te weten wat hun rechten en plichten en die van andere mensen zijn. Zwaar mentaal gehandicapten zijn in feite relatief uitzonderlijke gevallen die op zich niks zeggen over de algemeen geldende regel die van toepassing is op normale volwassenen. Uit respect voor gevoelens van affiniteit met alle leden van onze soort zouden we hen bijvoorbeeld kunnen beschouwen als mensen met "ere-rechten".

De algemene regel in mijn omgang met mensen is dat ik van iemand verwacht dat hij of zij mijn rechten respecteert. Die persoon wordt dan beperkt in zijn of haar vrijheid van handelen. Mijn buurman mag mij bijvoorbeeld niet dwingen om voor hem slavenarbeid te verrichten. In ruil respecteer ik zijn overeenkomstige rechten zodat ik tegenover mijn buurman ook beperkt ben in mijn vrijheid van handelen. Dat is eerlijk. Hij mag mij niet misbruiken als zijn slaaf Ik hem ook niet. Het zou niet fair zijn mocht ik mij van zijn rechten niks aantrekken en alle remmen loslaten. Het zou waarschijnlijk ook niet lang lukken. Geen van ons beiden wil het zover laten komen. En dus sluiten we een soort contract af jij respecteert mijn rechten, dat is jouw plicht, en in ruil respecteer ik de jouwe, dat is mijn plicht. Zo kunnen we beiden rustig ademen. Daar zit dus voor een stuk welbegrepen eigenbelang bij, een vorm van wederzijdse afschrikking. Die vorm van reciprociteit is een belangrijk moreel inzicht, onderstreept Sapontzis. Maar je kan dat niet beschouwen als een noodzakelijke voorwaarde om rechten te hebben. Want reciprociteit werkt in feite alleen beschermend voor diegenen die in termen van macht ruweg aan mekaar gewaagd zijn. De zwaksten vallen uit de boot. Ze kunnen zich immers niet meten met de sterksten, die uit hun machtiger positie voordeel halen. Kijk maar eens hoe moeilijk allerlei verdrukte bevolkingsgroepen in de wereld het hebben die van de machthebbers respect voor hun rechten moeten afdwingen, ondanks de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. De sterksten voelen zich superieur en zullen hun belangen ten koste van die van de zwaksten willen bevredigen. Zo gaan de zwaksten er altijd aan voor hun moeite, tenzij ze zelf sterker worden..

Ook dieren zijn benadeeld omdat mensen veel machtiger zijn dan zij. Bovendien kunnen dieren zelf niet sterker worden. Ze kunnen de balans van de machtsverhoudingen onmogelijk zelf wat meer in hun voordeel doen overhellen. Het is ook niet eerlijk dat de sterksten aan de bescherming van de zwaksten tegen uitbuiting voorwaarden koppelen die deze laatsten onmogelijk kunnen vervullen of die hun, be-gripsvermogen te boven gaan zoals dat het geval is met dieren. Zo krijgen dieren gewoon geen eerlijke kans om hun belangen te vervullen. Eerlijk is de keizer geven wat de keizer toekomt maar ook niet

meer dan dat. Van mensen kan je eisen dat ze in ruil voor de naleving van hun rechten andermans rechten respecteren als hun plicht. Van dieren niet. Dieren zijn ons niks verschuldigd. Dat doet niets af aan de rechtvaardigheid die ons volgens Sapontzis gebiedt dieren te beschermen tegen uitbuiting.

Als je de geschiedenis bekijkt, stel je vast dat het proces van morele vooruitgang blijkbaar gericht is op de gestage uitbreiding van de morele gemeenschap van bescherm- en gelijkwaardigen met een groep individuen die gedurende een zekere periode overgeleverd waren aan de willekeur van de sterksten. Wanneer de morele horizon ook in de praktijk verder gaat reiken, wordt altijd een streep getrokken over de hiërarchische denkbeelden van de machtigste groep die dacht van nature uit meer waard te zijn dan de onderdrukte groep en uit die gedachte de morele munitie putte om de zwaksten zonder de minste schroom te onderdrukken. Denk maar aan het einde van het feodalisme, de omverwerping van het ancien régime met haar adellijke voorrechten, de afschaffing van de slavernij of de strijd tegen seksuele en raciale uitbuiting. Vanuit het streven naar rechtvaardigheid komaf maken met vermeende natuurlijke rangorden en willekeur is volgens Sapontzis op zich al een teken van morele vooruitgang. Met de strijd voor dierenrechten en dierenbevrijding wordt die lijn doorgetrokken.

Stel nu eens dat we morgen opstaan in een wereld waarin alle dieren bevrijd zouden zijn van de routine waarmee we ze vandaag systematisch slachtoffers aan onze belangen. Zitten we dan met een gigantisch groot gat? Gaan we dan niet van alles moeten missen? Zal het leven dan niet ongenietbaar worden?

“Als zijn zin krijgt, wordt het leven zo”, zag ik eens staan onder een uitvergroete tekening die moest dienst doen als poster van de tegen opgerichte Beweging voor het Recht op Vrijheid van Keuze. De tekening toonde een armzalig binnenplein met winkels vol lege uitstalramen. De slagerij: gesloten. De bonthandelszaak op de hoek: gesloten. Een blinde man had geen hond meer. Die hadden de snoodaards van afgepakt., Hebt u hem? Als de dieren rechten krijgen, komt er massale werkloosheid als nooit tevoren en wordt de onfortuinlijke medemens die van dieren afhangt, aan zijn lot overgelaten. Kortom, met , aan de macht zou het nog veel erger worden dan onder het meest meedogenloze communistische regime. De tekening zag er heel naïef uit, de boodschap niet minder. Karikaturaal overdreven ook, want Wil onze blinde medemens zijn hond helemaal niet afpakken. De boodschap was ook demagogisch: dierenbevrijding hoeft immers in de praktijk helemaal niet te leiden tot massale werkloosheid. Daar hebben we trouwens vandaag al enkele aanwijzingen voor. Een groeiende economische sector met een steeds ruimer aanbod lekkere vegetarische voedingsproducten beantwoordt aan de vraag naar vleesloze voeding van steeds meer mensen die vandaag al stoppen met dieren te eten. Die sector creëert jobs. En plantaardige voeding blijkt nog gezond te zijn ook. Vegetariërs hebben namelijk veertig procent minder kans om niet voeding gelieerde kankers te ontwikkelen. Minder mensen met kanker scheelt de samenleving een pak geld dat aan andere zaken kan worden besteed. Veel minder mensen dan vroeger dragen nog bont en ze lijden helemaal geen kou. Imitatiebont zit in de lift. je hoeft je haar niet te wassen of je tanden niet te poetsen niet op dieren geteste producten. Er is shampoo en tandpasta op de markt die niet op dieren getest is. Dat zijn maar een paar voorbeelden om aan te geven dat onze economie heus niet zal ineenstorten als we ophouden niet dieren massaal te doen lijden en te doden.

A-priori is er geen reden waarom producten die om aan onze behoeften te voldoen tot stand gekomen zijn ten koste van veel dierenleed en dierenlevens, niet vervangen kunnen worden door wat anders waarvoor men niet systematisch dieren verbruikt, dat mensen werk verschaft en waarvan consumenten evengoed kunnen genieten. Dat dit in het ene geval al meer hersenwerk vergt dan in het andere, wil ik best aannemen. Het punt is dat als we stoppen met de routine waarmee we dieren verbruiken en hen daarentegen het recht gunnen op een volwaardig leven, we onszelf daarvoor niet hoeven tekort te doen. In België alleen al werden in 1994 meer dan 181 miljoen dieren geslacht. Dat zijn er ongeveer vijf per seconde. In de Verenigde Staten meer dan 7 miljard op jaar basis! Schattingen over het aantal dieren

dat jaarlijks wereldwijd in laboratoria verbruikt wordt, variëren tussen de 100 en 200 miljoen. Reken daar de miljoenen vossen en nertsen bij die in de kwekerijen van de bontindustrie worden opgesloten en alle pelsdieren die voor bontjassen in het wild gevangen worden. En dan de honderden miljoenen dieren die bejaagd worden. En ga zo maar door. Weegt het gevoel dat we wat zouden missen indien we zouden overschakelen op een manier van leven die niet teert op het massale verbruik van dieren, op tegen het leed van miljarden dieren die hun jleven verliezen? Zelfs als er voldoende middelen op de markt zijn ter vervanging van het dierenverbruik? Zelfs als we met zijn allen niet als asceten hoeven te gaan leven om de dieren een gelukkig bestaan te laten leiden? Als we vinden van wel, dan hangen we toch wel een buitengewoon hoog prijskaartje aan het genot en de voldoening die we halen uit de routine waarmee we vandaag dieren slachtoffers. Want in dat geval hechten we een buitengewoon hoge waarde aan de bevrediging van gelijk welke menselijke verlangens in vergelijking met de fundamentele belangen van dieren, die we dan onredelijk en onrechtvaardig laag inschatten.

Dat is nu precies wat we de hele tijd uitspoken met dieren. We verdrijven hen uit hun woonsten om ons territorium uit te breiden. We maken gezonde dieren dodelijk ziek om onze kwalen te genezen terwijl we vrolijk doorgaan met onze, ongezonde levensstijlen die we blijven bewieroken. We sluiten hen opeengepakt met honderden tot duizenden op in de gevangenissen van de intensieve veehouderij om goedkoop vlees in overvloed te produceren. En ga zo maar door.

We weten wel dat mensen in het verleden onderworpen werden aan een dergelijke intensieve uitbuiting en op sommige plaatsen in de wereld gebeurt het nog altijd. Maar als we de rechten van de mens ernstig nemen, weigeren we onze medemensen op die manier te behandelen. En die weigering beschouwen we als een teken van onze eigen morele vooruitgang met het oog op een betere, meer rechtvaardige wereld, waarin het erop aankomt de beschikbare baten, kansen, beloningen en straffen zo eerlijk mogelijk te verdelen over alle individuen niet belangen. Dierenbevrijding is een andere stap in de goeie richting.

Volgens Sapontzis helpt dierenbevrijding ook ons moreel erspectief te vergroten. Een biefstuk eten of een vegetarische schnitzel ervaren de meeste mensen niet als een morele keuze. Dierenbevrijding drukt ons met de neus op ons bord en meer bepaald op het feit dat een biefstuk ooit een levende koe met gevoelens en verlangens is geweest.

Als zodanig doet dierenbevrijding een aantal pertinente morele vragen rijzen waar men voordien niet bij stilstond. Zo dringt de moraliteit meer door tot onze manier van leven. Dat is volgens Sapontzis goed voor de ontwikkeling van ons moreel karakter. Hoe groter en sterker hun moreel karakter, hoe meer mensen hun handelingen zullen baseren op inleving, respect en moed en daar kunnen we alleen maar bij winnen, meent hij.

Dat dierenbevrijding ook een beroep doet op ons inlevingsvermogen, is essentieel. We moeten ons inleven in wat er omgaat in de ander, meelevens niet wat die ander voelt, waaraan die ander nood heeft. Met of zonder menselijk gezicht. Met respect voor de eigenheid van die ander. Liefst met zoveel mogelijk kennis van zaken. Zonder die ander ooit helemaal te zijn, natuurlijk. Dat is empathie. Empathie is heel wat anders dan een beetje zielig staan doen over de arme schaapjes en de lieve aapjes die, als ze je te pakken krijgen, de kans niet zullen laten liggen om eens stevig door te bijten. Empathie is iets heel anders dan hier en daar wat lieve beestjes graag zien. Of links en rechts een paar honden of katten vertroetelen. Of alleen je eigen hond of kat. Mensen die verklaren dat ze van dieren houden, neem ik pas ernstig als ze mij met de hand op het hart verklaren dat ze ook van mensen houden, en niet alleen van hun eigen kinderen. Maar als een varkenskweekster die duizenden biggen kweekt voor vetmesting in haar intensieve dierenfabriek, in een vakblad verklaart dat ze van haar aangebonden zeugen en beren houdt als van haar eigen kinderen, ben ik veeleer geneigd de kinderbescherming te alarmeren. Met em-

pathie doet dierenbevrijding een beroep op ons hart én ons verstand dat verder kan reiken dan de grens van de mens.

De traditionele verzameling denkbeelden rond de morele gemeenschap van alle mensen waaruit de dieren worden buitengesloten als morele paria's, vogelvrijverklaarden of "outlaws", is niet langer houdbaar. Als we ernstig rekening houden met de huidige kennis van dieren, kan het niet langer gaan om mens of dier. Het gaat nu om mens én dier. Van onze morele gemeenschap horen niet enkel mensen deel uit te maken maar alle levende individuen die kunnen lijden en van hun leven genieten, alle wezens die de kwaliteit van hun leven in beter of slechter welzijn kunnen ervaren en beleven. Ons moreel territorium kan niet langer een exclusieve club voor mensen zijn. Zoals alle andere mensen onze medemensen horen te zijn, dienen we de dieren te beschouwen als onze mededieren, waarmee we veel gemeen hebben, waarmee we evolutionair verwant zijn, niet de enen al nauwer dan met de anderen. Of zoals de sociobioloog Edward O. Wilson het uitdrukt: "We lijken niet alleen op dieren, we zijn dieren."

Geen mineralen en geen planten, maar dieren. Dat zouden we sedert Darwin toch al zeker meer dan een eeuw moeten beseffen. In Max Havelaar van Multatuli schrok juffrouw Laps zich een bult toen zij het nieuws vernam: "Ik een dier?" Jared Diamond pleit er zelfs voor om de chimpansees bij ons genus, Homo, in te delen. Dan zouden we krijgen: Homo troglodytes, de gewone chimpansee, Homo paniscus, de slankere "dwergchimpansee", en Homo sapiëns, de derde chimpansee, wij dus. Wetenschappers pleiten daarvoor onder meer omdat mensen en chimpansees biochemisch voor meer dan negenennegentig procent identiek zijn. Biochemisch blijken wij verwanter met de chimpansees dan honden met wolven of paarden met zebra's. Stel je voor dat ze dat aan juffrouw Laps hadden verteld.

Er zijn natuurlijk ook veel verschillen tussen ons en de andere dieren. Maar ze leggen geen of onvoldoende gewicht in de schaal om de routine waarmee wij dieren verbruiken en slachtofferen, te kunnen rechtvaardigen. Die routine valt ethisch niet te verantwoorden. Daar zijnde drie dierenfilosofen Peter Singer, Tom Regan en Steve Sapontzis het volmondig over eens, hoewel ze elk hun eigen klemtonen leggen en uitgaan van hun eigen, behoorlijk van mekaar verschillend denkkader. Zo gelooft Peter Singer niet echt in de efficiëntie van morele rechten, voor dieren noch voor mensen. Hij ziet er het nut niet van in. Hij voelt meer voor legale rechten als die een dam kunnen opwerpen tegen onrecht. Niet iedere ethicus die bezig is met dierenrechten, loopt warm voor het inherente waardebegrip waar Tom Regan van uitgaat. Regan van zijn kant vindt de utilitaristische school waartoe Singer zich rekent, ontoereikend als ethisch richtsnoer voor onze handelingen tegenover dieren én mensen. Steve Sapontzis gaatde theorievorming uit de weg en giet zijn morele visie op de mens-dierrelaties in een praktisch bruikbare trechtervorm waarin ideeën uit verschillende morele invalshoeken samensmelten.

Ik vind die verscheidenheid van perspectieven een pluspunt voor onze beweging. Ik vind ook dat ethici een belangrijke rol vervullen in de samenleving. Hun onderzoek kan ons helpen onze, intuïtieve oordelen te verfijnen, te corrigeren of in de prullenmand te gooien omdat ze de uitdrukking zijn van irrationele vooringenomenheid en vooroordelen die de toets van de wetenschappelijke kritiek niet kunnen doorstaan.

Maar men mag het wetenschapsbedrijf zelf geen status van onaantastbaarheid geven. Soms krijg je de indruk dat wetenschappers of onderzoekers die proeven uitvoeren op dieren a-priori boven elke kritiek verheven staan. Omdat ze gespecialiseerd zijn in hun technisch ingewikkeld domein waar jan Modaal niks van begrijpt, en ze vanzelfsprekend heel slim moeten zijn omdat ze zo lang gestudeerd hebben, zullen ze ook wel weten hoe ze dieren moeten behandelen. Maar dat is niet noodzakelijk zo. Het is niet omdat onderzoekers technisch beslagen zijn in hun specialiteit, dat we hun morele oordelen bij voorbaat voor waar moeten aannemen. Een onderzoeker die een aap maandenlang eenzaam opsluit in een kooi, kan misschien wel beweren dat hij het dier goed behandelt, maar dat is duidelijk niet zo. Een die-

renpsycholoog vertelde me ooit over een collega die hem een aap toonde in een kleine kooi. 'Hoe moet ik die aap gek maken?' vroeg hij hem. "Doe geen moeite, collega, die aap is al gek", antwoordde de dierenpsycholoog.

Meer bepaald wanneer ze het hebben over de behandeling van dieren, kan het nooit kwaad serieuze vraagtekens te plaatsen achter geruststellende uitspraken van onderzoekers die dierproeven uitvoeren of betrokken zijn bij de ontwikkeling van de intensieve veehouderij. Als ze beweren dat er geen vuiltje aan de lucht is, laat dan voorzichtigheidshalve toch maar een alarmbelletje rinkelen.

Ethici kunnen ons helpen zo rechtvaardig mogelijk te handelen. Elk met hun eigen visie op de dingen inspireren drie dierenfilosofen de strijd van . Maar daarom beschouwen wij hun geschriften nog niet als het exclusieve Heilige Evangelie. Met hun drieën vormen ze geen heilige drievuldigheid. heeft geen bijbels of rode boekjes. Het gedachtegoed van het trio werkt als het cement dat de. ethische steunpilaren waarop we hebben gebouwd rechtop houdt.

Dieren bevrijden is geen peulschil. Als we er ooit in slagen ze, te bevrijden, zal dat hoogst waarschijnlijk het resultaat zijn van een proces van geleidelijke veranderingen. Maar omdat ze een van de meest omvangrijke en sterkst uitgebuite groepen zijn op aarde, zou hun bevrijding een enorme impact hebben op het leven van mensen. Door dieren rechten te geven en te stoppen met de dagdagelijkse routine waarmee we hun belangen opofferen aan de onze, wordt de wereld er zeker niet simpeler op. De wereld is er ook, niet simpeler op geworden met de afschaffing van de slavernij, de strijd tegen de segregatie, het algemeen stemrecht voor vrouwen of het einde van de Apartheid in Zuid-Afrika. Wel rechtvaardiger.

4. 1992 – 1996: GAIA wint Waregem Koerse

MC DIERENLEED

In de herfst van 1992 was Mc Donald's in ons land aan een offensief bezig. De vleesburgergigant opende het ene restaurant na het andere. Op 22 oktober kwam La Louvière aan de beurt. Aalst en Hasselt zouden volgen. Maar het nieuwste filiaal kreeg onaangekondigd het bezoek van vijftien actievoerders van GAIA die “het monster van de vleesindustrie” voor de gelegenheid hadden omgedoopt in “Mc Dierenleed” en “Mc Dollars”. Voor de ingang hadden we postgevat met spandoeken en... vegetarische burgers die we ter plekke bereidden. Bij ons konden de mensen gratis burgers eten met ui, tomaat en saus naar keuze én zonder dierenleed. Deze keer kon Mc Donald's niet op tegen de concurrentie. In elk geval niet zolang onze voorraad strekte.

Mc Donald's verkoopt op wereldschaal dagdagelijks miljoenen hamburgers in meer dan 14.000 restaurants. In La Louvière brachten wij op drie uur honderdvijftig vegetarische burgers aan de man. Bijna om de minuut een burger. Enkele maanden eerder was de Moscow Centre for the Ethical Treatment of Animals ons voorgegaan in Moskou, onder het motto “Ook Tolstoi was vegetariër.” In Amsterdam staat bij Mc Donald's een vegetarische burger op het menu.

Enkele mannen doen verwoede pogingen om een stier die vanuit Duitsland werd vervoerd, in Kroatië op een boot naar het Midden Oosten te laden. De stier ligt neer en geraakt maar niet overeind. Dat gaat ook niet met een gebroken heup. Een van de mannen dient de stier stroomstoten toe in de anus en op de geslachtsdelen. Anderhalf uur lang werd het dier zo toetgetakeld, zegt de commentaarstem. Uiteindelijk maken ze een kabel vast aan zijn rechtersvoerpoot en wordt hij door een katrol op de boot gehesen. Ineens breekt de kabel en de stier ploft neer op het dek. Een weerzinwekkende scène uit *The Road to Misery* van de Duitse reportagemaker Manfred Karreman. De video toont de lijdensweg van stieren, koeien, kalveren, varkens, schapen, paarden enzoverder tijdens urenlange transporten kriskras doorheen de Europese Unie, met tientallen of enkele honderden opeen gedrukt, vaak brutaal mishandeld op weg naar slachthuizen binnen en buiten Europa. Sommige dieren komen dood aan in het slachthuis. Anderen worden gewond van de vrachtwagen geslagen en geschopt. De video toonde ook beelden van runderen, paarden en schapen die zonder verdoving geslacht werden in Franse, Spaanse en Griekse slachthuizen.

Inspecteurs van de Nederlandse Dierenbescherming en de Engelse Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals hadden internationale veetransporten gevolgd die meer dan vijftig uren duurden. Al die tijd kregen de dieren geen enkele keer te drinken. Duidelijk een inbreuk op de Europese wetgeving die bepaalt dat dieren niet langer dan vierentwintig uur mogen vervoerd worden zonder eten en drinken.

Op initiatief van het Britse Compassion in World Farming (CiWF) stelde ik op 16 november 1992 samen met Peter Stevenson van CiWF en David Wilkins van Eurogroup for Animal Welfare *The Road to Misery* voor op een persconferentie in het Brusselse IPC. We pleitten voor een strakkere wetgeving. Het vervoer mag niet langer dan acht uur duren. De dieren moeten zo dicht mogelijk in de buurt van de oorspronkelijke kwekerij of vetmesterij geslacht worden. De nodige middelen moeten vrijgemaakt worden voor een doeltreffende controle, die vandaag zo goed als onbestaande is. En dieren mogen niet uitgevoerd worden naar niet-Europese landen die de Europese minimumnormen inzake dierenbescherming niet onderschrijven. We wilden ook dat de kraan dichtgedraaid werd van de Europese subsidies die veehouders kregen voor de uitvoer van hun dieren naar derdewereldlanden.

GAIA beschouwde die eisen als het minimum minimorum, een graadmeter voor de geloofwaardigheid van de Europese ministers, die bevoegd zijn voor dierenwelzijn. “Wie ook maar een beetje gevoelig is voor het dierenwelzijn en een beetje geloofwaardig wil overkomen, moet hier minstens achter staan” verklaarde ik in het Radio 1-programma Voor de dag. Daarmee richtte ik mij aan het adres van landbouwminister Bourgeois. Wij wilden dat Bourgeois onze eisen zou vertolken in de Europese minister-raad. “In het licht van die minimumeisen is elke productiestijging van internationaal vervoerde dieren uit den boze”, voegde ik eraan toe in *Le Jardin Extraordinaire*, het natuurprogramma van de RTBf Was het zo al niet erg genoeg? Moesten er nog meer dieren lijden door er nog meer te gaan vervoeren? Zowat overal in Europa werd de lijdensweg van het internationaal vervoerde vee scherp aangeklaagd in de pers. Ook in de Belgische pers verschenen vlammeende koppen.

COLD TURKEY

“Ik zag een echt bloedbad. Acht op de tien erg toegetakelde kalkoenen werden onvoldoende of helemaal niet verdoofd. Hevig spartelend werden ze gekeeld en in kokend water gegooid. Over de hele slachtlijn bloed, bloed en nog eens bloed. De vloer lag bedekt met aangekoekt bloed en dierenresten.” Behoorlijk van de kook bracht Ann De Greef verslag uit van haar bezoek aan een kippenslachterij in het Limburgse Heppen. Een vriendelijke mijnheer, die slachter. Voor de foto wilde hij het kelen absoluut nog eens overdoen niet een spartelende kalkoen. Anderhalf uur voor we de slachterij bezetten, zes dagen voor kerstmis.

Die dag zou men er duizend kerstkalkoenen slachten. Op het dak van de slachterij toonden twee kerstmannen van GAIA een spandoek met de boodschap “Kerstdag moorddag - Noël Cruel”. Om de slachting te doen stoppen, ketenden enkele actievoerders zich binnen vast aan de slachtlijn. Vier andere kerstmannen gingen niet twee transportkisten vol kalkoenen aan de haal. “Witte ridders nemen het op voor kalkoenen”, blokletterde *La Dernière Heure*. De vijftientig ridders van GAIA werden niet direct als bevrijders onthaald. Twee van ons kregen enkele rake klappen van het personeel, en de eigenaar van het slachthuis had zijn geweer van de haak gehaald. Een groep journalisten die het hele gebeuren wilde filmen, moest zich onverhoeds terugtrekken toen de man hen achternazat met een ijzeren ketting. Een paar uur later maakte de politie van Leopoldsburg een einde aan de bezetting. Ik diende tegen de eigenaar van het slachthuis klacht in wegens dierenmishandeling. In *Het Volk* had de eigenaar verklaard dat alles onder het bloed zit, wanneer kalkoenen niet verdoofd worden voor de slachting.’ Ann had dus niet gedroomd.

De geredde dieren werden onmiddellijk naar veiliger oorden gebracht. Daar werden ze onderzocht door de dierenarts. De kalkoenen vertoonden vuistgrote, bloedende wonden. Hun poten waren misvormd. Vijf van de acht kalkoenen konden niet meer rechtop staan. Ondanks de goeie zorgen van de dierenarts bezweken de twee dieren die er het ergst aan toe waren enkele dagen later aan hun verwondingen. De autopsie wees uit dat één kalkoen erg ziek was.

Wellicht zijn kalkoenen niet de geniaalste creaturen op aarde, nieuwsgierig en aanhankelijk zijn ze wel. Er leven nog kalkoenen in het wild in het noorden van de Verenigde Staten. Ze zien er wel anders uit dan hun opgefokte soortgenoten in de vetmesterijen. Zwart, rood en blauw zijn de kleuren van hun club. Overdag scharrelen ze rond in grasrijke grond op zoek naar voedsel. Slapen doen ze in de bomen. Hoog en droog, beschut tegen roofdieren. De vrouwtjes hebben een sterk ontwikkeld moederinstinct maar ook de mannetjes dragen zorg voor de kuikens, die al na de eerste levensuren vrolijk rondscharrelen. Kalkoenen zijn na een jaar volwassen en leven gemiddeld vijf jaar, sommige zelfs tien jaar. Daar

kunnen de kerstkalkoenen van bij ons alleen maar van dromen. Hun leven duurt welgeteld drie en een halve maand. Nu ja, leven. Het is maar hoe je het noemt. Al van hun eerste dag uit het ei worden ze binnen opgesloten in grote donkere loodsen, met duizenden opeen geplet tussen de uitwerpselen en in ammoniakdampen. Vanaf hun zesde levensweek met drie, soms meer, op één vierkante meter. Hoe vetter ze worden, hoe minder ruimte ze hebben. Eten krijgen ze genoeg. Teveel eigenlijk. Deze vegetariërs worden vetgemest met eiwitrijke granen en soja uit automatische voedselverdelers.

Overbevolking is niet goed voor kalkoenen. Ze pikken er elkaars pluimen van uit en kunnen mekaars poten en ogen verwonden. Vervelend voor de producent. Maar geen nood. Dan snijdt hij toch gewoon de bovenste helft van hun snavel weg, dicht bij het neusgat, met een witgloeiend mes. Het mes snijdt dwars door het gevoelige deel van de snavel. Met zo'n handicap behoorlijk eten en drinken gaat niet. Amper tien dagen oud en al voor het korte leven verminkt. Ongeveer tachtig procent van de mestkalkoenen ondergaat die behandeling.

Zie je jonge kalkoenen lusteloos en onbeweeglijk ineengedoken zitten met diarree? Dan heeft coccidose toegeslagen, veroorzaakt door een darmparasiet die opduikt tussen hun vijftiende en dertigste levensdag. Tien tot vijftien procent kalkoenen overleeft de ziekte niet. Hun voedsel mengen met een middel tegen coccinose helpt niet altijd. Sommige van die beestjes zijn er niet tegen bestand. Dan wordt een sulfamidemiddel toegevoegd aan het drinkwater.

Krijgen kalkoenen een zwarte kop en gele diarree? Dat is histomonose, teweeggebracht door een microscopisch klein parasietje. De ziekte tast de lever en de ingewanden aan. Om dat te voorkomen, krijgen kalkoenen tot ze veertien weken oud zijn dimetridazole met hun voeding binnen. De ammoniakdampen van hun uitwerpselen zijn niet goed voor kalkoenenogen, die kunnen ontsteken en ziek worden.

Hoestende kalkoenen met neusloop? Ze lijken zwaar verkouden, maar in feite is hun ademhalingsstelsel aangetast door de ammoniakdampen. Alsof ze nog niet genoeg afzien van zware sinusitis, kunnen ze onder hun ogen nog een blaas ontwikkelen, die gevuld is met een kleverige vloeistof, zodanig zelfs dat het hen het zicht kan beletten. Kalkoenen kunnen ook lijden aan aspergillose, dat de longen of de hersenen kan aantasten en veroorzaakt wordt door een microscopisch kleine schimmel.

Tegen allerlei draad- en andere wormen krijgen kalkoenen systematisch wormafdrijvende middelen toegediend. Vele dieren zitten op, een natte ondergrond en ontwikkelen zweren op hun poten en gezwollen op hun borst die zo groot als een sinaasappel kunnen worden. De dieren worden dan ook massaal volgepropt met antibiotica en andere spullen en nog krijgt de industrie de ziekten er niet uit. Ergere, nieuwe ziekten steken de kop op. "De kalkoenunderhouding heeft nu eenmaal met lastige besmettelijke ziekten te maken en bestrijding daarvan is duur." Dixit het gespecialiseerde blad *Pluimveehouderij*. "Een week voor ze geslacht worden, krijgen de kalkoenen speciale voeding om alle resten te verwijderen van de medicijnen die de kwekers hen bijna permanent moeten toedienen om de gevogelteziekten te vermijden," weet *De Belgische Beenhouwerij*.

Maar alles voor de consument en die, beweert de industrie, wil pigmentloos wit vlees. En de mensen willen grotere stukken vlees kunnen eten. De klant is koning en dus investeerde de kalkoenunderhouding in het meest winstgevende product: verse kalkoen in grote stukken verwerkt in kant- en klaargerechten, die niet alleen met kerstmis maar het hele jaar door goed moeten verkopen. Normaal legt een kalkoen alleen maar eieren in de zomer. Voor de industrie die heel het jaar door kalkoenen wil slachten, is dat een probleem. Dat wordt opgelost door de kweekkalkoenen voor het lapje te houden.

Van daglicht is er geen sprake in de kwekerij. Moeder kalkoen, die in een apart hok wordt opgesloten,

wordt veel langer dan normaal aan kunstlicht blootgesteld en legt eieren wanneer het de kalkoenenhouder past. Broeden is taboe. Dat kan je een kalkoen natuurlijk niet wijsmaken. Dat hoeft ook niet, want moeder kalkoen zal niet broeden als haar nest zo intens verlicht en geventileerd wordt. Iedere dag is ze haar eieren kwijt aan de broedmachine. Tot ze na een of twee jaar veel minder eieren legt en tot pastei verwerkt wordt.

Van januari tot december verkrijgt de kalkoenvleesindustrie ferme stukken vlees van grotesk zwaarlijvige fokdieren die gefabriceerd worden door systematische selectie en genetische manipulatie. Daardoor kunnen die kalkoenen zich niet meer op een normale manier voortplanten. Geen bezwaar. Waarvoor dient kunstmatige inseminatie anders? Om de twee of drie dagen wordt de mannetjeskalkoen vastgegrabbeld om sperma op te vangen.

Vetgemeste kalkoenen die via kunstmatige inseminatie het levenslicht zagen, groeien zodanig snel en wegen zodanig veel dat hun beendergestel het gewicht van hun overgezwollen spieren niet kan dragen. Na zo'n 22 weken wegen "maxi-kalkoenen" achttien tot negentien kilo. Ze lijden dan ook aan allerlei gewrichtsaandoeningen en vele dieren bezwijken aan beroertes.

Vijfhonderd kalkoenen geslacht en driehonderdvijftig versneden per uur. Zo gaat dat bijvoorbeeld in de kalkoenslachterij in Lendeledede. Een kalkoen consumptieklaar tot vlees herleiden duurt er hoogstens vijf uur. Maar voor het zover is, hebben kalkoenen hun hemel al dubbel en dwars verdiend. Zeven tot zestien procent sterft nog voor ze 's nachts naar de slachtbank vervoerd worden. Om hun darmen te ledigen, moeten de kalkoenen 24 uur vasten voor ze geslacht worden. Een kalkoen die bestemd is voor de kerstdis of een kant- en klaarmaaltijd, sterft dus met honger. De ironie van het lot.

Het transport naar het slachthuis is ook al geen lachertje. In één kist gaan vier kalkoenen. Ze komen eruit met in- en uitwendige bloedingen en bloeduitstortingen, met bot- en vleugelbreuken. Ann zag ze in het slachthuis ruw bij de poten ophangen aan de metalen slachtketen. Dan komt de slachtlijn op gang. Normaal zouden ze met hun kop in een waterbad dat onder stroom staat, moeten terecht komen vooraleer de slachter of de machine ze de keel oversnijdt en ze nadien uitgebloed in kokend water worden ondergedompeld en machinaal gepluimd. Maar die elektrische verdoving blijkt vaak niet afdoende te werken. Niet alleen zag Ann het in Heppen, dat het hele jaar door kippen slacht en niet uitgerust was voor veel zwaardere kalkoenen. In Lendeledede zag Kurt onvoldoende verdoofde dieren de keel oversnijden. Hij zag er ook gekwetste dieren met gebroken vleugels en bloed op hun poten en verenkleed. Niet verwonderlijk. Met tien zaten ze op één vierkante meter op elkaar geplet in elk van de zeven op elkaar gestapelde laden van een twee meter hoge laadbak.

Naar verluidt werden de kalkoenen bij het inladen in de kwekerij gecontroleerd door een dierenarts. In de slachtruimte scheen er blauw licht. Om de kalkoenen rustig te houden, luidde het. Het zag er overal behoorlijk hygiënisch uit. Maar: "filmen en fograferen streng verboden!" Niet zo in een klein slachthuis in het Waalse Hornu. Daar filmde David en Kurt de tien minuten lange doodstrijd van spartelende kalkoenen en ganzen die bij bewustzijn levend verbrand werden in een ton kokend, smerig pikzwart water vol uitwerpselen. Het stonk er verschrikkelijk. De vuile machines en de muren vol bloed waren duidelijk al lang niet meer schoongemaakt. Overal lagen uitwerpselen. Emmers bloed werden in een geul gegoten. De dieren werden eerst "verdoofd". Een man bracht het elektrische apparaat aan bij de kalkoenenkop. Bij kippen deed hij dat bij de nek. Soms steeg er rook op. Na de electro-anesthesie zagen David en Kurt de meeste dieren nog minutenlang wild spartelen. De slachter grabbelde ze vast en stak ze door een trechter, waar onderaan hun kop uitstak. Dan sneed hij ze de strot over.

Particulieren brachten er voor de kerstdis hun pluimvee naartoe.

Een paar eenden, wat kippen en kalkoenen. Deze dieren hadden hoogstwaarschijnlijk een goed leven gehad. Wat even waarschijnlijk niet het geval was voor de 160.000 kalkoenen die een jaar eerder op 447 bedrijven in ons land werden vetgemest.

Toch werd nog zeventig procent van het kalkoenvlees ingevoerd, vooral uit Frankrijk en Italië, de grootste kalkoenenmakers en kalkoeneneters in de Europese Unie. Met 4.000 ton geproduceerd kalkoenvlees in 1989 stond België in de Europese Unie tiende gerangschikt. Het kan dus nog erger. Van 1 kilo per persoon in 1980 steeg het verbruik in ons land tot 1,4 kilo kalkoenvlees in 1991. Voor 1992 verwachtten de producenten een verbruik van 1,5 kilo. Voor hen nog te laag, voor ons te hoog.

We lanceerden onze kerstvoorlichtingsactie "Vrede begint op ons bord" in de GB en de Delhaize in het centrum van Brussel. Actievoerders plakten roodzwarte stickers op het uitgestalde kalkoenvlees. "Kerstdag, moorddag - Noël Cruel". Buiten deelden kerstmannen informatiebrieven over het kalkoenenleed uit aan de mensen die hun inkopen kwamen doen. Op de keerzijde stond een vegetarisch eindexeptsrecept. Sommigen kwamen ons fier melden dat ze geen kalkoen gekocht hadden. Met kerstmis gingen ze zalm eten. Anderen rosbief. Tja, je kan ook niet meteen alles willen. Automobilisten vertraagden als ze ons zagen rondlopen. Chauffeurs staken hun duim omhoog. Ze hadden het op het nieuws gezien van die kalkoenen.

Die zondag klommen de kerstman en zijn witte ridders over de omheining rond de traditionele kerststal op de Grote Markt in Brussel. Van in de kerststal tussen de schapen en de ezel weerklonk in drie talen onze boodschap van vrede die begint op ons bord. De politie liet ons begaan. Onder mekaar discussieerden ze over vlees eten. In een mum van tijd stonden de toeristen te drummen voor de omheining. Fototoestellen klikten. Japanners natuurlijk.

Netjes verdeeld over Brussel, Vlaanderen en Wallonië deelden we in zes steden in totaal tienduizend brieven uit. In Gent kwam een slager ons zeggen dat hij onze actie "sympathiek" vond. Zo is er overal wel een vreemde eend in de bijt. We trokken ook naar Charleroi, Hasselt, Luik en Antwerpen, waar we de campagne op kerstavond afsloten.

Ann en ik spoedden ons naar huis. Haar ouders verwachtten ons voor het familiefeest. Kerstavond 1992 zal ik niet licht vergeten. Ann ook niet. De hoofdschotel werd opgediend. Varkensvlees! Ik slikte. Het waren dan wel geen kalkoenen maar Ann ontplofte. Teveel is teveel. Snikkend maakte ze haar moeder, vader, zus, schoonzus, broer en schoonbroer duidelijk waarom. "Ik heb daar verdomme dieren met hun poten omhoog de strot zien oversnijden. Ik heb ze daar zien spartelen, vol bloed. Ik heb varkens dood zien liggen in hun stal. En nu zie ik er hier op tafel." Het was de laatste keer dat op een familiefeest bij haar ouders nog vlees is gegeten.

WIE MOOI IS, DOET LIJDEN

Bij de start van 1993 hadden bijna zeshonderd betalende leden zich bij GAIA aangesloten. GAIA werd aanvaard als lid van de Europese Coalitie voor de Beëindiging van Dierproeven. De Coalitie, waarvan dierenrechtenorganisaties en dierenbeschermingsverenigingen uit Italië, Frankrijk, Nederland, België, Zweden, Finland, Groot-Brittannië, Spanje, Duitsland, Zwitserland, Denemarken en Oostenrijk deel uitmaken, had 2,6 miljoen handtekeningen ingezameld voor een Europees verbod op dierproeven voor cosmetica.

Volgens statistieken van de Europese Commissie sneuvelden in 1994 in Frankrijk 22.000 konijnen en guinese biggetjes voor schoonheidsmiddelen, in Groot-Brittannië bijna 3.500 en in Spanje iets meer dan 2.000. Andere landen bleken geen cosmeticadierproeven uit te voeren of hadden geen gegevens overgemaakt. In 1994 hadden minstens 27.500 dieren in de Europese Unie pijn geleden opdat wij er mooier zouden uitzien en om de kas van de traditionele cosmetica-industrie te vullen.

Bij konijnen worden sommige teststoffen in hun ogen aangebracht. Konijnen produceren weinig tranen en kunnen de toegediende stof bijgevolg nauwelijks uittranen. Een plastic kraag zorgt ervoor dat de dieren de irriterende stof niet met hun poten kunnen wegwrijven. De volgende dagen wordt nagegaan of de oogleden van de dieren opgezwollen zijn. Is de iris ontstoken? Zweert het hoornvlies? O fis het konijn blind in een oog? Dergelijke oog-irritatietesten duren meer dan drie weken. Zo lang worden de proefkonijnen onbeweeglijk gemaakt.

Bij huidirritatietesten wordt de stof aangebracht op de gladgeschoren huid van de proefdieren. Dan wordt nagegaan hoezeer de huid gaat irriteren of ontsteken. Aan het eind van zo'n experiment worden de proefdieren gedood. Op dieren wordt ook uitgetest of de schoonheidsmiddelen en hun bestanddelen giftig zijn. Of kankerverwekkend. Of overgevoelig voor de huid. Of allergieën of misvormde jongen veroorzaken. Acute vergiftigingstesten kunnen negentig dagen lang duren. Chronische vergiftigingsproeven twee jaar. Verdoving komt hier niet aan te pas.

De cosmetica-industrie eist een relatief klein aantal dierenlachtoffers in vergelijking met de miljoenen proefdieren die in de geneesmiddelenindustrie verbruikt worden. Maar in debatten viel het mij telkens op hoe vertegenwoordigers van de farmaceutische industrie of wetenschappers die proeven uitvoerden op dieren voor medische doeleinden, dierproeven voor schoonheidsmiddelen onnodig vonden en zich uitspraken voor een verbod. Op papier zag het er dus veelbelovend uit. Maar in de praktijk lag de weg bezaaid met schietijzers en wolfsklemmen.

Onder impuls van de Coalitie had het Europees Parlement met een quasi absolute meerderheid van 244 tegen 2 gestemd voor het verbieden van dierproeven voor het testen van ingrediënten of een combinatie van ingrediënten voor schoonheidsproducten vanaf 1 januari 1998. Mooi, maar het bleek een compromis om een patstelling met de Europese Commissie te vermijden. Eigenlijk had het Parlement al met ingang van 1995 een verbod willen zien. "Geen dierproeven voor cosmetica meer vanaf 1998," klonk het in juni 1993 overal.

In de pers heerste een hoerastemming over de cosmeticarichtlijn waarover de Europese Raad van Volksgezondheidsministers het eens geraakt was. In een officieel verspreid bericht had de Raad haar historische beslissing wereldkundig gemaakt. Maar de media hadden de kleine lettertjes niet gelezen. Er komt helemaal geen verbod indien een technische commissie volgens de nonnen van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling tegen 1 januari 1997 oordeelt dat er onvoldoende alternatieve testmethoden wetenschappelijk aanvaard zijn. Dan zou een uitstel van verbod tenminste voor twee jaar en mogelijk voor onbepaalde duur kunnen gelden.

Van de OESO maken invloedrijke landen als de Verenigde Staten en Japan deel uit, op zich al een reden voor grote bezorgdheid. In de Verenigde Staten was in de verste verte geen sprake van een wettelijk verbod op cosmeticadierproeven. Er waren daar zelfs nog geen officiële statistieken van het aantal dierproeven voor cosmetica beschikbaar. En Japan stond wereldwijd bekend als hardnekkig voorstander van dierproeven.

In de Londense thuisbasis van de British Union for the Abolition of Vivisection, Europa's oudste en

grootste vereniging tegen dierproeven, bespraken we de stand van zaken. Alle leden van de Coalitie waren het erover eens dat het compromis van de Europese ministerraad een kaakslag voor de democratie betekende. Gesteund door Spanje speelde Frankrijk, Europa's meest fervente pleitbezorger van de traditionele cosmetica-industrie, zonder blikken of blozen de kaart van cosmeticagigant l'Oréal. In 1993 had het moederbedrijf met veel tamtam in de pers aangekondigd niet langer haar eindproducten te testen op dieren. Maar l'Oréal ging door met het testen van bestanddelen van de schoonheidsmiddelen op dieren, wat ongeveer tachtig procent van haar dierproeven uitmaakt.

De industrie kreeg van de Europese ministers wat ze wilde: het politieke sein dat ze het rustig aan mocht doen met de vervanging van pijnlijke en dodelijke dierenexperimenten. Ze hadden wel met enige concurrentie van The Body Shop af te rekenen. Deze schoonheidsmiddelenfabrikant test haar producten niet uit op dieren en gebruikt voor de samenstelling van die producten geen op dieren geteste nieuwe bestanddelen. The Body Shop koopt ingrediënten aan uit een stock van ongeveer 8.000 bestaande bestanddelen, die ofwel helemaal niet, ofwel ooit getest zijn op dieren maar waarvoor al jaren geen nieuwe proeven meer worden uitgevoerd. Bijna alle bestaande ingrediënten voor cosmetica zijn ooit voor iets en voor iemand getest. Die klok kan niet meer teruggezet worden. Het punt is dat ze nu niet langer getest worden. Bovendien zijn er nieuwe bestanddelen voor cosmetica zoals bepaalde planten die niet getest hoeven te worden op dieren. Op badparels na bevatten de producten van The Body Shop ook geen ingrediënten van dierlijke oorsprong, geen dierlijke oliën, vetten en ander slachtafval. Om nieuwe producten te ontwikkelen, koopt het bedrijf ingrediënten aan die van oudsher veilig zijn voor menselijk gebruik en maakt het gebruik van natuurlijke grondstoffen, bijvoorbeeld bananen en Braziliaanse notenolie. The Body Shop past dierenvrije testmethoden toe en werkt met menselijke vrijwilligers, die - voor alle duidelijkheid - geen ingrijpende testen ondergaan. Een beetje product wordt op hun huid gesmeerd en als de huid begint te irriteren, weet men dat het middel niet geschikt is. Het bedrijf moedigt door haar aankooppolitiek leveranciers aan om alternatieven te gebruiken en te ontwikkelen en geeft ook financiële steun aan wetenschappelijke centra die onderzoek doen naar alternatieve en dierenproevenvrije testmethoden.

Het moet gezegd worden dat The Body Shop het enige bedrijf is dat onder het motto "Tegen Dierproeven" vrij intensief campagne voert voor de uitvoering van de cosmeticarichtlijn in de meest strikte zin: vanaf 1 januari 1998 mag geen enkel schoonheidsmiddelenbedrijf nog langer proeven (laten) uitvoeren op dieren, noch voor het eindproduct, noch voor de bestanddelen. Dat is volgens het bedrijf de enige manier om de traditionele cosmetica-industrie te doen stoppen met het ontwikkelen van nieuwe producten op basis van nieuwe, op dieren geteste bestanddelen. Een verbod is de beste stimulans om alternatieve testmethoden te ontwikkelen en toe te passen. Als er in bepaalde domeinen onvoldoende of geen dierenproevenvrije alternatieven beschikbaar zijn om uit te maken of nieuwe producten wel veilig genoeg zijn voor de consument, dan moet een bedrijf maar wachten met de ontwikkeling van die producten tot die testmethoden ontwikkeld zijn. Daarentegen vergroot een uitstel van verbod de kans dat die bedrijven maar wat zullen aanmodderen.

Aanvankelijk paste The Body, Shop het criterium van de vijfjarentermijn toe: bestanddelen werden bijvoorbeeld enkel aangekocht bij bedrijven die sedert minstens vijf jaar geen proeven meer op dieren uitvoerden of lieten uitvoeren. Dat criterium liet Body Shop ook gelden voor bedrijven die op een bepaald ogenblik beslisten op te houden met dierproeven. Want indien een bedrijf vandaag zegt te stoppen met dierproeven, dan wil dat niet zeggen dat je morgen al niet op dieren geteste producten van dat bedrijf kan kopen in een of ander grootwarenhuis. Het duurt immers ongeveer vijfjaar eer die producten ook daadwerkelijk verkocht worden.

Sinds 1996 past Body Shop een vaste datum toe als criterium: vanaf 31 december 1990 gestopt met

eindproduct en ingrediënten op dieren te testen. Leveranciers moeten garanderen dat hun bestanddelen die ze verkopen aan The Body Shop aan dat criterium beantwoorden. Na 31 december 1990 op dieren geteste ingrediënten worden niet aangekocht. Dat wordt heel officieel zo goed en zo scherp mogelijk gecontroleerd. Als het bedrijf geen alternatief vindt, wordt het product niet gemaakt.

Ook de publieke opinie had de traditionele pro-dierproevenindustrie enigszins doen inzien dat de normen aan het veranderen waren. De resultaten van konijnenleed op je gezicht smeren om er aantrekkelijker uit te zien, was een morele kwestie geworden die mensen in alle geledingen van de maatschappij niet langer koud liet. Meer en meer mannen en vrouwen wilden er nog altijd mooier uitzien, maar niet langer ten koste van dieren. Dat bracht allemaal wel wat beweging in het logge beest.

Dat een commercieel bedrijf het zoveelste nieuwe schoonheidsmiddel op de markt brengt om meer winst te maken, is logisch. Maar levensnoodzakelijk zijn schoonheidsmiddelen, laat staan nieuwe, natuurlijk in het geheel niet. Daarvoor dieren doen lijden en doden, kan je moreel dan ook onmogelijk rechtvaardigen. Of om het met de woorden van de Britse prinses Diana te zeggen: "Dieren mogen niet nodeloos lijden, in het bijzonder niet voor het vervaardigen van schoonheidsproducten." Via haar persoonlijke secretaris had Lady Di laten weten geen op dieren geteste cosmetica te gebruiken. Een leuke opsteker die niet wegnam dat de industrie voornamelijk haar commerciële belangen zou laten doorwegen, vreesden wij. We vermoedden ook dat die industrie de wetenschappelijke cosmeticacommissie van de Europese Unie op het geschikte moment zou overtuigen het verbod uit te stellen.

DE ONCO-TOVENAARS 1

GAIA sloot zich begin januari ook aan bij het internationaal verzet tegen de octrooiëring van de "oncogene muis", kortweg "oncomuis". Oncogene muizen zijn bij wijze van spreken genetisch geprogrammeerd om borst- en bloedkanker te ontwikkelen. Via genetische manipulatie kregen muizen een menselijk gen ingeplant dat het erfelijk materiaal van de "transgeen" gefabriceerde dieren zodanig wijzigt dat ze kanker krijgen.

De Amerikaanse Harvard Universiteit, die in 1988 in de Verenigde Staten al een patent had verworven voor de oncomuis, had in 1985 bij het Europees Octrooibureau in München een aanvraag ingediend om ook in Europa een octrooi te bemachtigen. De Harvard Universiteit was maar een stroman voor de eigenlijke opdrachtgever: de multinationale chemiereus Du Pont. Du Pont wilde ook in Europa het exploitatierecht verwerven over eventuele toepassingen van de oncomuis. Wie als farmaceutische firma in Europa met oncomuizen zou willen experimenteren voor de ontwikkeling en commercialisering van allerlei geneesmiddelen, zou eerst met de kassierster van Du Pont moeten afrekenen.

Het feit alleen al dat een patent wordt aangevraagd op een genetisch gemanipuleerd dier, toont aan dat de aanvrager dat dier beschouwt als een uitvinding, met de nadruk op ding. Een welzijnsgevoelig levend wezen dat via spijtstechnologische ingrepen onomkeerbaar dodelijk ziek wordt gemaakt, krijgt de status van Edisons gloeilamp. Op zijn zachtst gezegd vonden wij dat ethisch behoorlijk problematisch. Wij hadden ons nog maar net geschaard achter een initiatief van onze Britse collega's van Compassion in World Farming die het Verdrag van Rome zodanig wilden laten wijzigen dat het basisverdrag van de Europese Gemeenschap dieren niet langer zou omschrijven als landbouwproducten maar hen zou erkennen als welzijnsgevoelige levende wezens. En nu probeerde Du Pont in Europa de deur open te breken naar de uiterst doorgedreven verdinging van welzijnsgevoelige dieren.

De Europese Octrooiconventie leek ons de meest geschikte wegversperring. Die conventie bepaalt immers dat dierenvariëteiten van octrooiering zijn uitgesloten en dat geen patent kan verleend worden voor een uitvinding waarvan de toepassingen strijdig zijn met de openbare orde en de publieke moraal. De Europese dierproevenrichtlijn uit 1986 bepaalt onder meer dat dierproeven uitsluitend mogen worden uitgevoerd indien het beoogde doel op geen andere manier kan worden verkregen. Toegelaten dierproeven mogen slechts plaatsvinden indien ze zo weinig mogelijk pijn teweegbrengen bij de dieren.

Aanvankelijk had het Europees Octrooibureau (EOB) de aanvraag voor een octrooi op de oncomuis dan ook geweigerd in juli 1989. Maar op 13 mei 1992 was het EOB teruggekomen op die beslissing. Volgens het Europees Octrooibureau voldeed de aanvraag van Harvard - lees Du Pont - nu wel aan de voorwaarden van de Octrooiconventie. Harvard had het de eminente specialisten van het Octrooibureau gemakkelijk gemaakt en de oncomuis voorgesteld als de steen der wijzen waarmee de mensheid zou worden verlost van de gesel der kankers. Du Pont zag brood in die genetisch gemanipuleerde muizen die zagezegd onontbeerlijk waren om uit te testen in hoeverre de chemische troep die het bedrijf produceert kankerverwekkend is voor mensen en om daar medicijnen tegen te ontwikkelen. Volgens het EOB wogen de overduidelijke baten voor de mens zonder enige twijfel zwaarder door dan het relatieve ongemak van de muis.

Maar al gauw bleek dat het EOB er een methodologische knoeiboel van gemaakt had. Bij hun afweging hadden de ambtenaren eenzijdig rekening gehouden met de lofzang van Harvard op het zagezegde gigantische nut van de kankermuis. De baten van het oncomuizenonderzoek voor de menselijke gezondheid zijn helemaal niet overduidelijk. Integendeel. Al vele jaren wordt de ontwikkeling van kankers bij oncomuizen bestudeerd. In al die tijd is er niets uit voortgekomen dat enig perspectief biedt op een of andere doorbraak in de bestrijding van kanker. Kankerspecialisten zelf verwerpen de oncomuis als een geschikt en bruikbaar dierenmodel.

Transgene kankermuizen mogen dan al sneller kanker ontwikkelen bij toediening van kankerverwekkende stoffen, de tumoren tonen in feite slechts aan hoe ziek muizen worden van die stoffen. Of dat ook iets relevantz zegt over mensen die aan kanker lijden, wordt door gerenommeerde kankerspecialisten zeer sterk betwijfeld. Het prestigieus Nationaal Kankerinstituut in de Verenigde Staten was in het begin van de jaren negentig na vijfendertig jaar proeven afgestapt van het gebruik van muizen om nieuwe geneesmiddelen te ontwikkelen. De resultaten ontgoochelden. Het Nationaal Kankerinstituut was overgestapt op menselijke cellenculturen

De aanzienlijke pijn en het leed van de zieke kankermuizen met hun reusachtige kwaadaardige tumoren was het duidelijkste resultaat. Sommige oncomuizen werden geboren met misvormde ledematen, een neveneffect van de genetische manipulatie.

Het octrooi gold trouwens ook voor om het even welk "onco-zoogdier". Het was dan ook niet denkbeeldig dat de geoctrooierde oncomuis de ontwikkeling van onco-honden, onco-katten, onco-apeen, onco-varkens enzovoort zou stimuleren. In Groot-Britannië waren proeven op transgene dieren in de periode van 1990 tot 1993 gestegen van 48.255 tot 138.965, een stijging met 138% in drie jaar tijd. In Zwitserland hadden in 1990 twaalf keer zoveel transgene dierenonderzoeksprojecten plaats als vier jaar eerder in 1986. In Nederland werden in 1993 meer dan 60.000 transgene dieren gebruikt voor proeven, in twee jaar een stijging met 200%.

Het ziet er sterk naar uit dat genetische manipulatieproeven op dieren het aantal dierproeven en dus ook het dierenleed doet toenemen. Een ontnuchterende vaststelling terwijl iedereen de mond vol heeft over minder dierproeven en alternatieve onderzoeks- en testmethoden. In 1992 waren er naar schatting

al tienduizend unieke transgene dierentypes. In de helft van de jaren negentig werd het aantal dieren dat wereldwijd leed onder genetische manipulatieproeven geschat op miljoenen. Met de dag kwamen er meer onvruchtbare, misvormde transgene dieren vol verzwerende tumoren, inwendige bloedingen in de hersenen en ingewanden en hart- en vaataandoeningen bij. Reken daar dan nog de verkwiste dierenlevens bij om met veel vallen en opstaan een enkel transgeen dier te fabriceren. Vaak kost zo iets honderden dieren.

Het menselijk genie van de biotechnologie had in enkele decennia het aangezicht van de dierenproductiewereld revolutionair veranderd. Kunstmatige inseminatietechnieken waarbij eicellen artificieel bevrucht worden, hadden het mogelijk gemaakt dat een superstier of "topstier" meer dan een half miljoen nakomelingen kan verwekken. Maar daardoor worden de verschillen in de erfelijke eigenschappen van runderen steeds kleiner en kunnen de dieren gevoeliger worden voor ziekten. Bell de stier bleek een erfelijke afwijking te hebben waardoor zijn nakomelingen binnen drie maanden stierven als gevolg van een slecht werkend afweersysteem. Embryo's van vleesrunderen worden in melkkoeien overgezet. Die techniek heet embryo-transplantatie. Dat maakt de kalfjes zodanig groot en stevig dat koelen niet normaal meer kunnen kalveren en de dieren enkel met de keizersnede uit de baarmoeder kunnen worden gehaald.

"Een koe is niets meer dan cellen op hoeven", verklaarde in 1987 de dierenarts-biotechnoloog Thomas Wagner in het Amerikaanse Fortune Magazine. Voor de enen cellen op hoeven, voor de anderen vlees op poten. De dieren dwingen tot een ellendig bestaan in de intensieve veefabriek was nog niet erg genoeg. De biotechnologische ingenieurs waren erin geslaagd van de dieren zelf chemische fabrieken te maken die nog meer en zogenaamd gezonder vlees moeten produceren. En grondstoffen voor geneesmiddelen.

Ook de farmaceutische industrie zag gouden bergen opduiken. Zoals in de Verenigde Staten waar onderzoekers transgene varkens trachten te ontwikkelen die menselijke hemoglobine aanmaken in hun bloed. Per jaar honderdduizend van die varkens slachten zou bij benadering voor 300 miljoen dollar hemoglobine opleveren. Maar het kan ook anders. Op basis van micro-organismen en genetisch gemanipuleerde cellenlijnen kunnen producten aangemaakt worden die sterk lijken op menselijke hemoglobine en volkomen geschikt zijn voor bloedtransfusies bij mensen.

Hoe viel dat toenemend aantal transgene dierproeven te rijmen met het Vijfde Milieu Actieprogramma van de Europese Unie dat een vermindering van het aantal dierproeven met de helft tegen het jaar 2000 als doelstelling vooropstelde? Als je het morele afwegingscriterium van het Octrooibureau toepaste op de oncomuis en een serieuze ethische kosten- en batenanalyse maakte van de situatie, bleken de kosten aan dierenleed boven elke redelijke twijfel groter dan de baten voor de menselijke gezondheid. Bijgevolg besloten de British Union for the Abolition of Vivisection en Compassion in World Farming gebruik te maken van hun recht om krachtens de Europese Octrooiconventie binnen de negen maanden volgend op de verlening van een octrooi, bezwaar aan te tekenen tegen de beslissing van het EOB.

Dat deed ook "Geen octrooien voor leven", een internationaal samenwerkingsverband tussen milieu-, consumenten-, boeren-, derdewereld- en dierenorganisaties. "Geen octrooien voor leven" vreesde voor de overleving van kleine boeren binnen en buiten de derde wereld wanneer een handvol multinationale ondernemingen hun officieel erkende uitvindingen in de landbouw zouden willen toepassen en winstgevend maken. Landbouwers zouden moeten verdwijnen of totaal afhankelijk worden van multinationale ondernemingen die de voedselproductie volledig controleren en de prijzen aan producent en consument dicteren. "Geen octrooien voor leven" zag ook nadelige gevolgen voor het leefmilieu wanneer genetisch gemanipuleerde levensvormen in de natuur zouden terechtkomen en kruisen met planten of

dieren in het bestaande ecosysteem.

Stel dat een kankermuis ontsnapt uit het laboratorium en kruist met een gewone veldmuis. Iets dergelijks is ooit al gebeurd met zogenaamde killerbijen. Braziliaanse wetenschappers produceerden in 1956 de killerbij, een kruising van de honingbij met de Afrikaanse bij. De bedoeling was eigenlijk een niet-agressieve bij te bekomen die veel honing produceerde. Sommige heel erg agressieve bijen ontsnapten uit het laboratorium en gingen bijzonder destructief tekeer in de honingbijenindustrie en in bepaalde boomgaarden en plantages in Centraal en Zuid-Amerika.

Hoewel we hier te maken hebben met een fundamenteel nieuwe technologie met ernstige ethische implicaties, hadden de onderzoekers als moderne leerlingen van Frankenstein hun trein al lang laten vertrekken zonder zich vooraf al te veel lastige vragen te stellen over de gevolgen van hun nieuwste speelgoed voor de samenleving in haar geheel. Zoals vanouds hadden de bewindvoerders zich evenmin vragen gesteld, laat staan dat ze de samenleving om haar mening gevraagd hadden. Bij ons zag minister van Economische Zaken Melchior Wathelet de zin niet in van een maatschappelijk debat. Op een parlementaire vraag antwoordde hij dat de weldaden van de uitvindingen die de biotechnologie belooft door niemand in twijfel kunnen worden getrokken. Volgens Wathelet was het paradijs op aarde nakend: dankzij de biotechnologische revolutie zal de mens ongeneeslijke ziekten en de honger in de wereld overwinnen, verkondigde hij in het parlementair halfroond.

In 1995 speelde Vlaams Minister-President Van den Brande voor Sinterklaas: het prestigieus wetenschappelijk onderzoek naar biotechnologie kreeg een cheque van ongeveer 900 miljoen cadeau. Na veel aandringen moest het onderzoek naar de sociale gevolgen van die biotechnologie het stelden met een schamele 20 miljoen.

De oncomuis werd een symbool van verzet tegen een industriële revolutie van de biotechnologie in het algemeen en de genetische manipulatie van dieren in het bijzonder, die de productiegrenzen verlegde zonder morele grenzen te erkennen. Ons standpunt was klaar en duidelijk. Wij wilden geen transgenedierenonderzoek. Tegelijkertijd pleitten we voor een moratorium op genetische manipulatieproeven op dieren voor onbepaalde tijd, zodat de breedste lagen van de samenleving er een welbegrepen oordeel over zouden kunnen vellen. Hoe dan ook wilden we niet meer proeven dan er nu al aan de gang waren in het domein van de genetische manipulatie.

Terwijl de bolide van transgene dierenexperimenten tegen hoge snelheid voortraasde, had landbouwminister André Bourgeois zijn wetsontwerp tot wijziging van de dierenwelzijnwet van 1986 op 22 januari laten goedkeuren door de ministerraad. GAIA reageerde scherp: "Grotendeels opgeblonken ouwe rommel, hier en daar een paar met de botte bijl afgeronde scherpe kanten maar verder blijft alles bij het oude en worden de belangen van dierenuitbuiters even intensief behartigd als voorheen."

Bourgeois had zijn ontwerp in de eerste plaats opgesteld om de oprichting van ethische dierproevencommissies wettelijk mogelijk te maken aan universiteiten en laboratoria. Die commissies zouden moeten beslissen of een proef mag plaatshebben of niet. Voor de rest bevatte de wet een aantal vage en algemene bepalingen over dierproeven.

Dieren mochten ook niet langer meer verloot worden, tenzij de minister afwijkingen toestond. Na advies van de Raad voor Dierenwelzijn had minister Bourgeois zijn ontwerp aangepast in die zin dat hij de openbare verhandeling van dieren in de straten en op markten niet langer gewoon maar wilde reglementeren. Hij wilde nu de verkoop van dieren op de openbare weg en op markten inperken. Terwijl de Raad de verkoop van alle dieren met uitzondering van landbouwdieren - ook de Boerenbond is vertegenwoordigd in de Raad - wilde verboden zien op markten, beperkte het verbod dat Bourgeois voorzag

zich tot honden en katten.

De minister had maar een halve maatregel getroffen, vonden wij. Om te beginnen wilden wij geen veemarkten, want daar werden niet zelden dieren in het openbaar brutaal mishandeld. Maar Bourgeois had toch tenminste het advies van de Raad voor Dierenwelzijn kunnen volgen. Nu had hij een knieval gedaan voor de handelaars, en zijn eigen adviesorgaan voor schut gezet nu die voor het eerst sedert de oprichting in 1988 een klaar en duidelijk advies had gegeven om komaf te maken met een vorm van georganiseerde dierenmishandeling.

Waarom het verbod alleen maar voor honden en katten laten gelden en schildpadden, exotische vogels, cavia's, fretten, apen, en andere voor gezelschap of privé-bezit verkochte dieren in de kou laten zitten? Bourgeois repliceerde dat hij de link tussen de ondoordachte, lichtzinnige aankoop van dieren op markten en de toevloed van ongewenste troeteldieren in de asielen harder kon maken in het geval van honden en katten. Ons leek het een duidelijk staaltje van dierendiscriminatie. De aaibaarsten kregen voorrechten en het was hen wat ons betreft van ganser harte gegund. Laat daar geen twijfel over bestaan. Maar de anderen bleven de klos, uitgesloten van serieuze consideratie. En zouden de markthandelaars in honden en katten hun verlies niet willen compenseren door meer andere dieren te koop aan te bieden?

Als protest tegen het soortisme van Bourgeois trok GAIA daags voor de ministerraad op 21 januari naar het kabinet van de landbouwminister. De Molse marktleider Charles Urbain was ons een hart onder de riem komen steken. Ook hij bepleitte dat de minister het advies van de Raad voor Dierenwelzijn zou volgen. We vroegen een onderhoud. Toen ons dat niet toegestaan werd, ketenden vijftien actievoerders, zich aan mekaar vast en blokkeerden de ingang van Bourgeois' kabinet in de Maria Theresiastraat. Als men ons niet wilde ontvangen, dan ook niemand anders. Drie kwartier duurde de blokkade. Dan arriveerden zestig rijkswachters in gevechtstenuue. We werden met zijn allen opgetild aan handen en voeten, in combi's gestopt en naar de Brusselse rijkswachtkazerne gevoerd. Daar hielden ze ons drie uur vast, administratief aangehouden zoals dat heet.

Op 6 februari debatteerde ik in *De Kleren van de Keizer*, het zaterdagochtendprogramma op Radio 1, over het wetsontwerp Bourgeois met exotisch vogelhandelaar Di Serrano, die de Belgische beroepsvereniging van handelaars in gezelschapsdieren en dierenbenodigdheden Andibel vertegenwoordigde. Hij vertegenwoordigde daar naar eigen zeggen een driehonderdtal handelaren, GAIA tienduizenden dieren. Di Serrano was niet alleen gekomen. Vlak na de uitzending hield zijn kompaan mij tegen: "Als we geen honden en katten meer mogen verkopen op de markt, dan denk ik dat gij zult mogen emigreren naar Zaïre." Blijkbaar was hij niet de enige die daar zo over dacht. Op kantoor kregen we vijf telefonische bedreigingen.

LUIS IN DE PELS

Op 5 februari bezochten we de lokalen van het "lifestylemagazine" *Marie-Claire*. De Belgische Bontfederatie had er een zogenaamd "ethisch debat" georganiseerd. Bonthandelaars Yvan Seghers (alias Guldo Vereecken en Christian Parmentier) legden met dia's en ander didactisch materiaal uit dat hun nertsen en vossen optimale verzorging krijgen en dat natuurbeschermingsorganisaties zoals het Wereldnatuurfonds maatschappelijk gewenst zijn en dierenrechtenorganisaties ongewenst. Het WWIF en aanverwanten wilden niet dat diersoorten uitsterven, zonder dat ze daarom tegen het bejagen van pelsdieren zijn. Ze zijn alleen maar tegen overbejaging. En met gekweekte pelsdieren hebben ze al helemaal geen moeite, ver-

duidelijkten de bonthandelaars. Dierenrechtenorganisaties zijn de slechten: ze zijn tegen de jacht en zelfs tegen de kweek van pelsdieren, terwijl daarvoor toch geen wilde dieren uit de natuur gedood worden.

Als je bonthandelaars bezig hoort, lijkt het leven voor een nerts of een vos nergens beter dan in de kwekerij. Maar is dat wel zo? Nertsen hebben zwemwater nodig. Behalve in de paartijd leven deze marterachtigen in hun biotoop aan de oevers van beken, rivieren en meren. Ze bestrijken een territorium van een tot vier kilometer. Daar jagen ze op krabben, kreeften, vissen, konijnen, woelmuizen, vogels en insecten. Slechts uitzonderlijk verlaten ze de waterkant wanneer ze bij gebrek aan prooi gedwongen worden om elders te gaan jagen. Ze schuilen in holten onder wortels en stenen. Volwassen nertsen brengen veel tijd door in en rond het water. Jonge nertsen spelen heel vaak in het water. Dat is essentieel voor de normale ontwikkeling van hun gedrag.

In de pelsdierenkwekerij worden honderden tot duizenden Amerikaanse nertsen onder een afdak opgesloten in lange rijen kleine draadgazen kooien, die meestal 86 x 40 x 30 centimeter meten. De nertsenkwekers geven ze een klont dikke brij, voornamelijk visafval, te eten. Zwemmen in het water kunnen ze er niet. De meerderheid van de dieren vertoont stereotiep gedrag, zoals wilde dieren in dierentuinen. Voortdurend lopen of rennen ze op en neer in hun kooi. Of ze maken ronddraaiende bewegingen met hun kop rond de drinknippel. Dergelijk dwangmatig gedrag treedt zowel voor als na het voederen op en is een duidelijk teken van gestoord welzijn.

Volgens wetenschappers kan het zijn dat nertsen dergelijk afwijkend gedrag tonen uit frustratie, omdat ze opgesloten in de fokkerij zelf niet actief op zoek kunnen gaan naar voedsel. Wetenschappelijke onderzoekers troffen bij nertsen in kwekerijen maagzweren aan en een vergroting van de bijniere. Dat wijst op chronische stress. Tien tot dertig procent van de gekweekte nertsen verminkt zichzelf

Bonthandelaars kweekten speciaal geselecteerde dieren die minder vaak afwijkend gedrag vertonen dan andere maar ook die zogenaamd rustige dieren doen het toch nog altijd tien tot twintig procent van de tijd. Ook in grotere kooien blijven nertsen afwijkend gedrag vertonen.

Vanaf half december worden vrouwtjesnertsen op rantsoen gezet. Ze moeten afslanken. Want te vette teven beginnen te laat met de ranstijd en nemen het sperma van de reu niet goed op, redeneert de kweker. Maar nertsen ontwikkelen in de herfstperiode onderhuidse vetreserves. Dat is de dieren aangeboren. In het wild levende nertsen kunnen daardoor de barre wintermaanden overleven. Maar de nertsenfokker wil teven zo vroeg mogelijk in de ranstijd krijgen. Daarom wil hij twintig tot vijfentwintig procent van hun gewicht wegwerken en onthoudt hij de dieren voer in de koudste maanden van het jaar. Dan gaan ze nog meer kooigedrag vertonen. De paardrift van de reuen wordt opgewekt of gestimuleerd met kunstlicht. Tien procent van de kweekteven blijven het eerste jaar "gust". Dat betekent dat ze niet drachtig worden. Volgens wetenschappers ligt dat percentage hoog, vooral als je weet dat de vrouwelijke nertsen speciaal op vruchtbaarheid geselecteerd worden.

Bonthandelaars beweren dat de gekweekte nertsen gedomesticeerd zijn, zoals de hond, het paard, de kip of het varken. Ze vergelijken met leeuwen of tijgers zou juist zijn: het is niet omdat die dieren in de zoo gekweekt worden, dat ze gedomesticeerd zijn. Nog geen honderd jaar geleden zijn bonthandelaars beginnen kweken met nertsen. Al die tijd is de kweek gericht geweest op kleur van de vacht, kwaliteit van de pels en resistentie tegen ziekten. Nertsen zijn van nature uit solitaire dieren. De grote meerderheid van nertsen is onhandelbaar en helemaal niet handtam te maken. De fokkers wagen het dan ook niet om ze letterlijk zonder handschoenen aan te pakken.

Nertsen kunnen drie jaar oud worden. In de kwekerij leven ze maar zeven maanden. Teven die geen of dode jongen hebben geworpen, worden gedood in de maand mei. Eind april, begin mei worden de jongen geboren. Eind november, begin december hebben ze een complete wintervacht. Dan worden ze "gepelsd". Door middel van koolzuurgas sterven de dieren de verstikkingsdood. Of ze krijgen een overdosis narcosemiddel ingespoten rechtstreeks in het hart of in de borst- of buikholte.

Fokteven leven een paar jaar langer. Zogende teven kunnen in de tweede helft van de zoogperiode lijden aan het zoogziektesyndroom. De moederdieren willen niet eten en laten zich zo melken. Zo verzwakken ze en komen ze korte tijd later terecht in een toestand van uitputting. De oorzaak van de ziekte is niet bekend. Na zes weken ongeveer worden de moederdieren bij de jongen weggehaald en wordt iedere teef afzonderlijk opgesloten in een kooi. De jongen komen met twee of drie in een kooi terecht.

Tegen allerlei besmettelijke ziekten worden de dieren gevaccineerd. Maar tegen een erfelijke aandoening als plasmacytose, een slepende virusziekte, is geen kruid gewassen. De blauwvos die voor zijn pels gekweekt wordt, stamt af van de poolvos, die in paren of in groepen van een mannetje en verschillende vrouwtjes leeft en territoria van 900 tot 6.000 hectaren kan bestrijken. De dieren kunnen als aaseters profiteren van de prooiresten die ijsberen laten liggen.

Ook zilvervossen worden voor bontjassen gekweekt. Ze stammen af van de zeldzame zwarte vossen die voorkomen in de Baltische landen en in Noord-Amerika. In het wild levende vossen jagen meestal op woelmuizen en als ze honger hebben op alles wat ze te pakken kunnen krijgen aan bessen, pruimen, wormen en insecten in hun tientallen kilometers groot grond- en jachtgebied. Gekweekte blauw- en zilvervossen leven opgesloten in 70 centimeter hoge draadgazen kooien met een grondoppervlak van een vierkante meter. Angst is hun grootste probleem. Uit angst zitten vossen vaak platgedrukt tegen de bodem van hun kooi. Moederdieren doden hun jongen, die in de tweede helft van april geboren worden. Tien tot twintig procent van de teefjes bijt de staarten van de jongen stuk.

Eind oktober of enkele weken later in november worden de dieren gedood. Met een tang grijpt de fokker de vos om de nek. De staart dient als handvat. In de anus van de vos steekt de fokker een metalen elektrodestaaf en op de bek van het dier zet hij een klem. Dan volgt een stroomstoot, vier seconden lang. Zo kunnen wel honderd vossen per uur gedood worden.

Volgens professor dr. F.J. Gommers kan je nertsen en vossen überhaupt niet houden zonder hun welzijn ernstige schade toe te brengen. In Nederland kwam er in 1995 een verbod op het kweken van vossen voor hun pels met een uitlooperperiode van tien jaar voor bestaande fokkerijen. Dat betekent dat in 2005 Nederland volledig vossen kweekvrij moet zijn. De ethische commissie van het Noorse Ministerie van Landbouw stelde in 1994 in een verslag over de pelsdierenhouderij dat "zelfs indien de lichamelijke gezondheidstoestand van de pelsdieren in Noorwegen goed is, geeft het stereotiep gedrag, de angstreacties en de infanticide aan dat de dieren niet aangepast zijn aan hun omgeving". De commissie was van oordeel dat de toegepaste kweekmethoden niet verantwoord kunnen worden.

In 1994 werden 22.615.000 nertsen en 3.159.000 vossen wereldwijd gekweekt voor hun pels. Voor één bontjas sterven 10 tot 24 vossen, 35 tot 65 nertsen, 130 tot 200 chinchilla's, 20 tot 30 wasberen, 16 tot 20 bevers, 20 tot 30 otters, 12 tot 15 lynxen, 3 tot 5 wolven of 12 tot 18 coyotes.

"Waarom moeten al die dieren sterven terwijl je je even warm kan kleden zonder dat daarvoor dieren vergast of geëlektrocuteerd zijn en zonder dat hun poten verbrijzeld worden in een wildklem?" vroeg ik langs mijn neus weg terwijl enkele lezeressen van *Marie-Claire* ijverig pelzen betastten. "Ja, zeg, u gaat

toch weer niet emotioneel doen, hé.” Wat de avond van de Belgische Bontfederatie had moeten worden, draalde voorde bonthandelaars uiteindelijk uit op een flop. Eén op de drie aanwezigen was een actievoerder van GAIA en Bond Zonder Bont. Als klap op de vuurpijl won één van onze leden een bontjas die normaal bedoeld was voor een lezeres van *Marie-Claire*. Een nachtmerrie van bonthandelaar Parmentier kwam uit. Hij wond zich behoorlijk op. “Geef die jas terug!” “Niks van, ik heb die jas eerlijk gewonnen.” “Wat gaat ge er dan mee doen?” vroeg Parmentier zenuwachtig. “Verbranden, *tiens!*” De bontjas hebben we overigens nog altijd. Misschien dat hij ooit nog eens van pas komt voor een of andere actie tegen bont.

ZOOTJE ONGEREGELD II

Paasmaandag, 12 april 1993. Traditiegetrouw lokte de opening van het nieuwe seizoen enkele duizenden dagjesmensen naar de Antwerpse Zoo. Dit keer kregen de zoobezoekers wel een heel aparte attractie te zien: de Homo galans, de mens van GAIA, achter tralies opgesloten in een twee meter hoge kooi vlak voor de ingang van de dierentuin. Een educatief paneel, vastgemaakt aan de buitenkant van de kooi, leerde de mensen dat de Homo gaians bij ons ontdekt werd in 1992 en dat hij overdag en soms ook 's nachts actief opkomt voor dierenrechten. Gevangenschap was duidelijk geen pretje voor het beest: hij vertoonde stereotiep gedrag. Voor de twee sneeuwluipaarden die Alain gefilmd had terwijl ze urenlang achter de tralies van hun kleine kooi onophoudelijk rondjes draaiden, was de Antwerpse stadsdierentuin ook geen pretje. Ook niet voor de kafferbuffels in de Antwerpse Zoo die hun tong met lange halen urenlang rond de stangen van de omheining draaiden. Om van de ijsberen te zwijgen. Achterin de buitenruimte van de ijsberen, kon je als je goed keek achter dik glas een ijsbeer zijn hoofd voortdurend op en neer zien knikken. De Antwerpse Zoo is echt niet te vergelijken met de Noordpool waar ijsberen dagelijks 65 tot 80 km afleggen en vele kilometers kunnen zwemmen achter hun prooi.

De kritische zoobezoeker kon bij ons controlelijsten verkrijgen waarmee hij of zij waargenomen dieren-gedrag kon vergelijken. Op die manier kunnen mensen zelf leren ontdekken welke opgesloten dieren psychisch gestoord zijn. We vroegen de bezoekers hieraan aandacht te schenken en aan de zoodirectie te melden wanneer ze abnormaal dierengedrag herkenden. 's Avonds op het VTM-nieuws probeerde woordvoerder Van Bockstaele zoominnend Vlaanderen te sussen met een al even origineel als logisch briljant antwoord: “In de natuur zul je geen buffels aan stangen zien likken want in de natuur zijn er geen stangen.”

Het huistijdschrift van de Zoo erkende nochtans wel de problemen van bijvoorbeeld Doko de okapi: “Waarschijnlijk heeft hij zijn tanden totaal versleten door het stereotiep bijten op horizontale onderdelen van traliewerk of stal.” Enkele maanden na onze actie verhuisden de sneeuwluipaarden toch maar naar Planckendael. Ze werden er ondergebracht in een veel ruimer verblijf. Aanvankelijk bleven ze als automaten rondjes draaien binnen de omtrek van hun vorige kooi. Dat illustreerde hoe sterk hun dwangneurose aan hun geestelijk welzijn vrat. Dieren die zwaar stereotiep gedrag vertonen, doen dat bij wijze van aanpassing aan een anders onleefbare situatie.

Op een persbriefing vlak voor de actie hadden we een video getoond met beelden van dwangneurotische beren, olifanten, wolven, tijgers, luipaarden, lynxen, buffels en zichzelf verminkende apen. We hadden de dieren gefilmd in een aantal Belgische dierentuinen, waaronder de Antwerpse Zoo. In het Meli-park hing een vrouwelijke withandgibbon meters hoog aan een ketting vast, die rond haar middel was gebonden.

Volgens dr. Phil Murphy, hoofd Klinische Psychologie voor Mentale Handicap in het Britse Norfolk kan je stereotiep gedrag ook terugvinden in verzorgingsinstellingen voor zwaar mentaal gestoorde patiënten. Dr. Garry Marvin en dr. Bob Mulligan brengen in hun boek *Zoo Culture* een aantal oorzaken van “zoochotisch” dierengedrag in kaart. Zij wijten de stereotiepe gedragingen van wilde dieren aan de scheiding van de natuurlijke habitat, de gedwongen toestand van erge verveling waarin een dier over niks interessants beschikt om zich mee bezig te houden, het verlies van een normaal sociaal groepsleven, de opsluiting in een totaal vreemde omgeving met een kunstmatige infrastructuur, verlichting en voeding, ongewone geluiden, vreemde kleuren, de onnatuurlijke nabijheid van vreemde soorten, en de nabijheid van menselijke bezoekers die zich op allerlei manieren gedragen tegenover de dieren.

Wij wilden aantonen dat het probleem zich niet uitsluitend stelt in de zogenaamde kleinere dierentuinen. Als belangrijke instelling die zo graag uitpakt met haar dierenvriendelijkheid wilden wij de Antwerpse Zoo voor haar verantwoordelijkheid plaatsen. Kan je geestelijk gestoorde wilde dieren die je achter tralies, glas of omheiningen toont aan een publiek werkelijk in alle ernst “ambassadeurs” noemen voor hun soortgenoten in de natuur? In hun biotoop mogen wilde dieren dan al bedreigd zijn, ze zijn er tenminste geestelijk gezond en vrij.

Mentaal gestoorde dieren als attractie tentoonstellen aan het publiek maakt het alleen nog erger. Uit wetenschappelijk onderzoek van psychologen en zoölogen blijkt namelijk dat bezoekers die op het glas beginnen tikken of slaan, of gekke bekken trekken, abnormaal wilde dierengedrag kunnen opwekken en stimuleren. Mogelijk met fatale gevolgen zoals blijkt uit het tijdschrift van de Antwerpse Zoo: “Toen er indertijd enkele zeer jonge bavianen stierven tengevolge van het brutale optreden van de volwassen mannen bij de mantelbavianen, werden deze laatste uit de groep gehaald. (...) De agressie, meestal onvrijwillig opgewekt door personen uit het publiek bij de leidende exemplaren vindt geen uitweg en wordt afgereageerd op de zwakste leden van de groep. Het publiek, onbevreesd en onbereikbaar vanwege de scheidingsgracht, reageert immers niet normaal op de signalen van de verdedigers van de groep, die zich afsloven om er zo gevaarlijk mogelijk uit te zien teneinde de indringers af te schrikken.”

Sommige dierentuinen erkenden het probleem. De Edinburgh Zoo ging geen olifanten meer houden en de Londense Zoo geen ijsberen. Moesten al die zoodieren dan weer uitgezet worden in de natuur? Zeker niet: de meeste zouden het niet eens overleven. Wij wilden dat dierentuinen alles in het werk zouden stellen om de levenskwaliteit van de dieren, die onmogelijk konden uitgezet worden in het wild, te verbeteren. Als dat betekent dat bepaalde dieren best geen contact hebben met bezoekers, dan zorg je ervoor dat het publiek uit hun buurt blijft. Nog beter zou zijn bestaande attractiedierentuinen met deskundig opgeleid personeel om te vormen tot gespecialiseerde opvangcentra voor in beslag genomen en ongewenste wilde dieren waarvan particulieren zich willen ontdoen. Daar is grote nood aan. Dergelijke opvangcentra moeten het optimale welzijn van de dieren zoveel mogelijk benaderen. In België komt enkel Planckendael het meest in aanmerking voor een dergelijke omvorming.

Bovendien hebben alle attractiedierentuinen te kampen met overschotten aan gekweekte dieren waar zij geen blijf mee weten. Er moet dus aan geboortebeperving gedaan worden in plaats van de dieren af te maken, ze te verkopen aan particulieren of ze in een commercieel handelarencircuit te laten terechtkomen. U gelooft toch niet dat al die dieren die in een dierentuin geboren worden, ooit de natuur zullen zien? Tegelijkertijd onderstreepten we de noodzaak van een strenge dierentuinenwetgeving, zoniet op Europees dan toch zeker op federaal Belgisch niveau. Opnieuw vroegen we de landbouwminister snel werk te maken van de oprichting van de dierentuinencommissie zoals de dierenwelzijnwet als sedert 1986 voorzag. We kondigden ons Zoo 2000-actieplan aan, dat erin bestond de komende jaren dierentuinen door te lichten en aanbevelingen te richten tot de overheid met het oog op een federale dierentuinenwetgeving. We wilden ook hervormingen en alternatieven voorstellen. Kortom, stapsgewijs wil-

den we het maatschappelijk debat over de zin en onzin van dierentuinen nieuw leven inblazen. De pers reageerde nogal dubbelzinnig op onze actie, vooral toen we verklaarden dat de Antwerpse stadsdierentuin ons wel een prachtige plantentuin leek maar daarom nog geen goede dierentuin is. We hadden blijkbaar een heilig huisje bezoedeld.

Zondagmorgen, 9 mei. “Dierenmarkten, slavenmarkten”: op initiatief van GAIA verzamelden tweehonderd mensen met kleurrijke vlaggen, spandoeken en panelen aan de hoofdingang van het slachthuis van Anderlecht. Vijftig dierenasielen en dierenambulances hadden afgevaardigden gestuurd voor deze gezamenlijke actie tegen dierenmarkten. We wilden dat de landbouwminister het advies van de Raad voor Dierenwelzijn volledig zou volgen en de verkoop van alle gezelschapsdieren op markten aan banden zou leggen. SP-senator Robert Garcia, PS-raadslid voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest Ghislaine Dupuis en Agalev-senator Jo Cuyvers spraken de betogers toe. En ineens dook landbouwminister André Bourgeois op. Twee GAIA-actievoerders hielden hem stevig vast onder zijn armen. Ze hadden hem toch niet ontvoerd? Minister Bourgeois werd in een waterbak met een palmboompje ter plaatse verkocht op de markt. Bij de kopers thuis werd de minister vrij snel door het toilet gespoeld. In een ander leven kwam hij terecht in het overvolle dierenasiel waar men ook geen blijf wist met de minister en hem in de ijskast zette om hem zachtjes voor eeuwig te laten inslapen. Minister Bourgeois had het lot ondergaan van vijf miljoen roodwangschildpadden die jaarlijks uit de immens grote kweekloodsen in Florida in de Verenigde Staten op de Europese markt gedumpt worden. Gemiddeld vijf procent sterft tijdens het transport. In het begin van de jaren negentig werden jaarlijks zowat honderdtwintigduizend amper drie centimeter grote roodwangschilpadjes in ons land ingevoerd. Piepklein worden ze op de markt of in de dierenwinkel verkocht in een plastic zwembadje met een palmboompje. Ongeveer negentig procent sterft binnen het eerste jaar na aankoop. Ofwel gaan ze dood door ziekte. Of ze worden door het toilet gespoeld als Jantje zijn surrogaatautootje beu is.

Als je ze slecht verzorgt, gaan ze dood. Maar als je ze goed verzorgt, krijg je vroeg of laat ook problemen. Want als deze tropische reptielen die meer dan honderd jaar oud kunnen worden, op aangepaste temperatuur gehouden worden in een waterbak met verwarmd water, voorzien van een stenen rotsplekje om uit het water op uit te rusten, en deze vleeseters krijgen voldoende voedsel, dan kunnen de piepkleine schildpadjes uitgroeien tot reuzen van twintig tot dertig centimeter doorsnee. Telkens opnieuw moeten investeren in grotere waterbakken houden de meeste roodwangschildpadden-eigenaars na een tijdje voor bekeken. Dan moeten de dieren de deur uit en worden ze in een vijver of in het asieltank gedumpt.

Ze terugsturen naar hun land van herkomst gaat niet. In de Verenigde Staten mogen geen roodwangschildpadden gehouden worden. Dat is daar verboden sedert het midden van de jaren zeventig toen enkele gezinnen stierven door salmonella. Ze hadden het van hun waterschildpadden gekregen. En sedertdien dumpen de Amerikanen hun levend reptielenafval massaal op de Europese en Aziatische markten. Zolang het maar opbrengt.

Gespecialiseerde reptielenliefhebbers worden overspoeld met waterschildpadden waar mensen geen blijf mee weten. Ook GAIA weten ze daarvoor intussen te vinden. “Doe ons een groot plezier en verbied toch het bezit van die roodwangschildpadden,” vroegen de vertegenwoordigers van de Antwerpse Zoo en van Terra (een vereniging van reptielenkwekers) het ministerie van Landbouw op een bijeenkomst in 1993. Samen met Roger Arnhem pleitte ik er verwoed voor een verbod. Maar Landbouw bleef toen doof voor onze smeekbede.

Het is niet eens zo moeilijk te regelen. De Belgische dierenwelzijnwet voorziet een positieve lijst van dieren die particulieren nog zullen mogen houden, met uitsluiting van alle andere diersoorten. Die lijst

is er overigens nog altijd niet op het ogenblik dat dit boek verschijnt. Zet de roodwangschildpad *niet op* die lijst. Geef mensen die al zo'n schildpad hadden voor de lijst wettelijk van kracht wordt, een vergunning als ze hun dier aangeven. En het probleem lost zich normaal gesproken na een tijd vanzelf op, tenminste in ons land. Tegen eventuele zwarthandel kan worden opgetreden. En in een tweede fase kan gedacht worden aan een Europees invoerverbod.

Geen twee maand na onze actie besliste Groot-Kortenberg op de gemeenteraadszitting van 5 juli de verkoop van alle gezelschapsdieren op gewone markten, rommelmarkten, kermissen en braderijen te verbieden. Meteen een primeur voor Vlaanderen, die er kwam onder impuls van een geelgroene gelegenheidscoalitie tussen Agalev-gemeenteraadslid Johan Vleeracker en niemand minder dan de moeder van Ann De Greef, CVP-gemeenteraadslid Julia De Coster.

ZWIJNERIJ

Op 10 juni bestond GAIA precies een jaar. Dat vonden we een geschikte aanleiding om opendeurdag te organiseren... in een varkensvetmesterij in het Oost-Vlaamse Zele. De bezoekers stapten uit hun wagens naar de ingang van de bakstenen loods. De deur stond uitnodigend open. Verderop troffen ze negenhonderdtachtig in boxen op mekaar gedrukte varkens aan. Binnen was het drukkend warm. En schemerdonker. Slechts een paar stralen zonlicht glipten door een rij kleine vierkantige vensters. Van aan de ingang kon je niet tot aan de overkant zien.

Sommige dieren beten voortdurend in de stangen van hun box. Andere vertoonden ernstige pootkwetsuren. Eén varken kon niet meer rechtop staan. Een halfjaar op metalen roosters moeten staan, is geen pretje. Een ander dier zat met zijn poot geklemd tussen de roosters. Het deed soms vergeefse pogingen om los te komen. Dat wekte de agressie op van de andere dieren die het begonnen te bijten. Andere varkens vertoonden bloedrode sporen van beten aan beide flanken van hun lichaam en aan hun oren. Omdat ze niet kunnen wroeten in de grond of in de modder, raken ze gefrustreerd waardoor ze aan elkaar gaan zitten vreten, in eerste instantie aan de krulstaarten. Vandaar dat veel varkenshouders de staart van de dieren grotendeels amputeren. Toen we ter voorbereiding van deze actie de varkensvetmesterij een paar weken voordien bezochten, zat een varken te wroeten in opgehoopte uitwerpselen in de linkerhoek van zijn box. Even later lag het dier dood.

Je kon de varkens zwaar horen hoesten. Hoe kan het ook anders? Vierentwintig uur op vierentwintig opgesloten in de stank van je eigen uitwerpselen. De ammoniakdampen tasten de longen aan. Ook de onze. Na een paar minuten prikkelden onze longen. Langer dan een kwartier hielden de meesten het niet uit. Het wekte dan ook weinig verbazing dat we in een andere box nog een dood varken vonden. Sluit een hond zo op en iedereen schreeuwt terecht moord en brand. Maar wie maakt zich druk om tien miljoen levende stukken vlees op vier poten? Wie bekommert zich om de pijn van het zwijn, straks in het bord? In een ruimte vlak naast de loods vonden we een dood varken. En flesjes antibiotica.

Ann belde de plaatselijke politie, die snel ter plaatse kwam en zich had laten vergezellen door een dierenarts-vleeskeurder. En door de varkenshouder die zich op de achtergrond hield. Wij wilden wel eens toetsen hoe dit varkentje kon gewassen worden op grond van de dierenwelzijnwet van 1986. Die bepaalt in artikel 4, paragraaf 1 dat "ieder persoon die een dier houdt, verzorgt of te verzorgen heeft, de nodige maatregelen moet nemen om het dier aangepaste voeding, verzorging en huisvesting te verschaffen, in overeenstemming met de aard van het dier, zijn fysiologische en ethologische behoeften, zijn gezondheidstoestand en zijn graad van ontwikkeling, aanpassing of domesticatie". Het klinkt goed -

in theorie. De dierenarts-vleeskeurder stapte de loods binnen samen met de varkenshouder. Niemand van ons mocht mee. Nog geen vijf minuten later stond hij weer buiten.

“En? Dit bedrijf voldoet aan de normen.” Ja, maar welke normen bedoelt u precies? “De normen van de industrie.” Maar voldeed het bedrijf ook aan dierenwelzijnnormen? Voldeed het aan de welzijnsbehoeften van de varkens? “Dat is een andere zaak,” gaf de dierenarts toe. “Maar dat kan je net zo goed zeggen van de kalvervetmesterij en de legbatterij en,” ging hij verder. “Ik ben trouwens al op veel slechtere bedrijven geweest.” Dat verbaast me niks. Kurt en Christiaan hadden in de snikhete zomer van 1995 op een bedrijf gefilmd waar bakken vol dode varkens op mekaar gestapeld lagen te rotten.

“Goed, iedereen heeft zijn mening gezegd. Dan kan iedereen nu rustig weggaan,” zei een politieman. “ja, maar zo gaat die vlieger hier niet op”, reageerde ik. “U hebt gehoord wat de dierenarts gezegd heeft. De toestand voldoet hier niet aan het welzijn van de varkens. Krachtens artikel 4, paragraaf 5 van de wet bent u gemachtigd de nodige maatregelen te treffen of op te leggen om de verplichtingen voortvloeiend uit paragraaf 1 onverwijld te doen naleven. En als u geen maatregelen wil treffen, nemen wij er.” Met enkele dikke balen stro trokken twintig actievoerders richting varkensboxen. “Om hun lot tenminste wat draaglijker te maken,” verklaarde ik aan de politie.

Volgens de Britse wetenschappelijke dierenwelzijnonderzoekers Fraser en Broom gaat het welzijn van de varkens erop vooruit als ze de beschikking hebben over stro. Cupido en Nestor, twee varkens die in semi-vrijheid leven bij GAIA-leden, zijn dol op stro. Ze wroeten erin, ze verstoppden er zich onder en maken er hun slaapnesten mee.

Maar voor de varkens in Zele zag de politie dat niet zitten. Ze sloten de ingang af en verhinderden ons de varkens van stro te voorzien. Drie keer waagden we een poging om tot bij de stallen te geraken. Drie keer werden we teruggeduwd. Enkele opgewonden boeren dreigden ermee ons met hun riek van het erf te verjagen. Een paar actievoerders werden in het politiekantoor van Zele enkele uren opgesloten voor verhoor, de anderen in de gevangenis van Dendermonde. In de vooravond liet de politie ons gaan. Op weg naar huis moesten we langs de varkensfabriek rijden. De varkenshouder stond buiten voor de ingang het stro op te branden.

Zes maand worden varkens vetgemest tot ze ongeveer honderd kilo wegen. Dan komt de vrachtwagen ze halen voor een enkele rit richting slachthuis. Ze worden uit hun boxen gejaagd en in de laadbakken gedreven. Voor de stressgevoelige, opgejaagde dieren, die voor het eerst in een halfjaar daglicht zien, is dat een ronduit traumatische ervaring. Zodanig erg zelf dat ze aan een beroerte kunnen bezwijken. Ze krijgen dan ook kalmerende middelen om de stress te verlagen. Rijdt u op de snelweg ook wel eens langs zo'n vrachtwagen die opeengestapelde varkens transporteert? Mij overkomt het geregeld. Ik ga dan een tijdje naast de vrachtwagen rijden, lang genoeg om een oppervlakkige blik te werpen op de toestand van de dieren. Eerlijk gezegd heb ik nog nooit een vrachtwagen gezien zonder een enkel gewond varken.

“Als het mooi weer was en we konden buiten zitten in plaats van in de refter, dan sneden we de beren levend hun kloten af Normaal mocht de lift van de bovenste rij varkens in de vrachtwagen niet helemaal naar beneden. Maar ze heten hem toch helemaal naar beneden. Omdat het rap moest gaan. Dan zat er soms een zwijn tussen met zijn poot. Die poot hing er dan helemaal af Die varkens sloegen we dan tussen de ogen dood met een hamer, waaraan een stalen pin vastzat.”

Op een blauwe maandag onthulde een slachter mij zijn ervaringen in een West-Vlaamse varkensslachterij. Hij vertelde mij over toestanden waar zelfs Markies de Sade nachtmerries van zou hebben gekregen.

Met zijn toestemming heb ik ons gesprek op band opgenomen. Ik heb hem mijn woord gegeven dat ik zijn naam of die van de slachterij nooit zou vrijgeven. Dertien jaar heeft de man in dat slachthuis gewerkt. Nu is hij taxichauffeur. Dit is zijn verhaal, letterlijk weergegeven zoals hij het me heeft verteld.

“Ik begon gewoonlijk om 3 uur ‘s morgens, omdat er al varkens in de stallen zaten die niet gezien mochten worden door de veeartsen. De varkens die dood lagen, soms van de warmte tijdens de zomer, of gestikt doordat ze geklemd zaten tussen andere varkens tijdens het vervoer, zagen blauw. We moesten ervoor zorgen dat die varkens weg waren om 6.30 uur, wanneer de veeartsen toekwamen. Die zetten er dan EEG-stempels op en dat ging dan bij de rest van het vlees. Als je een taaie kotelet op je bord krijgt, magie zeker zijn dat het er een is van zo’n varken.”

Waren er dat dan veel?

“Dat hing ervan af. Bij warm weer liep dat gemakkelijk op tot vijftien á dertig dode varkens.”

Hoeveel varkens zaten er dan in zo’n vrachtwagen?

“Honderd. Normaal gezien. Maar ze keken daar toen niet veel naar om en nu nog niet. Normaal is er plaats voor honderd varkens. Onderaan vijftig, bovenaan vijftig. Maar ze stoppen er meer en meer in. Die beesten worden samengeperst. Je moet ie dat eens voorstellen als je meegaat met zo’n vrachtwagen. Die beesten worden in elke bocht tegen de wanden geworpen. Dat duurt dan wel maar een fractie van een seconde maar die zwijnen zijn zodanig opgefokt dat ze niet meer tegen de druk kunnen. Als er bijvoorbeeld een zwijn van de vrachtwagen wegloopt, dan moetje daar nooit achter lopen, want vijftig meter verder stuikt het toch dood neer. Dat is het verschil met een gezond dier dat niet gespoten is. Dat mag je gerust tweehonderd meter laten lopen. Je kan het toch niet pakken.”

Die vrachtwagens kwamen dus al toe voor 3 uur ‘s morgens?

“Ja. Acht of negen volgeladen vrachtwagens. Er kwamen ook particulieren. Die begonnen dikwijls al om 12.30 uur ‘s nachts of rond 1 uur ‘s morgens.”

Waar kwamen die vrachtwagens vandaan?

“Uit de omstreken van Wingene en Tielt, de varkensstreek.”

En de veeartsen kwamen pas aan rond zeven uur ‘s morgens?

“Normaal gezien begonnen wij om 6.15 uur te slachten, aan een tempo van 450 per uur.”

Hoeveel varkens slachten jullie dan per dag?

“3200, 3300 per dag.”

Met hoeveel mensen werkten jullie daar?

“Aan de slachtlijn met zeven slachters en in het verloopkot met vier. Eén slachter stak ze dood. Eén hing ze aan de ketting aan hun achterpoot. Ondertussen bloedden ze goed uit.”

“Eén man joeg ze in de slachterij. En één man gebruikte een varkensbatterij met een lange stok eraan. De pin aan de stok is verbonden met een laspost. Als je ermee tegen ijzer stoot, springen daar vonken uit. En de beesten lopen daar op ijzer. Als je dat op een zwijn steekt, dan moetje het horen *kaieten*. De baldadigheden die daarmee gebeuren... Tja, die beesten weten ook dat ze in dat kot moeten om eraan te geloven. Ze staken dan met die pin in de ogen. Ik heb dat eigenlijk zelf ook gedaan. We deden het voor ons plezier. Het was ons werk en we keken naar niets om. Soms staken we met die pin in hun achterste.”

“Aan de hydraulische poort van de slachterij kwamen telkens honderd varkens tegelijk aan. Soms lieten we die poort naar beneden vallen net als er een varken onder stond. Dan was de rug gebroken. Je ziet ze dan slepen met hun achterpoten. In plaats van ze eerst dood te doen en ze dan aan de ketting te hangen, hingen we ze levend met de ketting rond de nek aan de haak. Maar dat deden we enkel als er niet teveel werk was. Ik zeg het, baldadigheden tot en met, die in feite niet nodig waren.

In de varkenspestperiode in 1990 kreeg ik getuigenissen waaruit bleek dat ze toen zelfs de lift niet gebruikten maar varkens gewoon naar beneden schopten. Heb jij dat ook meegemaakt?

“Op dat moment was dat dagelijkse kost. Als wij ons verveelden ‘s middags, stopten de mannen die de varkens in het kot jagen om 11.30 uur. Zodat de slachters tegen 12 uur gedaan zouden hebben. Een varken zit gemiddeld een half uur in de slachtlijn. Dat kwam dus mooi uit. Als we buiten konden zitten in de zon in plaats van in de refter, sneden we de mannelijke varkens levend de kloten af. Of om de slachters te pesten, staken we een darm in het achterste van een varken dat al dood lag op de vrachtwagen, en dan zetten we de kraan open. Wanneer dat varken geslacht werd, spetterde er water en stront uit. Soms staken we ook van die bommetjes (*voetzoekertjes*) in de neusgaten van de varkens en die lieten we dan ontploffen. Ik ben daar nu weg. Maar nog altijd zijn het beulen die daar werken. In zulke slachthuizen volgt de ene beul de andere op.”

Je weet toch dat de dieren volgens de wet verdoofd moeten worden vooraleer ze geslacht worden?

“Inderdaad. Normaal gebeurt dat ook, met een speciale tang die achter de oren wordt aangebracht en een korte elektrische stroomstoot geeft. Maar dat gaat allemaal zodanig vlug. En het ene varken is het andere niet. Soms springt die tang eraf en komt dan dicht op hun rug terecht. Dan is die hele rug verbrand en moet je hem levend steken. Dat is ook geen lolletje. Als er een uit die box komt die de tang op zijn rug heeft gekregen, dan komt het er razend uit met het schuim op zijn muil. In heb mij al enkele keren verwond doordat zo’n razend zwijn recht op mij liep.

Als je ze eerst verdooft en je laat ze twee of drie minuten liggen, dan komen ze weer bij bewustzijn. En dan weten ze heel goed dat ze eraan moeten. Ze zeggen dikwijls, een varken is maar een varken. Maar die beesten beseffen dat ook. Dan smeten we het mes erdoor. Maar dat is moeilijk want een varken is heel taal. We staken ook soms het mes in de oren en trokken door tot aan de keel. Maar dan nog gingen ze niet dood. Ze bleven leven. Je werd daar beul met andere beulen.”

Hoe is zoiets toch mogelijk volgens u?

(*Na een lange stilte.*) “Ja, je zit daar in en je weet dat die beesten weerloos zijn. Ze kunnen niks terugdoen hé. Eh ja, eu ja,... Tussen kerstdag en nieuwjaar kwam de baas vragen hoe het kwam dat de biggen zo blauw waren. Dat kwam omdat we ermee voetbalden. We schopten ze morsdood tegen de muur.”

Levend tegen de muur?

“Bah ja. Van het ogenblik dat ze een goede *wrong* kregen, was het gepasseerd met die gastjes. Een keer bij de oren en, ge weet wel, ne keer zot doen, en het was gepasseerd. Ze *kaiëten* dan en zo...”

Je had het over weerloze beesten. Voelde je je sterk, omdat je tegenover die dieren alle macht had?

“Ja.”

En niemand zei iets?

“Nee, ze lieten ons doen. Zo zou je het wel kunnen uitdrukken. We kwamen daar ‘s morgens toe en er zaten daar 500 á 600 varkens. Iedere keer werden er *gearrangeerd*. Zo van “hou jullie klaar” bij wijze van spreken. “Wij gaan de rest wel doen.”

Deden jullie dat misschien om jullie af te reageren, jullie frustraties van het werk...

“Ja, zo zou ie het kunnen noemen. Als ie een slechte dag had, dan moesten die beesten dat bekopen.”

Ja, want eigenlijk voerde je daar toch smerig werk uit, dat dacht ik niet goed betaald wordt. Als ik mag vragen, hoeveel verdiende je daar?

“Tussen de 25.000 en 26.000 frank per maand. Ik moest daarmee een huis afbetalen. Met mijn gezin en zo. Je weet ook wel dat dat niet te doen is. “

Je hebt kinderen?

“Ja, ik had een kind, een meisje. Als ik na haar geboorte opslag ging vragen, dan kon het niet zijn. Jaren heb ik daar op aangedrongen. Maar het kon nooit zijn. Op den duur heb ik gezegd, “ik ben hier weg”. De baas was heel verwonderd. Want ze mochten mij overal zetten. Als er iemand ziek was, dan kon ik overal staan: slachten, de tongen uithalen, de darmen, alles.”

Als ik het goed begrijp, heb je daar dertien jaar van 3 uur ‘s morgens soms tot 7 of 8 uur ‘s avonds alle weekdays voor 26.000 frank netto gewerkt?

“We deden ook overuren. Dan kwamen we toen wel aan een mooie wedde. Maar je moet dan ook de andere kant bekijken. De vrouw had niets meer aan u. je hebt de hele dag in de kou gezeten. je komt thuis in de warmte en ie valt in slaap. je wil dan vooral met rust gelaten worden.”

Was het hard werken?

“Ja, het was beulswerk. Dat moet ik eerlijk zeggen.”

Was dat de enige reden waarom je je moest afreageren op die “weerloze beesten”?

“Welja, het moest rap gaan, dus hoe eerder we gedaan hadden, hoe eerder we weg waren. ‘s Vrijdags met 2.700 of 2.800 varkens hadden we al rond 14 uur gedaan als we goed doorwerkten. Maar hadden we tegenslag, of ging er iets kapot, dan ja... alles wat we er doordraaiden

Ja, weg is weg voor ons.”

Op welke manier dan ook?

“Op welke manier dan ook. Weg is weg. Of ze nu levend omhoog gingen of dood. Dat maakte ons niks uit. Maar achteraf besef je dan ook... wat heb ik eigenlijk allemaal gedaan? Ik zeg u eerlijk, ik ben geen dierenbeul. Maar die dertien jaar, achteraf gezien... wat heb ik daar gedaan in die dertien jaar? Dierenbeul. En ik zeg u nochtans eerlijk, ik zie graag beesten. Ik heb ook Mijn honden ... Ik kan daar geen kwaad aan doen. Maar van het moment dat ik daar terug bij die zwijnen zat... het was als een hoop vuiligheid. Als ik binnenkwam, dat is onbeschrijflijk, dat is... Zelfs bloedworsten. Ik ken iemand uit de streek die bloedworsten verkoopt. En ik ga alleen daar naartoe omdat ik weet dat het zuivere zijn. Dat is een zelfstandig beenhouwer. Als hij om bloed komt, is dat rechtstreeks opgevangen bloed. Dat kostte hem 100 of 150 frank. Die had zuiver bloed. Maar als we beesten staken, dan liep dat bloed allemaal samen. We deden er dan een product in, tegen het klonteren. je zag er dikwijls met abcessen als ze uit de slachtbank kwamen, als ze ze doodstaken. Ik stak er dikwijls dood met een gezwel aan hun schouder. Een abces zegden we daartegen. je kreeg dan die drang, zo van “we kunnen dat toch niet laten passeren, we gaan daar een keer in steken”. De *terre (pus)* kwam daar dan uit, op zijn schoonst gezegd. Dat liep dan met het bloed mee voor in de bloedworsten.”

En die slaggers, trokken die zich daar dan niets van aan? Was dat dan goedkoper of zo?

“Ja, dat weet ik nog zo niet. Ze komen ook maar om bloed. We wisten niet echt veel. Er was er een, die pas met een slagerij gestart was. Die kwam om vers bloed. Ik moest dat opvangen. Die had altijd vers

bloed. En altijd goede bloedworsten. Ik ga er nog altijd. Tijdens onze pauze maakten we onze ronde. Met ons mes dat enorm geslepen was. Die darmen kwamen eruit als die beesten nog leefden. je kan dus denken hoe die beesten reageerden. Die maag, die darmen, dat hangt daar allemaal uit. De andere varkens vreten dan, op zijn schoonst gezegd, de andere hun darmen op. Dat is iets onbeschrijflijks.”

Was zoiets ook niet mogelijk omdat je dacht “ze moeten er toch aan”?

“Ja, ze waren daar en die beesten wisten dat ze niet meer weg konden. Een keer dat ze in onze handen waren, konden ze niet meer weg.”

Je kon er dus mee doen wat je wilde. Zag je dat dan? Beseft je dat? Ik bedoel, dat die dieren aan het lijden waren?

“Neen, je beseft dat niet.”

Je bent blind...

”Ja. Weet je, regelmatig hadden die varkens gemeenschap. Als we de kans hadden, dan pakten we het vast en sneden het af. We hielden dat ding dan voor onze onderbuik en deden alsof we masturbeerden. Het bloedde geweldig en dat beest liep daar dan, razend van de pijn. Van een zwijn zou je dat misschien niet zeggen, maar dat is onbeschrijflijk.”

“Ik zeg eerlijk, ik heb spijt van al het geen ik gedaan heb. Maar je zit daar in en Je ziet nog maar enkel dat. Als ik daar buiten kwam, dan was ik een heel ander mens. Ik was gewoon.”

En kon je dat van je afzetten? Wat het alsof dat niet gebeurd was?

“Wel, in het begin heb je het daar wel een beetje moeilijk mee. Je komt van school en je vraagt je af “wat doe ik hier?” Maar je ziet dan die andere beulen bezig. “We gaan u dat ook leren,” zeggen die dan. En bij manier van spreken begin je dat normaal te vinden.”

Maar krijg je daar dan geen nachtmerries van?

“Neen, zeker niet. je beseft het wel dikwijls. je zegt tot jezelf “ze zouden dat eens met mijn beesten moeten doen” - zoals met mijn honden. “t zijn ook beesten, hé! Een varken is een vuil dier, maar anderszids ook een proper dier. Aan de ene kant eten we varkensvlees. Waarom zouden we geen hondenvlees mogen eten? Een hond is kieskeurig. Dus, waarom zouden we hem niet mogen opeten? Ik heb nog nooit hondenvlees gegeten. Maar die brokjes die ze eten, dat is geen brol. Dat is wel de afval van de longen. De slechte stukken die ze uit de longen halen, die zijn voor in het hondenvlees. En per uitzondering gevlekte longen. Dat draaien ze daar ook in. Maar dat is zodanig geprepareerd dat honden dat lekker vinden.”

Al die spelletjes die je daar uitbaalde, dat was dus dagelijkse kost?

“Ja, spelletjes, “t is jammer dat ik dat moet vertellen, maar ja...”

Maar gebeurt dat nu enkel in dat bepaald slachthuis?

“Neen, dat gebeurt in veel slachthuizen.”

Sprak je daar soms over met mensen die werkten in andere slachthuizen?

”Ja, dat gebeurde, tussen pot en pint tijdens de middagpauze. We vertelden elkaar over de baldadigheden. De ene deed dit, de andere dat. Vroeger waren we daar fier over. Maar ik niet meer. Ik ben er niet fier over. Nu, wij slachtten uitsluitend varkens. Van andere slachthuizen, die koeien en paarden slachten, heb ik nooit iets gehoord. Misschien gebeuren daar ook dingen. Een varken is niet groot. Maar als je een klop krijgt van een koe of een paard...”

“Maar een zwijn kan ook razend zijn. Bijvoorbeeld als een zeug vol zat met biggetjes. Ik weet het niet: zien die handelaren dan niet dat die zeug met jongen zit? Als ze dan lag te slapen, staken we het mes in haar buik, en dan zag je die kleine dingetjes eruit glijden. Het water spat 1 te eruit. Zuiver voor ons plezier. In het begin, wanneer ik maar twee of drie zwijntjes dood had liggen in de vrachtwagen, dan sloeg ik er nog twee of drie de kop in. Om mijn tijd te vullen. Dan kon ik zeggen dat ik er vijf dood had. Dan had ik er extra mijn werk van gemaakt. Ik haalde er twee uit. Dat was daarom geen slecht vlees. Maar je had altijd wel een excuus om je te rechtvaardigen.”

En dat gebeurde van 3 uur tot 6 uur?

“Ja.”

Vooraleer de veeartsen kwamen?

”Ja.”

Hoeveel veeartsen waren dat dan?

“Zes of zeven. Ze wisselden elkaar af”

Maar zagen die dan niet dat jullie allerlei toeren uithaalden?

“Nee, die waren omgekocht. Wij waren maar werkvolk, maar wij lachten met hen. Ze kwamen ook dikwijls in het verdoofhok.”

Maar in feite kwamen ze alleen om het vlees te controleren?

”Ja, om het vlees goed te keuren. Hoe we het deden, dat maakte hun rekening niet. Ze kwamen dan dikwijls vragen hoeveel er nog geslacht moesten worden, nog 250 of 150?”

Maar werd er nooit gecontroleerd of die dieren nu behoorlijk verdoofd werden of niet?

“Nee.”

Eigenlijk begonnen die keurders maar te werken als het vlees aan de baak hing?

“Juist ervoor ook, als ze aan de slachtketting passeerden, door de frigo, de versnijzaal. Zuiver het vlees controleren en dan, als het goedgekeurd was, kreeg het vlees speciale waarden. De ene kwaliteit langs hier, de andere kwaliteit langs daar, eerste keus, tweede keus, en dan nog apart het afgekeurd vlees. Eerst controleerden de veeartsen en dan pas kwam de stempel erop, ‘EEG’.”

Kregen die doodliggers ook een stempel?

“Normaal mogen we die stempel daarvoor niet gebruiken, maar ja.”

Het gebeurde toch?

“O ja, er is niemand die weet hoeveel inkt er uit de inktdoos is. Dat was een inkt kussen op een potje. Maar zij controleerden dat niet.”

Dus die stempelaars, dat zijn geen veeartsen?

“Neen, die zijn van het slachthuis zelf”

En stempelden die dan tijdens de controles van de veeartsen? Controleerden die veeartsen die stempel eigenlijk?

“Er stond nog altijd een veearts achter. Veearts, stempelaars, veearts. Overdag denk ik dat dat correct verliep, hoor. Maar waarom moest ik zo vroeg beginnen om 3 uur ‘s morgens? Omdat het niet mocht

gezien worden hé. Ik was heel alleen. Alles deed ik zelf, de slachtketting, de automatische knop, eerst opensnijden, dan de darmen uithalen, de lever, de tong, en dan stempelen en de frigo binnen. De veeartsen gaan nooit mee in de frigo's. Maar wat weg is, is weg. Enkel de zwijnen tellen."

Dus de frigo's gaan ze nooit controleren?

"Neen, ze kunnen er doodgewoon niet in. Ze zouden het nog mogen vragen, ze kunnen er niet in."

Dus die mannen bekijken enkel wat er aan de haak hangt, er wordt een stempel opgedrukt, de veearts controleert, maar wordt dat dan niet genoteerd?

"Jawel, op het bureau noteerden ze welke dieren er passeren."

Maar dan klopte dat toch niet met het aantal dat van 3 uur 's morgens tot 6 uur passeerde?

"Ja, ik weet ook niet hoe ze het klaarspeelden. Hoe ze dat oplosten, weet ik niet. Er is zoveel *gefoefeld*. Normaal mogen er maar 100 varkens op een vrachtwagen. Soms zaten er 103 op. "Hoeveel staan er op uw bon? " vroegen we dan aan de chauffeurs. "Honderd zwijnen." Zo zijn we er hé. Dat is zuivere winst hé!"

Heb je daar ooit een dierenarts gezien die het welzijn van de dieren controleerde?

"Ja, toch. Hoe zeggen ze dat?"

Een inspecteur-dierenarts?

"Ja, met een hoge functie. En wij werden op voorhand verwittigd dat hij ging komen. We moesten dan allemaal een petje op ons hoofd dragen. Niemand mocht roken. Dat was nog zoiets. Terwijl ze slachten, rookten ze. Ik zeg nog altijd, je werkt aan vlees. Dat is niet proper. En toch gebeurde het."

Maar er kwamen dierenartsen om na te gaan of het slachten volgens de normen gebeurde?

"Ja, maar dat werd dan op voorhand verwittigd. Van al diegenen die kwamen controleren, wisten we het van op voorhand."

Gebeurde dat vaak?

"Als ik hem in die dertien jaar vier of vijf keer gezien heb, is het veel. Ze komen dan met een hele kliek. Ze zetten een helm op hun hoofd, hebben een boek in de hand en noteren de slechte en de goede punten."

Trokken ze zich daar bij jullie wat van aan?

"Ja, toch wel hoor. Maar ja, tegen dat ze er waren, hadden wij die laspost bijvoorbeeld al lang weggedaan."

Hoe werkt dat precies, die laspost?

"Wel, dat is enorm slecht voor de ogen. Als je met die *baguetten* tegen ijzer stoot, dan... Indertijd hadden we een borstelstok met een draad verbonden tot aan die laspost. Dat liep tot aan het ijzer waar die beesten op liepen, op een rooster. En die draad liep door tot aan een pin bovenop die borstelstok. We schraapten dat tegen het ijzer. De vonken sprongen er zo uit. En dan steken in de varkens. Of je gaf ze een tik. Ze schrokken en ze liepen weg. Maar als je blijft duwen, en wat ik vertel is geen bluf, dat is echt gebeurd, als je blijft steken in hun oog of in hun achterste, dan worden die zwijnen direct stokstijf. Zodanig zijn ze dan gespannen."

Denk je dat dat beulswerk gestopt kan worden?

“Die dagelijkse slachtingen, of je daar iets kan aan doen? Maar de manier waarop, daar zouden ze wel wat meer mogen...”

Maar kan het anders? Als je dat systeem bekijkt. Die werkomstandigheden. Die 3.3 00 varkens per dag die geslacht worden. je zegt zelf “ik ben geen beul, maar ik deed mee met de rest”.

“Ja, ‘t is daar dat het zit hé...” (Weer een lange stilte.)

Je baas wist dat die baldadigheden gebeurden. Deed hij eraan mee?

“Nee, nee. Hij wist wel veel van sommige dingen. Teveel. Maar hij weet niet alles hoor. Een baas blijft een baas hé.”

Maar die baas, vond die dat dan normaal?

“Bij wijze van spreken wel.”

Zoals jullie daar soms voetbalden met die biggeijes?

“Ja, van de machine kon het niet komen zoals die varkentjes er bont en blauw uitzagen. Dus hij wist ook wel hoe dat kwam hé.”

Ik nam de slachter mee op bezoek bij Cupido en Nestor, twee varkentjes die Lieve na veel aandringen van een vetmester gratis meegekregen had. Anders waren ze hoogstwaarschijnlijk als speenvarkentjes geëindigd aan het spit. Cupido kwam dolenthousiast op ons afgestormd. Noodgedwongen sprongen we opzij. je krijgt maar beter geen tweehonderdvijftig kilo op je tenen. Nestor volgde in haar kielzog.

“Cupido houdt van mannen, behalve van de dierenarts,” legde Lieve uit. “Ze heeft een rotkarakter en ze kan zo koppig doen als een steenezel. Nestor moet al haar grillen ondergaan. Nestor is er later bij gekomen. Die is helemaal anders. Nestor heeft een zachtaardig karakter. De nukken van mevrouw laat hij over zich heen gaan.”

We volgden Cupido naar haar stal waar ze zich pardoos liet neerploffen in het stro. Ik streekte Cupido over haar buik. Dat liet ze zich zichtbaar welgevallen. Door haar voorpoot tegen mijn arm aan te stoten, liet ze me weten dat ik moest doorgaan met strelen. Van op veilige afstand sloeg de slachter het tafereel met bijzondere aandacht gade.

Je hebt dertien jaar lang varkens geslacht, samen met de andere slachters gemiddeld drieduizend per dag. E nje ziet Cupido. Hoe voel jij je dan?

“Ja, als we in die stal gingen kijken en we dat varken daar zagen liggen, tja,... Ik zei het nog tegen mijn vrouw, zojuist aan de telefoon. Ze vroeg me hoe het was met dat zwijn. Ik zei haar dat ik dat nog nooit gezien had. Een zwijn precies als een hond. Als Lieve met de auto komt aangereden, dan komt het al afgelopen. Eerlijk gezegd had ik me dat niet kunnen voorstellen. Maar ja,...”

Je hebt dat dier in een totaal andere situatie gezien?

“Ik zeg het eerlijk, ik ben geen dierenbeul. Ik ging bij dat varken en ik zei bij mezelf in een fractie van een seconde “wat een lief beest”. Maar als ik er nog in zou werken, dan zou ik er op schoppen. Ik zou daar plezier in hebben. Dat was een drang. Een zwijn is een taai beest. Als wij zo’n hydraulische poort op onze rug zouden krijgen, dan zijn we morsdood. Die beesten niet. Hun rug hangt af Ze creperen. Indrukwekkend sterk zijn ze.”

Aan de ene kant zeg je dat een varken weerloos is maar aan de andere kant vind je een varken indruk-

wekkend sterk. Heb je daar dan misschien je plezier in het te overwinnen? Want jij bent de sterkste?

“Ja, daar komt het op neer. je bent sterk. Dus als we er een zagen liggen met een open bil, met een been dat daar uitstak, dan ging ik het niet weghalen. Liever dat zwijn nog wat laten zitten zodat het nog wat langer afzag. Ofwel bewerkten we het nog eens met de pin. Zodat het nog wat meer zou afzien. Het sleepte zich dan voort, vol bloed. Zuiver dat beest nog gaan pesten, dat deden wij-“

Haatte je die dieren dan?

“Neen, neen. Je zal mij misschien zot verklaren. Maar je moet niet denken dat wat ik zeg uit de lucht gegrepen is. Al wat ik hier zeg, is de waarheid, niets dan de waarheid, uit mijn volle hart. Ik zweer op het hoofd van mijn kind dat het waar is. Dat is allemaal gebeurd. Ik heb dat gezien en ik heb eraan meegedaan.”

Maar wat voel je dan als je zoiets doet?

“Wel kijk, je zegt ‘Die kan het? Dan kan ik dat ook.’”

Het is niet zo dat je zegt: “smerig varken, je moet eraan”?

“Nee, het gebeurde allemaal in stilte. We begonnen daar niet te roepen en te tieren. ja kijk, als je Lieve haar varken ziet liggen, dan ga je dat geen kwaad doen, maar toch gebeurt het dagdagelijks. Je zal dat misschien vreemd vinden maar ik zie graag beesten hoor. Ik heb al dikwijls reportages gezien op de televisie over dieren die mishandeld worden. Ondervoede honden en zo. Ze zouden dat eigenlijk ook met hun baasjes moeten doen, denk ik dan. Maar dan zegt mijn vrouw “En wat heb jij dan indertijd gedaan?” Dan begin je na te denken. “t Is waar. Ze konden mij toen ook in de bak draaien. Met al die toeren die ik uitgespookt heb. Een kat kan ik niet zien. Maar ik ga er nooit kwaad aan doen. Ik laat ze gerust. Ik ga ze ook niet zoeken. ja, ie hebt daar wel spijt van. Als ik daar nu nog in zou werken...”

Ben je daar nooit in opstand gekomen?

“Je kon dat niet. je moest meedoen met de hoop. Dat was eigenlijk onmogelijk.”

En al die andere slachters, uw collega's, ...

“Dat waren één voor één beulen. De ene niet minder dan de andere.

We deden het voor de kick. Het gaf ons ook een kick. Want een zwijn, ja, wat is een zwijn voor de meesten?”

Wat voor soort kick gaf je dat eigenlijk?

“Het klinkt misschien vreemd maar hoe meer je kon kloppen, hoe liever ze het hadden.”

En voelde je je dan goed?

“Ja, dan was onze dag goed.”

En deed je dat dan in een roes?

“Neen, neen. Dat was heel bewust. Dikwijls gebeurde dat als we de varkens naar binnen jaagden. Als zo een beestje op ie rubberen laarzen stond, kwam dat redelijk hard aan. Zo'n beest was dan een vogel voor de kat. We deden dat dan niet dood op de reglementaire manier. We deden dat dood op onze manier.”

Dat wil zeggen?

“Wel, we klopten met een buis tegen hun kop. Ze lagen dan te schudden, want ze waren nog niet dood. En dan staken we ze levend.”

Uit wraak?

“Ja. Ze liepen soms nog weg terwijl het bloed eruit stroomde. Vijf meter verder waren ze doodgebloed.”

En dat gebeurde tussen 6.30 uur ‘s morgens en 11 uur ‘s avonds. Zagen de vleeskeurders dat dan niet?

“Ze zagen dat niet.”

Maar ze hadden het kunnen zien?

“Sommige dingen wel, ja. Maar die beesten moesten toch gestoken worden. Dus als wij er nu een levend staken of een ander dat al dood lag... ze moesten er toch aan hé. Dood was dood.”

Waarom ben je eruit gestapt?

“Wel, er begonnen daar alle dagen meer en meer vreemdelingen toe te komen. Allemaal zwarten. Ik laat liever die zwarten afzien dan die beesten. Ik ging daar ook weg omdat ik elders meer kon verdienen.”

Maar niet omdat je het niet meer aankon?

“Je kan dat eigenlijk aan geen mens vertellen. Ze vroegen me dikwijls of ik niet beschaamd was. We woonden allemaal in dezelfde wijk. We waren tegelijkertijd werkmakkers en vrienden thuis. We kenden mekaar al als kind. Ik heb spijt van wat ik gedaan heb. Maar het gebeurt nu nog dagelijks. Ik kom er geregeld nog eens over de vloer om de baas eens goeiedag te zeggen. je gaat dan kijken naar je vroegere werk. En wat zie je? Dat het nog altijd hetzelfde is gebleven.”

Stel dat je huidige job zou kwijt raken. Zou je daar opnieuw beginnen?

“Dat? Nooit! Als ik zou willen, dan kan ik daar morgen onmiddellijk weer gaan werken. Maar nu besef ik wat ik gedaan heb, met die weerloze beesten die niks kunnen zeggen. Maar het was ons werk. We kenden niks meer dan dat. Ik ben tot veertien jaar naar school geweest. Toen vroegen mijn ouders wat ik ging doen. Je voelt je sterk, veertien jaar, sigaret in de mond... Maar ik keer nooit meer terug.”

Zou je je kinderen daar laten werken?

“Ze mogen gaan werken, maar niet daar, of niet in zulke dingen. Als ik mijn werk kwijt zou raken en ik zou moeten gaan stempelen, wel, dan ga ik stempelen. Maar ze zouden mij niet moeten zeggen dat ik daar terug moet gaan werken. Ik ben nog liever geschorst dan daar terug naartoe te gaan en met een mes in mijn handen te moeten staan om die beesten af te maken.”

Erover praten, doet dat goed?

“Eh... ik heb dat nu wel verteld en ik heb spijt van wat ik gedaan heb. Maar dat zomaar aan iedereen gaan vertellen, doe ik niet.”

Ben je opgelucht?

“Ja. Ik heb mijn hart kunnen uitstorten. Ik ben blij dat ik het aan iemand heb kunnen vertellen die zich inzet voor dieren. je hoort dat hier nu. je zal het misschien aan anderen verder vertellen, die daar dan hun conclusies zullen uit trekken. Hoop ik toch. Ik hoop dat het ooit zal ophouden, dat die beesten ooit niet meer zo zullen moeten afzien.”

“Wat je daar ziet (*kijkt naar Cupido*), heb ik nog nooit gezien. Als ik dat ga vertellen tegen de mensen die daar nu ook weg zijn, die ook beul geweest zijn, dan gaan ze me uitlachen. Ze gaan dat niet geloven. Als ik naar de televisie kijk en ik zie mishandelde dieren creperen, dan zou ik diegene die dat gedaan heeft, in mijn handen willen krijgen. En hij zou afzien, omdat ik dertien jaar beesten heb doen afzien.”

Zeg jij van jezelf dat je die beesten folterde?

“Ja, zeg nu zelf. Welke doodgewone mens gaat er nu de buik van een zwijntje dat ligt te slapen, levend opensnijden. Ik zeg niet dat ik abnormaal ben. Maar welke normale mens gaat dat nu doen?”

Een overheidsenquête uit 1993 over het dierenwelzijn in Belgische slachthuizen bracht “een aantal bijzondere of meer algemene tekortkomingen” aan het licht. Honderd zestig (59 Franstalige en 101 Nederlandstalige) ambtenaren, keurders van het Instituut voor Veterinaire Keuring (IVK) of inspecteur-dierenartsen vulden vragenlijsten in. Zij maakten melding van “soms te zwaar geladen buitenlandse vrachtwagens, onvoldoende aandacht voor de voorwaarden bij het lossen in enkele grote slachthuizen, soms onnodig brutaal optreden” en “geregelde levering van dieren in slechte staat door dezelfde vervoerders.” In veel varkensslachterijen is de dieren laten drinken “niet mogelijk” en “er is maar zeer zelden strooisel aanwezig.”

Over het slachten zelf van varkens geeft de enquête aan dat “het kan gebeuren dat een varken minder goed wordt verdoofd en onmiddellijk doodbloedt.” Zelden werden technische gegevens over stroomsterkte, spanning en duur van de elektrische verdoving meegedeeld. De gegevens die hierover verkregen werden, bleken “uiteenlopend”: bijvoorbeeld 10 seconden met een spanning van 0,6 ampère en een onbekende stroomsterkte, 3 á 4 seconden 3 tot 4 ampère en 325 volt of 15 á 20 seconden een stroomsterkte van 72 volt. In slachthuizen met een grote capaciteit wordt korte tijd “een vrij sterke stroom” toegediend. In kleinere slachterijen wordt langere tijd “een minder sterke stroom” toegediend. “In verscheidene gevallen” worden de dieren geslagen met “een voorhamer” om ze “te verdoven”. Veel varkensslachthuizen hebben geen reservemateriaal beschikbaar “om de dieren aan boord van voertuigen te verdoven of te doden”. In “meerdere gevallen” gebeurt het met “de voorhamer”, en “in één geval wordt melding gemaakt van het gebruik van een mes”.

Bij noodslachtingen van wrakke dieren (zwaar gewonde dieren die zich bijvoorbeeld niet kunnen bewegen) is volgens de enquête “in een beperkt aantal slachthuizen een rolwagen beschikbaar waarmee de dieren naar de slachtplaatsen kunnen worden gebracht”. Maar “in de andere gevallen worden de dieren met alle beschikbare middelen naar de slachtplaats gebracht”, varkens meer bepaald “bij de oren of met een rond de borst aangebrachte riem voortgetrokken, enz.” “Meermaals” wezen de antwoorden op “de gebrekkige vakbekwaamheid van het personeel dat voor het slachten instaat.”

Een dierenarts-keurder van het IVK stelde in verband met de enquête de vraag “Wie gaat op papier zetten wat zich in werkelijkheid afspeelt?” Ik geloof dat mijn gesprek met de varkensslachter een tip van de sluier heeft opgelicht. Je kan het niet ontkennen: dieren lijden niet alleen in de (intensieve) veehouderijen en op weg naar de slachtbank, ze lijden ook in de slachterijen. De resultaten van de officiële enquête over het dierenwelzijn in Belgische slachthuizen bevestigden dat.

De getuigenis van de slachter wijst ook op frustraties, die in weinig benijdenswaardige arbeidsomstandigheden afgereageerd worden via een almachtsgevoel dat botgevierd wordt op volkomen weerloze wezens. Bertrand Russell vermeldt in zijn sociale analyse van het machtsfenomeen, een studie uit 1938, dat slachters “naakte macht” uitoefenen. Bijna zestig jaar later blijkt het niet anders.

Geven de daden van de voormalige varkensslachter uitzonderlijke excessen weer? Excessen zijn het zeker, maar of ze uitzonderlijk zijn, is zeer de vraag. Of ze in alle slachthuizen voorkomen, weet ik niet. Vermoedelijk niet. Of hoop ik dat alleen maar? Hoe dan ook komen excessen voor in een gigantisch vleesindustriële productiesysteem dat ze voortbrengt en onderhoudt. In één jaar tijd werden in België meer dan acht miljoen varkens geslacht in 1994. Tel daar alle geslachte runderen, schapen, geiten, kippen, kalkoenen, eenden, ganzen, paarden en ezels bij en je komt aan honderdeenentachtig miljoen die-

ren in totaal die in ons land naar de slachtbank vervoerd werden. Of vijf dieren per seconde, door slachters die dag na dag, jaar najaar meestal massaal dieren doden. Is het dan vreemd dat mensen die in een dergelijk systeem terechtkomen, te slachten dieren voornamelijk als objecten beschouwen? Het is zeker niet ondenkbaar dat mensen die in dergelijke omstandigheden werken, zodanig afgestompt raken. Ik zie dan ook moeilijk in hoe dit systeem zodanig gecontroleerd kan worden dat het immuun wordt voor excessen en dierenleed uitgesloten kan worden.

Vanaf 1 juli werd België tot het eind van het jaar voorzitter van de Europese Unie. Met rood omcirkelde ik een opmerkelijke passage 1 in de nota van landbouwminister Bourgeois over het Europees landbouw beleid. "Dierenwelzijn moet prioritaire aandacht krijgen om het imago van de landbouw te verbeteren," staat er. Kijk eens aan. Eerder had premier Dehaene op het RTBF-journaal verklaard dat Europa zijn tijd verliest door zich bezig te houden met dierentransporten. De Duitse minister van Landbouw, Jochen Bocher, was geschokt door de beelden die hij in het ZDF-programma *Achtung Lebende Tiere* gezien had van urenlang in overvolle vrachtwagens vervoerde dieren, onderweg of bij aankomst in slachthuizen binnen en buiten de Europese Unie brutaal mishandeld, uit de vrachtwagens geslagen of gesleurd, ziek of dood. *Achtung Lebende Tiere* toonde beelden van runderen met gebroken poten en horens. In Frankrijk bleven runderen verscheidene dagen zonder eten en drinken op de kade.

Uitvoerders van vee naar landen buiten de Europese Unie kregen subsidies per levend dier dat ze exporteerden. Sedert 1989 hadden Duitse uitvoerders van vee naar landen buiten de EU meer dan 1 miljard DM Europese subsidies gekregen. De Duitse landbouwminister verklaarde dat hij op nationaal niveau zou optreden indien zijn Europese collega's niet snel zouden beslissen over een nieuwe wetgeving.

Vanaf 1 juli kwam Ann deeltijds in dienst bij GAIA. Van haar nieuwe baas bij Belgium International had ze de keuze gekregen: ofwel voltijds werken ofwel ontslagen worden. Ann koos voor GAIA.

MENS-AAP I

Twee dagen later was ik in het Hotel Charlemagne in Brussel aanwezig op de oprichtingsvergadering van People Against Chimpanzee Experiments, kortweg PACE. Het initiatief ging uit van Janie Reynolds, de dochter van de Britse Oxford bio-antropoloog en chimpanseeskundige dr. Vernon Reynolds, die ik nog kende uit mijn studietijd bij de European Sociobiological Society. Wie was er verder nog? De neurochemicus en bioloog dr. Gill Langley, die al jarenlang dierproeven kritisch evalueert en voor de Dr. Hadwen Trust onderzoek doet naar alternatieve en dierproefvrije onderzoeksmethoden. En dr. Michael Balls, directeur van ECVAM, het pas opgericht officieel Europees Centrum voor de Validering van Alternatieve Methoden. Bovendien zag ik Jane Goodall terug. Ze bleef er eeuwig jong uitzien. Enkel wat grijzer geworden sinds ik haar vijf jaar eerder voor het eerst ontmoette in Amsterdam.

In Brussel gaf Jane Goodall ons een staaltje mee van onbaatzuchtig chimpanseegedrag, op maat geknipt voor *Rescue 911*. Het deed zich voor in het Lions Country Safaripark in Florida, waar een chimpanseeman en drie vrouwelijke chimpansees op een eilandje leefden, omgeven door een vijver. Voor ze in het safaripark terecht kwamen waren ze alle vier erg mishandeld geweest door mensen. De chimpanseeman, Old Man, was waarschijnlijk gered uit een laboratorium. Marc Cusano, chimpanseeverzorger in het park, roeide elke dag met zijn bootje naar het eiland om voedsel vanuit zijn bootje op het kunstmatig terrein te gooien. Hij was altijd heel voorzichtig geweest. Dat was hem ook geraden. Want de oersterke chimpansees op het eiland haatten mensen en konden heel gemeen doen, had men hem gezegd. Maar op

een dag reikte Marc een banaan aan Old Man aan. En Old Man nam de banaan uit Marc's hand aan.

Enkele weken later waagde Marc het zijn eerste stappen op het eiland te zetten. En op een keer liet Old Man toe dat Marc hem vlooid. Maar dan sloeg het noodlot toe. Terwijl Marc het eiland wat schoonmaakte, gleed hij uit in het slijkerig gras en viel vlak naast een chimpanseekleuter. De jonge aap schrok zich een beroerte en begon heel luid te krijsen. Een ongelukje. Maar zo had de moeder van de kleine chimpansee het niet begrepen. In een beschermende reflex reageerde ze onmiddellijk en beet Marc in zijn nek. Meteen kwamen de twee andere chimpanseevrouwen toegelopen. De ene chimpansee beet Marc in zijn vuist en de andere beet hem in zijn been en in zijn rug. Het angstzweet brak hem uit. Vooral toen ook nog Old Man kwam aangestormd. Met rechtopstaande vacht leek hij de Rambo onder de chimpansees. Marc's laatste uren leken geslagen. Maar Old Man trok elk van de razende vrouwen van een lijkleke Marc af joelend en schreeuwend stelde hij zich als een levend schild op tussen de Ielijk toegetakelde Marc en zijn woeste belagers. Old Man hield hen op afstand terwijl Marc met bonzend hart veilig in zijn bootje sukkelde. "Geen twijfel mogelijk. Old Man heeft mijn leven gered," verklaarde hij achteraf.

Op een dag zag Rick Swope, op bezoek in de Zoo van Detroit, twee chimpansees met elkaar vechten. Jojo kon niet op tegen zijn jongere rivaal. In een vluchtpoging sprong hij blind van angst over de barrière recht in het water rond het apenverblijf. Chimpansees kunnen niet zwemmen. Een, twee, drie keer ging Jojo kopje onder. Verzorgers en bezoekers reageerden paniekerig toen ze het zagen gebeuren. Rick Swope kon het niet langer aanzien. Hij sprong in het water, geraakte tot bij Jojo en trok de bewusteloze aap met veel moeite tot op de oever van het eiland. Opgewonden en wild schreeuwend voerden de andere chimpansees indrukwekkende charges uit in zijn richting. Maar Rick bleef Jojo vasthouden om te beletten dat hij in het water zou wegglijden. Tot Jojo zich ineens oprichtte en waggelend enkele stappen deed tot hij uitgeput wat verder ineenzakte. "U moet toch geweten hebben hoezeer u daar gevaar liep op dat eiland. Waarom riskeerde u uw leven dan voor een aap?" vroeg de zoodirecteur aan Rick. "Wel, ik keek in zijn ogen", antwoordde Rick. "En het was alsof ik in de ogen van een wanhopig mens keek. En de boodschap was: "Is er dan niemand die me helpt?"

Jane Goodall besloot met haar moraal van het verhaal. "Old Man, een chimpansee die jarenlang door mensen was mishandeld, doorbrak de soortgrens om een menselijke vriend in nood te helpen. Als een chimpansee die stap zet om iemand van een andere soort te redden, dan kunnen wij dat ook. Zeker als we zien hoe Rick Swope zijn leven op het spel zette om een chimpansee te redden, een niet-menselijk wezen dat een boodschap uitzond die een mens kon verstaan."

"Oh, Washoe maakt het prima." Dr. Roger Fouts, de pleegvader van Washoe, de eerste chimpansee die eind jaren zestig leerde communiceren via Amerikaanse gebarentaal, stelde me gerust. Al jaren had ik niks meer over Washoe vernomen. Tien jaar eerder had ik nog met Fouts gecorrespondeerd over het Kind-Aap Communicatieproject waaraan ik in die tijd meewerkte. Hij liet me recente familiefoto's zien van de flink uit de kluiten gewassen twintiger die Washoe geworden was. Haar pleegzoon Loulis maakte het ook goed. Ik wist dat Washoe hem geadopteerd had nadat haar eigen baby was doodgegaan en ze daardoor in een zware postnatale depressie was verzonken. Ze dreigde toen helemaal in een hoekje weg te kwijnen. "Baby, waar baby, waar baby?" Ze vroeg het de hele tijd aan Roger, in Amerikaanse gebarentaal. Met opgetrokken wenkbrauwen voorover leunend drukte ze het levensgrote vraagteken uit. Fouts kon het niet langer aanzien en bracht haar in contact met Loulis, een tien maand oude chimpansee van het Yerkes Regional Primate Center. Washoe herleefde prompt. "Baby, baby", gebarde ze enthousiast. Zonder enige menselijke tussenkomst leerde Washoe Amerikaanse gebarentaal aan Loulis. Op zijn beurt leerde Loulis enkele andere chimpansees op die manier communiceren.

Rond die periode werd bonobo Kanzi geboren. Kanzi groeide uit tot de spilfiguur van het symbolisch communicatieproject van dr. Sue Savage-Rumbaugh en haar wetenschappelijk onderzoeksteam van het Yerkes Primatencentrum in Atlanta, Georgia. Kanzi begrijpt gesproken Engels en drukt zich uit via een computer die de symbolen die hij intoetst op een klavier vocaal in woorden omzet. De onderzoekers noemen dat systeem het "Yerkish". Zo maakt hij zijn wensen en intenties duidelijk. Als hij bijvoorbeeld met de andere apen wil gaan spelen of naar het bos wil gaan wandelen of een snoepje wil. Eenvoudige dingen, maar hebt u Kanzi ooit al eens zien telefoneren? je gelooft je eigen ogen niet als je hem bezig ziet. De allereerste keer dat Kanzi de telefoon hoorde rinkelen en de hoorn afnam, wist hij duidelijk niet goed wat hem overkwam. "Kanzi, ik ben het, Lucy." Hij hoorde de stem van Lucy. Zijn ogen flitsten naar alle kanten van het vertrek maar Lucy was nergens te bespeuren. "Lucy?", tikte Kanzi in. Van zijn eerste verbazing bekomen, zag je hem aandachtig met grote ogen luisteren. "Kanzi, volgende week kom ik op bezoek. Dan breng ik jou een snoepje mee, oké?" Maar Kanzi wilde eigenlijk liever een bal om mee te spelen. "Kanzi wil bal. Lucy, breng bal." Enkele dagen later stond Lucy voor de deur. Kanzi wachtte haar als eerste behoorlijk opgewonden op. "Bal, Lucy, bal, Lucy, bal!?" Kanzi was haar - en vooral datgene waar hij zo naar uitgekeken had - niet vergeten. Lucy hem ook niet. Hij kreeg zijn bal. En hij is ook dol op computerspelletjes. Daarin is Kanzi onklopbaar. De joystick hanteert hij als de beste. Nieuwe spelletjes heeft hij razendsnel door. Kanzi heeft ook leren vuur maken. En hij schijnt ook eenvoudige zinnnetjes te kunnen lezen, niveau eerste leerjaar. "Leg appel in zak", ziet Kanzi op een bord. En dan legt hij de appel in de picknickzak.

Als kleuter begon hij op een dag, zonder dat wie dan ook het hem geleerd had, spontaan de symbolische tekens van het computerklavier in te toetsen en er kwamen zeer zinvolle dingen uit, zeker voor een chimpansee. Hij wilde geknuffeld worden en drukte ineens het teken in voor knuffel. Hij beleefde dolle pret als Sue zijn chimpanseemoeder Matata een dikke knuffel gaf En dus maakte hij via de computer om de haverklap duidelijk dat Sue zijn mama moest knuffelen. En nadien hem.

Knuffelen en zelf geknuffeld worden, is ontzettend belangrijk voor chimpansees. In de vrije natuur doen ze het de hele tijd. Zoals elkaar vlooien. Daar spenderen ze uren aan. Af en toe pesten ze mekaar ook. Daar is Kanzi een meester in. Hij weet dat de andere chimpansees die ook via de computer kunnen communiceren - maar niet zo goed als hij - bang zijn van "het monster". "Pas op, want het monster komt jullie straks halen." Een doeltreffend middeltje voor Sue en haar collega's om ze rustig te houden als de apen onder mekaar ruzie maken.

Op een keer had Sue de apen nog maar pas bang moeten maken voor "het monster" of daar verscheen ineens Kanzi ten tonele met een angstaanjagend gorillamasker dat hij over zijn hoofd getrokken had. De andere chimpansees stoven uit mekaar. "Monster, monster, Sherman, Austin bang", tikte Kanzi in op zijn klavier.

Sue Savage-Rumbaugh heeft zoveel testklippen ingebouwd als maar enigszins mogelijk is om uiteindelijk tot de constatactie te komen dat hier geen sprake is van circuskunstjes met gedresseerde apen. Zes-tien jaar oud is Kanzi wanneer dit boek verschijnt. Zijn woordenschat blijft voorlopig beperkt tot enkele honderden begrippen waarmee hij zich op een zinvolle manier uitdrukt tegenover mensen en chimpansees. Met apen die het team van Savage-Rumbaugh (nog) niet laten spreken via de computer, communiceert Kanzi in het chimpansees. Sherman en Austin doen het niet zo goed als Kanzi. Dat heeft vermoedelijk te maken met het feit dat hij een bonobo is en zij gewone chimpansees. Kanzi behoort tot een andere chimpanseesoort, die biologisch hoogst waarschijnlijk het nauwst met ons verwant is.

Maar ook Sherman en Austin zijn in staat om de werkelijkheid zoals die eruit ziet in hun leefwereld symbolisch weer te geven. Dat is een heel ingewikkeld proces dat niet te onderschatten valt. Als je dan

toch wil vergelijken, zou je kunnen stellen dat ze qua bewustzijn het niveau halen van een normaal menskind van drie jaar ongeveer, misschien zelfs wat ouder.

Het communicatiesysteem dat Sue Savage-Rumbaugh op punt stelde, blijkt ernstig taalgestoorde en autistische kinderen te helpen. Met behulp van het Yerkish gaan hun communicatieve vaardigheden er sterk op vooruit. Volgens Sue Savage-Rumbaugh kunnen de "taalprojecten" met chimpansees een licht werpen op de evolutie van ons menselijk taalvermogen en onthullen in welke opzichten dat vermogen uniek is en in welke niet.

De meeste deskundigen erkennen de complexe zelfbewustzijneigenschappen van mensapen en hun indrukwekkende communicatieve vaardigheden. Kan ie zonder overdreven sceptisch te zijn wat anders concluderen dan dat Koko de gorilla die zich met duizend gebaren uitdrukt, blijk geeft van empathie als hij een foto ziet van Snowflake, de albino gorilla in de zoo van Barcelona, die zich weert omdat hij in bad moet, waarop Koko dan gebaart: "Ik wenen daar"? Of als hij een paard ziet met een bit in zijn muil: "Paard triestig." Waarom? "Tanden." Of wanneer Michael, een andere gorilla, kabaal maakt omdat hij niet uit zijn kamer kan. Hoe voelt Michael zich, Koko? "Voelen jammer buiten." Of als Koko een menselijke projectmedewerkster beduusd ziet kijken en gebaart: "Triest?" Als de vrouw dan antwoordt dat ze zich beter voelt, lacht de gorilla. Heeft Koko zin voor humor? Als men hem een foto toont van een eend die haar kuiken voedert en Koko gebaart naar de moedereend: "Dat ik." "Ben jij dat echt?" "Koko goed eend." "Kan jij vliegen?" "Goed." (Goed kan ja betekenen) "Toon het me?" "Vals eend, clown." (Koko lacht.) "Je plaagt me." (Koko lacht.) "Wat ben jij echt?" Koko lacht opnieuw en een minuut later gebaart hij: "Gorilla Koko."

"Cola drinken", gebaart Chantek, de orang-oetan in het Yerkes Primatencentrum nadat hij zijn cola heeft uitgedronken. "Trekken baard", gebaart Chantek terwijl hij aan het haar van een verzorger trekt. "Tijd knuffelen", wanneer de orang-oetan een verzorger op zijn horloge ziet kijken.

De enkele voorbeelden die ik hier aanhaal, geven slechts een heel beperkt idee van het communicatievermogen van die mensapen. Ongetwijfeld doe ik ze hier te kort. Maar hun verbazingwekkend vermogen om hun gevoelens en gedachten niet enkel aan menselijke onderzoekers maar ook onder mekaar uit te drukken - bovendien "praten" ze ook tegen zichzelf - mag je daarom nog niet zonder meer gelijkshakelen met het rijk geschakeerde palet van eigenschappen die onze woordenschat en spraakkunst kenmerken en in zijn geheel ons taalvermogen uitmaken. Hoogst waarschijnlijk zullen chimpansees er nooit in slagen de linguïstische capaciteiten van een normale, volwassen mens te verwerven. De vraag is natuurlijk of dat zo nodig hoeft.

Waarom moeten andere dieren telkens opnieuw bewijzen ook dingen te kunnen waartoe wij als enigen in het universum menen in staat te zijn? Waarom hebben wij mensen het toch zo moeilijk om de eigenheid van andere dieren te erkennen en daar als zodanig respect voor op te brengen? Waarom kunnen wij onszelf toch zo moeilijk inleven in het welzijn van de ander, vooral als die ander geen mens is? Wanneer stoppen we met onszelf te zien als het meest fantastische middelpunt van het heelal terwijl we tegelijkertijd misprijzend neerkijken op de rest? Waarom kijken wij nooit verder dan onze eigen neus lang is?

Kanzi, Sherman, Austin, Washoe en de andere beroemde "sprekende" chimpansees fascineren me met hun exploten. Ik heb er volle boekenkasten over verslonden. Maar ik ga ze daarom nog niet op een voetstuk plaats. Ik sta ook te kijken van de complexe communicatieve vaardigheden van walvissen. Of van kauwen. En van het probleemoplossend vermogen van inktvissen. Stop een inktvis in een plastiek aquarium. Maak een gaatje in een zijwand waarlangs het deksel opengaat. De inktvis gaat vindt

de opening op de tast, krijgt het deksel open en ontsnapt binnen de kortste keren.

Zelfs indien ons menselijk taalvermogen inderdaad uniek is, is dat geen reden om die eigenschap te gaan bewieroken als de moeder van alle criteria op grond waarvan wij ons onderscheiden van de dieren én onszelf bijgevolg een vergunning verlenen om als nietsontziende conquistadores in het dierenrijk loos te gaan. Een jachtluipaard op topsnelheid overschrijdt gemakkelijk de 100 kilometer per uur. Wij hebben daar een auto of een motor voor nodig. De vleugelspanwijdte van een albatros is uniek. De slurf van een olifant ook. Voor een olifant is zijn slurf ontzettend belangrijk. Ons taalvermogen is ongetwijfeld ontzettend belangrijk voor ons mensen maar daar schiet een olifant, een albatros of een jachtluipaard niks mee op.

De band van Sue Savage-Rumbaugh, Roger Fouts en andere onderzoekers met de chimpansees is oprecht. Ze zien die mensapen niet louter als onderzoeksobjecten. Ze zijn aan hen gehecht voor het leven. Roger Fouts heeft een academische carrière opgeofferd voor Washoe en de andere apen. Ook Penny Patterson verkoos fulltime te zorgen voor Koko en Michael en met haar eigen staf zelfstandig onderzoek te verrichten boven een universitaire leerstoel. Maar op amper enkele kilometers verwijderd van Kanzi, Sherman en Austin leven anonieme chimpansees en gorilla's opgesloten in het Primatencentrum van Yerkes. Onder meer ook voor allerlei medische en ingrijpende neurochirurgische experimenten. Zij zijn niet beroemd. Ze hebben geen computerklavier waarop ze hun gevoelens en wensen kunnen intikken. Voor hen is er geen joystick. Kanzi's moeder Matata was een uit het wild gevangen bonobo. Om onduidelijke redenen vlotte het onderzoek van Savage-Rumbaugh helemaal niet met haar tot het uiteindelijk werd stopgezet omdat Kanzi iedereen met verstomming sloeg. Maar Matata leidt geen prinsleven zoals haar zoon.

Ook Nim, een andere chimpansee van een ooit beroemd apentaalproject, viel van zijn voetstuk. Na enkele jaren van ruime media-aandacht en wetenschappelijke belangstelling concludeerde projectleider Herbert Terrace dat Nim uiteindelijk toch niets meer deed dan de onderzoekers na- apen zonder iets te begrijpen. Het onderzoek werd stopgezet en Nim belandde in een primatencentrum waar hij eenzaam wegwijnde in zijn kooi. Later bleek dat de onderzoekers een voorbange conclusie hadden getrokken. Ze hadden het zelf verkeerd aangepakt. Nim had wel degelijk heel wat meer in zijn mars.

Eugene Linden, een onderzoeksjournalist die zijn carrière begon als oorlogsverslaggever in Vietnam en boeken schreef over racisme en de onvrede in een maatschappij vol overvloed, werd geboeid door het fenomeen van de "sprekende" apen. Hij schreef er trouwens een paar boeken over, waarin hij onder meer het gevoel beschrijft dat in hem opkwam toen hij voor het eerst in gebarentaal iets vroeg aan Washoe en zij zijn vraag met gebaren beantwoordde. Linden voelde zich tegelijk verward, gefascineerd en euforisch, alsof er een immense kloof wegviel terwijl hij daar oog in oog stond met een wezen dat tot een andere soort behoort en er ook anders uitziet. Alsof een buitenaards wezen je ineens op straat zou aanspreken.

Toen Linden Nim en Ally bezocht in het Lemsip primatencentrum waar men ze had overgebracht voor medische proeven, vroeg hij de opgesloten apen in gebarentaal wat ze wilden. Zonder aarzelen maakte Ally het gebaar voor "sleutel". En nadien "eten". Wat verderop zat Nim wat apathisch in een hoek van zijn kooi. "Wat wil Nim? – "sleutel, uit", gebaarde de chimpansee. "Ze doen het de hele tijd", bevestigde dierenarts Jim Mahoney van Lemsip. "Ze maken gebaren als de verzorgers hun kooien benaderen. Vandaar dat ik voor de dierenverzorgers een lijst heb uitgehangen met begrippen die de apen kennen. Naast elk begrip staat het overeenkomstige gebaar vermeld. Zo kunnen ze met de apen wat communiceren." Het zal je maar overkomen. je wordt enkele jaren behandeld als een ster en als je niet presteert zoals van je verwacht wordt, moet je als proefdier naar het lab.

Toen de onderzoekers aan Lucy kriskras door mekaar foto's van allerlei apen en mensen voorlegden, rangschikte Lucy alle apen mooi bij mekaar en alle mensen ook. Haar eigen foto legde ze bij de reeks mensen. Hadden haar menselijke pleegouders Lucy met een identiteitsprobleem opgezadeld? De apentaalprojecten hebben ons ongetwijfeld meer geleerd over het zelfbewustzijn van mensapen. Als een decodeerapparaat dat hun gevoels- en denkwereld voor ons vertaalt, maakt het computergestuurd kunstmatig systeem waarmee zij met ons communiceren, de wijze waarop zij hun leefwereld beschouwen voor ons toegankelijker.

Maar is het sop de kool wel waard? Waarom moeten we koste wat het kost nog meer uit die apen halen dan Jane Goodall ons al geleerd heeft? Zonder afbreuk te willen doen aan de oprechte en integere bedoelingen van onderzoekers als Roger Fouts, Sue Savage-Rumbaugh en anderen vraag ik me af waarom we van die heerlijke-nieuwe-wereld-chimpansees per se mensen willen maken? Om ze nadien te behandelen als een speciaal soort ondermensen? Als goedkope werkslaven zoals in een sciencefiction verhaal uit de jaren vijftig over een bedrijf dat genetisch gemanipuleerde, sprekende chimpansees verhuurde als keukenrobot? In de achttiende eeuw dacht men dat chimpansees onderontwikkelde wilde mensachtigen waren. Ze werden rechtopstaand afgebeeld met een stok omdat men de op hun kneukels lopende apen als lichamelijk gehandicapten beschouwde.

Voor een aantal kortstondig beroemde "sprekende" chimpansees is het niet goed afgelopen. En als ik Sue Savage-Rumbaugh Kanzi aan de leiband zie houden als ze met hem gaat wandelen in het bos en ze samen op zoek gaan naar paddestoelen, vraag ik me af of die aap niet mist waarover zijn soortgenoten in de tropische regenwouden aan de Zaïrestroom wel beschikken: een autonoom chimpanseeleven in vrijheid.

Ik weet wel waarom Kanzi aan de leiband gehouden wordt. Om veiligheidsredenen, zegt Sue. Ik kan daar inkomen. Enerzijds kan hij „spreken” en vermaakt hij zich met computerspelletjes. Hij vervaardigt gesofisticeerde werktuigen en hij kan vuur maken. Maar anderzijds blijft hij een wezen dat lichamelijk vier tot zes keer sterker is dan de gemiddelde volwassen man. Kanzi blijft overgeleverd aan de welwillendheid van zijn menselijke begeleiders. In een notendop maakt dat de tragiek uit van het lot der "sprekende" apen. Wat zou er gebeuren mocht Kanzi op een dag het hazenpad kiezen? Het valt sterk te betwijfelen of Kanzi ooit dezelfde evolutie zal doormaken als Jerom in *Suske en Wiske*.

Waarom aanvaarden we onze nauwste verwanten in het dierenrijk nog altijd niet zoals ze zijn? Waarom respecteren we ze nog steeds niet zoals ze zijn? Waarom gunnen we ze hun eigen evolutionaire toekomst niet in hun eigen vrije leefwereld in de tropische regenwouden en de savannes van Afrika? Misschien is Kanzi wat intelligenter dan de rest maar dat maakt hem daarom nog niet uniek in de mensapenwereld. A-priori is er geen reden waarom andere chimpansees dan Kanzi, Sherman, Austin, Washoe, Lucy en de rest niet in staat zouden zijn zich een menselijk communicatiesysteem eigen te maken. Bezit Kanzi de ontgensprekelijk zelfbewuste geest van een persoon in het lichaam van een wild beest? In het sciencefiction verhaal werd een dergelijke vraag zelfs voor de rechtbank beslecht. Zoals ten tijde van de Conquista vijf eeuwen geleden, toen de pauselijke nuntius moest oordelen over de vraag of een indiaan wel een mens was.

De "sprekende" apen duwen ons met de neus op een aantal prangende morele implicaties. Omdat we niet in staat zijn ze in hun eigenheid te zien zoals ze zijn en ze daarom te respecteren, moeten we ze blijkbaar zo goed mogelijk op ons laten lijken om er respect voor te kunnen opbrengen. Dat is de paradox. Zoals het experimenteren op dieren ook een paradox inhoudt, "een ontmaskerende paradox" volgens Ullrich Melle. Waarom bijvoorbeeld op apen experimenteren? Omdat ze biologisch het nauwst aan

ons verwant zijn, luidt de klassieke redenering. Maar als ze zo dicht bij ons staan, dan uit zich dat ook in de manier waarop ze zich gedragen. Dan uit zich dat ook in hun hersencapaciteiten, in hun gevoel- en denkvermogens. Tegen het uitvoeren van pijnlijke proeven op mensen gelden ethische bezwaren. Dat is niet meer dan terecht, en het mag duidelijk zijn dat het hier wel degelijk om een ethische kwestie gaat. Maar er valt evenmin één goede, moreel verantwoorde reden te bedenken om met de huidige willekeur en routine pijnlijke proeven op dieren uit te voeren.

We worden niet vaak geconfronteerd met vervelende grensgevallen. Met felle schijnwerpers op onszelf gericht en een sterk gekleurde bril op de neus denken we een brede kloof te ontwaren tussen ons en de andere dieren. Maar nu doen die dekselse chimpansees ons toch wel met de ogen knippen. De grenzen vervagen op wetenschappelijk gebied, maar blijven gesloten in ethisch opzicht.

Het punt is dat het lot van chimpansees ook onze serieuze morele aandacht verdient. Hebben ze nog niet genoeg bewezen? Of gaan we wachten tot een paar gekken kruisingen tussen mensen en mensapen uitproberen? Midas Dekkers beschreef het in 1978 als een provocerend gedachte-experiment. "Wat ik zou willen is een aantal kinderen van chimpanseevaders bij mensenmoeders via kunstmatige inseminatie verwekt. De ethische consequenties die deze halfmensen zouden oproepen zouden uiteindelijk een fundamentele discussie over de positie en de rechten van mens en dier losmaken. Heel misschien komt er wel een kind uit met de hersenen van een menselijk genie en het superieure lichaam van een mensaap. Zwaaiend van de ene naar de andere kroonluchter zou hij ons in de Koninklijke Bibliotheek uitleggen waarom wij bij hem vergeleken minderwaardig zijn en waarom wij in het vervolg voor hem en de zijnen moeten werken. Of in kleine hokjes worden vetgemest. Of zou hij voor zoiets te verstandig zijn?"

Begin jaren negentig beweerde de Italiaanse bio-antropoloog Bruno Chiarelli dat dergelijke technisch mogelijke kruisingen tussen mens en chimpansee al uitgevoerd waren, maar in een vroeg stadium stopgezet. Naar zijn zeggen omdat de morele scrupules van de knoeiende leerling-tovenaars uiteindelijk de doorslag gaven. Met zijn uitspraken haalde Chiarelli zich de banbliksems van het Vaticaan op de hals. Daar kon ik inkomen, maar niet om dezelfde redenen. Het Vaticaan zag de goddelijke orde geschonden. Ik hoef helemaal geen nieuwe monsters van Frankenstein om mensapen moreel naar waarde te kunnen schatten. Voor mijn part hoeven mensapen ons helemaal niks meer te bewijzen om ze met het vereiste respect te kunnen behandelen.

Dat maakte ook Peter Singer ons duidelijk. Hij kwam in juli 1994 zijn nieuwste boek voorstellen: *The Great Ape Project*, in het Nederlands *Het Mens-Apen Project*. Afgekort als GAP in het Engels en MAP in het Nederlands, is het onder geen beding te verwarren met dat andere MAP. Met zijn nieuwste project pleit Peter Singer voor een Universele Verklaring van de Rechten van Mensapen. Chimpansees, gorilla's en orang-oetans moeten drie basisrechten krijgen:

1. het recht op leven;
2. het recht om niet gefolterd te worden; en
3. het recht op de bescherming van hun individuele vrijheid.

Die mensapenrechten wil Singer doen erkennen door de Verenigde Naties. Daarmee staat hij niet alleen. Jane Goodall doet ook mee en Tom Regan en een waslijst andere gerenommeerde biologen, antropologen, kinderpsychologen, juristen, filosofen en ethici. De grootste mensapengedragdeskundigen ter wereld scharen zich achter het project. We kunnen niet langer de ogen sluiten voor de huidige wetenschappelijke kennis van mensapen, betogen Singer en co. Chimpansees, gorilla's en orang-oetans zijn zelfbewuste wezens, wiens emotionele en verstandelijke vermogens meer dan voldoende gewicht in de schaal werpen om ze rechten toe te kennen. Er is geen enkele rationele reden om mensapen niet op te

nemen in de “morele gemeenschap van gelijken”.

Als Singer en de anderen slagen in hun opzet betekent dat dat voor het eerst in de geschiedenis van de mensheid wezens die niet tot onze eigen soort behoren rechten krijgen en hun rechten ook kunnen doen gelden op legaal gebied, weliswaar via menselijke pleitbezorgers. Singer zelf beschouwt het eventuele succes van zijn project als een eerste serieuze stap in de richting van de sociale erkenning van dierenrechten. Voor het eerst zou een groep niet-menselijke wezens bevrijd worden van hun in vele opzichten met de slavenstatus vergelijkbare positie. Volgens Singer zou dat kunnen gebeuren via een aangepaste vorm van “manumissio” (van het Latijnse “manumittere” dat een slaaf vrijlaten betekent). Menselijke slaven vochten zich in het verleden niet enkel vrij door in opstand te komen tegen hun meesters en met geweld uit hun ketenen los te breken. Dat soort revoltes werd vaak bloedig in de klem gesmoord. Via manumissio konden slaven hun vrijheid krijgen van hun meester, als beloning voor hun dapperheid of hun jarenlange trouw. Er zijn ook gevallen bekend van hele groepen slaven die hun vrijheid kregen van de hoogste gezagsinstantie. Een dergelijke vorm van manumissio wil Singer bekomen van de Verenigde Naties als hoogste gezagsinstantie ter wereld, maar dan toegepast op mensapen. Dat lijkt utopisch als je weet dat de Saoedi-Arabië pas in 1962 de menselijke slavernij officieel afschafte. Maar het idee is gelanceerd.

Voorstanders van rechten voor alle welzijnsgevoelige dieren staan ietwat sceptisch tegenover de brugfunctie die Singer zijn project toedicht. Zij vrezen dat de grens gewoon iets verder zou opschuiven tot die dieren die het nauwst met ons verwant zijn. De kans bestaat dat die nieuwe grens de status van rechtenloze paria voor de andere dieren nog zou versterken.

Ik voel veel voor het rationeel ijzersterke MAP van Singer en co, dat eigenaardig genoeg tegelijkertijd revolutionair en pragmatisch is. Het blijft zeker een revolutionair gedachtegoed als je het bekijkt vanuit het huidige stelsel van nonnen en rechten dat onze omgang met dieren beheerst. Ongetwijfeld is het in de ogen van de gemiddelde dierenrechtenactivist niet meer dan pragmatisch. Ik denk wel dat de tijd er stilaan rijp voor wordt. Maar ik kan ook begrip opbrengen voor de bezorgdheid van mensen die vrezen voor een contraproductief effect. Toch blijft het beter iets werkelijk ingrijpends te bereiken voor één rechtenloze deelgroep dan niets wezenlijks veranderen voor het geheel van alle uitgebuite dierengroepen, repliceren voorstanders zoals de Amerikaanse dierenbevrijdingsethicus Steve Sapontzis. Bovendien belet het niet dat verder geijverd wordt voor de bevrijding van de rest.

People Against Chimpanzee Experiments wilde in elk geval niet wachten op de erkenning van universele mensapenrechten. PACE Wil liefst vandaag al geen welzijnsschadelijke experimenten meer op chimpansees en wil die doelstelling zo snel mogelijk bereiken in drie stappen:

1. alle kweek van chimpansees om de laboratoria te bevoorraden, moet stoppen;
2. voor de apen die nu gevangen gehouden worden in de laboratoria - gekweekt in gevangenschap of in het wild weggevangen - moeten opvangmogelijkheden gezocht en gecreëerd worden in de vorm van eilandreservaten; en
3. experimenten op chimpansees worden binnen een redelijke termijn afgebouwd totdat er geen meer uitgevoerd worden.

Intussen voert PACE actie tegen aan de gang zijnde proeven op chimpansees. GAIA heeft zich aangesloten bij PACE én Singers Universele Verklaring van de Rechten van Mensapen onderschreven, omdat beide initiatieven onze zaak kunnen vooruithelpen.

“Awel, willen ze niet vooruit? Trek maar aan hun oren. Slaat erop.” De omroeper van dienst kon zijn pret niet op. De tieners op de rug van de ezels in het West-Vlaamse Meulebeke lieten het zich geen twee keer zeggen. Ze sloegen en schopten wild met hun hielen in de dijen van de dieren. Ze vielen op de grond en gooiden zich meteen weer op de ezels. Die schudden wild met hun kop als er aan hun oren getrokken werd. Een jongen van tien had zich behoorlijk pijn gedaan toen hij van de rug van de ezel viel. Hij hield er een schaafwonde aan over.

Vervolgens kwamen de volwassenen aan de beurt, in vier ploegen per koers. Halfweg moesten ze van de ezels en een melkfles vullen met bier. De fles tot op de bodem leeg, en dan meteen weer op de ezels tot aan het eind van het parcours. Daar werd van berijder gewisseld. Halfweg moesten de deelnemers hun ezel vastbinden. Ze graaiden met hun handen in het een bak smerig water vol goudvissen, die ze enkele meters verder moesten deponeren in een emmer water. Meer dan eens glipte een goudvis tussen de vingers op de grond. Dan opnieuw op de ezel, op naar de meet. Daar werd dan weer van ploegmaat gewisseld. Die moest de ezel tot halfweg het parcours vooruit zien te krijgen, waar de ruiters een met water gevulde ballon moesten doorprikken met een stok. Aan het bovenste uiteinde ervan stak een nagel uit. Met een natte kop ging het dan rechtdoor naar de eindstreep. Als de ezels tenminste vooruit wilden.

De volwassen mannen en vrouwen deden zeker niet onder voor de jongeren. Integendeel. Ze sloegen nog harder met hun handen op de rug van hun ezel. Met de prikstok mepten ze op de dijen van de dieren, de meesten van opzij, sommigen bewust met de kant waaruit de nagel stak.

Toen gooiden de moddervette “Lustige Slagers” zich op de ezelsruggen. Tot grote hilariteit van de toeschouwers en de omroeper begonnen de dieren door de schok te lopen of gooiden ze hun achterste poten in de lucht. Lukte het de deelnemers niet een ballon te doorprikken, waarbij ze steevast op de grond tuimelden, dan moesten ze herbeginnen van op de rug van de dieren. Om er weer op te kruipen of om de ezels terug naar de plek met de opgehangen ballonnen te krijgen, werd ruw met de dieren gesleurd. Daarbij kregen ze steevast enkele harde tikken met de prikstok. Staarttrekken was ook een veelbeproefde sport. Van dichtbij in de oren van de dieren brullen ook.

Na enkele koersen demonstreerden enkele deelnemers een nieuwe techniek om de ezels sneller vooruit te doen lopen. Ze knepen met hun vingernagels in de dijen of in de onderbuik van de dieren. Ook oudere en zware mannen kropen op de ezels. Onder luid gejuich vertoonden ze allerlei gekke capriolen maar ze verloren snel hun evenwicht en vielen met weidse gebaren op de grond. De toeschouwers lieten zich niet onbetuigd. Wanneer ze de kans schoon zagen, sloegen sommigen met hun vlakke hand of hun vuist op de rug van de ezels. Sommige kinderen solden met de vissen, die ze eerst uit het water graaiden en daarna er weer in gooiden. Een aantal volwassenen deden er nog een schepje bovenop. Lachend en tierend smeten ze met goudvissen naar mekaar.

Ik kon het niet langer aanzien maar bleef kalm. Nergens was er ook maar één politieagent te bespeuren. Aan enkele organisatoren maakte ik vriendelijk maar beslist duidelijk dat het zo niet verder kon. De meesten begaapten ons alsof ze het in Keulen hoorden donderen. Toch vonden we er twee die vatbaar bleken voor onze bemerkingen. Ze vroegen de deelnemers de dieren niet te slaan en ze niet met de hielen te schoppen in de dijen. Ook de prikstok werd na lang aandringen niet langer enkele tientallen meters voor de ballonnen gegeven maar slechts een paar meters ervoor. Meteen na het doorprikken van de ballonnen werden de stokken terug afgenomen.

De organisatoren grepen alleen maar in als wij in de buurt waren. En dan nog weinig kordaat. Slechts een paar deelnemers zaten gewoon op de ezels zonder ze te dwingen om zich voort te bewegen. Ze staken natuurlijk schril af tegen de anderen, die alles deden om te winnen. Competitiegeest is een raar beest. Iedereen sloeg algauw de waarschuwingen van de twee organisatoren in de wind en liet alle remmen los. Het spelletje ezels kwellen ging vrolijk door. De toeschouwers waren er dol op.

Ik stapte naar de omroeper en vroeg hem die lolbroeken duidelijk te maken dat ze moesten ophouden. Blijkbaar had hij alle moeite van de wereld om onze boodschap via de microfoon over te brengen: “De euh dierenbescherming is hier, dames en heren. Mag ik u euh alstublieft vragen, dames en heren, of het euh enigszins mogelijk zou zijn, dames en heren, euh de dieren niet te zeer euh te doen afzien, alstublieft? Dank u vriendelijk, dames en heren.” Hij klonk oneindig veel vlotter en enthousiaster toen hij de deelnemers aanzette tot dierenmishandeling. Maar de dames en heren trokken er zich niet veel van aan, “dierenbescherming” of niet. Ze sloegen, schopten, hakten, knepen, trokken en brulden als nooit tevoren. Een zwarte ezel met de slechtst onderhouden hoeven en dikke vetlagen op zijn dijen, kreeg het het hardst van allemaal te verduren. Hij geraakte ook het moeilijkst vooruit. Ik kreeg het aan de stok met een organisator die weigerde in te grijpen en mij van het parcours af wilde.

Mijn kookpunt was stilaan bereikt. Ik klom op het podium en vroeg kordaat de microfoon aan de verbouwereerde omroeper. Ik kreeg hem nog ook: “Als ik nu nog iemand een ezel zie mishandelen, zal het hier rap gedaan zijn met koersen. Hebt ge dat goed verstaan?” Ze hadden me zeer goed verstaan. Het bleef een paar seconden stil. Dan steeg een oorverdovend gejoel op uit de menigte. Een organisator riep op om “dat crapuul” te verjagen. “De mensen hun plezier afpakken zeker. Wie denkt gij wel dat ge zijt?” Ik was nog maar net van het podium gesprongen of ik werd onder aanvoering van de inrichter bestormd door tientallen opgehitste wildebrassen. Twee onder hen vlogen me letterlijk naar de strot. Ze grepen me vast, scheurden mijn hemd, trakterden me op enkele klappen en klepperden me over de omheining voor de gelegenheidsdribune. Als toemaatje goten ze drie bekers bier over mijn hoofd. Een vierde bekertje kreeg ik vlak in mijn aangezicht. Het ging allemaal razend snel.

De andere organisator riep het publiek op tot kalmte en maande ons aan om weg te gaan. Hij begeleidde ons een eindje en drukte ons op het hart dat hij vooral geen last wou met de pol... Maar dat laatste ontging ons in het gedruis. De “Lustige Slagers” vielen aan. Videocameraman Kurt en ik moesten het noodgedwongen op een lopen zetten. In een café op de Brugsebaan, ver van het gewoel, slaagde Alain er in de rijkswacht te bellen.

Terwijl we buiten wachtten op de rijkswacht, voelde ik een stekende pijn opkomen in mijn hals. Kurt zag een bloedrode streep als een zweepstriem over de hele halsstreek. Ik maakte me zorgen om Ann en Luc. Zij waren ginder achtergebleven. Een kwartier later arriveerde de rijkswacht. We reden met hen mee naar de Dorpstraat in de Veldwijk. Onderweg kwamen we Ann en Luc tegen. Ze waren in alle staten. “Ze hebben mijn fototoestel uit mijn handen gerukt en me geslagen, hier.” Ann wees naar haar borststreek. De olijke omroeper liep ineens weg toen hij ons zag naderen met de rijkswachters. Eén van de organisatoren werd ondervraagd. We dienden klacht in wegens slagen en verwondingen en diefstal met geweld.

Er waren toch enkele toeschouwers die het voorzichtig voor ons opnamen. Eén vrouw met haar dochtertje stak ons een welgekomen hart onder de riem: “Ik vind dat jullie goed werk verrichten. Ik vind ook dat die ezels mishandeld worden. “Hier,” boog ze zich naar haar dochtertje, “geef dat maar aan die mijnheer.” En ik kreeg een gift van 500 frank. En de ezels? Slecht of helemaal niet bijgewerkte, gekloven hoeven hadden ze alle acht. Eentje leek op zwemvliezen te lopen en hapte voortdurend naar lucht. Ze konden toch wat drinken uit een emmer water. Daar moesten ze het maar mee stellen. “We zijn dan

wel moeten gaan lopen, maar het was ineens toch rap gedaan met koersen,” besloot Alain met een optimistische noot.

Namens de raad van bestuur van GAIA schreef ik een protestbrief naar het gemeentebestuur van Meulebeke. We wachten nog altijd op een antwoord. Van onze klacht bij de rijkswacht is niets terechtgekomen.

“Vrees van dierenrechtenactivisten bleek terecht”, blokletterde *The Daily Telegraph* boven een artikel over het Britse renpaard Clwyd Lodge dat tijdens de Grote Steeple Chase van Vlaanderen een zware val gemaakt had, met een gebroken schouder tot gevolg. De *Telegraph* en *The Independent* vermeldden onafhankelijk van elkaar dat er afluisterapparatuur geplaatst was in het Sint-Janshof Hotel in Waregem, in het zaaltje waar daags voor Waregem Koerse een persconferentie van GAIA had plaatsgevonden.

Daags na de Koerse drukten de organisatoren zich bij monde van meester Jozef Van den Broecke in de Belgische pers als naar gewoonte uit in de grootste superlatieven. Volgens hem was Waregem Koerse voorbeeldig paardenvriendelijk verlopen. Ook volgens Louis De Pelsmaeker 's avonds in het sportnieuws was Waregem Koerse ook dit jaar weer probleemloos verlopen voor de paarden.

Twee dagen later toonde het BRT-televisiejournaal onze beelden van de minutenlange lijdensweg van de gevallen Clwyd Lodge die met veel moeite rechtgetrokken werd en met zijn gebroken schouder dan toch nog strompelend in de bestelwagen geraakte. Clwyd Lodge nam voor het eerst deel aan Waregem Koerse. Het werd meteen zijn laatste Steeple Chase. “Sorry my dear, but we had to put it down”, antwoordde de trainer van Clwyd Lodge op Ann's vraag hoe het Britse renpaard het ervan af gebracht had.

We hadden ook de opengereten mond vol bloed gefilmd van Try Again 11, de schimmel die tijdens de Grote Steeple Chase bij de afsprong van de Ierse berm was gevallen. Volgens *The Independent* bereikte van alle Britse deelnemers slechts een enkel paard de eindmeet van het koninginnestuk van Waregem Koerse. Andere beelden toonden paarden die zwaar hinkend naar hun stal geleid werden. Sommige paarden vertoonden vrij ernstige kwetsuren aan hun hoeven. Andere renpaarden hadden bloedende striemen op de onderbuik. Dat kwam waarschijnlijk door het springen door de hagen vol dikke takken. Enkele paarden vertoonden zware stalondeugden, de dwangneurotische variant van mentaal gestoord gedrag bij paarden. Ze sloegen gedurig hevig met hun hoofd heen en weer of schuurden als door het dollen heen wild met hun hoofd tegen de stalwand.

Zowat alle drafpaarden hadden duidelijk veel last van een nylonkous die zeer strak rond de tong en het scharnierend gedeelte van de mond gedraaid was. Je zag ze moeite doen om de kous met hun onderste tanden van hun tong te halen of door te bijten. Bij sommige paarden was de kous uren na hun wedstrijd nog altijd strak rond de tong gespannen. Uit de mond van een paard peuterde een verzorger met veel moeite bloederige stukken nylonkous, waaraan hij onzacht bleef trekken tot ze losten. Enkele toeschouwers spraken er schande van. Ook dit jaar merkten we met metalen pinnen bewerkte zweepstokken op. De organisatoren zelf reageerden geschokt toen we hen een foto van zo'n zweepstok toonden tijdens een rondetafelgesprek dat Ann en ik de week voor Waregem Koerse voerden met enkele bestuursleden van de Koersvereniging.

“Schandalig. Ongehoord. Vorig jaar op Waregem Koerse, zegt u? Daar zijn we uiteraard tegen,” luidde het in koor. Jozef Van den Broecke had ons voorgesteld of we bij hem thuis wilden komen uitleggen wat onze wensen waren. “In een geest van dialoog”, had hij benadrukt. “Want ook wij zijn voor het welzijn van de paarden. Wij staan open voor elk constructief voorstel.”

GAIA gaat altijd in op een vraag tot dialoog. Maar met de bestuursleden van de Waregemse Koersvereniging waarmee we toen rond de tafel zaten, bleek de dialoog al gauw uit te draaien op een dovemansgesprek. Ze waren hoogstens bereid een enkele waarnemer toe te laten op het middenplein, vanwaar je vrijwel niets kan zien. En drie andere waarnemers in de hoofdtribune. Voor hen was daarmee de kous af Gevaarlijke hindernissen weg? Vergeet het. Zelfs niet de minste aanpassing. Niemand van GAIA kreeg

toegang tot de hindernissen en zeker niet tot de stallingen. We moesten vooral wegblijven van de renbaan, dat bleek hun voornaamste bekommernis. Een maat voor niets, dus.

En zo kwam het dat eenentwintig actievoerders met paardenmaskers rond halfdrie in de namiddag tussen het dertigduizend koppige publiek pamfletten uitdeelden over het leed van de ren- en drafpaarden. Een GAIA-paardmens zat op de rug van een voorovergebogen jockey. De jockey kreeg van de zweep. Even hadden we de paardensportwereld op zijn kop gezet.

Plots zag het over blauwzwart van de rijkswachters. "Mijnheer Vandenbosch, de organisatoren willen dat u hiermee ophoudt," meldde een rijkswacht-officier mij. "Dat is dan pech voor de organisatoren want we gaan hiermee door," antwoordde ik. "Paardenleed niet in de doofpot! Paardenleed niet in de doofpot!" De actievoerders achter mijn rug produceerden prompt nog wat meer decibels. "Mijnheer Vandenbosch, wil u uw mensen doen zwijgen?" "Ik denk er nog niet aan, we leven hier in een vrij land." Een paar rijkswachters grepen twee actievoerders bij de arm vast. Uit het publiek wurmde zich een mij totaal onbekende vrouw met een breedgerande witte hoed naar voren. Ze nam het zowaar voor ons op en veegde de rijkswacht-officier de mantel uit. "Mijnheer, ik vind het schandalig hoe u met deze mensen omgaat. Ze doen niks verkeerd. Ik vind dat ze groot gelijk hebben." De rijkswacht-officier gaf geen krimp. "Wilt u mij volgen, mijnheer Vandenbosch." "Waar naartoe?" "Naar de commandant. Met hem kunt u de toestand rustig verder bespreken." "Ik volg u nergens naartoe, mijnheer. Ik vertrouw u namelijk voor geen haar." De rijkswachter drong aan. "Luister, ik geef u mijn woord. Ik breng u tot bij de commandant. U legt hem uit wat u hier precies van plan bent. En dan komt u gewoon terug naar hier en u gaat door met uw actie." Is een gegeven woord niet heilig?

Ik besloot de rijkswachter te volgen. Ik had niet gemerkt dat de andere actievoerders op een paar tientallen meters afstand mee volgden, daartoe gedwongen door de rijkswacht. Opeens herkende ik een opvallende kop tussen samengetroefte rijkswachters. De man die Jozef Van den Broecke op 18 augustus bij hem thuis had voorgesteld als het nieuwste lid van het bestuur, bleek de commandant van de Kortrijkse BOB te zijn. Achter hem stonden drie zwarte anti-oproerwagens klaar. Ik stopte ineens. De rijkswachter draaide zich om. "Dat is hier doorgestoken kaart," riep ik hem toe. Rijkswachters stroomden toe uit alle richtingen. De rijkswacht-officier die ik moest volgen, duwde een kopie onder mijn neus. "Politierglement. Betogen is verboden." Drie rijkswachters grepen me vast. Een van hen greep me bij de hals en hield me stevig vast in een wurggreep. "Zwijgen, gij smeerlap." Een stevige por in mijn ribben deed me naar adem happen. Buiten het zicht van de pers dwongen twee rijkswachters een van onze mensen met geopende benen voorovergebogen te staan tegen de motorkap van een anti-oproerwagen. Hij werd hardhandig gefouilleerd en kreeg enkele stompen tussen zijn benen.

We werden met zijn allen naar het gebouw van de rijkswacht in Waregem gevoerd en met vier, vijf bij mekaar in cellen opgesloten. Ik werd ondervraagd door een eerste wachtmeester die PV opstelde en mij informeerde dat ik het politierglement voor Waregem Koerse overtreden had. Hij liet mij een kopie zien van een fax die dat politierglement moest voorstellen. Het bleek dat de burgemeester van Waregem op 13 augustus op eigen houtje een politierglement had uitgevaardigd dat elke manifestatie van actievoerders voor het welzijn van de paarden op te komen, verbood op en naast de renbaan. Zelfs luid roepen was verboden. Alleen ademen werd ons nog toegelaten. Zolang het maar rustig gebeurde. Ik liet de wachtmeester in zijn PV noteren dat ik nog nooit gehoord had van zo'n reglement tot dat ik ineens die kopie onder mijn neus geduwd kreeg.

En ik liet hem ook vaststellen in zijn PV dat op die kopie geen datum stond en geen handtekening van de burgemeester noch van zijn plaatsvervanger. Na de allerlaatste wedstrijd werden we rond halfzeven vrijgelaten.

Onze ludieke actie was niet alleen bedoeld als protest of om mensen voor te lichten. Het was ook een afleidingsmanoeuvre. Rijkswacht, politie en organisatoren hadden hun handen vol met de jacht op actievoerders. Maar wisten zij veel dat nog tien waarnemers van GAIA in de coulissen hadden postgevat. En het was een van die waarnemers die de lijdensweg van Clwyd Lodge gefilmd had. De ordediensten waren er met de grove borstel doorgegaan maar ze hadden niet kunnen beletten dat GAIA het deksel van een stinkende doofpot paardenleed lichtte.

Op de eerste Waregemse gemeenteraadszitting van september 1993 zou burgemeester Carron toelichten waarom hij zijn fameus politiereglement had uitgevaardigd. Tien leden van GAIA maakten een opgemerkte entree in de raadszaal. Er volgde druk heen en weer gefluister tussen de raadsleden en onder de aanwezige journalisten. Op het ogenblik dat de Waregemse burgemeester het agendapunt over het reglement aankondigde, stonden we met zijn allen recht voor een stille protestactie. We ontrolden onze boodschap: "Burgemeester, u hebt de dood van Clwyd Lodge op uw geweten!" Carron schorste meteen de zitting en liet ons uit de zaal zetten. Van aan de zaal deur hoorden we hem fulmineren. Hij vergeleek ons met hooligans. De hoogdringendheid van de situatie had hem geboden de gepaste maatregelen te treffen tegen potentiële ordeverstoorders op Waregem Koerse, beklemtoonde hij. Daarom had hij het politiereglement opgesteld. De burgemeester klonk alsof hij net niet de noodtoestand had uitgeroepen. Niemand van de raadsleden opperde kritiek, op een enkel opvallend voorzichtig Agalev-oppositielid na. Maar meerderheid en oppositie keurden de beslissing van de burgemeester eenparig goed.

STRAATPAARDENKOERSEN II

"De Winkelse koersen zijn een traditie. De Romeinen organiseerden al paardenkoersen. Ik zorg er wel voor dat alles paardenvriendelijk verloopt." De lokale burgerkeizer Van Gheluwe maakte mij op 12 augustus tijdens een onderhoud op het gemeentehuis van Ledegem in niet mis te verstane bewoordingen duidelijk dat hij geenszins van plan was de straatpaardenkoersen van Sint-Eloois-Winkel te verbieden. Gedetailleerd bracht ik verslag uit van onze vaststellingen tijdens de koersen van 1992. Ik wees hem nog maar eens op de paarden die we hadden zien vallen als neergemepte vliegen en de paarden die meters ver schuurden over het spekgladde asfalt. Ik trok zijn aandacht op de verwondingen die we bij de dieren hadden gezien. Ik trachtte hem met ethische argumenten te bewegen. Ik stelde zelfs voor mee te denken aan een alternatief. Het kon allemaal niet baten. Van Gheluwe hield het been stijf "Ik heb mijn toestemming al gegeven en ik kom daar niet op terug." "Toestemming of niet, die straatpaardenkoersen vinden niet plaats", beet ik van me af "Dat zullen we nog wel eens zien", lachte Van Gheluwe.

Ik verliet het Ledegemse gemeentehuis met een wrang gevoel. Dit was zomaar geen spelletje blufpoker. Er mocht en er zou geen enkel paard vertrekken op 5 oktober. Het ging GAIA hier niet alleen om de mishandelde paarden in Sint-Eloois-Winkel. Hoe zou er ooit een eind kunnen komen aan de grootschalige ellende van varkens, kalveren of kippen in de intensieve veehouderij als dit relatief kleinschalig soort misbruik van paarden uit platte sensatiezucht aan het eind van de twintigste eeuw in het hart van Europa zou blijven doorgaan. Wie zou nog een sprankeltje hoop overhouden voor de talloze uitgebuite dierenparia's als zelfs schijnbaar bevoorrechte, zogenaamd edele dieren overgeleverd bleven aan hun beulen.

In mijn hoofd doemde dat beeld weer op dat mij het jaar voordien zo had aangegrepen: met een verwrongen grimas op zijn agressieve gezicht bleef een gelegenheidsdriver met al zijn macht aan de teugels snokken van het gevallen paard dat op volle snelheid even voorbij de bocht was weggeleden en op zijn knieën op het asfalt geknotst was. Bij elke ruk trok hij het paardenhoofd omhoog. Hij bleef maar

snokken tot het dier met krampachtig voorovergebogen hoofd dan toch rechtop krabbelde en weer vooruit gedreven werd. Haaa, haaa... jihaaah! Die vertrokken lachende gezichten uit het publiek als er een paard weggleed en viel. Die wijdopen ogen als van bezetenen.

27 augustus. Onder het motto “Nooit meer straatpaardenkoersen” lanceerde GAIA op een persconferentie in het Brusselse Charlemagne de campagne voor een verbod op de koersen van Sint-Eloois-Winkel en Krombeke, de enige die in ons land nog plaats hadden. In de negentiende eeuw werden nog paardenrennen door de straten van Brussel georganiseerd en ook Lier had ooit straatpaardenkoersen gekend.

Henri-Claude Vercruyse, een oud-paardenfokker die in Fize-Fontaine een opvangcentrum voor verwaarloosde en mishandelde trek- en renpaarden leidt, legde uit waarom straatpaardenrennen onder geen enkele voorwaarde verenigbaar zijn met de welzijnseisen die een goede verantwoorde behandeling van paarden stelt. Vercruyse had het jaar voordien een paard kunnen opvangen dat door de straten van Krombeke gejaagd was. Het dier was er van afgekomen met een diepe, open vleeswonde die moest worden genaaid.

Luc Appermont, Felice Damiano, Sabine De Vos, Ermieel Goelen, Walter Grootaers, Jan Van Rompaey, Elsje Helewaut, Jan Leyers, Paul Michiels, Kid Safari, The Dinky Toys, Ann Petersen, Sabine Appelmans, jumpingkampioen Philippe Lejeune en ex-wereldrecordhouder Emiel Puttemans hadden hun handtekening al gezet nog voor we de nationale petitieactie officieel startten op de persconferentie. Salvatore Adamo, Kamagurka, Gaston Roelants en vele anderen zouden volgen. We hoopten dat de minister van Landbouw de koersen in Sint-Eloois-Winkel zou verbieden. “Wij willen een sterke kracht op gang brengen die het gemeentebestuur en de organisatoren tot beschaafde inzichten brengt. Blijkt dat men er ginder toch mee wil doorgaan, dan trekken we op 5 oktober met een vredesmacht naar Sint-Eloois-Winkel om komaf te maken met die paardenkoersen.”

“Dat nooit meer!” boven een aangrijpende foto van een gevallen paard, een agressieve driver en een ophitsend publiek dat zijn sensatiezucht de vrije loop liet. Daaronder “stop paardenbloed- en spelen.” De affiches met deze tekst moesten massaal verspreid worden over het hele land. Onze oproep tot betogen moest op het netvlies branden. Het BRTN-televisiejournaal en het RTL-TV1-nieuws zond onze beelden uit die we het jaar voordien gemaakt hadden van vallende, wegglijdende, over het asfalt schurende en bloedende paarden.

Vlak nadat de lijdensweg van de afgemaakte Clwyd Lodge uitgezonden werd op het BRTN-halfacht journaal en je Ann commentaar zag geven bij onze beelden van Waregem Koerse, kwam er een extraatje. “Nog meer nieuws uit de paardenwereld. Er komt een politiereglement dat de straatpaardenkoersen in Sint-Eloois-Winkel paardenvriendelijk moet maken. Dat heeft de Ledegemse burgemeester Patrick Van Gheluwe vandaag in een persmededeling aangekondigd.” Met onze beelden ter illustratie en een verwijzing naar onze campagne tijdens het verslag. Paarden gleden weer weg, struikelden, vielen en schuurden over het gladde wegdek. Ook het VTM-nieuws wijdde nu een item aan de controversiële straatpaardenkoersen. Burgemeester Van Gheluwe gaf toe dat het politiereglement er kwam als gevolg van de actie van GAIA. In feite was zijn reglement niet meer dan opgewarmde kost: het rookgordijn van de organisatoren in een plaatselijke wet gegoten. Maar de beelden sloegen in als een bom. Het ene telefoontje na het andere kwam binnen. We legden de mensen uit dat dat reglement louter bedoeld was om hen zand in de ogen te strooien. De enige echte oplossing voor het probleem was een verbod. Punt uit. “We sturen u onze petitie op. Die kan u kopiëren zoveel u wil. Hoeveel affiches wil u. En vlugschriften? Hoeveel? Twintig affiches? Mooi. Snel? Ja, ja, morgen vertrekt alles met de post. “GAIA, goedendag, bonjour. U komt mee betogen? Met de hele ruitersclub? Schitterend. Twintig affiches voor

manèges. “GAIA, goedendag, bonjour. Een affiche? Zeker. Om in uw slagerij te hangen? Geen probleem. En u verkoopt geen paardenvlees meer? Formidabel. Zeker bent u welkom? Om twee uur aan de start, in Sint-Eloois-Winkel, ja.” De volgende dagen en weken vlogen tienduizend affiches de deur uit. De handtekeningen stroomden met pakken binnen. Honderdvijftig schriftelijke en telefonische reacties per dag. Onze twee lijnen stonden constant roodgloeiend. Mensen bleven bellen van ‘s morgens vroeg tot ‘s avonds laat, soms zelfs tot een uur ‘s morgens. Een paar extra vrijwilligers werden ingeschakeld op kantoor.

Maar op 3 september rond middernacht kregen we een anonieme dreigtelefoon. “Laat uw kop hier niet zien, of ge zijt hem kwijt.” De aanhangers van de straatpaardenkoersen begonnen zich te roeren. Er volgden nog enkele anonieme dreigbrieven vol verwensingen. En een persconferentie in Sint-Eloois-Winkel. Door de fanatiekste voorstanders van de straatpaardenrennen, in hun stamkroeg Café Germinal. Boven de deur hing een zwarte doodskist met de initialen GAIA in witte letters boven een wit kruis. Ook zij haalden het nieuws. Ze verklaarden ons de oorlog. Mij verwensten ze als de verpersoonlijking van de vijand.

Het tumult rond de straatpaardenkoersen begon ook de buitenlandse pers te interesseren. *Stem* belde uit Duitsland. En *De Telegraaf* en het *Algemeen Dagblad* uit Nederland. Gevolgd door de BBC en France 3. Ik werd door allerlei buitenlandse radiostations geïnterviewd. Brigitte Bardot liet ons weten dat ze onze campagne wilde steunen. Ze schreef een vlammende protestbrief naar burgemeester Van Gheluwe. *Ciné-Revue* besloot onze petitie-actie te ondersteunen.

Op 15 september stuurde ik de gouverneur van West-Vlaanderen een brief, waarin ik hem verzocht de straatpaardenkoersen te verbieden als preventieve maatregel. In die brief wees ik niet enkel op het paardenleed. Ik informeerde de gouverneur ook over de honderden mensen die reeds toegezegd hadden dat ze met ons gingen betogen. En ik meldde hem de weinig vredelievende reacties van de voorstanders van de straatpaardenkoersen. Op 21 september ontmoette ik Prins Saddrudin Agha Kan, de speciale raadgever van de UNO-secretarisgeneraal, op een persconferentie in Brussel over veetransporten. Ik vond de prins meteen bereid om onze petitie te ondertekenen. *Ciné-Revue* meldde zich aan in het IPC met postzakken gevuld met 100.000 handtekeningen. Het blad wilde Bardot en mij absoluut samen op de foto met een berg handtekeningen. Dat lukte ook, meer nog: Bardot nodigde me uit om met haar te gaan eten. Ze stond erop dat ik naast haar ging zitten. Brigitte Bardot, een vegetariër, kreeg haar bord frieten niet leeg en ze nodigde me uit om van haar bord mee te eten.

Intussen had de voorzitter van de Raad voor Dierenwelzijn, professor dr. Frank Odberg, op eigen initiatief een bezoek gebracht aan de organisatoren van de straatpaardenkoersen. Ze demonstreerden hem hoe een driver probleemloos een met zand opgehoopte bocht nam op een renbaan. Aan lage snelheid weliswaar, en met maar één driver. Totaal niet te vergelijken met de toestand bij echte straatpaardenkoersen. Maar Odberg, die er nochtans prat op ging docent ethologie en ruiter te zijn, gaf zijn zegen.

Ik stelde het op prijs dat hij zeer terecht grote bezwaren had geopperd tegen een ontwerp van Koninklijk Besluit ter bescherming van kalveren dat de ellende van bloedarmoedige mestkalveren in kisten legaliseerde. Maar dat hij geen graten zag in het reglement van de organisatoren, kon ik niet slikken. Drie jaar eerder had hij ook niks gezien in het vilbeluik van Denderleeuw waar varkensbeulen biggen verpletterden en levend in de maalmolen kieperden.

Een paardenliefhebster bracht ons in contact met dr. François Sivine dierenarts en meester-hoefsmid. Dr. Sivine analyseerde minutieus de videobeelden en foto’s van de start, van vallende paarden tijdens de koersen, van paarden die zich rechtop konden houden en van paarden met kwetsuren die na de aankomst stonden te bloeden en te zweten. Hij evalueerde alle persartikels en aankondigingbrochures die

hij maar kon vinden over de koersen van de voorbije jaren. De artikels brachten steevast verslag uit van spectaculaire valpartijen. De persfoto's lieten ook niets aan de verbeelding over. Je zag de gensters schieten uit de voorste hoeven van een paard dat in de bocht bij het vertrek aan hoge snelheid over het asfalt schuurde en op het trottoir in het publiek belandde.

Dokter Sivine had de zogenaamde voorzorgsmaatregelen van de organisatoren zorgvuldig gewogen en te licht bevonden. Valpartijen en kwetsuren konden met die voorschriften niet uitgesloten worden. Volgens Sivine maakten bij nat wegdek negenennegentig paarden op honderd kans op een valpartij met ernstige letsels als gevolg. Op een droog parcours liepen volgens hem vijfentachtig paarden op honderd de kans op een zware valpartij. En als er zou geopteerd worden voor plastic- of luchtdrukbeslag onder de hoeven, schatte hij dat vijfenvijftig procent van de paarden ten val zouden komen op het asfalt. Nog altijd een onaanvaardbaar hoog percentage.

Beenbeschermers kunnen snijwonden voorkomen bij valpartijen maar ze bieden geen efficiënte bescherming tegen beenderletsels en letsels aan de gewrichtsbanden en de gewrichten. Paarden in rechte lijn doen draven op een hard en effen parcours zonder zand kan ernstige gewrichtsontstekingen met zich mee brengen. Een laag zand in de bochten zou volgens Sivine niets uithalen. Enkel de eerste paarden zouden zich rechtop kunnen houden in het zand. Bij het draven zouden de paardenhoeven immers het zand doen wegstuiven.

Om enig effect te sorteren zou het hele parcours in de rechte lijnen moeten bestaan uit een minimum 60 centimeter dikke aangestampte en geëgde laag zwaar zand. In de bochten zou het parcours naargelang de scherpthe van de bocht 8 tot 15 graden aan de buitenzijde met zand moeten worden verhoogd. Maar in een zandtapijt zouden sulky's kunnen vastrijden en omkantelen, met alle gevolgen vandien voor de drivers. Achtervolgende paarden zouden met sulky en al op een gevallen driver kunnen botsen. Gezien de aard van de wedstrijden en het aantal paarden aan de start zouden bovendien drie paarden met sulky over de hele lengte van het parcours naast mekaar moeten kunnen draven, met tussen elk van de paarden en aan weerszijden van de drie sulky's een halve meter ruimte. Anders geformuleerd: als men in Sint-Eloois-Winkel en Krombeke paardenrennen zou willen organiseren met enig oog voor het welzijn en de veiligheid van paard en mens, dan zou men beide dorpen bijna steen voor steen moeten afbreken om er een hippodroom te bouwen.

Maar terwijl dr. Sivine aan zijn expertiseverslag werkte, bleef de tijd niet stilstaan. Donderdag 23 september. Ik werd in de late voormiddag ontvangen op het ministerie van Landbouw door directeur-generaal De Brauwer, inspecteur-generaal Tambreur en hoofdinspecteur-dierenarts Evrard van de Dienst Dierengeneeskundige Inspectie.

Ik gaf er toelichting bij de videobeelden. Directeur-generaal De Brauwer sprak bewonderend over de gracieuze en atletische kwaliteiten van de paarden die hij in slow motion in de bochten en in de rechte lijnen zag struikelen en wegglijden op het harde asfalt, of schuren over het gladde wegdek. "Kijk naar dat lichaam. Die spieren. Die benen. Een paard is toch een prachtatleet."

Ik fronste de wenkbrauwen. We waren hier verdomme toch niet naar de Olympische Spelen aan het kijken. Of naar een film van Sam Peckinpah vol nagebootste cowboyhersen die in slow motion op de muren uiteenspatten. Onze videobeelden toonden echt bloed. Ik had die paarden met mijn eigen ogen zien vallen. Ik had ze zelf zien afzien. Maar op het ministerie kreeg ik de indruk dat daar veeleer de schoonheid van het leed bewonderd werd.

Na mij moesten burgemeester Van Gheluwe samen met professor Frank Odberg nog de revue passeren. Op kantoor schoof Ann me *Het Nieuwsblad* onder mijn neus. "Doodsbedreigingen om paarden", op de

frontpagina, pal in het midden. Van Gheluwe had een Kongo-veteraan aan de telefoon gehad. “Voor elk paard dat op 5 oktober zal lijden, moet een inwoner van Sint-Eloois-Winkel boeten!”, had de ex-paracommando er volgens de burgemeester aan toegevoegd. Van Gheluwe had naar zijn zeggen ook een tekening ontvangen die een ninja-doodssymbool voorstelde. In het artikel beschuldigde hij GAIA ervan dat wij doelbewust mensen aanzetten tot doodsb bedreigingen aan zijn adres. Van Gheluwe zei verder ook dat hij klacht ging indienen tegen mij. Tegelijkertijd gaf hij toe dat hij al tienduizenden brieven had gekregen tegen de koersen. Tenslotte verklaarde hij dat hij onze betoging verbodde.

Ann had al gereageerd. “Wij kunnen niet verantwoordelijk gesteld worden voor al wie het in zijn hoofd zou halen de burgemeester te bedreigen”, verklaarde ze in het VTM-nieuws. “Wij verwerpen zoiets. GAIA veroordeelt geweld.” De brieven met doodsb bedreigingen aan ons adres kwamen ook in beeld. Tot dan toe hadden we daarover in alle toonaarden gezwegen, omdat het ons te gemakkelijk leek daarmee uit te pakken. Als reactie op de beslissing van Van Gheluwe kwam de Raad van Bestuur van GAIA in spoedvergadering bijeen. GAIA besloot een kortgeding aan te spannen om de straatpaardenkoersen te doen verbieden en ons recht op vrije meningsuiting te doen eerbiedigen.

Van dan afvolgden de gebeurtenissen elkaar in hoog tempo op. Op vrijdag 24 september bezorgde GAIA minister van Binnenlandse Zaken Louis Tobback een brief waarin ik namens de Raad van Bestuur aanvoerde dat onze betoging eenzijdig verbieden om toe te laten dat paarden mogelijk de dood worden ingejaagd, een kaakslag zou betekenen voor de overgrote meerderheid van de bevolking. We naderden de tweehonderdduizend handtekeningen tegen de straatpaardenkoersen. In die brief benadrukte ik dat wij op 5 oktober duizenden mensen verwachtten in Sint-Eloois-Winkel. Duizenden betogers waren van plan een levende ketting te vormen om het vertrek van de paarden te beletten, verduidelijkte ik. We wisten dat we ginder gevaar zouden lopen maar we konden dat soort georganiseerde paarden mishandeling niet dulden. Ik vroeg de minister de straatpaardenkoersen te verbieden om te vermijden dat de toestand uit de hand zou lopen. Kolonel Michiels van het kabinet van Binnenlandse Zaken wist me te zeggen dat de minister de toestand op de voet volgde.

24 september, 17 uur. Met Izegemnaar Tom Dutoit zat ik op vijf kilometer van Sint-Eloois-Winkel in de wachtkamer van de privé-woning van André Bourgeois, waar de landbouwminister aan dienstverlening doet. Ik moest het doen met zijn secretaresse die mijn pleidooi voor een verbod van de straatpaardenkoersen ijverig noteerde en zou overmaken aan de minister. Daar mocht ik op rekenen.

Tom Dutoit had ijverig affiches tegen de koersen uitgedeeld en uitgehangen in Izegem. Enkele Winkel-naren belden ons om ons te melden dat zij in hun hart met ons waren. Maar ze durfden er niet openlijk voor uitkomen. “Aan bijna alle vensters in mijn straat hangen affiches voor die koersen. Maar niet bij mij. Nog voor geen miljoen,” zei een vrouw uit Winkel.

Zondag 26 september, *De Zevende Dag*. Debat tussen Patrick Van Gheluwe en mezelf Van Gheluwe toonde het plastic hoefbeslag waarmee hij in de kranten ook al had uitgepakt. Leuk geprobeerd, maar valpartijen konden daar zeker niet mee uitgesloten worden. Ik vroeg Van Gheluwe of het waar was dat hij de rijkswacht wilde opvorderen om alle toegangswegen tot Sint-Eloois-Winkel af te grendelen in een straal van 5 kilometer? Van Gheluwe bevestigde dat. “Als ik u goed begrijp, gaat u zowat de staat van beleg uitroepen.” probeerde ik de burgemeester uit zijn kot te lokken. “En dan?” antwoordde hij. Later vernam ik dat de Ledegemse burgemeester van plan was om extra ziekenhuispersoneel op te vorderen. Hij voorzag ook de sportzaal uit te rusten als gelegenheidsgevangenis voor opgepakte betogers. De rijkswacht verwachtte tweeduizend betogers in Sint-Eloois-Winkel uit heel het land en zelfs uit Frankrijk en Nederland. Op een dinsdag, midden in de week!

Wie het debat tussen Van Gheluwe en mij aandachtig gevolgd had, was minister van Binnenlandse Zaken Louis Tobback, present bij *De Zevende Dag* voor een totaal ander probleem. Op het moment dat ik het Amerikaans Theater wilde verlaten, riep de portier me bij zich. Hij had in een half uur zeker vijftig telefoons binnengekregen. Uitsluitend over die straatpaardenkoersen. Negenenveertig pro GAIA. De tegenstem kwam van iemand die aan die koersen deelnam. Maar hij had nog meer nieuws. Hij had een gesprek opgevangen tussen Van Gheluwe en Tobback, twee partijgenoten. Volgens de portier zou Tobback zoiets gezegd hebben in de trant van "als gij gelooft dat ik honderden rijkswachters ga vrijmaken voor uw zever, vergeet dat maar". Zou dat nu een goed teken zijn?

's Avonds verklaarde vice-premier Coëme in het *19 Heures-nieuws* van RTL dat straatpaardenkoersen van een ander tijdperk dateren en verboden moeten worden. Als dat geen goed teken was: een topminister die zich op de televisie klaar en duidelijk uitspreekt voor een verbod. Een kabinetsmedewerker van minister Coëme deelde ons mee dat de zaak op regeringsniveau besproken werd. In overleg met de minister van Binnenlandse Zaken zocht men nu uit hoe men de straatpaardenkoersen kon verbieden.

GAIA verspreidde een persbericht: "Tienduizenden mensen uit heel het land nemen actief deel aan onze campagne. Het kan toch niet dat in het hartje van democratisch Europa de overheid toelaat dat weerloze dieren het slachtoffer worden van op sensatie beluste paardenbeulen, terwijl diezelfde overheid al wie die barbaarsheid op 5 oktober vreedzaam wil beletten, behandelt als staatsvijandelijke terroristen."

Maandag 27 september, op het radionieuws van 17 uur: "Minister van Binnenlandse Zaken Tobback verbiedt de straatpaardenkoersen van Sint-Eloois-Winkel, die voor volgende week 5 oktober gepland zijn. De minister verbiedt ook elke manifestatie op die dag in Sint-Eloois-Winkel. Dat heeft het kabinet van de minister bekendgemaakt."

's Anderendaags kon ik op de radio een reactie kwijt in Voor *de dag*. Minister Tobback had de koersen verboden op grond van de openbare ordehandhaving die in de gegeven omstandigheden niet kon verzekerd worden. Dus niet om dierenwelzijnsredenen? Ik antwoordde dat de beslissing van de minister volkomen past binnen het kader van zijn bevoegdheden. "Minister Tobback is niet bevoegd voor dierenwelzijn. Maar ons doel is bereikt. De straatpaardenkoersen van Sint-Eloois-Winkel zijn verboden. Voor het eerst in 136 jaar mogen daar geen paarden door de straten gejaagd worden. Voor GAIA is dat het belangrijkste."

We ontvingen een brief van ABB Verzekeringen. De ABB-hoofdzetel liet ons weten de straatpaardenkoersen niet langer te sponsoren. Omdat "activiteiten die een connotatie hebben met geweld, risico en dergelijke binnen de sponsoringstrategie van ABB geweerd" worden. Jumpingkampioen Philippe Lejeune belde: "Ik ben fier uw actie te steunen." 's Avonds moest ik naar Hilversum, om er in een populair live-praatprogramma van RTL4 met enige overdrijving voorgesteld te worden als "de man door wie die vreselijke straatrennen met paarden in België verboden zijn." "Maar u bent toch de gebeten hond Onder in dat dorpje, hebben wij vernomen." Samen met Tobback, ongetwijfeld. Van Gheluwe had nog maar pas de doods-kist boven de deur van Café Germinal laten weghalen.

Vrijdag, 1 oktober. Op een persconferentie in het IPC toonden GAIA-voorzitter Achilles Cools en ik een protestbrief met een kwart miljoen handtekeningen. Op een goeie maand tijd! Prompt lanceerden we de tweede fase van de campagne: op naar een definitief wettelijk verbod. De betoging in Winkel bleizen we officieel af En we kondigden meteen een andere aan: voor het kabinet van minister van landbouw André Bourgeois. Bourgeois had namelijk in de pers laten verstaan dat hij de straatpaardenkoersen volgend jaar toch wilde laten doorgaan onder bepaalde voorwaarden. Die voorwaarden bleken toevallig overeen te komen met de lapmiddelen die de organisatoren hadden trachten te verkopen. Bourgeois moest klaar en duidelijk begripen dat daar voor ons absoluut geen sprake van kon zijn.

Het Nieuwsblad stelde ons de dag daarop in een kaderstuk voor als een buitenbeentje” in de dierenbeschermingswereld. In het artikel kwam ook KUL-filosoof Ullrich Melle aan bod. Melle wees erop dat het voor ons niet alleen draait rond de lieve paardjes. “Opkomen voor dierenrechten ziet GAIA als een zaak van rechtvaardigheid.”

Woensdag 6 oktober lichtte minister Tobback tijdens een open gesprek over zijn veiligheidsbeleid in Izegem zijn beslissing toe in verband met de straatpaardenkoersen. De minister van Binnenlandse Zaken wees op het veiligheidsaspect maar ook op “de onverantwoorde houding van de organisatoren tijdens de wedstrijd van vorig jaar. Door vorig jaar niet in te grijpen bij de talrijke valpartijen van de paarden zijn heel wat mensen geschokt over wat zich in Sint-Eloois-Winkel afspeelde.” Tobback had gesproken.

De landbouwminister gaf ten langen leste een teken van leven. Hij ging een deskundigen commissie oprichten, die hem voor 15 november een advies moest bezorgen over de straatpaardenkoersen. Dr. François Sivine werd erin opgenomen. En ook de voorzitter van de Raad voor Dierenwelzijn, dr. Frank Odberg. Op 28 oktober kwam de commissie een eerste keer samen. Het expertiseverslag van dr. Sivine werd alom als een zeer degelijke analyse geprezen. Na inzage van het rapport Sivine deelden alle commissieleden de conclusie van de dierenarts en meester-hoefsmid dat straatpaardenkoersen niet langer konden worden toegelaten.

Die waanzinnige maand september. Mensen vonden het de normaalste zaak van de wereld dat om één uur ‘s nachts op kantoor de telefoon nog opgenomen werd. Uit mijn brein donderden watervallen vol adrenaline. Wie heeft er nu pepmiddelen nodig als je eigen lichaam je op natuurlijke wijze vooruit stuwt? Het zou nog vaak gebeuren. Hard werken, weinig slapen, geen weekends vrij. GAIA slopte al mijn tijd op. Met als gevolg dat er voor mijn werk als dierenwelzijnadviseur bij het Koninklijk Vogelbeschermingverbond geen tijd meer overbleef. De hele maand had ik Roger Amhem telkens weer moeten vragen dagen vrij te krijgen of later te komen. Dat kon natuurlijk niet blijven duren. Maar mijn keuze was gemaakt. Roger reageerde ontgoocheld maar begreep mijn situatie. Ik dankte hem voor al zijn steun en geduld. Mijn halftijdse job bij het KBVBV had ons in staat gesteld om privé de eindjes aan mekaar te knopen in de startperiode van GAIA. En dat vergeet ik niet.

MEST & PEST

Half oktober werden vier nieuwe haarden van varkenspest ontdekt in het West-Vlaamse Wingene. Het ministerie van Landbouw weet het aan de invoer van besmette varkens. De pijn van een zwijn dat door varkenskoorts is aangetast, valt niet te benijden. Het dier krijgt tot 41 graden koorts. Het varken wordt apathisch en verliest zijn eetlust. Zijn ogen ontsteken waardoor zijn oogleden gaan dichtplakken. Het dier heeft last van spijsverteringstoornissen, constipatie, diarree en braakneigingen.. Het gaat steeds moeilijker ademen en krijgt af te rekenen met hart- en vaatstoornissen. Dat kan je zien aan de paarse verkleuring van de huid aan oren, snuit, ledematen en borst. In de laatste fase van de ziekte gaan de dieren opeengehoopt op mekaar liggen. Ze vertonen zenuwstoornissen. Ze maken draaiende bewegingen. Ze waggelen en krijgen krampen in het achterste deel van hun lichaam. Er doen zich ook verlammingverschijnselen voor. Sommige dieren sterven al na een paar dagen. Andere vijf tot vijftien dagen nadat de eerste symptomen verschijnen.

Eerst werden 30.000 dieren “preventief opgeruimd.” GAIA protesteerde: “Weer eens tienduizenden varkenslevens verkwist, alsof hun ellende in de intensieve kwekerijen en vetmesterijen nog niet erg genoeg

is.” Toen een vierde haard ontdekt werd, schoten we in actie. Ik vroeg inspecteur-generaal Tabeur van het ministerie van Landbouw welke maatregelen getroffen waren om een herhaling te voorkomen van de wreedheden in 1990.

De inspecteur-generaal verzekerde mij dat alles in het werk gesteld was “om een en ander in de gegeven omstandigheden zo schappelijk mogelijk te doen verlopen”. Hij had persoonlijk aangedrongen op maatregelen die wanpraktijken moesten voorkomen. De slachtingen werden niet meer uitgevoerd door miliciens maar door een twaalfstal dierenartsen van het Nationaal Instituut voor Dierengeneeskundig Onderzoek. Besmette varkens werden op het bedrijf zelf gedood. Niet-gespeende biggen werden met een injectie gedood. Het product veroorzaakte “een zeer ogenblikkelijke hartstilstand”. De elektrocutie-machine die de EG drie jaar eerder beschikbaar had gesteld, werd nu ongeschikt bevonden. Er zou nu een hoog voltage toegepast worden, zodat de dood bijna onmiddellijk intreedt. Daarmee werden de gruwelen van 1990 toen biggen en kleinere varkens onder de elektrocutielijn doorliepen en levend in de verwerkingsmolen terechtwamen, impliciet toegegeven.

Dieren van de contact- en buurtbedrijven werden naar het vilbeluik van Denderleeuw gevoerd. Elk vervoer zou begeleid worden door een afgevaardigde van het landbouwministerie, die moest toezien op de vervoersomstandigheden en het laden en lossen van de dieren. Maar daar merkten wij niets van toen we de volgeladen vrachtwagens Animalia zagen binnenrijden.

Donderdag 25 november reed de witte “GAIA Action Van” het vilbeluik binnen. Vijftig knekelmannen sprongen eruit. “Warszawa” van David Bowie vermengd met het gekrijs van varkens creëerde een macabere sfeer. De “knechten van de varkensindustriële dood” plakten muren en vensters van het vilbeluik vol affiches. “stop de waanzin” stond boven een varkensdoodskop. Van op het dak van de witte bestelwagen sprak ik door de geluidversterker de werknemers van Animalia en de pers toe: “Onze actie is niet gericht tegen Animalia. Wij verklaren hier vandaag het moreel failliet van de bio-industrie. De bio-industrie is een doodsindustrie. Tienduizenden varkens worden hier geëlektrocuteerd. Levende, voelende wezens, de “enige echte slachtoffers van de varkenspest, hun korte leven lang misbruikt als stukken vlees op vier poten. Beleidsverantwoordelijken blijven miljarden dumpen in een bodemloze mestpoel van dierenellende. De bio-industrie is ontaard in gigantische ziektebestrijding. Telkens als er ziekten opdoemen, is het antwoord steevast uitroeijing van de dieren. De kwekers worden dan vergoed zodat men weer van voor af aan kan beginnen. Met geld van de belastingbetaler. Tot de volgende catastrofe... Tot hiertoe kreeg enkel de stem van het winstbejag aandacht. Wij vertolken hier vandaag de stem van het geweten. Zeg ons politici, waar is uw geweten?” Intussen had de volkomen verraste directie de politie gealarmeerd. De directeur van Animalia maakte nogal wat kabaal en dreigde klacht in te dienen.

Half december werden nog twee nieuwe varkenspesthaarden ontdekt in Wingene. Zeventigduizend varkens gingen eraan. Half januari 1994 werd een haard ontdekt in het Oost-Vlaamse Ursel, waar drieduizend varkens geëlektrocuteerd werden. In februari en maart werden nog negen varkenskoortshaarden ontdekt in het Meetjesland. De zeis sloeg onverbiddelijk toe: alle varkens van die bedrijven werden uitgerooid. De ijskoude logica van de korte-termijnpolitiek.

Tien miljard had de ramp van 1990 uiteindelijk gekost. In 1992 telde ons land 16.600 varkensbedrijven. In 1991 bracht de varkenshouderij 63 miljard frank bruto op. Daarmee mocht de sector zich de belangrijkste vleesproducent van het land noemen. Sinds april 1993 was het aantal varkens in België in vergelijking met het jaar voordien met 10,6% toegenomen. Wat van ons land op dat gebied veruit de grootste stijger maakte in de Europese Unie. Agalev-senator Jo Cuyvers vroeg aan landbouwminister Bourgeois hoeveel de bestrijding van de varkenspest in totaal al gekost had aan geld en aan dierenlevens. Land-

bouwminister Bourgeois antwoordde dat sedert 13 oktober 1993 tot 31 augustus 1994 uit 52 haarden in totaal 87.666 varkens vernietigd werden. Uit 304 bedrijven werden 220.914 varkens preventief opgeruimd en 435.291 varkens werden opgekocht. Samen vielen er 743.871 slachtoffers onder de varkens. Het totaal van de vergoedingen voor de vernietigde varkens inclusief de opkoopregeling en de operationele kosten voor de massaslachtingen, bedroeg 3,693 miljard frank. De Europese Unie nam ongeveer 2,347 miljard voor haar rekening.

Intussen werd het MAP (dat van Norbert De Batselier) verketterd door de veevoederindustrie en de Boerenbond. De Vlaams milieuminister moest buigen voor het groots georganiseerd verzet tegen zijn mestactieplan. Zijn opvolger Theo Kelchtermans had nog maar net de fakkel overgenomen of een aangepast Mestactieplan werd goedgekeurd in het Vlaams parlement. Geen sprake van een vermindering van de veestapel, wat nochtans de kern van het probleem uitmaakt. De drijfmestoverlast - zowat 30 miljoen ton per jaar - vernietigt het milieu en tast onze gezondheid aan. De Boerenbond liet weten dat de veestapel nog best kon toenemen.

In de plaats van het MAP zouden Boerenbond en aanverwanten ons gratis landschappen aanbieden. En zeggen dat het plan een goed bedoelde poging was om het drijfmestprobleem enigszins te beheersen zodat tenminste een halt zou worden toegeroepen aan de uitbreiding van de intensieve veehouderij. Aan het welzijn van de varkens was het plan niet eens besteed. De zogenaamde gezinsbedrijven mogen dan al minder dieren kweken en vetmesten dan de grootschalige bio-industriële bedrijven. Maar of een varken zijn korte leven op roosters slijt in een fabriek met 850 lotgenoten of in een concentratiekamp met 8.500, maakt voor het lijden van het dier niet veel verschil.

Al meer dan een maand was voorbijgegaan sinds de eerste bijeenkomst van de straatpaardenkoersencommissie en nog had Bourgeois geen beslissing bekendgemaakt. Ze hadden het te druk met de varkenspest, luidde het op zijn kabinet. Maar op 6 december had hij blijkbaar toch de tijd gevonden om Sinterklaas, Zwarte Piet en enkele organisatoren van de Winkelse koersen te ontvangen. De schamele 5.000 handtekeningen die ze naar verluidt overhandigden voor het voortbestaan van de straatpaardenkoersen staken toch wel schrill af tegen de 250.000 die GAIA had ingezameld voor een definitief wettelijk verbod. Bourgeois vond het een sympathieke actie, stond in de krant. Er ging een alarmbelletje rinkelen. "Let op mijn woorden, die koersen zijn nog niet verboden," had Alain Coninx van Panorama me nog gezegd toen we op 17 november tienduizenden handtekeningen lieten zien op het kabinet. als voorsmaakje van al de rest. De termijn van 15 november was al twee dagen verstreken maar volgens het landbouwkabinet had Bourgeois nog altijd geen advies gekregen. "U moet dat begrijpen. De varkenskoorts krijgt nu absolute prioriteit." De kabinetsmedewerker bevestigde dat ze elke dag pakken handtekeningen en protestbrieven kregen. En ze bleven toestromen. Iets in mij zegde dat we ons kwart miljoen handtekeningen nog nodig zouden hebben. De kabinetsmedewerker mocht dus wel kijken naar het dik pak handtekeningen. Maar hij mocht er niet aan komen.

KOTSMISSELIJK VAN FOIE GRAS I

"Doe hem geen pijn, papa!" Het meisje was er niet gerust in toen ze om zes uur's avonds haar vader een eend die hij tussen zijn benen vastgeklemd hield, een ongeveer 28 centimeter lange metalen trechterbuis in de eendenkrop tot in de voormaag zag duwen. De eend stribbelde tegen. Maar de man hield het dier in bedwang. Hij pakte de eendenhals tussen duim, wijs- en middelvinger en wreef enkele keren op en neer om de maïs sneller te laten zakken. Onder elektrische aandrijving kreeg de eend zijn tweede rantsoen vette maïs van de dag binnen. Ongeveer tien seconden later loste de man de eend die heftig

met zijn kop schudde en grabbelde meteen een andere vast. Snel en doeltreffend. Zo kon hij per uur tweehonderd eenden onder dwang voederen. Twee keer ver dag, 's morgens en 's avonds. Vijftien dagen lang.

Per dag kregen de eenden een kilogram vette maïs, ongeveer een kwart van hun lichaamsgewicht, in hun slokdarm gepropt totdat hun lever ongeveer tien keer dikker dan normaal zou worden. De man maakte met zijn wijsvinger een cirkel rond de ferm opgezwollen leverstreek van de eend die hij tussen zijn benen vasthield. De eenden werden met zeventien in kippengazen "parken" van één op drie gehouden, op aangestampte aarde en wat stro. Dat is uitzonderlijk: in de meeste bedrijven worden de dieren op roostervloeren bij elkaar gehouden.

Ann zag er een paar met opengesperde bek naar lucht happen en liet de Hi-8 videocamera draaien. Uit de eenden kelen kwam niks meer dan een aangehouden "ghhhhh." Enkele dagen later belde ze om zes uur 's morgens aan bij Daniel Malotaux in het Waalse Meux. Die nam haar mee naar zijn dwangvoederplaats. Toen ze het vertrek binnengingen, zette Malotaux de cementmolen aan. Meteen overviel hen een oorverdovend ratelend lawaai. Zover als Ann kon kijken, werd de loods gevuld door lange rijen batterijkooien op ongeveer een meter van de grond. In elke kooi van ongeveer 45 centimeter op 20 zat een eend opgesloten. Uit een metalen klep van 25 centimeter op 15 die bij elke eend de nek tot aan het onderste uiteind omsloot, stak een eendenkop. Zoals bij de vorige ganzenkweker viel ook hier op hoe sommige eenden met opengesperde snavel haptten naar lucht. En ook hier niet het minste gekwaak. Vlak onder een batterijkooi filmde Ann een bloedvlek.

De dwang-voederaar schoot in actie. Hij pakte de darm die achteraan aangesloten was op een bak vol maïsbrei uit de cementmolen en vooraan op een metalen buis, en trok ermee naar de eerste rij batterijkooien. Door de metalen kooiklep heel snel over de kop van de eerste eend te trekken, maakte hij in één beweging de nek van het dier vrij, klemde de kop van de eend tussen duim en vingers, drukte op de zijkanten van de snavel zodat het dier zijn snavel opende en met de andere hand duwde hij de buis in de opengesperde eendenbek. Pssjioe. Onder hoge druk spuwde de machine een gekookte, vette maïsbrei tot in de voermaag van het dier. Ann zag zijn buik als een ballon opzwellen. Terwijl hij de eend loste, greep de vetmester een ander dier beet. Pssjioe. Een andere eend. Pssjioe. Nog een andere. De machine draaide op volle toeren. Pssjioe. Brbrbr. Pssjioe. Brbrbr. Terwijl hij een eend loste, had de vetmester al een andere vastgeklemd. Onmiddellijk na de pneumatische dwangvoederbehandeling schudden de eenden heftig met hun kop. Ze klapperden wild met hun snavel en haptten krampachtig naar lucht. Uit alle macht trachtten de dieren zich los te rukken uit hun kooi.

Al schuddend, duwend en sleurend was een eend er in geslaagd zich vrij te werken. Malotaux had het gezien. Met zijn ene hand als een klauw gespannen graaide de dwangvoederaar naar het dier en sleurde het bij de vleugels terug in de batterijkooi. Snel de kooiklep over de kop en pssjioe... brbrbr... Opzwellende ballonbuik. Heftig schuddende kop. Opengesperde snavel. Ggrrhhaa. De volgende. Zeshonderd eenden per uur ondergingen de pneumatische gaveermethode twee keer per dag, gemiddeld vijftien dagen lang. Tot ook hun bloedrode lever van 50 gram abnormaal uitgezet was tot een bruinachtig beigegeel orgaan van ongeveer 450 gram. Bereidsklaar voor vervette leverpastei of foie gras. Kostprijs: drie tot vierduizend frank per kilogram. Voor fijnproevers.

Door een grote groep onafhankelijke dierenartsen wordt het als een ziekte beschouwd: leversteatose, een proces dat de levercellen aantast en leververgroting veroorzaakt door de eenden overmatig onaanangepaste, eenzijdige voeding te doen eten die het orgaan schadelijke vetstoffen doet opstapelen in plaats van ze te verwijderen. De lever gaat enorm zwellen en - omdat de zwemvogels geen middenrif hebben - rechtstreeks drukken op de longen. Dat veroorzaakt ademhalingsmoeilijkheden of zelfs ademnood.

Daarom hielden die dieren zo vaak hun snavel opengesperd.

Zowel bij ons als bij eenden is de lever een natuurlijk zuiveringsstation, dat ervoor moet zorgen allerlei stoffen waaruit we opgebouwd zijn aan te maken en vetten en giftige stoffen om te vormen en onschadelijk te maken. Daarvoor moet die lever wel normaal kunnen functioneren. Als de lever over onvoldoende choline (een vitamine B) beschikt, kan de zuiveringsfabriek niet normaal werken. En als de dieren niks anders krijgen dan gezouten, gekookte maïs die helemaal geen choline bevat, dan gaan de vetten zich massaal opstapelen in de lever, die ze niet meer kan verwijderen. Een aangetaste lever kan ertoe leiden dat de bloedsomloop verstoord wordt. Een slechte bloedsomloop kan op zijn beurt buikwaterzucht, een zwelling van de milt of een slechte werking van het hart of de nieren veroorzaken. Ook kunnen er zenuwstoornissen ontstaan doordat schadelijke, giftige stoffen die normaal door de lever tegenhouden worden, via de bloedbaan in het centraal zenuwstelsel terechtkomen. Ann had eenden gedurig cirkelbewegingen met hun kop zien maken. Het voortdurend inbrengen van de metalen buis kan ontstekingen, darminfecties of kwetsuren aan de slokdarm teweegbrengen.

Ann had bij haar bezoek aan het Office de Promotion des Petits Elevages en Wallonie (OPPEW) enkele interessante brochures meegekregen. In een van die brochures maakte het OPPEW, dat de Waalse productie van foie gras promoot, gewag van een sterfte van 5 tot 10% van de eenden voordat ze 'slachtrijp' zijn. Voornaamste doodsoorzaak volgens de brochure was stress.

Ann had zich bij de dwangvoeders en het OPPEW voorgesteld als iemand die een studie maakt over foie gras, wat ook zo was. Ze werd overal met open armen ontvangen door bijzonder sympathieke mensen die haar met informatie overlaadden. Voor en na hun dagtaak als zelfstandig vetmester gingen sommigen enkele honderden eenden elektrisch of pneumatisch overvoederen voor een bedrijf dat foie gras produceert. Bij één vetmester had Ann nog met de kinderen gespeeld. De huishond had er een prinsleven. Ze had het er een beetje moeilijk mee. Maar konden we het risico lopen als GAIA aan te kloppen?

Maar sympathiek of niet, de videobeelden spraken voor zich. Die eenden werden gepijnigd. Tachtigduizend eenden, in ons land alleen al. Vrouwjtjeseenden zouden volgens de producenten een minder smakvolle foie gras opleveren. Tachtigduizend volwassen mannelijke mulard-eenden werden door mensen misbruikt als levende omhulsels of reservoirs voor mechanisch abnormaal uitgezette levers, machinaal ziek gemaakt voor vervette pastel. Letterlijk stomme eenden, die niet konden kwaken, een nevenverschijnsel van de kruising tussen de gewone wilde eend en de barbarie-eend waarvan de mulard-eend het resultaat is. En slechts enkele tientallen ganzen. Ganzen moet je namelijk drie weken en langer onder dwang voederen om een bereidklare vervette lever te verkrijgen en eenden maar twee weken.

Het is geen goed leven dat ze hebben. Twaalf weken in de wei, zonder water om in te zwemmen, . en dan twee weken lang in het kippengazen park opeen gedrukt op een rooster of in de batterij, met enkel wat drinkwater in een geul voor de kooi. Als de lever de gewenste omvang bereikt heeft, worden de eenden vervoerd naar de slachterij van de foie-gras producent en daar de strot over gesneden. Op het geschikte moment: vlak voordat de leverziektessymptomen zich zodanig uiten dat de dieren zouden bezwijken indien men ze mechanisch zou blijven overvoederen.

Op zondag 19 december stapten veertig actievoerders van de bus en liepen met spandoeken en panelen door de open poort van het grootste Belgische foie-gras bedrijf, Upignac in Uplgny bij Namen, met een productiecapaciteit van ongeveer 65.000 eenden en een zakencijfer van 125 miljoen in 1992. Op het immense binnenplein van de herenboerderij stelden we ons op. Vijfendertig actievoerders in wit GAIA-actiepak en met een eendenmasker voor het aangezicht hielden een dertig meter lang spandoek om-

hoog. Een middeleeuwse beul stak een metalen trechterbuis door de snavel van een spartelende eendmens. Een groot paneel had het opschrift "Hier wordt gefolterd!" Verscheidene actievoerders droegen bordjes met "NO" onder het met rood doorstreepte "Foie Gras" - in het lettertype van het Upignac-logo.

Een kwartier later kwam zaakvoerder Michel Petit ter plaatse. Zenuwachtig, compleet verrast. De foto-toestellen klikten. De camera draaide. Ik legde de verbouwereerde Petit uit waarom we zijn bedrijf bezetten. Petit ontkende dat de eenden lijden. Hij beklemtoonde dat er op zijn bedrijf geen dieren onder dwang overvoedend werden, tenzij occasioneel voor de bezoekers, die dan met hun eigen ogen konden zien dat er van dierenleed geen sprake kon zijn. Bovendien liepen zijn eenden gelukkig rond in grote weiden, onderstreepte hij. Petit stelde het voor alsof zijn eenden een bucolisch leven leidden in het eendenparadijs op aarde.

"Wij maken gewoon gebruik van de natuurlijke tendens van eenden, die zich van nature uit volprop-pen," ging Petit verder. Een wilde eend slaat toch ook vet op voor de grote trek naar het Zuiden." "Hebt u ooit al eens een wilde eend zien vliegen met een lever die tien keer groter is dan normaal, mijnheer Petit?" reageerde ik. "Zo'n eend geraakt niet meer van de grond. Wij willen dat u daarmee stopt. En als ik het goed voorheb, bent u ook de grootste producent van rabarber voor Matteredne. U zal dus heus niet van honger omkomen." Enkele heethoofden die Petit kwamen ondersteunen, slingerden ons verwensingen naar het hoofd. "Ga werken in plaats van eerlijke mensen hun werk af te pakken. jullie eten toch ook vlees." "Neen, wij eten geen vlees." Ze keken ons aan alsof we van Mars kwamen. "Dat is hier het punt niet, mijnheer Petit. Het punt is dat u de opdracht geeft om eenden onder dwang ziek te maken en intensief te doen lijden voor uw opgefokt luxeveesproduct. Enkel en alleen om er zoveel moge lijk geld uit te kloppen. De eenden kunnen u niet zeggen wat u ze aandoet. Dus komen wij het u vandaag in hun plaats zeggen."

Petit wou ons weg en dreigde met de politie. "Luister, mijnheer Petit, u doet wat u wil maar wij gaan hier niet weg... tenzij u de kerstman een eend meegeeft." Tot onze eigen verbazing ging Petit akkoord. Hij liet een eend halen en gaf hem aan Ann, voor de gelegenheid in kerstman verkleed, We gaven de geluksvogel meteen een naam: Noël. We pakten alles in en verlieten het bedrijf Op de bus bleef Noël bij Ann in een kartonnen doos gevuld met wat stro. Mijn moeder was bereid om hem op te vangen, bij de andere eenden, kippen en hanen in de wei. 's Anderendaags prijkte Noël op de voorpagina van *Het Volk*, in de armen van de kerstvrouw van GAIA.

Op 28 december, bij een andere eendenkweker, kwamen we te laat: alle eenden waren geslacht. Toch bereikten we resultaat die avond toen de videobeelden die Ann had gemaakt had om zeven uur het VTM-nieuws haalden en in het halfachtjournaal van de BRTN uitgezonden werden. De hevig spartelende eenden. Die buis in hun krop. De opzwellende buik. Slik. De gezonde kleine, bloedrode lever naast de tien keer grotere gelig beige foie gras. Bah. Een paar miljoen Vlamingen zagen ook hoe een eend als het ware met de opengesperde snavel op een vaste buis gevezen werd. Een andere dwangvoedermethode, die bij ons niet toegepast wordt maar exact hetzelfde effect geeft. Twee dagen later startten we op het Muntplein in Brussel onze handtekeningenactie tegen het dwangvoederen van eenden en ganzen voor foie gras. Voor elke gefolterde eend een handtekening was onze doelstelling. Met de middeleeuwse beul en de vetgemeste eendmens als blikvanger zetten we onze actie verder in Brugge, Gent, Kortrijk, Hasselt, Luik, Antwerpen, Namen, Charleroi en Leuven. Twaalfduizend handtekeningen hadden we in een mum van tijd verzameld.

In volle campagne verscheen in het *Staatsblad* van 23 december bijna onopvallend het KB ter bescherming van dieren tijdens het vervoer. Daarmee zette België rijkelijk laat de Europese Richtlijn van 19 november 1991 om in een federale wet. De maatregelen gaven slechts een schijn van bescherming. Vee-

dieren mochten nog altijd langer dan 24 uur vervoerd worden. Daar schoten we niks mee op. De dieren mochten niet bij kop, horens, poten, staart of vacht opgetild worden of over de grond gesleept. Dat was al iets. Maar het gebruik van “apparaten met elektrische ontlading” moest alleen maar “zoveel mogelijk worden vermeden”. Strikt genomen bleef het tijdens het laden en het lossen van vee wettelijk toegelaten de dieren te pijnigen met elektrische stroomstoten. Eind december keurde het Europees Parlement een resolutie goed die bepaalt dat veetransporten niet langer dan acht uur mogen duren.

Brussel, 3 maart 1994. Op een persconferentie maakte ik bekend dat GAIA klacht ingediend had tegen vier eendenvetmesters en tegen de grootste Belgische producent van foie gras als opdrachtgever van de vetmesters op grond van artikel 36, paragraaf 10 van de wet van 14 augustus 1986 op de bescherming en het welzijn der dieren. “Onverminderd de toepassing, in voorkomend geval, van strengere straffen bepaald bij het Strafwetboek, wordt gestraft met een boete van 26 tot 1.000 frank, hij die een dier onder dwang voedert of drinken toedient, behalve om medische redenen of voor dierproeven uitgevoerd volgens hoofdstuk VIII of in gespecialiseerde, door de Koning bepaalde kwekerijen en aan de door hem gestelde voorwaarden.” Op grond van een soortgelijke wettelijke bepaling is de productie van foie gras verboden in Zwitserland.

Onze raadsman, meester Guy Adant, lichtte de wettelijke situatie toe. Er bestond geen Koninklijk Besluit dat de gespecialiseerde kwekerijen erkende. En uit de intentie van de wetgever bleek nergens uitdrukkelijk dat de theoretisch voorziene uitzonderingen slaan op de productie van foie gras. Bovendien mochten mogelijk toegestane afwijkingen niet indruisen tegen andere artikels van de wet. Maar wie eenden of ganzen onder dwang voedert voor foie gras begaat een inbreuk tegen de letter en de geest van de wet, betoogde meester Adant. Wie zoiets doet, verschaft de dieren namelijk geen “aangepaste voeding, verzorging en huisvesting in overeenstemming met hun aard, hun fysiologische en ethologische behoeften, hun gezondheidstoestand en hun graad van ontwikkeling, aanpassing of domesticatie” zoals artikel 4 van de dierenbescherming- en dierenwelzijnwet bepaalt.

Dierenarts Yvan Beck had zich verdiept in de belangrijkste wetenschappelijke publicaties over de productie van foie gras. Zijn conclusie luidde dat de eenden- of ganzenlever, die aan het eind van het vetmestingproces tot tien keer in omvang is toegenomen, ziek is. Hij werd bijgetreden door dierenarts en vogelspecialist dr. John Van Gompel, ondervoorzitter van Natuureservaten en lid van de Hoge Raad voor het Natuurbehoud. “De vetreserves die wilde watervogels opslaan voor de trekperiodes zijn onder de huid, voornamelijk in de borst- en buikstreek, terug te vinden. Maar zelfs bij vette vogels is de lever nooit gezwollen en nooit verandert de lever van kleur door overmatige vetafzetting. Leverzwelling en leververvetting zijn altijd te beschouwen als een ziekte-toestand.”

Professor dr. René Zayan, wereldvermaard etholoog die aan de Université Catholique de Louvain doceert, legde uit dat de huisvesting van de dieren in draadgazen parken of in batterijkooien volkomen onaangepast is aan hun welzijnsbehoeften. De zwemvogels beschikken bijvoorbeeld niet over water om in te zwemmen. Te zwaar geworden dieren kunnen onmogelijk vluchten, laat staan vliegen. De eendengedragsspecialist wees er bovendien op dat de dwangvoederaar misbruik maakt van het inprentingsproces dat in vergelijking met andere dieren bij eenden en ganzen sterker ingrijpt in de eerste levensuren en dagen. Pas uitgebroede eenden en ganzen beschouwen het eerste levend wezen dat ze te zien krijgen als de moederfiguur. Op al wat daarop lijkt, zullen ze blijven afkomen omdat dat het hen bekend voorkomt als het allereerste beeld dat hen is ingeprent. Het maakt dan ook niet uit of dat wezen waarmee ze het eerst geconfronteerd werden, tot hun soort behoort of niet. Mannetje-eenden zullen dergelijke wezens zelfs als hun seksuele partners gaan beschouwen. De vader van de moderne dieren-gedragwetenschap, Konrad Lorenz, heeft dat eigenaardig inprentingsverschijnsel bij ganzen dikwijls genoeg gedemonstreerd. Je kon hem als een surrogaatmoeder gans vaak zien rondwandelen in de tuin aan

het hoofd van een troep ganzen die hem overal volgden. De dwangvoederaar van eenden of ganzen voor foie gras maakt handig misbruik van dat fenomeen.

Minister van Landbouw Bourgeois van zijn kant beweerde dat onder dwang gevoederde eenden en ganzen “deze overvoeding verwerken zonder dat er andere fysiologische wijzigingen optreden dan deze die eigen zijn aan de trekzwemvogels”. Volgens de minister was het “verkeerd te beweren dat de dieren ziek gemaakt worden”. Hij had zelfs een beloning over voor de productie van foie gras in ons land. GAIA onthulde op de persconferentie dat de landbouwminister een subsidie voor een maximumbedrag van 7.511.942 frank had toegekend aan de Association de Producteurs de Palmipèdes Gras (APPAG), een vereniging van dwangvoederaars en foie-gras producenten rond Upignac. Zestig procent van dat bedrag kwam uit het landbouwfonds. De rest wordt met Europees geld gefinancierd. Met die 7,5 miljoen moest ondermeer de pneumatische dwangvoedermethode ontwikkeld worden. In *Le Soir* verklaarde Michel Petit van Upignac dat hij de productiecapaciteit van zijn bedrijf van 65.000 eenden wilde vervijfvoudigen tot 325.000 eenden. Landbouwminister André Bourgeois had dus een subsidie toegekend aan een praktijk die uitdrukkelijk bestraft wordt door de dierenwelzijnwet. Het bleek dat de vorige landbouwminister Paul De Keersmaeker principieel beslist had de subsidie te verlenen. Bourgeois voerde uit wat zijn voorganger in alle stilte bedisseld had. Het brein achter de hele operatie was een topman van het landbouwkabinet, de PSC’er Crohain. Wel heel toevallig had die in Edingen op dezelfde verkiezingslijst gestaan als een lokale producent van foie gras.

Een eendenrechter geflankeerd door een middeleeuwse beul met dwangvoerderbuis overhandigde na lang aandringen 80.000 handtekingen voor een verbod op het mishandelen van eenden en ganzen voor foie gras aan een kabinetsmedewerker van Landbouw.

Op 8 maart wijdde *Schermen* een debat aan foie gras. Met Ward Ruyslinck en mezelf als stem voor de dieren aan de ene kant van de tafel en aan de andere kant dwangvoederaar-producent Filip Callemeyn en oud-producent Koen Langedock. Dierenarts-jager Pierre Vander Roost moest de deskundig neutrale stem in het kapittel vertolken. Ik liet onze beelden van de pneumatisch onder dwang gevoederde eenden in batterijkooien zien. Op het einde van het debat mocht ook producent Callemeyn zijn beelden laten zien. Hij leek er niet bijzonder veel zin meer in te hebben. En wat zagen de kijkers? Eenden in batterijkooien die pneumatisch onder dwang gevoederd werden in het bedrijf van Callemeyn. “Bij u gebeurt het dus ook zo,” reageerde ik onmiddellijk. “Als dat zo zit, gaan wij uiteraard ook tegen u klacht indienen.”

Langedock dacht te scoren door de kijker erop te wijzen dat ik foie-gras eigenlijk maar gebruik als een alibi tegen vlees eten. Wisten de kijkers wel dat ik geen vlees eet en zelfs geen koeienmelk drink? Twee jaar eerder had ik nochtans in *Schermen* ook uitgelegd dat ik geen dieren eet en sojamelk drink, zoals aan koeienmelk allergische kinderen ook sojamelk drinken. Melk is namelijk niet goed voor elk. Als consument vermijd ik zoveel mogelijk producten te verbruiken die tot stand gekomen zijn door dieren te doen lijden en te doden. Ook melk wordt vandaag de dag industrieel geproduceerd. Melkkoeien moeten via kunstmatige inseminatie constant zoveel mogelijk kalveren baren om gedurig melk te kunnen produceren. Opgefokte melkkoeien worden op industriële schaal mechanisch gemolken door melkrobotten en lijden daardoor massaal aan uierontstekingen. Als ze geen melk meer geven, worden ze afgedankt en moeten ze naar het slachthuis.

De truuk van Langedock en konsoorten bestaat erin dat zij mensen die uit medelijden met dieren geen kalfsvlees (of foie gras) eten en bijvoorbeeld met varkensleed geconfronteerd worden, willen wijsmaken dat ze niet zouden mogen stoppen met kalfsvlees te eten precies omdat ze vlees van andere dieren blijven eten. Dat is de mensen omgekeerd confronteren met hun inconsequent gedrag. Maar pas die rede-

nering eens toe op wat anders. Stel dat ik besluit een minder vervuilende wagen aan te schaffen en een composthoop in de tuin aan te leggen. Maar ik drink nog frisdrank uit PVC-flessen. Moet ik dan mijn nieuwe wagen aan de kant zetten, mijn ouwe luchtverpester weer van stal halen en de composthoop verbranden omdat ik niet consequent genoeg ben? Dat is toch absurd. Ik blijf de lucht minder vervuilen, ik blijf allerlei eetresten op de composthoop deponeren en misschien - voor het milieu hopelijk wel - wordt mijn volgend plan die PVC-flessen vervangen. Hetzelfde geldt voor diegenen die nog voor geen miljoen foie gras willen eten maar nog wel varkensvlees of kip. Vroeg of laat stoppen ze misschien nog wel met varkensvlees of kip te eten. Misschien ook niet.

De truuk van Langedock scheen maar weinig effect te sorteren. De tele-voting viel immers duidelijk in ons voordeel uit: 69% van 11.000 kijkers die tijdens de uitzending gereageerd hadden, zeiden geen foie gras te bestellen als dat op het menu zou staan van het restaurant waar zij uit gaan eten en indien zij het zich financieel zouden kunnen veroorloven. *Schermen* moet ook op Bourgeois enige indruk gemaakt hebben want verwijzend naar het debat antwoordde de minister enkele dagen later op een interpellatie van volksvertegenwoordiger Hostekint dat de kwestie “een zeer betwiste materie” is die “ethisch” kan aangevochten worden. Over het dierenleed wenste de minister zich niet uit te spreken. Maar op een parlementaire vraag van Jo Cuyvers antwoordde de landbouwminister dat hij geen reden zag om “de conventie met de promotoren van de sector te beëindigen”. In vakbondskringen wist men ons te zeggen dat een economische activiteit waar nog geen tweehonderd mensen rechtstreeks van afhangen geen sector genoemd kan worden. Intussen verschenen in de kranten lezersbrieven die opriepen om geen foie-gras te eten. Bedrijfsleiders hadden ons laten weten dat ze foie gras van het eindejaarsmenu geschrapt hadden.

Op donderdag 31 maart werd ik in de senaat van tien uur tot half elf door de landbouwcommissie gehoord over de toepassing van het wetsartikel dat het voederen van dieren onder dwang verbiedt. In die commissie werd het eigenlijke parlementair werk verricht in verband met het dierenwelzijnwet. Ik had me laten bijstaan door meester Guy Adant en dr. Yvan Beck die het woord nam namens professor René Zayan. Probleem was dat de commissieleden alleen uit onze beschrijving moesten kunnen opmaken hoe het eraan toeging voor de dieren. Er was geen video voorzien.

Meteen na ons betoog waarschuwde PS-senator Jean-Marie Happart (de broer van José) ervoor dat de bezorgdheid voor het dierenwelzijn niet tot sentimentele excessen mocht leiden noch de economie in het gedrang brengen.

Buiten stond CNN ons op te wachten voor een interview. “s Anderendaags konden onze beelden van onder hoge druk gedwangvoederde eenden in batterijkooien zowat over de hele aardbol bekeken worden. De ankerman van CNN waarschuwde de gevoelige kijkers.

Europarlementslid Paul Staes had de Europese Commissie gevraagd of die wel goed wist waarvoor de drie miljoen frank subsidie uit het Europees Fonds voor de Oriëntatie en Garantie van de Landbouw diende. Staes wilde ook weten wat de Commissie zou ondernemen om te beletten dat deze wrede en illegale praktijk tot stand komt dankzij Europese steun. Namens GAIA had de Eurogroup for Animal Welfare, een organisatie die voor betere dierenwelzijnwetgeving ijvert in het Europees Parlement en bij de overheidsinstanties van de EU, officieel protest aangetekend bij Europees landbouwcommissaris Steichen.

Frankrijk met 500 miljoen gedwangvoederde eenden en België met 20 miljoen ganzen per jaar zijn de enige lidstaten waar foie gras geproduceerd wordt. Indien ooit iemand foie gras zou willen produceren in Groot-Brittannië, dan zouden onmiddellijk maatregelen getroffen worden om dat onmogelijk te ma-

ken, had de Britse landbouwminister verzekerd in een brief aan de organisatie Earthkind. Waals landbouwminister Lutgen daarentegen schreef een heel andere brief naar de leden van de senaatscommissie Landbouw. Minister Lutgen had er bij alle commissieleden persoonlijk op aangedrongen zich niet te laten misleiden door een extremistisch groepje fanatiekelingen en vooral geen jobs in gevaar te brengen.

Tussen onze Belgische foie-gras perikelen door gebeurde er toch ook iets hoopgevends op Europees niveau. Ondanks fel verzet van de Europese landbouwcommissie aanvaardde de Europese Commissie Leefmilieu, Volksgezondheid en Bescherming van de Consument op 3 januari 1994 het rapport van het Italiaans Europarlementslid Gianfranco Amendola waarin het Europees Parlement oproept tot de erkenning van de status van dieren als levende en voelende wezens. In het Verdrag van Rome worden dieren uitdrukkelijk beschouwd als landbouwproducten. Een eerdere versie waarin Amendola pleitte voor de toekenning van rechten van dieren was door de Europese Landbouwcommissie zonder pardon getorpedeerd. In het Verdrag van Maastricht werd in een toegevoegde verklaring opgeroepen om met dierenwelzijn ten volle rekening te houden bij de opstelling en de toepassing van de Europese wetgeving. Die verklaring zag er wel mooi uit op papier. Het Amendola-rapport vroeg onder meer de omroepverenigingen en organisaties van radio en televisie geen onkritische programma's uit te zenden die de waardigheid van dieren schenden. Bovendien riep het rapport de Commissie en de lidstaten van de Unie op "om het voederen onder dwang van dieren doorheen het grondgebied van de EEG te ontmoedigen".

DE PROEFBALLON DOORPRIKT

Minister van Volksgezondheid Jacques Santkin had aangekondigd de traditionele LD 50-test in ons land te verbieden vanaf 1 januari 1995. De lethale dosis 50 wordt al toegepast sedert 1927. Men wil er de dosis van een teststof mee bepalen die dodelijk giftig is voor precies de helft van een bepaald aantal proefdieren. De LD 50-test wijst steeds uit hoeveel van een chemische stof, per lichaamsgewicht, 50% van veertig tot tweehonderd proefdieren doodt. De LD 50-test wordt toegepast om de giftigheid van allerlei geneesmiddelen en in mindere mate cosmetica na te gaan. Elke chemische stof, elk "verbeterd", "nieuw" product wordt automatisch getest om de LD 50-waarde ervan te bepalen. Vooral ratten en muizen maar ook honden moeten allerlei giftige stoffen inademen, opeten of ze krijgen bijvoorbeeld vloeibaar bleekmiddel ingespoten. Gevolg: stuipreukingen, bloeduitstortingen uit ogen, mond, neus of rectum, diarree, braken of verlamming. De regel in de toxicologie of het giftigheidsonderzoek is dat de dieren niet mogen verdoofd worden. Alleen zo kunnen alle symptomen geobserveerd worden, zo luidt het.

Jaarlijks verbruiken allerlei giftigheidsexperimenten wereldwijd tientallen miljoenen proefdieren. GAIA-juichte de beslissing van de minister toe. De LD 50-test is eigenlijk geen wetenschappelijk betrouwbare maatstaf en wordt in feite meer om bureaucratische redenen uitgevoerd. Het is namelijk zeer eenvoudig een bepaalde stof te rangschikken op grond van één enkele numerieke giftigheidindex. Maar vanuit wetenschappelijk oogpunt is de onbetrouwbare LD 50-test een miskleun, die zinloze getallen oplevert. De resultaten van de LD 50-test variëren heel sterk naargelang de diersoort die de test ondergaat. Dieren reageren zelfs verschillend op de test naargelang ze tot het ene dan wel het andere ras behoren van dezelfde soort. Bij wilde ratten blijken geneesmiddelen bijvoorbeeld 450 keer giftiger te werken dan bij Hopkins laboratoriumratten. Ook al kan men een precieze LD 50-waarde bepalen voor veertig of tweehonderd ratten, muizen, honden of cavia's, dan kan dat nooit precies aanwijzen welke dosis van die stof dodelijk giftig is voor mensen. Als mens heb ik er geen belang bij te weten hoeveel tubes verbeterde tandpasta een halve populatie beagles of cavia's doden. LD 50-testen zijn niet in staat de resultaten van overdosissen correct te voorspellen. Dat kunnen alleen zorgvuldige observaties bij mensen. Volgens de directeur van het Britse Nationaal Gifcentrum, dr. G.N. Volans, die LD 50-testen op dieren heeft uit-

gevoerd, dragen “acute toxiciteitgegevens uit dierproeven weinig waardevols bij tot de preventie en de behandeling van overdosissen drugs of geneesmiddelen.

Op basis van LD 50-testen zou ie bijvoorbeeld moeten concluderen dat aspirine veiliger is dan ibuprofen, een andere, recenter ontwikkelde pijnstillert. Maar klinische observatie van menselijke patiënten leidt tot een heel andere conclusie. Gemakkelijk in te nemen dosissen aspirine kunnen dodelijk zijn voor mensen terwijl de grootste dosissen ibuprofen die werden opgemeten in veertien jaar ervaring met klinisch onderzoek geen ernstige vergiftigingsverschijnselen veroorzaakte bij de patiënten. LD 50-testen op proefdieren kunnen dus gevaarlijk misleidend zijn.

Ons leek de beslissing van minister Santkin een kleine maar niet te onderschatten stap in de goede richting. België zou daarmee het eerste land in de Europese Unie zijn dat de LD 50-test verbiedt. Bovendien vertolkte de beslissing van Santkin een consensus onder wetenschappers enerzijds en tussen vertegenwoordigers van de biomedische onderzoeksgemeenschap en tegenstanders van dierproeven anderzijds.

Minder verheugd waren we over het alternatief dat de minister van volksgezondheid naar voren schoof: de zogenaamde “fixed dose procedure”. Die proef is in feite een andere versie van de LD 50-test en is bedoeld om de dosis van een teststof te vinden die bij de proefdieren zichtbare tekenen van vergiftiging veroorzaakt. De “fixed dose procedure” is in tegenstelling tot de LD 50-test niet doelbewust gericht op het doden van proefdieren, hoewel niet uitgesloten kan worden dat er dieren zullen sterven. Er worden minder dieren voor verbruikt maar deze methode brengt nog altijd aanzienlijk dierenleed teweeg. In een persbericht dat het BRTN-journaal haalde, hamerden we erop dat dierenproefvrije methoden voor ons de enige ethisch verantwoorde onderzoeksmethoden zijn om de werking en de veiligheid van geneesmiddelen en andere producten uit te testen.

In de *Gazet van Antwerpen* verklaarde UIA-neuroloog Peter De Deyn een paar dagen later dat “een volledig verbod op de test een verarming van het onderzoek tot gevolg zal hebben.” In werkelijkheid heeft de snelle groei van de farmaceutische industrie geleid tot een proliferatie van geneesmiddelen en de productie van steeds meer van hetzelfde soort medicijnen onder een andere naam, die telkens weer op dieren uitgetest worden. De overheid eist dierproeven om uit te maken of nieuwe producten veilig zijn voor mensen. En dat terwijl slechts vierhonderd medicijnen werkelijk essentieel zijn volgens de Wereldgezondheidsorganisatie.

Alternatieve methoden kennen nog altijd maar een zeer bescheiden toepassing in de farmaceutische industrie. In verhouding tot haar aanzienlijke winstmarges investeert die industrie wereldwijd slechts een habbekrats in de ontwikkeling van dierproevenverminderende, dierproevenverfijnende en dierproevenvervangende onderzoeksmethoden. Wel lijkt de commerciële bedrijfs wereld meer te investeren in alternatieve testmethoden dan universitaire laboratoria. Neuroloog De Deyn had het aantal gebruikte proefdieren in Belgische laboratoria op veertien jaar tijd zien terug,“vallen “tot minder dan de helft”. Tot begin 1995 toen het ministerie van Landbouw de allereerste statistieken ooit over het aantal dierproeven in ons land bekendmaakte voor het jaar 1994, bestonden daaromtrent niet de minste officiële gegevens.

Professor De Deyn had ook vastgesteld dat “de publieke opinie vaak minder begaan is met proefpersonen dan met proefdieren”. Dat vond ik pure stemmingmakerij. Enerzijds worden de zoveelste bevindingen van allerlei dierproeven steevast in euforische bewoordingen voorgesteld als de zoveelste mogelijke doorbraak in de bestrijding van een bepaalde ziekte. Meestal lees je dan dat muizen of ratten zus of zo reageren maar, voegt men er dan aan toe, we staan nog mijlenver af van een geneesmiddel of een vaccin voor die ziekte. Anderzijds reageerde de publieke opinie bijvoorbeeld uitermate verontwaardigd op

berichten over mensenlijken die gebruikt werden voor ongevallensimulaties. De publieke opinie reageerde ook geschokt over onthullingen over proeven op mensen die in de jaren vijftig en zestig in de Verenigde Staten uitgevoerd waren voor chemische oorlogvoering.

Tussen haakjes wees De Deyn ook op het bestaan van wetenschappers met een geweten die “alle nodeloos lijden, ook van dieren” willen “beperken”. Mij komt het als vanzelfsprekend voor dat nodeloos lijden niet louter beperkt maar voorkomen en gestopt moet worden. En bovendien bestraft zoals de dierenwelzijnwet van 14 augustus 1986, aangevuld met het KB van 14 november 1993 ter bescherming van proefdieren, met al haar gebreken en tekortkomingen bepaalt: “De dierproeven dienen beperkt te worden tot het strikt noodzakelijke,” zegt de wet. Maar wat zijn strikt noodzakelijke dierproeven? Elke wetenschapper die proeven uitvoert op dieren zal natuurlijk vinden dat die proeven strikt noodzakelijk zijn. “De dierproeven mogen maar gedaan worden als de beoogde resultaten niet door andere methoden kunnen worden bereikt.”

Ik vind het in principe ethisch niet gerechtvaardigd lichamelijk en mentaal welzijnsgevoelige dieren te slachtofferen alsof ze onze voorproevers zijn, zeker niet met de routine waarmee dat vandaag gebeurt. Zoals ik het principieel evenmin ethisch gerechtvaardigd vindt mensen als voorproevers op te offeren voor anderen. Maar vandaag vinden een heleboel mensen nog altijd dat dieren wel voor ingrijpende experimenten opgeofferd kunnen worden. De wet gaat daar ook van uit. Dat impliceert voor mij ook dat als er nergens alternatieven bestaan, alles in het werk gesteld moet worden om ze te ontwikkelen. Ik vind dat in de gegeven omstandigheden zelfs de plicht van onderzoekers. Het gebeurt nochtans niet. Onderzoekers die proeven uitvoeren op dieren, gaan hun experimenten niet stopzetten om alternatieve methoden te ontwikkelen. Ze zweren bij wat ze kennen en altijd al gedaan hebben.

De realiteit van vandaag is dat de overheid miljarden subsidies geeft aan onderzoek met dierproeven en niet of nauwelijks aan onderzoek naar alternatieven. Onderzoek naar alternatieven wordt voornamelijk gefinancierd met privé-kapitaal van commerciële bedrijven, bescheiden geldprijzen uitgereikt door dierenbeschermingsverenigingen en hier en daar een stichting. Ik vind dat subsidies broodnodig zijn én bijvoorbeeld fiscale beloningen: hoe minder dierproeven en hoe meer alternatieven een bedrijf toepast en ontwikkelt, hoe minder belastingen het betaalt. Van instellingen die dierproeven niet beperken tot “het strikt noodzakelijke” zoals de wet bepaalt, moet de erkenning worden ingetrokken.

Verstandiger is ook van overheidswege de oorzaken van allerlei ziekten aan te pakken met een doeltreffend preventiebeleid. Waar mensen ziek van worden in hun leven van alledag, lees je niet af van de zoveelste tumor die door het vetweefsel van een laboratoriumrat priemt. Is gezondheidszorg vooraf niet beter dan ziektebestrijding achteraf. Een goed doordacht preventiebeleid dat voldoende middelen investeert, redt ongetwijfeld meer mensenlevens. Dat vergt uiteraard visie en moed.

Neem nu het schandaal van de gekke koeienziekte. De rundvleessector krijgt miljarden toegestopt terwijl de consument het vlees niet langer te vreten vindt. Met ons belastinggeld houdt de overheid de markt kunstmatig overeind en moeten de Britten en passant honderdduizenden koelen uitroeien. Dat komt er van als je als overheid alles in de doofpot wil steken. Dan ontardt het beleid algauw in dweilen met de kraan open.

Investeren in gezondere voeding kan op termijn miljarden uitsparen aan ziektenbestrijding. Dan moeten vegetarische voedingsproducenten bijvoorbeeld toch zeker minstens aanmoedigingspremies kunnen krijgen om een hoger marktaandeel te verwerven. Aids-preventiecampagnes bewijzen dat preventie werkt. Preventie kan misschien wel een van de doeltreffendste dierenproefvrije methoden zijn die men zich kan indenken. Er kunnen volgens mij dan ook geen middelen genoeg voor uitgetrokken worden.

Met de rest van de algemene dierproevenwetgeving in ons land heb ik het heel moeilijk. “De dierproeven die pijn, lijden of letsel veroorzaken, mogen alleen onder de nodige verdoving gebeuren, tenzij de pijn, het lijden of het letsel verbonden aan de ingreep geringer is dan deze voortvloeiend uit de verdoving.” Dat gaat nog in de richting van het dierenbelang. Maar dan: “Deze bepaling is niet van toepassing ingeval een wetenschappelijke verantwoording de verdoving uitsluit.” Een wetenschappelijke verantwoording. Is dat om het even welke? In dat geval “mag het dier niet opnieuw worden gebruikt voor een gelijkaardige proef, tenzij een herhaling noodzakelijk is om het uiteindelijke doel van de proef te bereiken.” “Wanneer het dier een dierproef slechts kan overleven in pijn of lijden, moet het pijnloos gedood worden.” Dat lijkt mij in die omstandigheden de meest humane oplossing - los van de vraag of het ethisch gerechtvaardigd is dat dier die pijn en dat leed te doen ondergaan. Maar: “Moet het daarentegen omwille van de proef in leven blijven, dan verstrekt men het alle nodige zorgen.” Het al dan niet toegelaten dier moet dus enkel zo goed mogelijk verzorgd worden als het moet blijven leven in het belang van de proef.» Niet in het belang van het dier zelf In de praktijk betekent dit dat een dier dat niet langer bruikbaar is voor een experiment, opgeruimd wordt als overbodig materiaal. Mij stoot zoiets tegen de borst. Nog zoiets. Artikel 24, 3: “De dierproeven mogen alleen dan maar pijn, lijden of letsel veroorzaken, als deze voor het beoogde doel onvermijdelijk zijn.” Of: het doel heiligt de middelen.

Met de wet van 4 mei 1995 is die bepaling in zekere zin verbeterd in “Indien een proef noodzakelijk is, moet de keuze van de diersoort worden overwogen. Indien er verschillende mogelijkheden zijn, moet worden gekozen voor proeven waarbij gebruik gemaakt wordt van een minimum aantal dieren, waarbij dieren betrokken worden met de laagste graad van neurofysiologische gevoeligheid en waarbinnen minimum aan pijn, lijden, ongemak of letsel wordt berokkend, met de grootste kans op een bevredigend resultaat.” Maar kan men zich zomaar beroepen op de graad van neurofysiologische gevoeligheid om in plaats van een aap of een hond een albino laboratoriumrat als proefdier te gebruiken, die ook sterk welzijnsgevoelig, intelligent en sociaal is op zijn eigen, niet te onderschatten manier. Kan men zich überhaupt wel beroepen op dat criterium om een onderscheid te maken tussen zoogdieren? Waarom worden ratten en muizen eigenlijk massaal als proefdieren gebruikt, veel meer dan honden, katten of apen? Voornamelijk omdat ze gemakkelijk te manipuleren zijn. Bovendien nemen ze weinig plaats in en vereisen ze in de ogen van de onderzoekers relatief weinig onderhoud in vergelijking met grotere dieren. Komt daar nog bij dat ratten en muizen in de ogen van Jan Modaal veel minder aibaar zijn dan honden of katten. Niet weinig mensen vinden ratten en muizen ongedierte dat gevangen moet worden.

Als het werkelijk niet anders kan, zou men op zijn minst toch rekening moeten houden met de natuurlijke levensverwachting van een dier. Als je in een dilemmasituatie moet kiezen, is het misschien minder erg een dier op te offeren dat normaal gesproken maar enkele jaren volgens zijn welzijnsmogelijkheden te leven heeft in plaats van een dier dat van nature uit enkele tientallen jaren volwaardig in welzijn kan leven.

De wet van 4 mei vult ook de bepaling aan die verdoving uitsluit in bepaalde omstandigheden. Ook dat is een kleine stap vooruit in het belang van het proefdierwelzijn. “Indien de verdoving om hoger aangehaalde redenen niet toegepast kan worden, moeten analgetica of andere passende methoden worden gebruikt om te waarborgen dat pijn, lijden, ongemak of letsel wordt beperkt. Het dier mag in geen geval blootstaan aan hevige pijn, groot ongemak of leed.” Er wordt hier nogal veel gerekend op de zelfregulerende rol van de onderzoeker of de instelling waarvoor hij dierproeven uitvoert. De wet van 4 mei voorziet weliswaar in de oprichting van ethische commissies, die verbonden zijn aan de instellingen waar dierproeven plaatsvinden. Eén lid moet iemand zijn die niks te maken heeft met de betrokken instellingen. Eén buitenstaander, maar in een overduidelijke minderheidspositie.

Dan is er nog het deontologisch comité, een officieel orgaan dat functioneert in het kader van de dierenwelzijnwet en dat de landbouwminister moet adviseren over de toelaatbaarheid van dierproeven. Een belangrijke taak dus voor een adviesorgaan, waarvan we bij de oprichting in 1996 toch een en ander verwachtten, ondanks het feit dat vertegenwoordigers van instellingen waar experimenten op dieren uitgevoerd worden er in de meerderheid waren.

Een gezond wantrouwen in onderzoekers die dierproeven uitvoeren, heb ik altijd gewettigd gevonden. Ik vertrouw zomaar niet op het woord van onderzoekers die het naar eigen zeggen allemaal goed met ons voorhebben en met de dieren en die de wet wel uit zichzelf nauwgezet zullen naleven. Wetenschappers die dierproeven uitvoeren doen zich graag voor als de grote rationalisten tegenover de overemotionele dierenbeschermers. De ernst tegenover de dwaasheid.

Er zijn inderdaad mensen die zich in hun dierenbeschermingswerk systematisch laten overmeesteren door hun emoties. Ik keur dat niet goed. Hoe erg iemand ook kan aangegrepen worden door het leed van dieren, hoe geschokt en verontwaardigd je je ook kunt voelen, hoezeer ie zelfs de woede in ie kunt voelen opborrelen, je moet toch trachten er altijd zo koel mogelijk onder te blijven. Het zou ook dwaas zijn te geloven dat alle wetenschappers die dierproeven uitvoeren onredelijke, gevoelloze monsters zijn, die in feite alleen maar aan zichzelf denken. Dat zijn karikaturale veralgemeningen. Maar het beeld van de sentimentalistisch dierenbeschermers die mensen haat, is een even groteske karikatuur.

Wetenschappers die dierproeven uitvoeren zijn ook nooit de zuivere altruïsten waarvoor ze zich soms aanzien, wars van elke irrationele gedachte en egoïstische bijbedoeling. Wetenschap is niet neutraal of waardenvrij, niet in het minst omdat wetenschap bedreven wordt door mensen van vlees en bloed. Mensen zijn niet onfeilbaar, ook niet als het wetenschappelijke onderzoekers zijn. En de manier waarop wetenschap beoefend wordt, verloopt vaak niet zoals men het graag voorstelt volgens strenge methodologische regels die betrouwbare informatie of resultaten opleveren. Niet zelden verlopen de onderzoeken grillig en irrationeel. De vraag rijst dan welke resultaten al die experimenten opleveren. Wat wil men ermee bereiken? En zijn de resultaten werkelijk relevant voor het vooropgestelde doel? Welke belangen dienen ze?

Wetenschapsfilosoof Paul Feyerabend was een controversieel figuur die toch zinnige inzichten had. Hij stelde zich ernstige vragen bij de schier onaantastbare status van “de wetenschap” in de samenleving. “Natuurlijk blijft er altijd nog een bijna religieus geloof in de voortreffelijkheid van de wetenschap en de volledige superioriteit van haar resultaten. Maar het is duidelijk dat een vrije samenleving dit geloof op dezelfde manier tegemoet moet treden als andere geloofsovertuigingen, zoals astrologie of zwarte magie; zij zal de gelovigen vrijheid van meningsuiting garanderen maar zij zal hun geen enkele van de speciale bevoegdheden verlenen die ze zo ontzettend graag zouden willen hebben.”

Moeten we de wetenschap dan met het badwater weggooien? Of gooien we maar ineens alle kennis van wetenschappelijke onderzoekers als onbetrouwbaar op een hoop, omdat die kennis toch niet de zuivere of absolute waarheid weergeeft? Zeker niet. Het is en blijft oneindig veel verstandiger zich zonnodig te laten behandelen door een gekwalificeerde arts dan door een Filippijnse wonderdokter of een ander soort charlatan. De NASA heeft groot gelijk dat ze voor geplande ruimtevluchten astronomen en natuurkundigen consulteert en bijvoorbeeld geen beroep doet op leden van de Natuurwetpartij die via transcendente meditatie tot levitatie willen komen. Ik wil nog aannemen dat die meditatietechniek ongevaarlijk en in zekere zin ontspannend en “geestverruimend” werkt. Feit is dat je vanuit de lotushouding nog zoveel mag proberen te springen als je wil, zo geraak je van hieruit niet op Mars.

Het punt is volgens Feyerabend dat een oordeel onder geen beding volledig aan de deskundigen moet

worden overgelaten. Ook leken en mensen die gespecialiseerd zijn in andere domeinen hebben daar best zinnige dingen over te zeggen. “Een ziekenhuis staat in dienst van een gemeenschap en het moet aan de leden van die gemeenschap, deskundigen én leken overgelaten worden om tot een beslissing te komen,” schrijft Feyerabend. “Het is heel gebruikelijk een patiënt, of de verwanten van een patiënt, te laten beslissen over een ingewikkelde operatie, niet omdat ze speciale kennis hebben, maar omdat zij de betrokkenen zijn en omdat de verantwoordelijkheid aan hen overgelaten dient te worden.” Ook in andere domeinen van wetenschapsbeoefening “moeten de ideeën van de deskundigen in evenwicht gehouden worden door de zienswijzen van waarnemers van buiten.”

Gaan die buitenstaanders al die ingewikkelde wetenschappelijke zaken wel begrijpen? Gaan ze wel een zinvol oordeel kunnen vormen? “Dat zullen ze zeker,” antwoordt Feyerabend. “Als ze er maar mee ophouden naar de wetenschap te kijken alsof het een nieuwe religie is, wanneer ze zich realiseren dat het een menselijke onderneming is die geleid wordt door feilbare en vaak zeer kleingeestige individuen en wanneer ze even de handen uit de mouwen willen steken.” Die kennis vergaren is in elk geval makkelijker dan je op het eerste zicht zou denken. “Want een groot deel van de informatie die deskundigen tot hun beschikking hebben, is irrelevante ballast, terwijl andere delen onbestendig zijn en elke maand veranderen. Ontdaan van de ballast en bevrijd van veranderlijke elementen is een probleem spoedig herleid tot de hoofdzaken die door iedereen begrepen worden en gebruikt kunnen worden om de opvattingen van de deskundigen te testen en misschien wel omver te werpen.”

Het kan zelfs nog eenvoudiger gaan. “In sommige gevallen is het alleen maar nodig om technische taal in gewone termen te vertalen en dan zal men zich realiseren dat wat klinkt als een diepzinnige bewering met ontzagwekkende implicaties alleen maar triviale onzin is.” Feyerabend wijst op het bestaan van de “wetenschapsbeoefenaar”, die “het ene doet, maar zegt en gelooft dat hij iets anders doet.” Daarom ook zijn waakhonden als GAIA nodig die vanuit de samenleving opereren en de ogen zoveel en zo breed mogelijk open houden.

MENS-AAP II

Barbados. Een meute jachthonden blaft. Zogende moederapen stuiven in paniek uit mekaar. Hun jongen vallen van hun borst en blijven compleet verward en doodsbang achter. Het net valt. Gevangen. Een aap zit met zijn voet vast in een strik en doet tot bloedens toe verwoede pogingen om te ontsnappen.

De jonge apen worden vastgegrepen en in kleine houten kratten gestopt. Nog niet gespeend worden ze weggerukt van hun families en van de jungle vervoerd naar het apencentrum. Daar worden ze opgesloten in kooien. In Lebong, Indonesië, in houten kratten. De kratten zijn zo klein dat de dieren zelfs niet rechtop kunnen staan. Mauritius. Een man houdt een gevangen makaak bij de staart vast en slaat hem dood tegen een rots. In het apencentrum houdt een vrouwtjesaap het ontbindende lichaam van haar dode baby vastgeklemd.

Zelfs in dergelijke omstandigheden blijven ze zich voortplanten. Tienduizenden rhesusapen, makaken, java-apen en bavianen werden vanuit dergelijke kampen in de Filippijnen, de Mauritius eilanden, Indonesië, China, Vietnam, Kenya en Barbados duizenden kilometers ver overgevlogen, opgesloten in de vrachtruimte van passagiersvliegtuigen, meer dan 48 uren opeengepakt in kratten. Een enkele reis op weg naar laboratoria of hun leveranciers in Japan, de Verenigde Staten en Europa.

Schattingen van sterftecijfers lopen op tot 80%. Nog voor de dieren aankomen bij de westerse leverancier of het laboratorium. Voor elke aap die het laboratorium levend bereikt, zijn naar schatting acht andere gestorven.

Op 28 april 1993 kwam een zeventigtal rhesusapen opeengepakt in negen kratten aan op Brucargo, Zaventem. In het wild gevangen apen werden uit Mauritius overgevlogen met Air France en Sabena. Ze waren bestemd voor Smith Kline Beecham uit Rixensart. Volgens officiële cijfers werden in ons land op een totaal van 360 ingevoerde apen 358 in het wild gevangen apen voor experimenten ingevoerd in 1994. In 1989 werden op een totaal van 1028 in het wild gevangen apen nog 598 dieren ingevoerd voor proeven. Op vijf jaar tijd werden 671 apen minder ingevoerd in ons land. Maar op één uitzondering na waren in 1994 alle ingevoerde apen in het wild gevangen en bestemd voor proeven. De toestand was enigszins verbeterd, maar 358 uit het wild weggevangen apen voor experimenten zijn er 358 teveel.

In elk geval stond België in 1994 in de Europese Unie gerangschikt als de derde grootste invoerder van apen voor biomedische experimenten. Met als grootste afnemer van groene meerkatten het farmaceutisch bedrijf Smith Kline Beecham. Bij Smith Kline zijn de meeste apen geen lang leven beschoren. Negentig procent sterft. Niet lang na hun aankomst worden ze gedood voor hun nieren die gebruikt worden voor de ontwikkeling van het poliovaccin. Het vaccin zelf wordt bij Smith Kline ook getest op apen. Smith Kline beweert absoluut apennieren nodig te hebben voor de aanmaak van niercellculturen om het orale poliovaccin in grote hoeveelheden te ontwikkelen. Nochtans bestaat er een alternatief dat goedgekeurd is door de Wereldgezondheidsorganisatie: menselijke cellenlijnen, waaruit het vaccin al twintig jaar succesvol geproduceerd wordt.

Wij willen op Europees niveau een verbod op het gebruik van in het wild gevangen apen voor experimenten. En onze nationale luchtvaartmaatschappij Sabena moet stoppen met het vervoer van die apen. Vijfenvijftig luchtvaartmaatschappijen waaronder British Airways, Alitalia, KLM en Swissair hadden zich er al toe verbonden om geen in het wild gevangen apen meer te transporteren. Honderdduizend handtekeningen moesten onze eisen kracht bijzetten. Uiteindelijk wilden we de totale afschaffing van proeven op apen bereiken.

STRAATPAARDENKOERSEN III

Sinds minister van Binnenlandse Zaken Louis Tobback de straatpaardenkoersen van Sint-Eloois-Winkel verboden had, zag het er een tijd veelbelovend uit voor een definitief wettelijk verbod. De interparlementaire werkgroep dierenwelzijn van senatoren en kamerleden had zich op 30 september unaniem uitgesproken tegen het organiseren van paardenrennen op de openbare weg. "In het verleden is gebleken dat dergelijke publieke manifestaties onvermijdelijk tot dierenmishandeling aanleiding geven," verklaarde ondervoorzitter en PS-senator Willy Taminiaux. De werkgroep had in een open brief aan minister van Landbouw Bourgeois gevraagd "wettelijke maatregelen te nemen opdat paardenrennen op de openbare weg in de toekomst verboden zouden worden."

De commissie ad hoc die landbouwminister André Bourgeois naar aanleiding van de straatpaardenkoersen-affaire in het leven geroepen had, bleek na haar eerste vergadering ook al gewonnen voor een verbod. "slechte folklore", was de eensgezinde conclusie van de vijfleden. Maar op 1 januari had Bourgeois" nog altijd geen beslissing getroffen die hij nochtans voor 15 november beloofd had. Kabinetsmedewerker Dochy die de minister adviseerde over dierenwelzijnsaangelegenheden had Ann en mij verzekerd dat het besluit van de commissie klaar en duidelijk was: geen straatpaardenkoersen. We mochten

op onze beide oren slapen.

Op 10 februari kwam de commissie ad hoc plots nog een keer samen. Deze keer uitgebreid met een dierenarts uit Sint-Eloois-Winkel. Directeur-generaal De Brauwer van de dienst Diergeneeskundige Inspectie nam het voorzitterschap waar. In een monoloog deelde hij de uitgebreide commissie de intentie mee van de minister. Minister Bourgeois wilde alle paardenrennen in één keer reglementeren: straatpaardenkoersen, drafrennen, galoprennen en weiderrennen (in het jargon “koersen van het klein spel”, niet officieel erkende galopen drafrennen met afgedankte paarden). De eerste bijeenkomst van de commissie in oktober was maar informeel. Dat telde niet mee. Het probleem van de straatpaardenrennen werd uit de weg gegaan. Dr. François Sivine rook onraad.

Rond diezelfde periode verwierp de landbouwcommissie van de senaat het amendement van Agalev-senator Jo Cuyvers waarmee hij “een uitdrukkelijk verbod op straatpaardenkoersen in het wetsontwerp van de minister wilde opgenomen zien. Bourgeois had de senatoren in slaap gewiegd. Honderden brieven per dag kreeg hij over dierenbeschermingsproblemen, deelde hij de commissieleden mee. Maar hij vond een verbod overbodig.

De commissie ad hoc hield zich met die zaak bezig, legde hij de senatoren uit. Ze mochten er zeker van zijn dat de minister de nodige maatregelen ging treffen om het paardenwelzijn te garanderen. Zijn departement had door het verbod dat de minister van Binnenlandse Zaken had uitgevaardigd, niet de kans gekregen een overeenkomst met de organisatoren uit te testen. Die overeenkomst hield samengevat in dat de dieren voor en na de wedstrijd aan een veterinaire controle dienden te worden onderworpen. Er zou “gedurende het ganse verloop van de wedstrijd visuele controle gebeuren zowel door dierenartsen als politie-instanties” en “bij de installatie van het parkoers zou een inspecteur van de Diergeneeskundige Dienst van het departement Landbouw aanwezig zijn”. Die inspecteur “zou de bevoegdheid hebben om waar hij het nodig acht bijkomende beschermingsmiddelen op te leggen”. Er kwamen “bijzondere beschermingsmaatregelen voor de paarden (antislip hoefijzers)” en “zo nodig” zou “bij elke foute behandeling van de paarden proces-verbaal” opgesteld worden. Een ministeriële brief zou worden verstuurd naar de plaatselijke overheid.

Bovendien had de voorzitter van de Raad voor Dierenwelzijn zijn verzet tegen de straatpaardenkoersen opgegeven nadat hij zich vergewist had van de voorzorgsmaatregelen die de organisatoren getroffen hadden, wist de landbouwminister. Maar dat was voordat minister Tobback de Winkelse straatrennen verboden had. Landbouwminister Bourgeois had de senatoren ook niet gezegd dat alle leden van de paardenrennencommissie, de voorzitter van de Raad voor Dierenwelzijn inbegrepen, na haar eerste bijeenkomst besloten had dat straatpaardenkoersen “slechte folklore” zijn en moesten worden verboden.

Een senator verklaarde dat hij “geschokt” was “door de richting die de wetgeving inzake dierenwelzijn dreigt in te slaan.” “De wetgeving lijkt enkel een verzameling verbodsbepalingen te worden die tegen elke natuurwet ingaan. Zal het ongewild vertrappelen van insecten door het lopen op gras worden verboden? Hoever wil dit wetsontwerp de zaken drijven? Men zou beter alle dieren uit het land bannen. Op die manier is men zeker dat ze niet slecht zullen worden behandeld. De mens gaat toch nog altijd voor op het dier.”

Resultaat: Cuyvers stond alleen. Bourgeois daarentegen verkreeg van de commissie wat hij wilde: de handen vrij hebben om de straatpaardenkoersen te reglementeren, niet te verbieden. Waar zat die interparlementaire werkgroep dierenwelzijn die enkele maanden voordien in het openbaar nog zo sterk gepleit had voor een verbod? Jo Cuyvers vroeg minister Tobback om zijn intenties. In een brief antwoordde die dat hij bij de landbouwminister had aangedrongen op “een snelle behandeling en afhandeling

van dit probleem, om de ongeregelheden van vorig jaar, die aanleiding hebben gegeven tot Politie-maatregelen, te vermijden.” Vice-premier Elio Di Rupo verklaarde in een brief aan Cuyvers dat hij het “helemaal eens is dat het gaat om barbaarse koersen uit een andere tijd.” Di Rupo had aan zijn collega van Landbouw gevraagd “prioriteit te verlenen aan deze problematiek”.

Op 21 april hadden Ann en ik in Poperinge (waarvan Krombeke een deelgemeente is) een gesprek met burgemeester Mahieu, twee schepenen en de plaatselijke politiecommissaris. We wilden dat de burgemeester geen toelating zou geven voor de geplande straatpaardenkoersen op 20 juni in Krombeke. “Er is vorig jaar maar één paard gevallen” relativeerde de politiecommissaris de ernst van de toestand. “U bedoelt dat u maar één paard hebt zien vallen, mijnheer de commissaris”, repliceerde ik. “Wij kunnen u bewijzen dat vorig jaar zeker vijf paarden zwaar ten val gekomen zijn. Vier in de scherpe bochten en een in rechte lijn.”

Burgemeester Mahieu vroeg begrip voor zijn situatie. “Luister, ik ben ook niet voor die koersen. Maar ik word gelyncht als ik ze verbied.” Overigens hadden de organisatoren Mahieu verzekerd dat er geen verbod zou komen. Dan wisten zij meer dan wij. Zoals in Sint-Eloois-Winkel hielp er weer geen lieve-moederen aan. “Bon, dan zit er voor ons niks anders op dan te mobiliseren voor een betoging in Krombeke. Wij willen niet dat daar een enkel paard door de straten gejaagd wordt.” “Van mij mag u komen betogen,” reageerde Mahieu. “Dus u geeft ons de toestemming. ““U krijgt van mij de toestemming.”

Anderhalve maand voor de geplande koersen had landbouwminister Bourgeois nog altijd geen beslissing genomen, tenminste niet voor zover wij wisten. Er was zelfs nog geen advies van de uitgebreide commissie ad hoc. We hadden bij alle relevante besluitvormingsinstanties aangeklopt voor een verbod op straatpaardenkoersen, bij de plaatselijke overheid, het parlement en de minister van Landbouw.

Er zat dus niets anders op dan een betoging te organiseren. Telefoons rinkelden weer van “s morgens vroeg tot ‘s avonds laat. Duizenden affiches vlogen de deur uit. Constant belden mensen ons uit alle windstreken van het land om onze mening en steun te vragen voor allerlei plaatselijke initiatieven. De brandweer van Brussel belde. Ze kwamen mee betogen. Politie mensen wilden vrijaf nemen om met ons te betogen in Krombeke. “Ik ben vijftig jaar en ik heb nog nooit in mijn leven betoegd,” deelde een vrouw ons mee. “Maar wat ze die paarden daar willen aandoen, dat gaat me te ver. Waar en wanneer heeft die betoging plaats?” Een bedrijfsleider belde. “Bij ons wordt er niet gewerkt op 20 juni. Wij komen allemaal mee betogen.” “GAIA, goedendag, bonjour. “Bon, euh... uw telefoon wordt toch niet afgetapt? Swat, wij komen met vier vrachtwagens en we blokkeren de startplaats.” “GAIA, goedendag.” “En als we nu eens enkele tonnen zand gingen afkappen in de nacht voor die koersen? Wij hebben daar al het nodige voor.”

En zo ging dat maar door. Nog straffer dan voor Sint-Eloois-Winkel. Onvoorstelbaar hoe vastberaden mensen klonken die je anders nog voor geen geld ter wereld van hun stoel zou krijgen. “Is die smeerlapperij nu nog altijd niet verboden?” hoorden we meer dan eens en meermaals in nog veel minder fraaie termen. De mensen waren kwaad. Ze konden niet aanvaarden dat die paardenkoersen die al eens verboden waren, nu nog eens elders zouden kunnen plaatsvinden. Ze voelden zich bekocht door “de politiek” en schoten met scherp naar landbouwminister Bourgeois. Ik kon het hen echt niet kwalijk nemen.

Op de derde vergadering van de commissie op 14 februari werd het probleem van de straatpaardenrennen nog steeds uit de weg gegaan. Tijdens de vierde en laatste vergadering van de commissie ad hoc werd door directeur-generaal De Brauwier op 5 mei een kant en klaar ontwerp van reglement voor de

straatpaardenkoersen voorgesteld aan de commissieleden. Dr. Sivine had dat ontwerp slechts de avond tevoren per fax gekregen van het ministerie. Op geen enkel moment heeft de uitgebreide commissie ad hoc bestaand filmisch en ander materiaal onderzocht, laat staan bekeken. Die uitgebreide commissie heeft het expertiserapport van dr. Sivine nooit grondig besproken. Er bestond ook geen tegenrapport. Sterker nog: het specifieke probleem van de straatpaardenkoersen op zich was nooit besproken in de commissie. Hoe dikwijls dr. Sivine daar ook schriftelijk herhaaldelijk op had aangedrongen.

Daarentegen bleek zonder dat daar ooit sprake van was geweest tijdens de commissievergaderingen, aan een proces-verbaal van een vergadering een onvoorstelbare bepaling toegevoegd. Professionele paardenrennen moesten beantwoorden aan zeer strenge criteria. Maar die criteria golden niet voor niet-professionele rennen, zoals straatpaardenkoersen, “omdat ze die criteria niet kunnen vervullen”!

Waar kwam dat kant en klare reglement ineens vandaan? De voorzitter van de commissie, directeur-generaal De Brauwer van Landbouw en de Winkelse dierenarts die van de commissie deel uitmaakte, hadden op een blauwe maandag in Sint-Eloois-Winkel de koppen bij mekaar gestoken. Als bij wonder was daar een reglement voor de straatpaardenkoersen uit voortgesproten.

Minister Bourgeois stelde zijn straatpaardenkoersenreglement voor aan de pers. Hij verkocht het als het resultaat van acht maanden hard labeur door de commissie. Dr. Sivine kon het niet langer aanzien. Zijn geloofwaardigheid als officieel erkend expert lag hier in de weegschaal. Uit afkeer voor de werkzaamheden van de commissie en de manipulatie ervan door de landbouwminister (“een schertsvertoning”) nam hij ontslag. Hij stapte vervolgens naar de pers en maakte brandhout van het reglement van minister Bourgeois, dat hij bestempelde als “laxistisch, belachelijk en onverantwoordelijk”.

Op één punt kon hij het fakereglement bijtreden: de koersen mochten niet plaatsvinden indien het wegdek er te glad zou bijliggen. Geasfalteerde straten zijn per definitie te glad om er paarden op te laten koersen. Bij een paard is de oppervlakte van de voet zeer klein in vergelijking met de rest van het lichaam. Wij lopen op onze voetzolen en kunnen onze tenen oplichten als we onze voeten op de grond plaatsen terwijl we ons voortbewegen. Paarden niet. Paarden lopen op de toppen van hun hoeven die alle vier apart elk in feite één teen vormen. De meeste paarden zetten meestal hun voet in één tijd op de bodem. Maar niet als ze zich tegen koerssnelheid voortbewegen op het wegdek. In die omstandigheden hebben paarden het dan ook uiterst moeilijk om hun evenwicht te bewaren op een geasfalteerde bodem, ongeacht het hoefbeslag. Maar ook het grote aantal paarden die niet vallen maar al slippend er toch nog in slagen zich recht te houden, kunnen aan die geforceerde bewegingen ernstige kwetsuren overhouden. De kern van de zaak is dat een drafpaard, gespecialiseerd in een bepaalde discipline, gedwongen wordt om inspanningen te leveren die zijn krachten te boven gaan.

Het reglement waarmee Bourgeois uiteindelijk in de pers uitpakte, was nog zwakker en bedenkelijker dan de eerste versie die dr. Sivine al had afgeschoten. Dr. Sivine schatte de kansen op valpartijen met de aanbevelingen van minister Bourgeois in het allerbeste geval op vier op tien. Volgens de paardenongevallenexpert kan men enkel van accidentele ongevallen spreken indien alle risicofactoren samen niet aan de basis liggen van ongevallen die vaker voorkomen dan toevallige ongevallen. Zoniet heeft men te maken met gezochte ongevallen.

Driver Richard Paepens die deelgenomen had aan de straatpaardenrennen van 1992 in Sint-Eloois-Winkel, drukte het zo uit: “Ik bezit dravers die ik thuis verzorg. Mijn eigen paard laat ik niet lopen in zo’n stratenkoers omdat de kans op een valpartij te groot is. Ik wil niet dat het dier voor korte of lange tijd verwond zou worden”.

Dierenarts Yvo Vaes uit Zonhoven in *Het Belang van Limburg*: “Voor mij en de meeste van mijn collega’s vallen deze rennen zonder meer onder het hoofdstuk dierenmishandeling. Paarden zijn niet gemaakt om op asfalt te rennen, zeker niet als ze beslagen zijn. Dan is het alsof ze over een ijslaag moeten.”

Kan men van de Rode Duivels eisen dat zij hun wereldbekerwedstrijden op de parking van een groot-warenhuis spelen met voetbalschoenen met aluminium noppen? Kan men van Carl Lewis eisen dat hij op een ijsbaan spurt op gewone wandelschoenen? Uiteraard niet. Evenmin kan men van paarden eisen dat ze tegen mekaar op aan koerssnelheid draven of galopperen op geasfalteerde wegen of op de openbare weg.

25 mei. Onze mobilisatiecampagne draaide op volle toeren en had op een kleine maand van de koersen een internationale dimensie gekregen. Er zouden bussen betogers ingelegd worden vanuit Nederland, Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië. Paardenbeschermingsverenigingen uit binnen- en buitenland waren druk in de weer. En Brigitte Bardot schreef een vlammeende brief naar landbouwminister Bourgeois. Ook minister Tobback zou een - weliswaar vriendelijker - schrijven ontvangen van de voormalige filmdiva.

KOTSMISSELIJK VAN FOIE GRAS II

Tegelijkertijd moesten we ook in een heel ander domein het wanbeleid hekelen van landbouwminister Bourgeois. Praktisch vervelend maar het kon echt niet anders. De minister had het gepresteerd een Koninklijk Besluit te laten goedkeuren waarmee hij het illegaal voederen onder dwang van eenden en ganzen voor foie gras wettelijk toelaatbaar maakte. Het KB werd gepubliceerd in het Staatsblad van 18 mei. Het Koninklijk Besluit maakte alles wettelijk wat in de huidige situatie door dierenwelzijnwetenschappers flagrant onverenigbaar geacht werd met de welzijnsbehoeften en noden van de zwemvogels.

GAIA diende bij de Raad van State bezwaar in tegen het Koninklijk Besluit van de minister van Landbouw. We wilden in eerste instantie de schorsing maar uiteindelijk vooral de vernietiging bekomen van het KB. Als de Raad van State zou beslissen het KB op te schorten, dan zou de productie van foie gras in ons land strikt genomen onmiddellijk moeten worden stopgezet. Indien de Raad van State de opschorting van het KB niet zou vorderen, dan zouden we toch nog altijd de vernietiging van het KB kunnen bekomen, wanneer de zaak verder ten gronde behandeld werd. De minister van Landbouw had de Raad van State over het KB niet om advies gevraagd, hoewel hij daar nochtans toe verplicht is als hij geen hoogdringendheid kan inroepen. De producenten en dwangvoerders verkeerden volgens André Bourgeois in een wettelijk vacuüm dat zo snel mogelijk moest worden opgevuld.

13 december. Op een persconferentie in Brussel stelden we de resultaten voor van het onderzoek van dr. Yvan Beck, de eerste multidisciplinaire (en hoog gequoteerde) studie van de effecten van het dwangvoederen voor foie gras op het welzijn van eenden en ganzen. Hij is “van oordeel dat maatregelen zouden moeten worden genomen, zowel op nationaal niveau, als op het niveau van de Europese Unie, om dit soort productie in intensieve kwekerijen te verbieden, welke ook de economische redenen en markt wetten mogen zijn op dit ogenblik. (...) Zijn we bereid om een praktijk goed te keuren die erin bestaat een orgaan van een levend wezen op wetenschappelijke manier te veranderen, door het ziek te maken, om de culinaire genoegens van enkele fijnproevers te bevredigen?” Het zou “moreel en intellectueel oneerlijk zijn te beweren dat de productie van foie gras voor de zwemvogels geen lijden, noch ziekten met zich meebrengt, of nog dat men slechts natuurlijke processen herhaalt.”

Intussen had ons verzoek tot de Raad van State om het Koninklijk Besluit dat het dwangvoederen voor foie gras legaliseerde, op te schorten en te vernietigen, al enig effect gesorteerd. We waren er namelijk in geslaagd de subsidieovereenkomst tussen landbouwminister Bourgeois en de Association de Production de Palmipèdes Gras te laten blokkeren. Ter ondersteuning van de landbouwminister namen de dwangvoerders een internationaal advocatenbureau onder de arm en dienden een tegenverzoek in.

In een arrest verwierp de Raad van State de vordering van GAIA tot schorsing van het KB, “omdat de dierenrechtenorganisatie volgens de Raad van State geen ernstig, moeilijk herstelbaar persoonlijk nadeel kon aantonen,” verduidelijkte onze raadsman, meester Guy Adant. Het waren inderdaad niet wij, maar 80.000 eenden, 52.000 in Wallonië en 28.000 in Vlaanderen, die onder dwang gevoederd werden. Maar GAIA treedt wel op als vertegenwoordiger of pleitbezorger van die eenden. En het zijn die dieren die de nadelen van het KB elk aan de lijve ondervinden.

Waar het volgens de Raad van State om ging was dat de wetgever nooit voor ogen heeft gehad de productie van foie gras te verbieden. Het KB had tot doel de productie van foie gras te regelen zoals die volgens de Raad van State reeds bestond voor de inwerkingtreding van de dierenwelzijnswet van 14 augustus 1986. Dat er geen uitvoeringsbesluit genomen was om gespecialiseerde kwekerijen te laten afwijken van het principiële verbod op het voederen van dieren onder dwang, betekende volgens de Raad van State niet dat die foie graskwekerijen onwettig waren.

Er restte ons nog hoop want de Raad van State moest zich nog ten gronde uitspreken over het tweede deel van ons verzoek: de vernietiging van het KB. Bovenop het feit dat landbouwminister Bourgeois zijn ontwerp van KB niet ter advies had voorgelegd aan de Raad van State, druist de inhoud van dat “in tegen de letter en de geest van de dierenwelzijnwet.

16 december. Dertig actievoerders trokken met driehonderd kilogram gekookte spaghetti op kerstbezoek naar het kabinet van minister Bourgeois. De minister van Landbouw werd voor de ingang van zijn kabinet door een eendentribunaal veroordeeld tot de dwangvetmestingsstraf. Het vonnis werd ter plaatse voltrokken. De beul duwde de metalen trechterbuis in de strot van een imitatieminister Bourgeois. Geknield in een batterijkooi onderging hij lijdzaam zijn straf. Driehonderd kilogram spaghetti moest volstaan om van de lever van minister Bourgeois een foie gras te maken, hadden we uitgerekend. Mogelijk verontruste kabinetsleden stelden we gerust. “Minister Bourgeois voederen onder dwang met een 28 centimeter lange metalen trechterbuis in zijn slokdarm doet hem heus niet lijden. Het is verkeerd te beweren dat de twintig kilogram spaghetti die de minister elke dag gedurende vijftien dagen op die wijze zal verorberen, zijn lever ziek maakt. De nodige voorzorgsmaatregelen zijn getroffen om iedere stress bij de minister te vermijden door een gunstige omgeving voor hem te scheppen.” De beul lichtte zijn dwangvoedermethode toe: “Per slot van rekening doe ik niets anders dan de genetische eigenschappen van minister Bourgeois op een gecontroleerde manier gebruiken.” Waarom de minister opsluiten in zo’n kleine kooi? “Men stelt vast dat een individueel vastgehouden minister de manipulaties gemakkelijker ondergaat,” verklaarde de beul. GAIA overwoog een subsidie aan te vragen “voor de ontwikkeling van de pneumatische vetmesting van landbouwministers pro foie gras” Na onze actie bracht de kerstman driehonderd kilo spaghetti naar Brusselse dierenasielen: GAIA’s kerstgeschenk aan asiieldieren.

Ook grootwarenhuizen werden het mikpunt van acties. Vooraf hadden we de directies van Colruyt, Cora, Delhaize, GB en Makro ingelicht over het eenden- en ganzenleed. GAIA vroeg hen te stoppen met foie gras te verkopen. De grootwarenhuizen zegden in koor dat ze ermee gingen stoppen als niemand er meer om zou vragen. Behoorlijk schijnheilig, want door reclame te maken voor foie gras en speciale stands te installeren, deden grootwarenhuizen er alles aan om de vraag stimuleren. Een week lang wer-

den de directies van die grootwarenhuizen massaal overspoeld met protesttelefoons van GAIA-leden. Ze kregen honderden telefoons per dag. Al snel haalden we resultaat.

Vanuit onverwachte hoek. Van een warenhuis dat we zelfs niet ingelicht noch gebeld hadden. Bestuurder Geerts van NV Unic uit Kortenberg meldde ons in een brief dat zijn warenhuis als resultaat van onze acties gestopt was met de verkoop van foie gras. Ook de Unic in Tervuren was gestopt met de verkoop van vervette leverpastei.

Enkele producenten van foie gras kondigden op een persconferentie aan dat ze klacht gingen indienen tegen GAIA. Ze wilden er een zogenaamd wetenschappelijk welles-nietesspelletje van maken. Ze voerden hun “deskundige wetenschapper” op, een etholoog van de Naamse universiteit Notre Dame de la Paix, die volgens zwemvogelspecialist professor Zayan nog nooit onderzoek had gedaan over eendengedrag. Van stress bij de eenden is geen sprake, vond de Naamse deskundige. Want als de dieren stress hebben, lijdt de kwaliteit van het product eronder.

Nu, volgens een onderzoek van *Test-Aankoop* liet de kwaliteit van een aantal Belgische en Franse foie grasmerken wel degelijk sterk te wensen over. Bovendien leren in dierenwelzijn gespecialiseerde wereldautoriteiten als professor Donald Broom en professor Marian Stamp Dawkins ons dat productie- en productiviteitsnormen op zich niets zeggen over het dierenwelzijn.

20 december. Onder het motto “beschaafde mensen worden kotsmisselijk van foie gras” zetten we onze grootwarenhuizenactie verder in de Delhaize van Woluwe. De kerstman haalde eerst alle foie gras uit de rekken, vulde de lege rekken met folders tegen foie gras, gooide de blikken op een hoopje in een karretje en reed ermee naar de directeur van het grootwarenhuis. Geflankeerd door Geraldine, een levenssechte namaakgans met een trechterbuis in de strot demonstreerde ik voor de grootwarenhuisdirecteur het dwangvoederproces en toonde hem een normale, bloedrode plaasteren ganzenlever en een reusachtig uitgezette namaaklever. Andere actievoerders versierden de rekken met rode ballonnen met als oersimpel opschrift “foie gras kaka”.

Na de kleine demonstratie vroeg ik de directeur of hij zich wilde laten voederen onder dwang. Tot zijn lever tien keer groter geworden zou zijn. In ruil voor 1 miljoen Belgische frank. Met dat aanbod wilden wij iedereen die beweert dat onder dwang gevoederde eenden of ganzen niet lijden voor foie gras, uitdagen om de proef op de som te nemen. Elke kandidaat zou net zoals de directeur op voorhand ingelicht worden over de effecten van het dwangvoederproces. De kans bestond trouwens dat de kandidaat het einde van het proces niet zou overleven. Mensen met zelfmoordneigingen kwamen niet in aanmerking. Mogelijke kandidaten moesten wel zelf op zoek gaan naar een beul. Om ethische redenen weigerde GAIA namelijk ze zelf onder dwang te voederen.

In Kortrijk nam de verantwoordelijke van de vleeswarenafdeling van de GB foie gras weg uit de toonbank. De directeur daar wilde zich ook al niet onder dwang laten voederen. “Voor 1 miljoen, mijnheer. Waarom niet?” “Omdat dat pijn doet,” antwoordde de man zeer terecht. Hoe hard we ook ons best deden, we hebben niemand bereid gevonden om zich onder dwang te laten voederen. Overigens blijft het aanbod van 1 miljoen gelden.

STRAATPAARDENKOERSEN IV

“Ik kan de straatkoersen met paarden niet verbieden en ik kan ze evenmin toelaten wanneer iemand mij daar expliciet om verzoekt. Binnen het wettelijk kader waarin ik kan opereren, is dat niet mogelijk. Het

is mijn morele plicht het welzijn van de dieren te waarborgen.” verklaarde minister van Landbouw Bourgeois in *Het Nieuwsblad*. Maar nog voor 20 juni zou er bij de betrokken gemeentebesturen een brief in de bus zitten met voorwaarden om het welzijn van de dieren zoveel mogelijk te waarborgen. Als straatpaardenkoersen aan het reglement van Bourgeois beantwoorden, konden ze wat hem betrof doorgaan.

De GAIA Action Truck werd weer van stal gehaald. We trokken naar de thuishaven van Bourgeois en beplakten er verkiezingspanelen met GAIA-affiches. Vrijdagmorgen 3 juni rond 11.30 uur stopte de GAIA Action Truck voor het kabinet van landbouwminister Bourgeois. Actievoerders sprongen uit de paardentransportwagen. We legden een plaasteren merrie met sulki en al neer op de trappen voor de ingang van het kabinetsgebouw. Blitsoperatie plakken kon van start gaan. Alle ruiten van het kabinet werden supersnel volgeplakt met “Dat nooit meer”-affiches. Enkele verdiepingen hoger gingen enkele vensters open. Kabinetsmedewerkers keken totaal verrast naar beneden. Ons programma voorzag na ons bezoek aan het kabinet van minister Bourgeois nog twee haltes bij vice-premier Elio Di Rupo en minister Tobback. Beiden wilden we hun steun vragen voor een verbod.

Daar leek niets van in huis te zullen komen toen even later anti-oproerwagens van de rijkswacht arriveerden. Pas toen de laatste affiche op een venster prijkte, werden we met zijn allen opgepakt. Rustig aan, doe ze geen pijn”, beval een rijkswachtofficier zijn manschappen. We werden afgevoerd naar het Brusselse rijkswachtgebouw in de buurt van de Wetstraat en belandden achter de tralies. Even later kwam een BOB’er me halen. “Mijnheer Vandenbosch, telefoon voor u.

“Mijnheer Vandenbosch, kolonel Michiels hier. We hebben u toch niet te hard aangepakt, hoop ik?” Dat niet nee. In vergelijking met andere keren zelfs poeslief, moest ik zeggen. “U moet dat begrijpen. De minister van Landbouw wilde u daar absoluut weg. De rijkswacht kon dan ook niet anders dan u oppakken.”

De kabinetsmedewerker van minister Tobback bracht mij in verbinding met de kabinetschef “Mijnheer Vandenbosch, SP-voorzitter Frank Vandenbroecke verwacht u op de Keizerslaan. Hij heeft u belangrijk nieuws te melden.” Nog maar pas had ik de hoorn neergelegd of de BOB meldde mij dat vice-premier Di Rupo ons wilde ontvangen. Hij zou er zelfs een vergadering voor onderbreken.

Zo gezegd, zo gedaan. Van achter de tralies ging het in actietenue tot bij de vice-premier. Geëscorteerd door de rijkswacht. Minister Di Rupo verzekerde ons van zijn steun. Hij bevestigde zijn mening dat die straatpaardenkoersen moesten verboden worden. Zelf zou hij geen politiek initiatief nemen. Wel zou hij elk initiatief voor een verbod met zijn volle gewicht ondersteunen.

In de hoofdkwartieren van de SP en de PS schudde Frank Vandenbroecke eerst iedereen de hand. De hond, die GAIA-lid Lieve in haar armen hield, kreeg een vriendelijke aai van de SP-voorzitter. Zat iedereen goed? En dan deelde hij ons het groot nieuws mee. De SP ging een amendement op het wetsontwerp tot wijziging van de dierenwelzijnwet van 1986 indienen in de landbouwcommissie van de senaat. Met dat amendement wilde de SP de straatpaardenkoersen klaar en duidelijk definitief wettelijk verbieden. Het amendement liet geen enkel achterpoortje toe. Frank Vandenbroecke kreeg applaus van onze mensen. Het amendement had de steun van de Parti Socialiste, verzekerde hij. Schitterend. De SP-voorzitter gaf en passant nog toe dat hij de zaak niet van nabij gevolgd had en de hele kwestie veel sneller in handen had moeten nemen. We vergaven het hem terstond. Beter laat dan nooit.

Openbare zitting in de landbouwcommissie van de Kamer. Minister van Landbouw Bourgeois lag zwaar onder vuur. Vooral het SP-kamerlid Patrick Hostekint uit het West-Vlaamse Roeselare haalde scherp uit.

Ik maakte het mee van op de publieksbanken. Minister Bourgeois zag vuurrood. Op een bepaald moment dacht ik dat hij in tranen ging uitbarsten. Ik kreeg er verdikke medelijden mee.

Minister Bourgeois van zijn kant haalde zwaar uit naar GAIA. Hij verwees naar ons als “een bepaalde organisatie van extremisten.” “En zoals iedereen weet,” haalde Bourgeois zijn mortiergranaten boven, “brengen fundamentalisten waar ook ter wereld de democratie in gevaar.” Patrick Hostekint repliceerde onmiddellijk: “Mijnheer de minister, GAIA is een democratische beweging waar duizenden mensen achter staan.” Een VLD-kamerlid vroeg of de straatpaardenkoersen voor de SP een regeringszaak waren, waarop Hostekint zonder aarzelen “ja!” antwoordde. De cvp-vertegenwoordigers ontploften. Jan Caudron van de Volksunie verklaarde dat de Volksunie achter GAIA staat, meer nog, dat zijn partij alle paardenrennen afgeschaft wou zien. Gemeend of verkiezingskoofts? Vader en zoon Anciaux waren nochtans graag geziene gasten op Waregem Koerse, net als tenoren uit andere partijen. Feit is dat de oud-Volksunievoorzitter zich als paardenliefhebber in een brief aan GAIA-leden onverbloemd uitsprak tegen die koersen. Het kan verkeren.

In een laatste wanhopige reddingspoging kondigden de organisatoren hun eigen versie aan van “DVP” of “diervriendelijke paardenkoers”. Het Krombeekse paardenkoersencormité zou alle bochten uit het parcours schrappen en er zouden maar drie paarden per wedstrijd mogen starten. Diezelfde dag ontvingen we een brief van de burgemeester van Poperinge. Hij deelde ons schriftelijk mee dat hij onze betoging verbod, omdat hij “geen enkele manifestatie of actie toelating kan verlenen, die het veilig verloop van de paardenkoersen zou verstoren”.

Prompt legden we het officiële betogingverbod naast ons neer. Tachtig binnenlandse dierenbescherming- en milieuverenigingen en een paar uit Frankrijk, Groot-Brittannië en Nederland verklaarden zich solidair met GAIA en riepen hun leden officieel op om mee te betogen. De BBC had aan de straatpaardenkoersen al een item gewijd in het ochtendnieuws. En ook France 3 en Antenne 2. Brigitte Bardot liet publiekelijk weten dat ze in Krombeke kwam betogen.

Zover kwam het niet. Minister Tobback verbood op 14 juni de eenentachtigste editie van de Krombeekse straatpaardenkoersen. Maar we waren er nog niet helemaal. Het SP-PS-amendement voor een wettelijk verbod moest nog een meerderheid halen in de landbouwcommissie van de senaat. Alle vertegenwoordigde partijen van meerderheid én oppositie hadden het amendement mee ondertekend, behalve de CVP.

Na veel over en weer gepalaver werd uiteindelijk op 16 juni een amendement aangenomen, dat de straatpaardenkoersen de facto verbiedt en de geschiedenis ingaat als het amendement Erdman-Lallemand-Cuyvers. Met een alternatieve meerderheid van zestien tegen vijf Alleen de CVP stemde tegen. Alle andere partijen stemden voor de invoering in de dierenwelzijnwet van artikel 36bis: “Onverminderd de toepassing van strengere straffen bepaald bij het Strafwetboek, wordt gestraft met een boete van 26 frank tot 1000 frank, hij die een straatpaardenkoers en/of een oefenmoment ter voorbereiding van een dergelijke koers organiseert of eraan deelneemt, waarbij de koers geheel of gedeeltelijk gelopen wordt op de openbare weg, waarvan de bestrating bestaat uit asfalt, beton, straatkeien of klinkers of een ander hard materiaal.”

Begin juli vloog ik naar Washington D.C. om er deel te nemen aan een congres voor stafmedewerkers van dierenrechtenorganisaties. Het congres was georganiseerd door de National Alliance, een losse koepelstructuur die op nationaal niveau in de Verenigde Staten gezamenlijke initiatieven op touw zet. Ik was uitgenodigd om de toestand in België als centrum van de Europese Unie toe te lichten. Met Europese coalitiegenoten Walter Caporale van de Italiaanse Lega Antivivisezione en Karen Gabrielson van de Zweedse vereniging tegen “pijnlijke experimenten op dieren” moest ik er ook een werkvergadering lei-

den over de evolutie van de cosmeticacampagne in Europa. De Doris Day Foundation nam de Amerikaanse situatie voor haar rekening. Meer dan duizend mensen namen deel aan het congres.

Richard Pyder, bestuurslid van de Britse RSPCA (Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals) en lid van een parlementaire groep liberale politici voor dierenwelzijn, waarschuwde voor de GATT-besprekingen met het oog op een wereldvrijhandelsovereenkomst. Een Wereldhandelsorganisatie (WHO) zou een sterke bedreiging vormen voor de toepassing van Europese dierenwelzijnwetten. Staten zouden bij de Wereldhandelsorganisatie hun beklag maken over allerlei dierenwelzijnwetten die hun inkomsten uit winstgevende sectoren van dierenuitbuiting dreigden te belemmeren, voorspelde de uitvinder van de term speciesisme". En die WHO zou niet het resultaat zijn van vrije, democratische verkiezingen, maar wél aan de economische machtstouwtjes trekken en de politiek sturen.

Ter illustratie vernoemde Pyder de Europese Verordening uit 1991 die de invoer van huiden van dertien soorten met de wildklem gevangen pelsdieren in de Europese Unie vanaf 1 januari 1995 verbodt. Gestemd door de Verenigde Staten en Rusland ging Canada, waar de wildklem niet verboden is, dat volgens hem niet, zomaar laten gebeuren. Canada zou dreigen met een klacht bij de Wereldhandelsorganisatie, wat zeker zou uitmonden in een handelsoorlog. Pyder vreesde dat de Europese Commissie voor die chantage zou bezwijken en alles zou doen om de Verordening niet toe te passen. De ontwikkelingen rond de Europese wildklemverordening zouden hem honderd procent gelijk geven.

's Anderendaags stond ik vanaf 8 uur 's morgens - Amerikanen zijn vroege vogels als het op actievoeren aankomt - voor het enorme gebouw van het nationaal V.S.-ministerie van Landbouw in Washington D.C. met tweehonderd betogers te protesteren tegen het brandmerken van vee zonder verdoving. De laatste dag van het congres hield ik mijn toespraak over de verwezenlijkingen van het jonge GAIA in België. Staande ovatie van honderden mensen in de zaal.

HET PAARDENKERKHOF III

Van het Waregem Koerse-front kregen we geen nieuws. Een kleine maand voor de editie van 1994 - hadden we het bestuurscomité in een brief gevraagd welke maatregelen ze getroffen hadden om valpartijen met fatale afloop voor de paarden te voorkomen en de wedrennen paardvriendelijk en -veilig te doen verlopen. Maar we kregen nooit antwoord.

Op 15 juni had de politierechtbank van Harelbeke mij buiten vervolging gesteld voor overtreding van het fameuze politiereglement van de Waregemse burgemeester Carron. Blijkbaar had de rechter ook zo zijn bedenkingen bij de manier waarop dat reglement tot stand gekomen was want hij achtte "de rechtmatigheid van de betichting niet bewezen."

Dit jaar had burgemeester Carron opnieuw een politieverordening uitgevaardigd, identiek aan de vorige, maar deze keer volgens de normale regels der plaatselijke besluitvorming tot stand gekomen en dus op tijd goedgekeurd door het gemeentebestuur.

Daags voor de paardenrennen arriveerden Ann en ik in het Sint Janshof Hotel in Waregem, een half uur voor de aangekondigde persconferentie. Tot onze verbijstering zei de eigenaar doodleuk dat de persconferentie niet kon plaatsvinden. Volgens een werknemer van het hotel had de politie de hoteleigenaar zwaar onder druk gezet en ermee gedreigd strikt persoonlijke en hoogst intieme gegevens openbaar te maken. Nadat we de man verzekerden dat de naam van zijn hotel niet gefilmd zou worden, is

de persconferentie uiteindelijk toch kunnen doorgaan.

Ann had onderzoek gedaan naar het lot van de renpaarden, die in 1993 aan de Steeple Chase-rennen en de hordenrennen op Waregem Koerse hadden deelgenomen. Over tachtig procent van de paarden had ze informatie kunnen verkrijgen. Eén op vijf paarden had na Waregem Koerse⁹³ geen wedstrijd meer gelopen. Van bijna de helft van de paarden die het jaar daarvoor deelnamen, waren de meeste dieren afgeschreven voor het rennen. Bovendien waren 6 op de 63 paarden die vorig jaar deelnamen aan Waregem Koerse niet meer in leven.

30 augustus 1994. Rond halfdrie in de namiddag stopte een paardentransport-van voor de hoofdingang van de renbaan van Waregem. Twee in het zwart geklede actievoerders lieten snel het achterschot naar beneden en daar kwam ik te voorschijn. Boven op de van, die we als rouwkapel hadden ingericht, haalde ik mijn trompet boven en tot eenieders verbazing begon ik er nog op te spelen ook: de Last Post ter nagedachtenis van de gesneuvelde paarden in het algemeen en Clwyd Lodge in het bijzonder.

Rijkswachtmajoor Gheysen kwam me medelen dat de ordediensten in overleg met de burgemeester besloten hadden onze aanwezigheid oogluikend toe te staan. Intussen hadden we veel bekijks gekregen. Vrouwelijke actievoerders boden aan de omstanders een bloem aan. Veel mensen konden het gebaar appreciëren. Anderen namen een bloem aan en lieten ze onmiddellijk vallen om ze dan ostentatief vertrappelden.

Met een pruik op kon Ann zich vrij rondbewegen. Ze zag er behoorlijk onherkenbaar uit. Onze waarnemers hadden intussen post gevat. Andere actievoerders hadden zich opgesteld aan de hindernissen. Tijdens de eerste Grote Steeple-chase op Waregem Koerse deden ze omstreeks vier uur vier vuurpijlen afgaan. Ze waren bedoeld als noodsignalen, als symbolische oproep tot de toeschouwers opdat zij hun ogen zouden openen voor het paardenleed. De voorgaande jaren vuurden officiëlen een noodpijl af telkens als een paard moest afgemaakt worden. Het noodlot wilde dat precies vier paarden Waregem Koerse 1994 niet overleefden.

Het Nieuwsblad publiceerde een foto van hoe een grote doek voor een zwaar verwond paard werd gehouden, voor het werd afgevoerd. Wij herkenden op de foto een personeelslid van het slachthuis Chevico. Precies een week na Waregem Koerse klaagden wij de “doofpot-operatie” aan van de organisatoren. We wezen erop hoe gewonde paarden bliksemsnel en relatief onopvallend met een kleine van opgehaald en afgevoerd werden naar het sportcentrum van Bloso. Een indrukwekkende GMIC-security-ordemacht was uitgerukt met honden om pottekijkers te weren. Een naar de GMIC-normen te nieuwsgierige fotograaf van *Het Volk* werd hardhandig aangepakt. SP-kamerlid Philippe De Coene ging er een parlementaire vraag over stellen. Meer dan een week na Waregem Koerse werd nog steeds geen enkel dood paard aangegeven aan de jockey Club en de Société Royale d’Encouragement. Officieel was er dus geen enkel renpaard, dat deelgenomen had aan Waregem Koerse dood. In een persbericht drukte ik het zo uit: “Op Waregem Koerse 1994 werden voor de zoveelste keer weerloze paarden geslacht of ferd op het altaar van de hippo-crisie.”

4 oktober. Werelddierendag. In Sint-Eloois-Winkel vonden “paardenwedstrijden” plaats als alternatief voor de straatpaardenkoersen. Op de elegantiewedstrijden met koetsen na, kon je het alternatieve gebeuren niet paardenvriendelijk noemen maar van een aanslag op het welzijn van de paarden zoals met de straatpaardenkoersen het geval was, kon je evenmin spreken.

Waarnemers van GAIA hadden ter plaatse vastgesteld dat de organisatoren hun best gedaan hadden om alles binnen aanvaardbare grenzen te doen verlopen. Maar voor volgend jaar moest het evenement aan-

gepast worden. Zoniet vreesden we dat het uit de hand zou lopen. De “parade voor harddravers” kon er nog mee door. Probleem was het totaal ongedisciplineerde publiek (vooral op de straat) en het onbetamelijke gedrag van vele jockeys tegenover de afgebeulde paarden (vooral tijdens de veldkoersen). Met de zweep sloegen jockeys als wildemannen op de paarden. Een paard met een dikke, gezwollen knie had nooit mogen deelnemen maar werd toch twee keer ingezet. Enkele jockeys sloegen de waarschuwingen van de organisatoren volledig in de wind. De duidelijk afgeschreven paarden, die aan de veldkoersen deelnamen, werden na de wedstrijd nooit afgedroogd. Men liet de dieren nooit “uitlopen” na de wedstrijd maar ze werden meteen vastgebonden. Zoiets kan nefaste gevolgen hebben voor de gezondheid en het welzijn van de paarden. In feite ging het hier vooral om problemen die karakteristiek zijn voor veldkoersen of “koersen van ‘t klein spel”.

VRIJ UIT DE LEGBATTERIJ

Negen á tien miljoen batterijhennen mogen in ons land niets anders doen dan alleen maar eieren leggen en uitgeperst worden voor bijna 98 procent van de totale Belgische eierproductie.

20 september 1994. In Brussel op het Muntplein stond een draadgazen kooi opgesteld. Eentje op mensenmaat. Daarin opgesloten, als leghennen op elkaar gedrukt: een zangeres, een komiek, twee senatoren en twee kamerleden - respectievelijk Liliane Saint-Pierre, Maurice Van Daele, Jo Cuyvers van Agaley, Willy Kuypers van de Volksunie, Marie-Laure Stengers van de PRL en Philippe Charlier van de PSC. Buiten de kooi werd het gezelschap geflankeerd door de flink uit de kluiten gewassen Hetty, Pitty, Polly en Lotty, de twee meter hoge ex-batterijhennen. Ze zagen er tegelijkertijd indrukwekkend en zielig uit. Hun snavel waren grotendeels weggeschroeid en ze hadden geen veren meer op hun vleugels.

Met Philip Limbery van het Britse Compassion in World Farming gaf ik op het Muntplein het startsein voor de Europese voorlichtingscampagne “Ban battery cages” (in Vlaanderen “Vrij uit de legbatterij”), die door de Protection Mondiale des Animaux de Ferme in Frankrijk gevoerd ging worden, in Italië door de Lega Antivivisezione, in Duitsland door Deutsches Tierhilfswerk en in Luxemburg door de Ligue Nationale pour la Protection des Animaux. Samen voerden we actie voor een verbod op het legbatterijsysteem in de Europese Unie. „schrijf ze vrij uit de legbatterij”: Liliane en Maurice deelden onze voorgedrukte protestkaarten en infolder mee uit aan voorbijgangers. Ze nodigden de mensen uit om zoveel mogelijk briefkaarten te sturen naar de minister van Landbouw om het legbatterijsysteem te doen verbieden in Europa. Onze video liet zien dat legbatterijen een verschrikking zijn en wees de consument erop dat enkel bij “eieren van kippen met vrije uitloop” dierenwelzijn echt meetelt.

Sedert 23 oktober 1989 werden Belgische kippen in toepassing van een EG-richtlijn van 1988 beschermd door een “KB ter bescherming van legkippen in batterijen”. Die wet gunde een leghen minimum 450 vierkante centimeter ruimte. Indrukwekkend, niet? Vierhonderdvijftig vierkante centimeter, nog kleiner dan een A4-blad met een oppervlakte van ongeveer 620 vierkante centimeter! Vanaf 1 januari 1995 moesten alle batterijkooien aan die “eis” voldoen.

Met vier tot vijf zitten de kippen ongeveer een jaar lang opgesloten in kooien van 56 bij 41 centimeter, zodanig klein dat ze met een spanwijdte van 76 centimeter nooit eens hun vleugels kunnen spreiden. Om er werkelijk alles uit te persen, zijn er kippenhouders die de methode van de geforceerde rui toepassen zodat de dieren nog een jaar langer aan de lopende band “leggen. Maar dan zijn ze onherroepelijk uitgelegd en gaan ze als soepkippen naar het slachthuis.

In de batterijkooi kunnen kippen geen nest maken. Waarmee zouden ze? Er is gewoon niks om een nest mee te maken. Een hen legt graag eieren op een rustig plekje. Vind als kip maar eens een rustig plekje in zo'n batterijkooi. Kippen nemen ook graag een stofbad. Zo reinigen ze hun verenkleed dat ze op die manier ontdoen van allerlei parasieten. Daarbij strekken ze hun vleugels en schudden ze uit. Maar dat kan dus ook niet in de batterijkooi. Scharrelen, dat typische krabben in de grond met die poten, en in de grond pikken op zoek naar wormen en granen, zit in de natuur van de kip. Het is een van hun essentiële gedragsbehoeften. Een kip die niet kan scharrelen, is als een hond die niet kan ruiken. Maar ook scharrelen is volkomen uitgesloten in de batterijkooi. Op stok gaan om te gaan rusten, kan ook al niet.

Daarbij komt nog dat kippen in normale omstandigheden in een strakke rangorde leven: de pikorde. De laagste in rang krijgt het altijd het zwaarst te verduren bij kippen. Je kan de laagsten in de pikorden herkennen aan de kale plekken rond hun achterste. Dat hebben de hogere kippen op hun kerfstok. Toch loopt dat maar zelden uit de hand, want de laagsten in de pikorden kennen hun plaats. Ze wijken uit voor dreigende kippen of maken zo mogelijk dat ze weggelopen. In een normaal kippenleven kan dat, maar in batterijkooien moeten opeen gedrukte leghennen, die door de hogeren helemaal naar achteren gedrukt worden, vechten om door de tralies heen aan eten en drinken te geraken. Met als gevolg dat ze hun verenkleed zwaar beschadigen.

Enige bewegingsvrijheid die naam waardig is vanzelfsprekend niet voorzien. Daardoor worden hun botten week en weke botten breken gemakkelijk. Twaalf (of vierentwintig) maanden lang moeten batterijkippen op een draadgazen kooivloer doorbrengen, wat allerlei poot- en klauwletsels teweegbrengt. Van frustratie gaan batterijkippen elkaar of zichzelf overmatig tot bloedens toe bepikken. Dat kan zelfs kannibalistische proporties aannemen (dieren pikken uit bloedende wonden stukjes vlees). Om dat te beletten kan bij kuikens een levend deel van de snavel worden weggeschroeid met een gloeiend, vlijmscherp mes (het snavelkap-apparaat). Dat gebruik is nog frequenter in de valse scharrelsystemen waar duizenden kippen niet in kooien maar in grote loodsen op een bestrooide vloer worden gehouden en waar ze dikwijls nog minder ruimte hebben dan in de legbatterij.

In de batterijkooi lijden kippen niet alleen lichamelijke pijn maar bovendien is in zo'n kooi opgesloten worden voor die dieren een permanente bron van frustratie van hun gedragsbehoeften. In 1992 werd het batterijkooisysteem voor leghennen op dierenwelzijngronden veroordeeld door het Wetenschappelijk Veterinair Comité van de Europese Commissie. Je zou voor minder. Desondanks zijn die kippenconcentratiekampen nog altijd niet verdwenen uit Europa. Wel in Zwitserland. In Zweden was aangekondigd dat dit productiesysteem vanaf 1 januari 1998 zou worden verboden, maar de industrie zint nog op uitstel.

In België zijn we nog lang niet zover. GAIA riep de eierconsument alvast op om in de winkel of het grootwarenhuis enkel eieren te kopen van kippen "met vrije uitloop." Staat er op de verpakking "verse eieren", dan moet u niet twifelen: ze komen recht uit de legbatterij, hoe bucolisch dat ook mag klinken. Eigenlijk zou de verpakking in plaats van "verse eieren" duidelijk "eieren uit de legbatterij" moeten vermelden, vindt GAIA. Anders leidt het tot verwarring, net zoals de zogenaamde "scharrelkippen" die in grote loodsen met duizenden opeengepakt leven. Als u helemaal zeker wil zijn dat u eieren eet van kippen die in welzijn leven, haal ze dan bij iemand die kippen in zijn tuin of in de wei heeft rondlopen. En die ze een natuurlijke dood laat sterven.

Er zijn ook mensen die helemaal geen eieren eten. Ik probeer het alvast zoveel mogelijk te vermijden. Waarom? Op zich heb ik eigenlijk geen probleem met het eten van eieren die in welzijn gelegd worden door kippen die we kip laten zijn en die dus niet geslacht worden als ze na een tijd minder eieren gaan

leggen of er finaal mee stoppen. Niet alle eieren die een gelukkige kip legt, worden ook daadwerkelijk uitgebroed. In feite wil ik met mijn gedrag aangeven dat de eierconsumptie in de westerse wereld drastisch naar omlaag moet. Voor iedere westerling elke dag een ei, in oorspronkelijke vorm op het bord of verwerkt in allerlei gebak, is niet alleen ongezond voor ons cholesterolgehalte, het is onmogelijk zonder massaproductie op bio-industriële schaal. En wil zo'n hele keten van industriële massaproductie blijven functioneren, dan brengt dat onvermijdelijk op grote schaal dierenleed en slachtingen van dieren te weeg.

Strikte veganisten eten geen eieren omdat ze daar morele bezwaren tegen hebben, waar die eieren ook vandaan mogen komen. Zij zijn van oordeel dat we een kip volledig in haar eigenheid moeten laten en dat de producten die ze voortbrengt alleen aan haar toebehoren en niet aan ons. We kunnen ons overigens probleemloos voeden zonder eieren, vinden deze veganisten. Op zich gaan mensen heus niet dood en worden ze niet ziek omdat ze geen eieren eten. Dat laatste is zeker waar, maar ik wil hier geen boom opzetten over voedingsleer en leven zonder dierlijke producten. Voor de belangstellende lezer zijn in de boekenlijst achteraan enkele publicaties over veganisme en vegetarisme opgenomen.

BEN DE BEER

Begin juli had het gereputeerde televisiereportageteam van BBC-Nature in een reeks programma's over de toestand in dierentuinen ook de Limburgse Zoo belicht. Dr. David Taylor, een zoodierenarts die in de hele wereld dierentuinen en dierenparken had bezocht, wond er in de *State of the Ark* geen doekjes om: "sinds ik midden de jaren vijftig begon te werken met wilde dieren is de Limburgse zoo de slechtste dierentuin die ik zag buiten de derde wereld." Dr. Taylor had een wolf en een beer gezien die volgens hem in een zodanig slechte conditie verkeerden dat ze onmiddellijke intensieve zorgen nodig hadden. De dieren sleten er hun leven in totaal onaangepaste verblijven en vertoonden abnormaal gedrag. "In Groot-Brittannië werden al betere dierentuinen gesloten", verklaarde de dierenarts. GAIA had aan het Belgische luik van de BBC-reportagereeks meegewerkt.

Xavier Waterloos wou voor *Panorama* een reportage maken over gesol met wilde dieren. We trokken naar Zwevegem, naar Ben de beer. Ben zat al een paar jaar helemaal verwaarloosd en helemaal alleen opgesloten in een vervallen buitenruimte. Zijn voorste klauwen waren uitgerukt. De eigenaar, een plaatselijke drukker, liet hem in feite aan zijn lot over. Als enkele burens hem geen eten kwamen brengen, dan moest Ben maar vasten. Ben was dan ook zichtbaar ondervoed. Naar eigen zeggen zag de eigenaar zodanig graag dieren dat hij een privé-dierentuin wilde uitbouwen. De man kon het allemaal niet bolwerken en zijn zaak ging op de fles.

Al maanden waren we op zoek naar een geschikte opvang voor de beer in een gespecialiseerd opvangcentrum voor dergelijke verwaarloosde probleemgevallen. Dat gesol met wilde dieren hing me al lang de keel uit. Voor de camera van Panorama verklaarde ik: "Als ik ooit nog zo'n geval tegenkom, dan breng ik dat dier naar minister Bourgeois zijn bureau." *Gazet van Antwerpen* nam dat citaat over. Een paar dagen later belde de BOB. Minister Bourgeois was lichtjes in paniek geslagen. Hij wilde heel dringend weten wanneer ik die beer kwam afzetten op zijn bureau.

Nieuwjaar bracht hoop voor Ben de beer. Eindelijk was er voor hem een oplossing uit de bus gekomen. Pandera, het Nederlands opvangcentrum voor verwaarloosde roofdieren en oude circustijgers en -leeuwen, was bereid Ben op te vangen. Ben zou er leren hoe hij zich zo goed mogelijk moest gedragen als een echte beer. Maar dan moest er wel een aangepast verblijf gebouwd worden. Ben moest uiteraard

ook eten. En de nodige verzorging krijgen. Er mocht hem in de gegeven omstandigheden niks ontbreken. We moesten een half miljoen frank zien te vinden om Ben echt beer te laten worden. Het was Ben uiteraard gegund, maar zoals GAIA het zag, ging het niet alleen om die ene beer. Ben zagen wij ook als een symbool voor al die andere wilde dieren waarmee in ons land nog altijd zoveel gesold werd en die de misplaatste dierenliefde van particulieren en andere zogenaamde liefhebbers zo dikwijls met de dood moesten bekopen. We hoopten dat Ben vele ogen zou openen en zijn geval preventief zou kunnen werken.

Al gauw werd Ben een Bekende Beer. Heel wat mensen voelden zich aangesproken en waren bereid operatie Ben financieel te steunen. Een jongen van dertien had naar de *Droomfabriek* geschreven. Hij wilde in het populaire BRTN-televisieprogramma een oproep lanceren om de ontbrekende som te kunnen inzamelen. Sabine De Vos, Rani De Coninck en Bart Peeters wilden zijn vurige wens inwilligen.

Op donderdag 18 januari 1995 keurde de Senaat het aangepaste wetsontwerp van landbouwminister Bourgeois goed tot wijziging van de dierenbeschermingswet van 1986 niet als belangrijkste bepalingen het verbod op de straatpaardenkoersen en het verbod op de straten- en marktenhandel in honden en katten. Het leek niet meer stuk te kunnen.

Op vrijdag 19 januari zaten Ann en ik de repetities te volgen van de *Droomfabriek*. Lieve, die Ben dagelijks ging verzorgen, werd geïnterviewd door Rani De Coninck. Ook de jongen die voor Ben een oproep wilde doen, liet zijn hart spreken. Alles verliep naar wens. Tot de regisseur ons drie uur voor de rechtstreekse uitzending kwam halen. Het kabinet van de minister van Landbouw had gebeld. Of minister Bourgeois niet rechtstreeks op antenne mocht tijdens de uitzending. Want de minister had een oplossing gevonden voor Ben. Landbouwminister Bourgeois had besloten Ben over te brengen naar een safaripark bij Luik.

Voor ons leed het geen twijfel: Bourgeois haalde uit met een ezelsstamp uit wraak voor zijn nederlaag in de zaak van de straatpaardenkoersen. Er kon geen sprake van zijn dat Ben naar een safaripark zou gaan waar de leeuwen al toeschouwers verscheurd hadden en Lou en The Hollywood Bananas met een luipaard op het podium jungleshows ten beste gaven. Ben had gespecialiseerde en individuele begeleiding nodig, geen leven als attractie. Deze keer ging het snel bij Bourgeois en moest er helemaal geen commissie aan te pas komen. Het kabinet had een inspecteur-dierenarts naar het park gestuurd en die vond het daar allemaal prima.

Het massale protest haalde niets uit. We heten iedereen die voor Ben gestort had weten dat ze hun gift konden terugkrijgen. Van de vele honderden schenkers, heeft slechts één persoon zijn duizend frank teruggevraagd.

DE BEESTENWAGENS

In het najaar van 1994 ontstonden op verschillende plaatsen in Groot-Brittannië indrukwekkende haarden van verzet tegen veetransporten naar het continent. Vooral de kalvertransporten naar Frankrijk en Nederland waren het mikpunt van protestacties en betogingen. Tegen het eind van het jaar waren die demonstraties uitgegroeid tot heuse blokkades waaraan telkens vele honderden tot enkele duizenden mensen deelnamen. Herhaalde malen waren ze erin geslaagd de vrachtwagens tegen te houden in kleine zee- en luchthavens zoals Shoreham (West Sussex), Plymouth, Coventry en Brighton.

Dat de uitvoerders vanuit kleine havens opereerden, was een direct gevolg van de beslissing van grote ferrymaatschappijen zoals P&O en Sealink die onder grote druk van hun klanten en de aanhoudende manifestaties gestopt waren met het overzees vervoer van vee. Sealink had honderdduizenden protestbrieven ontvangen. Kleinere maatschappijen grepen hun kans. De protesten hadden zodanig veel impact dat het vervoer van kalveren het politieke probleem nummer een was geworden in Groot-Britannië. De regering Major zat gekneld tussen drie vuren. De Labour-oppositie eiste dat de kalvertransporten naar Europa zouden worden verboden. De machtige vakverenigingen van kalverkwekers vertegenwoordigden een zakencijfer van meer dan 10 miljard frank per jaar en zouden zo goed als zeker schadeclaims; indienen mocht de regering Major de uitvoer van kalveren verbieden. De exportmarkt van vee stond zwaar onder druk en had door de aanhoudende protesten al zware klappen moeten incasseren. In februari 1995 meldde de *Meat and Livestock Commission* (Vlees- en Veestapelcommissie) dat door de protestcampagnes van dierenrechtenactivisten de uitvoer van kalveren en schape respectievelijk met 30% en 50% verminderd was in vergelijking met 1993. De kalverkwekers eisten van de minister van Binnenlandse Zaken dat hij orde op zaken zou stellen en de blokkades zou breken. Daarop stuurde Binnenlandse Zaken een indrukwekkende politiemacht naar de verzetshaarden. De bevolking reageerde diep verontwaardigd toen de ordediensten een bejaarde dame hardhandig arresteerden. Dergelijke "law and order" methoden tegen kwetsbare mensen maakten de regering Major op zijn zachtst gezegd bijzonder onpopulair.

De regering kon de manifestanten niet langer afdoen als een bende herrieschoppers of een groepje extremistische dierenrechtenactivisten. Want aan de blokkades namen niet enkel dierenbeschermers deel maar vooral mensen van alle leeftijden en gezindheden. Mensen die voordien geen enkele band hadden met dierenwelzijnverenigingen of dierenrechtenorganisaties. Mensen die nog nooit in hun leven be-toogd hadden. De doorsnee Brit was uit zijn luie zetel gekomen, vastberaden om het kalverleed te doen ophouden.

Alles begon toen Eurotunnel aankondigde geen dieren te vervoeren onder het kanaal. In oktober 1994 had de Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA) in de grootste Britse kranten paginagrote advertenties geplaatst tegen veetransporten over lange afstanden. De commerciële Britse zender Channel 4 zond een reportage uit over de vijfhonderdduizend Britse kalveren die jaarlijks vooral naar Frankrijk en Nederland vervoerd worden om een halfjaar in enge kisten vetgemest te worden en te lijden aan bloedarmoede (zie pagina 242 en volgende). De kijkers kregen ook beelden te zien van mestkalver-houderijen in Nederland en Frankrijk. Onderzoekers van Compassion in World Farming hadden die beelden opgenomen. De Britten zagen hoe in Groot-Britannië geboren kalveren eenzaam opgesloten worden in kisten van 1,7 meter bij 65 centimeter. Stro hebben de dieren niet.

Uit een studie gepubliceerd in het tijdschrift van de Britse Vereniging voor Dierenartsen blijkt dat na transport 23% sterft van de kalveren, die jonger zijn dan twee weken en over lange afstanden vervoerd worden. In het algemeen wordt een sterfte vastgesteld van 5% van de vervoerde kalveren. Uit de studie blijkt dat weinig kalveren tijdens het transport sterven, maar ze worden er zodanig door verzwakt dat ze de volgende maanden bezwijken aan allerlei aandoeningen en ziekten. Hoe langer de transportafstanden, hoe groter de sterfte.

Dat soort systeem van vetmesting was in Groot-Britannië al sedert 1990 verboden. In het Verenigd Koninkrijk gefokte mestkalveren moesten nu elders in Europa lijden in kisten, om daarna voor een deel weer ingevoerd te worden als vlees. Dat wisten de meeste Britten niet.

De Britse landbouwminister William Waldegrave zag maar één oplossing: zijn Europese collega-ministers ervan overtuigen het kistensysteem in de kalverhouderij te verbieden in de hele Europese

Unie. Premier Major begon zowaar te pleiten voor een beperking van het transport van levende dieren ten voordele van het vervoer van karkassen.

16 januari, Brightlingsea. Vijftienhonderd actievoerders verzetten zich met hand en tand tegen de doortocht van vrachtwagens vol schapen, die vanuit de kleine havenstad per schip naar Nieuwpoort moesten worden vervoerd om vandaar in vrachtwagens verder getransporteerd te worden naar Duitsland en Frankrijk. Daar zouden de meeste schapen ritueel geslacht worden ofwel verder vervoerd worden naar Zuid-Europa. De betogers waren voornamelijk inwoners van het stadje. Als een levende muur stelden de manifestanten zich op voor de vrachtwagens. Brightlingsea Against Live Export (BALE) slaagde erin een transport van vierhonderd schapen, het eerste van vier ladingen, tegen te houden.

Ann stond toen al enkele dagen in nauwe verbinding met de initiatiefnemers Van BALF. Op Francesca D'Silva, de dochter van de directeur van Compassion in World Farming na, waren dat gewone inwoners van Brightlingsea die nog nooit in hun leven gedemonstreerd hadden. Zoals Mary McCready, een muzieklerares die de contacten met GAIA onderhield.

Wij wilden vermijden dat Nieuwpoort als doorvoerhaven naar Duitsland, Frankrijk, Italië en Spanje van bijna tienduizend gekwelde schapen per week een Europese draaischijf zou worden van veetransporten over lange afstanden. Zeker op een ogenblik dat het Europees Parlement al vier keer met een overwelldigende meerderheid, de laatste keer in december 1994 met 271 stemmen tegen 6, een resolutie goedgekeurd had voor een beperking van de duur van veetransporten tot maximum acht uur. Twee miljoen Europeanen hadden een petitie ondertekend die de beperking eiste van de duur van dierentransporten tot acht uur. Een rapport uit 1992 van het Wetenschappelijk Veterinair Comité (WVC) van de Europese Commissie stelde dat het vervoer van levende dieren "zou moeten worden vermeden wanneer dat ook maar mogelijk is." Wij wisten dat vervoerders van Maes, de veetransportfirma uit Pervijze, er hun hand niet voor omdraiden om honderden schapen meer dan vijftig uur lang op weg naar Griekse slachthuizen te vervoeren, zonder ze enige rust te gunnen en zonder ze te laten drinken.

De Europese dierenbeschermingsorganisaties waren voorstanders van een verordening dat dieren moeten geslacht worden in het slachthuis dat zich het dichtst bij de kwekerij bevindt. Dat lijkt ons ook de enige manier om uit die immense vleesindustriële keten van vandaag alvast één schakel van dierenleed te neutraliseren. Met de blik op de toekomst blijven we de mensen tegelijk informeren over vegetarische voeding want voor ons hoeven dieren niet geslacht te worden.

18 januari. In Brightlingsea had een duizendkoppige politiemacht de vrachtwagens kunnen doen inschepen op de Carol Line, een Deens schip. Rond half twee "s nachts meerde de Carol Line aan in de haven van Nieuwpoort, aan de Vismijnkade, met aan boord veertienhonderdzeventig schapen. De pers was massaal aanwezig. We hadden ze zelfs niet moeten verwittigen. Rijkswacht en politie waren er ook, en Marc Gunst van Hygo Care, die zou zorgen voor douaneformaliteiten en het transport van de dieren. Ook aanwezig waren Agalev-senator Michiel Maertens van Diksmuide en een inspecteur-dierenarts van het landbouwministerie.

Wij waren van plan met een twintigtal actievoerders een grondige controle uit te voeren van de dieren. Ik wilde de toestand van de schapen eerst nagaan op het schip zelf. Toen me dat geweigerd werd, blokkeerden we de laadbrug. Daarop mocht ik direct aan boord komen. Enkele dieren hoestten zwaar. Al snel werd ik aangemaand om terug aan wal te gaan. De schapen werden naar de laadbrug gedreven. Een van de scheepslui kon er zich niet van weerhouden om boven op het dek links en rechts wat schoppen uit te delen als de camera's buiten zicht waren. Schapen zijn kuddedieren. Als je er een zover krijgt om van het dek op de laadbrug te lopen, dan volgen de andere. Zo liepen ze recht in de laadbak-

ken van de vrachtwagens. We zagen enkele manke dieren en één licht gewond, graatmager schaap. De inspecteurdierenarts liet passeren. Transporteur Maes vervoerde ze vervolgens naar de boerderij van Cornille in Ramskapelle, waar ze nog eens afgeladen werden. Naar verluidt werden ze 24 uur later weer opgeladen om officieel verder te worden getransporteerd in België en naar Duitsland en Frankrijk. Later zouden we ontdekken dat de eindbestemming zoals vernield op de documenten niet altijd overeenstemde met de werkelijkheid. Onder grote persbelangstelling waren de transporteurs al bij al bijzonder voorzichtig geweest. Het af- en opladen in Nieuwpoort van de 1470 schapen nam drie uur in beslag. Een chauffeur van een van de veetransportwagens gaf toe dat ze zoiets normaal op een uur en een kwart klaarspelen.

Nadat actievoerster Sabine en ikzelf hardhandig waren aangepakt door een van de schapenvervoerders, vroegen we aan burgemeester Crabbe van Nieuwpoort het lossen van het Britse vee in Nieuwpoort te verbieden. Zoals we verwachtten, kregen we nul op het rekwes.

Zaterdagochtend 28 januari bracht het radionieuws van acht uur rechtstreeks verslag uit van onze actie. “De boot is net langs de kade aangemeerd. De bedoeling zou zijn om het ongeveer duizendzeshonderdtal schapen dat aan boord is, te lossen, maar de actievoerders zijn vast besloten dat te verhinderen. Er is een vrij indrukwekkende politiemacht op de been. Incidenten zijn er op dit moment nog niet geweest. Zopas was hier ook de burgemeester op bezoek. Hij kreeg de eis om de transporten meteen te stoppen, maar hij verklaarde dat dat een zaak is voor het schepencollege, Dat komt maandag bijeen en het is nog niet zeker wat dan beslist zal worden.”

Twee uur later was de situatie helemaal veranderd: “De actie is ontaard in vrij ernstige incidenten met de rijkswacht. Het schip met schapen is hier aangekomen in Nieuwpoort rond 8 uur. Meteen zijn de actievoerders op de grond gaan zitten; hebben zich in elkaar vastgehaakt. De rijkswacht probeerde het eerst met verwittigingen. Toen de actievoerders weigerden om de kade te ontruimen is eerst het waterkanon ingezet en daarna is er tot drie keer toe gechargeerd. Een aantal actievoerders zijn daarbij opgepakt en daarbij ging de rijkswacht vrij hardhandig te werk. Hoeveel mensen er precies zijn opgepakt, is nog niet bekend. Op dit moment zijn de overblijvende actievoerders nog altijd op de kade. Langs beide zijden zijn ze ingesloten door een cordon rijkswachters, met voor hen een stel naderafsluitingen. De sfeer blijft gespannen. Maar de schapen komen nu toch van de boot, namelijk via een improvisatorisch aangelegde loopbrug achteraan het schip. Dus op die manier worden de schapen toch gelost.”

Het waterkanon bleef maar liters water spuwen. De druk van de waterstraal werd alsmaar sterker. Maar we weken niet. Kletsnat bleven we ineengehaakt zitten voor de poort van de grote loods waar de vrachtwagens naar binnen reden. “Stop diertransporten NU! Stop diertransporten NU!” We gingen onvermoeibaar door met slogans te roepen. Een doorweekte actievoerster trachtte op haar eentje rechtopstaand de waterstraal op te vangen. Sommige rijkswachters in gevechtsuitrusting haalden de wapenstok boven en deelden links en rechts klappen uit om betogers te dwingen mekaar te lossen. Het internationale televisiepersagentschap Reuters Television maakte melding van rijkswachters die met de wapenstok sloegen op betogers die dichtbij een barricade slogans riepen. Een rijkswachter greep iemands been vast en dreigde ermee het te breken als de actievoerder zijn medestander niet loste.

Ook Ann kreeg enkele klappen van de wapenstok. Ze kwam er vanaf met enkele indrukwekkende blauwe plekken. Ineens kregen drie rijkswachters me in het vizier. Ze kwamen naar me toegelopen en grepen me vast. Ik stribbelde wat tegen. Maar daar maakten de rijkswachters korte metten mee. Ze hielden me onbeweeglijk in een halsgreep en trokken mijn arm achter mijn rug zo hoog mogelijk naar omhoog. Dat deed behoorlijk pijn. Ik had het gevoel dat ze mijn arm zouden breken als ik zou blijven tegenpartelen. Vlak voor ik in een van de blauwe anti-oproerwagens gesmeten werd, stond ik opeens

oog in oog met een grijnzende burgemeester Crabbe. “U hebt hier nog plezier in ook,” schreeuwde ik hem toe. Een rijkswachter klemde mijn hoofd in zijn twee handen vast en rukte mijn kop opzij zodat ik hem recht in zijn gezicht aankeek. Zijn ogen stonden wijdopen en vuurden schichten van haat af “Nog één kik en ik breek uw nek,” krijste de rijkswachter. Hij klonk alsof hij werkelijk de daad bij het woord ging voegen. Mijn adem stokte, mijn hart stond stil. Ik was doodsbang. Gelukkig werd de man meteen gekalmeerd door een rijkswachtofficier. Maar opgelucht adem halen, kon ik niet. De rijkswachter schakelde direct over naar een wurggreep en sneed me de adem af. Ik moet lijkleek gezien hebben toen ik in de blauwe wagen gegooid werd.

Samen met mij werden nog zes andere, doorweekte actievoerders opgepakt en naar de rijkswachtkazerne in Veurne weggevoerd. Daar kregen we elk een deken en werden we ieder afzonderlijk in een cel opgesloten. We bleven enkele uren administratief aangehouden. Ieder van ons werd ondervraagd. We verklaarden dat we vreedzaam actie gevoerd hadden voor het welzijn van honderden schapen die over lange afstanden vervoerd werden. Ann, Lisette en al de anderen werden op de kade bijeengedreven en ter plaatse enkele uren tussen dranghekkens vastgehouden. Eén van de Nederlandse meisjes had een waterstraal recht in haar linkeroor gekregen. Uit dat oor hoorde ze niks meer. Een dokter stelde later vast dat haar trommelvlies doorboord was.

De protesten in Nieuwpoort werden nauwelijks geduid in het bredere kader van de Europese dieren-transport-wetgeving die GAIA voor België en andere organisaties in het buitenland wilden doen veranderen. Terwijl dat laatste precies het uiteindelijke doel was van de manifestaties. De Britse socialist David Morris en Daniel Cohn-Bendit van de Duitse groenen betuigden hun steun aan onze actie, en verwonderden zich ook over de provincialistische toon van de verslaggeving, terwijl wij in feite alleen maar uitgevoerd wilden zien wat het Europese Parlement al langere tijd vroeg aan de ministerraad. Agalevsenator Michiel Maertens, een man van de streek, had zich van bij het begin achter ons geschaard. Hij had er op gedrukt dat de acties helemaal niet gericht waren tegen de Nieuwpoortenaars noch tegen de vissers. Het mocht niet baten. GAIA en co werden grotendeels voorgesteld als de agressors, die zich druk maakten om niets.

Woensdag 1 februari. Tijdens een protestactie aan de luchthaven van Coventry bezweek Jill Phipps aan haar verwondingen toen de jonge vrouw tijdens het betogen onder de wielen van een vrachtwagen vol opeengepakte kalveren belandde. Volgens de overheid trof de chauffeur van de vrachtwagen geen enkele schuld maar die versie van de feiten werd sterk betwijfeld door getuigen en de naaste familie van het slachtoffer.

Vrijdag 3 februari. Burgemeester Crabbe van Nieuwpoort had de vorige nacht geprobeerd de doorvoer te verhinderen van 32 volwassen ossen die samen met 1200 schapen vanuit Brightlingsea het Kanaal waren overgebracht. Bij gebrek aan de nodige milieuvergunning om in de loods op de kade tijdelijk runderen onder te brengen, wilde hij die boot afhouden. Zijn poging mislukte echter. De invoerders, die zich hadden laten vergezellen door maar liefst drie advocaten, lieten de ossen via het gangboord van het schip rechtstreeks in de klaarstaande vrachtwagen lopen.

Onder het waakzame oog van een alweer indrukwekkende politiemacht hielden honderd actievoerders van GAIA, Animaux en Péril en het Nederlandse PeTA die nacht op en rond de Nieuwpoortse Vismijnkade een stilzwijgende herinneringsmars als nagedachtenis aan de verongelukte Jill. De jonge Britse van dertig het een echtgenoot en Luke, haar zoontje van negen, achter.

De transportfirma Maes, de firma Inbefa uit Ramskapelle waar de schapen in afwachting van hun verder transport werden heengebracht en Hygo Care daagden GAIA in kortgeding voor de rechtbank van eer-

ste aanleg in Veurne. De aanhoudende protestacties kostten hen handenvol geld, voerden zij aan. Ze wilden dat de rechtbank GAIA een dwangsom oplegde van een half miljoen frank per keer dat we de veetransporten nog zouden hinderen. Bovendien werden Ann en ikzelf persoonlijk gedagvaard.

Maandag 6 februari. Burgemeester Crabbe van Nieuwpoort verbood het vervoer van vee via Nieuwpoort tijdens het weekend. Crabbe ontkende dat hij met die maatregelen tegemoetkwam aan de eisen van GAIA. Maar volgens de burgemeester kostten de acties van dierenrechtenactivisten, die vooral in het weekend plaatsvonden, de plaatselijke ordediensten teveel tijd en energie.

Zaterdagmorgen 11 februari trokken vijfendertig actievoerders naar de Handelskaai in Nieuwpoort. Want ondanks de politieverordening die het lossen van vee verbood tijdens het weekend, was de Carol Line toch richting Nieuwpoort vertrokken, volgeladen met 2000 schapen en 140 kalveren. Toen ik het nieuws vernam vanuit Brighdngsea, informeerde ik de Veurnese rijkswachtmajoor Derijckere en minister van Binnenlandse Zaken Vande Lanotte.

Om 7.15 uur meerde de Carol Line aan in de haven van Nieuwpoort. Wij werden met dranghekkens op een afstand gehouden. Een honderdtal meter verder aan de overkant stelden vele tientallen rijkswachters in gevechtsuitrusting zich op met het waterkanon en paarden. Op de plaats waar wij slogans scandeerden, stonden slechts enkele rijkswachters in gewone uitrusting voor de dranghekkens. We eisten dat de politieverordening strikt zou worden toegepast en het schip rechtsomkeer zou maken.

Rijkswachtmajoor Derijckere kwam mij meedelen dat het verbod van kracht bleef maar dat de schapen en kalveren toch zouden gelost worden. Frans Dreypondt, de afgevaardigde streekinspecteur-dierenarts van het ministerie van Landbouw, had geoordeeld dat dat beter was voor de dieren. Men kon die dieren toch niet tot maandag op dat schip laten blijven, luidde het. Dat niet, nee. Maar men had de schapen en de kalveren aan boord van de Carol Line de nodige zorgen kunnen geven en het schip kunnen terugsturen of men had de dieren in beslag kunnen nemen en ze een behoorlijke opvang kunnen bieden. Er gebeurde echter niets van dat alles.

De overheid maakte een klucht van de toepassing van de fameuze politieverordening. De ordediensten zouden het lossen van de dieren beschermen. Zodoende beschermden de rijkswacht en politie dus een wetsovertreding. "Zo," besloot majoor Derijckere, "wij zullen er op toezien dat het lossen ordentelijk kan gebeuren. Wil u dan nu aan uw mensen zeggen dat ze rustig naar huis kunnen gaan?" Neen, dat wilde ik niet. Verontwaardigd antwoordde ik de majoor dat de rijkswacht moest toezien op de naleving van het verbod in plaats van een wetsovertreding toe te laten. Na overleg met de andere actievoerders deelde ik hem mee dat wij tegen die gang van zaken zouden protesteren. We beschouwden dat niet meer en niet minder als onze burgerplicht.

Nog voor de schapen en kalveren gelost werden - we wilden de dieren geen nodeloze stress berokkenen - wilden we de laadbrug voor het schip bereiken om ons daar op de grond neer te zetten. Daarvoor moesten we wel eerst over de dranghekkens gaan en dan zigzaggend lopen door de metersgrote openingen tussen die drie, vier rijkswachters, die meters voor de dranghekkens stonden opgesteld. Het was de enige manier om tot aan die laadbrug te geraken. Normaal gesproken konden we vrij gemakkelijk voorbij de nadarhekkens geraken, door erover te klimmen of ze gewoon uit mekaar te haken en wat opzij te schuiven. Daar stond trouwens ook helemaal geen cordon rijkswachters. De indrukwekkende ordemacht met de grote middelen stond helemaal aan de overkant opgesteld, vlakbij de laadbrug. Ik veronderstelde dat de majoor ons tot op zekere hoogte wilde laten begaan en ons ergens bij de laadbrug zou laten tegenhouden.

De meeste actievoerders geraakten zoals verwacht gemakkelijk voorbij de dranghekkens en liepen zig-zaggend tussen de rijkswachters richting laadbrug. Ik ook. Ergens halfweg moest ik uitwijken voor drie rijkswachters die op mij kwamen toegelopen, en ineens bevond ik me aan de rand van het water. Mijn actie zat er op. Ik werd in een wurggreep vastgeklemd en even later in een rijkswachtcombi met enkele anderen opgesloten.

Een paar minuten later werd Klaas Maertens, de zoon van senator Maertens, door drie, vier woedende rijkswachters vrij hardhandig naar binnen gegooid. Klaas vertelde hoe hij betrokken was geweest bij een ongelukkig incident met een rijkswachter. Nadat hij over een dranghekken was gegaan, gleed Klaas een eindje verder uit. Hij krabbelde recht. Maar in zijn loopbeweging werd Klaas vastgegrepen. Een rijkswachter klemde zijn twee armen rond het middel van Klaas en beiden kwamen ten val. Klaas zag hoe de rijkswachter naast hem bleef liggen. Klaas liep niet weg. Hij veronderstelde dat de man zich bezeerd had en bleef bij de rijkswachter die zich blijkbaar niet kon verroeren. Klaas riep dat de man “zeer” had. Maar het hulpgeroep van Klaas had op de andere rijkswachters een averechts effect. Ze sleurden hem meteen weg. Later bleek dat de rijkswachter zijn dijbeen gebroken had en maandenlang arbeidsongeschikt bleef. Een zeer spijtig ongeval. Maar niets meer dan dat.

Niemand had het ongeval zien gebeuren. Maar velen hadden heel andere conclusies getrokken. “Geweld”: zo opende het VTM-nieuws het overzicht van de belangrijkste nieuwsfeiten met het incident in Nieuwpoort. Het journaal berichtte dat de rijkswachter onder een dranghekken terechtgekomen was. Later werd die onjuiste informatie trouwens rechtgezet. “Wilde dierenbeschermers verpletteren rijkswachter,” blokletterde *Het Laatste Nieuws* maandag op de frontpagina. “Hoe meer GAIA geweldloosheid predikt, hoe gewelddadiger de acties,” benadrukte een commentaarstuk in die krant. “Vandenbosch ging af als een ordinaire straatvechter,” volgens *Het Nieuwsblad*.

Ondertussen zag de onderzoeksrechter geen reden meer om Klaas nog langer vast te houden nadat rijkswachter Van der Mieren na zijn operatie aan de gerechtelijke politie van Brugge verklaard had dat hij zich in de versie van Klaas kon terugvinden. Van Der Mieren verklaarde ook dat hij het bevel gekregen had “met alle middelen” te verhinderen dat de actievoerders de laadbrug zouden bereiken. Toch zou Klaas voor de correctionele rechtbank van Veurne gedaagd worden.

“Opzettelijke slagen en verwondingen met werkonbekwaamheid tot gevolg”, luidde de aanklacht. Van die aanklacht werd Klaas meer dan een jaar later in mei 1996 door de rechtbank vrijgesproken.

Minister van Binnenlandse Zaken Vande Lanotte kwam in actie. In *Het Nieuwsblad* verscheen eerst een grote kleurenfoto van de minister aan het ziekenbed van de geopereerde rijkswachter, die hij onder veel persbelangstelling een bezoek had gebracht. Dan werd minister Vande Lanotte in de commissie Binnenlandse Zaken van de Kamer door VLD-volksvertegenwoordiger Ward Beysen geïnterpelleerd over de “incidenten” in Nieuwpoort. Beysen haalde zwaar uit naar GAIA maar vond ook dat de rijkswacht gefaald had en stelde de minister daar verantwoordelijk voor. De “botsing” tussen de betoger en de rijkswachter vond de minister op zich niet zo erg. “Dat kan gebeuren,” verklaarde hij. Maar Vande Lanotte beweerde dat Klaas de rijkswachter ook nog eens “gemolesteerd had” wanneer deze laatste al op de grond neerlag. En dat vond de minister “wraakroepend”. Wat minister Vande Lanotte daar uitkraamde, was totaal uit de lucht gegrepen. Ik vroeg me af waarop de minister zich baseerde om dergelijke flagrante onwaarheden te spuien.

Donderdag 16 februari. Jan Van Rompaey had me naar aanleiding van de schapentransportenperikelen als gast uitgenodigd in *Schermen*. Ik had er eigenlijk niet veel zin in maar Jan overtuigde me om naar zijn programma te komen. Vooraf had hij Van Der Mieren geïnterviewd in het ziekenhuis. Van Rompaey wou weten of hij veel ervaring had met ordehandhaving tijdens betogingen. De rijkswachter verklaarde

van niet. Hij vertelde dat hij maar een gewone straatgendarme is. Over ordehandhaving bij betogingen had hij wel wat opgestoken tijdens zijn opleiding maar dat was al vele jaren geleden. Ik zei dat ik het heel erg spijtig vond wat de rijkswachter overkomen was, maar er was geen enkele opzet mee gemoeid.

18 februari. Iemand meldde ons telefonisch in het Engels met een West-Vlaams accent dat een bom ons kantoor zou verwoesten. We dienden klacht in tegen onbekenden. Onze klacht werd geseponeerd. De dag van onze betoging tegen de veetransporten werd IVK-dierenarts Karel Van Noppen vermoord. Voor de begrafenisplechtigheid stuurden we namens GAIA een rouwkrans om ons medeleven te betuigen met de nabestaanden van de moedige bestrijder van de vleesmaffia. Toen ik de zondag daarop arriveerde aan het RTL-gebouw waar ik verwacht werd voor het debatprogramma *Controverse*, zag ik tientallen rijkswachters en politiemensen voor het gebouw opgesteld staan. Ik veronderstelde dat die daar waren voor José Happart, die ook deelnam aan het debat over de veetransporten en de hormonenmaffia. Een zenuwachtige moderator, maakte me echter duidelijk dat er dertig rijkswachters en tien politieagenten instonden voor *mijn* veiligheid. De moderator had vernomen “dat er een contract op mijn hoofd stond” en meldde dat ook tijdens de uitzending. Ik moest wel even slikken.

Dinsdagnamiddag, 28 februari. Leden van de Brusselse BOB kwamen ons op kantoor op het hart drukken de toestand zeer ernstig te nemen. Ze deelden me mee dat mijn veiligheid zeer ernstig gevaar liep. Precieze details konden of wilden ze niet geven maar zij wisten dat in leidinggevende anti-GAIA kringen het plan was opgevat om me binnen de zes maand iets te doen overkomen. Dat kon van alles zijn. En het ging hier zomaar niet om bedenkelijk gebluf van een of andere dronkelap aan de toog, verzeerden ze me.

Woensdag 1 maart. De rechtbank van eerste aanleg in Veurne bij Nieuwpoort legde GAIA, Ann en mezelf in kortgeding een dwangsom op van 300.000 frank telkens wij de schapen- en kalvertransporten nog zouden hinderen. In een reactie noemde Ann het vonnis “belachelijk”. “Met dit vonnis maakt de rechter duidelijk dat winstbejag voor het welzijn van weerloze dieren gaat,” voegde ze eraan toe. De vermaarde Gentse assisenpleiter, meester Piet Van Eeckhaut, was onze verdediging komen versterken. Hij had zo’n vonnis verwacht. Maar in de gegeven omstandigheden vond hij het in de eerste plaats belangrijker dat onze naam, die al wekenlang door het slijk gehaald werd, zou gezuiverd worden. Zijn pleidooi maakte indruk. In zijn motivatie benadrukte de rechter dat wij ons inzetten voor een “nobeles” zaak. Maar het vrije verkeer van “goederen” mocht niet belemmerd worden. GAIA ging in beroep tegen het vonnis.

In een vrije tribune in de *Financieel-Economische Tijd* gaf senator Michiel Maertens zijn visie weer op de gebeurtenissen: “De dag voor de begrafenis van de vermoorde IVK-arts Van Noppen werd in Nieuwpoort actie gevoerd tegen GAIA. De feiten zijn natuurlijk niet vergelijkbaar, maar het ruimer kader is in beide gevallen: dieren, vleeshandel, geld, geweld... De publieke respons op beide gebeurtenissen was enorm maar heel verschillend. Rond Van Noppen waardig en verontwaardigd, rond GAIA bedenkelijk en bijna hysterisch. Er was duidelijk een ander niveau van berichtgeving, want door één toevallig en spijtig ongeval werd de realiteit van wat een geweldloze betoging voor dierenrechten was, plots omgekeerd tot straatgeweld en extremisme. Deze verkeerde beeldvorming escaleerde snel en eindigde in politionele maatregelen die de vrije meningsuiting beknotten. Pure samenloop van omstandigheden? Of is er dan toch een soort geestesverwantschap met de afschuwelijke IVK-moord? (...) Feit is dat deze dagen de economische vrijheid in de vleessector ter discussie gesteld wordt, en zelfs gehinderd. Feit is echter ook dat de tegenbetogers, die hun economische activiteit beschermen, ongemoeid hun gang konden gaan. Zeker is in elk geval dat bij die tegenbetogers een bekende boerenvakbond opdook, die al vaker tot geweld had opgeroepen. (...) Voor de transporteurfirma was het een goede gelegenheid om na te trappen naar de dierenrechtenverenigingen die haar een paar jaar geleden voor de rechtbank

daagden wegens zware dierenmishandeling. jammer genoeg maakte niemand deze bedenking. Zoals geen enkel medium of beleidsverantwoordelijke vermeldde dat GAIA ook manifesteerde tegen de uitwassen van de Europese vrijhandel en de GATT-akkoorden.(...) Men moet beseffen dat dit soort van transport én in Zuid-Europa het einde betekent van vele schapenboeren met schrale gronden, én in Noord-Europa de tewerkstelling in slachthuizen in de weg staat. Alleen de transportindustrie vaart er goed bij en “de kleine mens” wordt er zowel in Noord als Zuid door in de armoede gedrukt. De moraal van het verhaal: het vervoer, de vervoersindustrie, wint altijd.”

De overgrote meerderheid van de commentaren was een stuk negatiever. Zelfs *Kerk en Leven* reageerde verontwaardigd in een hoofdartikel over “Mens en dier”. Het dier boven de mens stellen? Heiligschenis! De ondergronds sluipende maar voordien nooit bevestigde en amper uitgesproken grootste vermeende bedreiging voor de westerse cultuur sinds de communistische revolutie in het Rusland van 1917 zag men plotseling werkelijkheid worden. GAIA werd net niet geëxcommuniceerd. Wat een contrast met de bisschop van Dover, Dr. Richard Llewellyn, die de uitvoer van levende dieren veroordeelde. In zijn preek in de kerk van Sint Andrews in Buckland riep de bisschop Groot-Brittannië op om “moreel leiding te geven” en dat soort handel unilateraal te verbieden. “Wreedheid jegens dieren, hoe en waar het ook gebeurt, is een misdrijf voor God.”

Op 30j uni 1995 verscheen in het Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen de Richtlijn 95/29/EG tot wijziging van Richtlijn 91/628/EEG “inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer”. In principe wordt de reistijd van dieren beperkt tot acht uur. Maar het vervoer mag langer duren indien op de vloer van het voertuig voldoende strooisel ligt; naar gelang van de vervoerde diersoort en de duur van de reis voldoende voeder aanwezig is; men rechtstreeks bij de dieren kan geraken; er kan verlucht worden met een ventilatiesysteem dat vanuit de cabine aan de binnen- en buitentemperatuur kan worden aangepast; het voertuig uitgerust is met verplaatsbare schotten om aparte afdelingen in te richten, het voertuig beschikt over een installatie die tijdens haltes op voeder en water kan worden aangesloten; en er bij het transport van varkens voldoende water aan boord is om de dieren tijdens de reis te drinken. Negenennegentig komma negen kansen op honderd dat de huidige vrachtwagens (ook die van Maes) waarmee vandaag de dag kriskras door de Europa vee vervoerd wordt, aan die voorwaarden voldoen.

De criteria voor de opvang, het voederen, drinken, laden en lossen zijn er vandaag nog altijd niet. Dat varkens met de nieuwe wet vierentwintig uur lang getransporteerd mogen worden, vinden wij onaanvaardbaar. We staan nog ver af van de algemene principiële reistijdslimiet van acht uur.

Eind mei 1996 werd Klaas Maertens door de rechtbank van eerste aanleg in Veurne in verband met de ongelukkige val van rijkswachter Van Der Mieren vrijgesproken van de beschuldiging “slagen en verwondingen”. Klaas werd echter wel wegens weerspannigheid veroordeeld tot een geldboete en een maand voorwaardelijke gevangenisstraf. Klaas moest 935.000 frank aan de Belgische staat betalen voor het loon dat de rijkswachter tijdens zijn onbeschikbaarheid kreeg betaald. De rechter voegde eraan toe dat de verzekeringsmaatschappij van Klaas die geldboete voor haar rekening moest nemen. En dat alles omdat hij over een dranghekkens gegaan was. Hij werd er duidelijk als zondebok uitgepikt want die zaterdagmorgen van 11 februari 1995 waren 22 andere actievoerders, onder wie ikzelf, net zoals Klaas over de dranghekkens gegaan. De verzekeringsmaatschappij van Klaas Maertens ging in beroep tegen de veroordeling wegens weerspannigheid. Klaas kon dan ook niet anders dan mee in beroep gaan. Volgens professor Koen Raes, eminent rechtsfilosoof aan de Universiteit Gent, had Klaas over de hele lijn vrijgesproken moeten worden.

Premier Dehaene had vervroegde parlementsverkiezingen aangekondigd, zodat we alles op alles moesten zetten om het dierenbeschermingsontwerp van minister Bourgeois tijdig goedgekeurd te krijgen. Op 28 maart 1995 werden we ontvangen door CVP-voorzitter Johan Van Hecke en Paul Staes, PSC-voorzitter Gerard Duprez, de Hasseltse burgemeester Steve Stevaert en kamerlid Patrick Hostekint namens de SP, mensen van de studiedienst van de PS, Johan Malcorps en Jo Cuyvers van Agalev. We toonden het half miljoen handtekeningen, die GAIA en Animaux en Péril verzamelden voor een verbod op straatpaardenkoersen (350.000) en een verbod op de verkoop van gezelschapsdieren op openbare markten (150.000). We hadden onze petitie tegen straatpaardenkoersen als een relikwie bijgehouden in afwachting dat de gelegenheid zich zou voordoen om er een laatste maar cruciale keer mee uit te pakken.

Op 7 april bekrachtigde de Kamer eindelijk de nieuwe dierenwelzijnwet. Voor de eerste keer in de geschiedenis van het parlement werd in het halfroond over dierenrechten gediscussieerd Zoals GAIA dat min of meer ziet. In de wet van 14 augustus 1986 wordt een artikel 36bis ingevoegd:

“Art. 36 bis - Onverminderd de toepassing van strengere straffen bepaald bij het Strafwetboek, wordt gestraft met een boete van 26 frank tot 1000 frank, hij die een straatpaardenkoers en/of een oefenmoment ter voorbereiding van een dergelijke koers organiseert of eraan deelneemt, waarbij de koers geheel of gedeeltelijk gelopen wordt op de openbare weg, waarvan de bestrating bestaat uit asfalt, beton, straatkeien of klinkers of een ander hard materiaal.”

“Art. 12. - Het is verboden honden en katten te verhandelen op de openbare weg, alsmede op markten, beurzen, salons, tentoonstellingen en bij soortgelijke gelegenheden evenals bij de koper thuis, tenzij in dit laatste geval het initiatief van de koper zelf uitgaat.”

“De koning kan, bij een in Ministerraad overlegd besluit, het in het eerste het ingestelde verbod uitbreiden tot andere soorten of categorieën van dieren. Hij kan evenwel ontheffing van dit laatste verbod verlenen voor het verhandelen op markten door personen die een erkende handelszaak voor dieren exploiteren.”

Tijdens haar congres op 25 maart 1995 nam Agalev een resolutie aan die de rechten van de natuur en de aarde erkent. Of Agalev ook erkent dat dieren rechten hebben, werd echter nergens gesteld. Een andere goedgekeurde resolutie bewees wel dat bij Agalev op dat moment onder impuls van bezige bij Jo Cuyvers, als senator als geen ander in de weer voor dierenwelzijn, de aandacht voor het welzijn van dieren verder reikte dan enkelingen zoals in andere partijen. Agalev stelde dat de handel in uit het wild gevangen levende dieren moet worden verboden. De maximale duur van het transport van levende slachtdieren moet worden beperkt tot 8 uur. De kweek van kistkalveren en kippen in legbatterijen moet zo snel mogelijk worden verboden. De gedwongen voeding van eenden en ganzen voor de productie van foie gras moet verboden worden tegen 1 januari 2000. Agalev wil het leed in de bio-industrie zoveel mogelijk beperken. Op partijniveau was er echter nog geen algemeen debat gevoerd over dierenwelzijn en dierenrechten. Aan het andere uiterste had het Vlaams Blok wetsvoorstellen ingediend en initiatieven genomen om het rituele slachten zonder voorafgaandelijke verdoving aan banden te leggen (zie ook pagina 249 en volgende). Maar gezien hun houding tegenover de straatpaardenrennen en de dierenmarkten, twijfel ik er sterk aan of dat gebeurd is uit oprechte bekommernis om de dieren.

Op 13 juli sloeg GAIA alarm met een rapport van 72 bladzijden en een bijhorende videofilm over *Uit de hand gelopen zoo's in België. Rampgebieden voor wilde dieren*, van de hand van RUCA-bioloog en zoodeskundige prof dr. Erik Van der Straeten en mezelf. Op een persconferentie stelden we de resultaten voor van ons onderzoek van de toestand in dertien instellingen die wilde dieren tentoonstellen aan het publiek, zogenaamde dierentuinen of dierenparken. We hadden er zowat het hele gamma aan abnormaal, afwijkend en gestoord of dwangneurotisch dierengedrag aangetroffen. De eenzame wolf liep zes jaar nadat ik hem voor het eerst had bezig gezien, nog altijd rondjes in zijn kooi in het Zoological Park in Terdonk bij Gent, dat nog altijd het uitzicht had van een bidonville. De beren in de kuilen van de Limburgse Zoo van Zwartberg bleven schrijnende gevallen.

Op vele plaatsen schortte heel wat aan de veiligheid en de hygiëne. Gemeten aan het aantal ongelukken met dodelijke afloop in enkele gevallen, leken sommige plaatsen zelfs levensgevaarlijk voor bezoekers. Uit ons rapport bleek dat de situatie op het gebied van de verzorging, de huisvesting en de voeding van de dieren, de hygiëne en de veiligheid varieerde van erbarmelijk en schrijnend over slecht tot zeer slecht. De meeste plaatsen die we bezochten waren didactisch volkomen waardeloos. De dieren werden er bijgehouden zoals dat meer dan honderd jaar geleden gebeurde. De inrichting en de uitrusting van de dierenverblijven waren meestal ontoereikend.

Erik Van der Straeten en ik noemden de meeste gevallen uit de hand gelopen "liefhebberijen". Vier jaar nadat we toen nog met de studiegroep Gaia een eerste rapport publiceerden over de toestand in zes zogenaamde *privé-dierentuinen* in België, was de situatie op vele plaatsen die toen bezocht werden, even slecht of in sommige gevallen nog slechter geworden. Een paar van die dierentuinen hadden intussen hun deuren gesloten.

Er werd onvoldoende, nauwelijks of helemaal geen rekening gehouden met de gedragsbehoeften en welzijnsnoden van de dieren. In bijna alle bezochte dierentuinen konden de dieren door de bezoekers gevoederd worden met rommel die ter plaatse verkocht werd. De dieren kregen daar dus geen aangepaste en evenwichtig samengestelde voeding.

Uit de infobrochure van de Antwerpse Zoo: "Geregeld horen wij klachten van onze dieren. Hun dieet wordt verstoord door achteloze bezoekers die hen voederen, en wat voor voedsel: snoepjes, koekjes, zelfs kauwgom! Lekker, maar heel ongezond. Help mee onze dieren gezond te houden. Voeder hen niet!" In het Zoopark van Terdonk stond aan de kooi van de apen een draaiautomat vol beschimmelde nootjes. Beren, tijgers, poema's, hyena, vossen en apen zaten er opgesloten in vuile, donkere, onaangepaste kooien. De voorbije negen jaar was het Zoopark al een paar keer gesloten maar nooit voor lang. Een eerste keer in 1986 door de toenmalige Gentse burgemeester. Een tijger had de arm afgebeten van een iemand die zijn verblijf schoonmaakte.

Op de meeste plaatsen werden wilde dieren verkocht aan particulieren. In vele gevallen was het ook onveilig voor de bezoekers. Vandaar dat we spraken van rampgebieden. In de meeste gevallen gaven de uitbaters blijk van onkunde en wanbeheer, maar ook de overheid droeg hier een zware verantwoordelijkheid, want die had de toestand jarenlang uit de hand laten lopen. GAIA wilde dat de nieuwe landbouwminister de uit de hand gelopen privé-dierentuinen als een prioriteit zou beschouwen.

Zoals de wet al acht jaar voorzag, was eindelijk de dierentuinencommissie opgericht, die als taak had erkenningvoorwaarden vast te leggen. Van die commissie maakte Dr. Van der Straeten deel uit. Maar die commissie had, op een eerste kennismakingsbijeenkomst na, nog niet effectief gewerkt. Van een

aantal instellingen moest geen enkele verbetering verwacht worden. Zoveel was ons in al die jaren wel duidelijk geworden. Volgens ons moesten deze dierentuinen onmiddellijk verbod opgelegd krijgen om nog verder dieren te kweken, dieren op te kopen of gestorven dieren te vervangen.

De volgende dagen voerde GAIA actie in het Zoopark van Terdonk, de Vijverhoeve in Ingelmunster, het Dierenpark Lochristi, de Wazoo en de Limburgse Zoo. We wilden het grote publiek duidelijk maken dat ze deze “rampgebieden” best mijden als de pest. Met rood-wit lint wilden we de ingang of de kooien - het hing ervan af hoever we geraakten - van die dierentuinen afbakenen als “rampgebied”. “stop wilde waanzin”, “ellende, ellende” en “zooopark moet dicht”: panelen en borden verduidelijkten hoe we dachten over dat soort mistoestanden. In Terdonk trok uitbater en dierenhandelaar George Munro borden en panelen uit de handen van enkele actievoerders en begon er wild mee om zich heen te slaan. Daarbij ging hij zodanig te keer dat hij een omheining afbrak. Twee hangbuikzwijntjes lieten de kans op onverhoopte vrijheid niet liggen en stoven er vandoor. Aan de Vijverhoeve in Ingelmunster stond een dertigkoppig ontvangstcomité van het anti-GAIA en anti-vogelbeschermingsclubje ROA, jagers en bonthandelaars ons op te wachten. Een woeste zeventiger begon ineens in het wilde weg naar mij te steken met een ijzeren priem. Ik bleef ongedeerd. Drie actievoerders van GAIA, die hij met zijn priem bewerkt had, hadden er gelukkig slechts oppervlakkige steekwonden aan overgehouden. De rijkswacht stond er bij en bleef er naar kijken. Aan de ingang van het dierenpark Lochristi werd ik besprongen door drie medewerkers van de dierentuin. Met volle kracht duwden ze me omver. Ik viel achterover met mijn hoofd tegen een grote stenen bloempot, die doormidden brak en kreeg als toemaatje nog enkele schoppen. Met bloedend hoofd krabbelde ik recht. Ik hield er een open vleeswonde aan over, die moest gehecht worden. *Le Soir* insinueerde dat het mijn eigen schuld was. Ik had maar moeten thuisblijven. Dat komt er immers van als je de mensen op hun terrein lastig valt. Het deed me denken aan bepaalde seksistische reacties tegenover verkrachte vrouwen, die maar geen kort rokje hadden moeten dragen.

Begin augustus behaalden we een paar opmerkelijke resultaten. Na overleg met GAIA beloofde het Melipark in Adinkerke (De Panne) geen apen meer te houden en ook geen exotische vogels meer op te sluiten achter glas. Enkele dagen later liet de Vijverhoeve in Ingelmunster weten geen wilde dieren meer te houden. Het dierenpark wilde zich voortaan beperken tot neerhofdieren en gekweekte vogels. “Wat dertig jaar geleden aanvaardbaar was, is het nu niet meer,” verklaarde eigenaar Godfried Callens. “De mentaliteit verandert en ik pas mij aan.” Niet iedereen dacht er zo over. In een nieuwe reeks reportages over de toestand in Europese dierentuinen, toonde de BBC hoe de eigenaar van de Limburgse Zoo een jonge chimpansee verkocht had aan een circus, waar men de aap leerde roken.

In januari 1996 schorste de Limburgse Bestendige Deputatie de uitbatingsvergunning van de Limburgse Zoo van Zwartberg omdat de instelling niet beantwoordt aan milieu- en sanitaire normen. De Limburgse Zoo-eigenaar was daartegen in beroep gegaan. De Vlaamse Minister van Leefmilieu Kelchtermans moest dus de knoop definitief doorhakken.

De eigenaar van de Limburgse Zoo werd begin 1996 door het Hof van Beroep verantwoordelijk gesteld voor wat er gebeurd was met Senne en Benoît, de kinderen die drie jaar geleden lelijk toegetakeld werden door een chimpansee. Ook in beroep oordeelde de rechter dat de Limburgse eigenaar verantwoordelijk is, precies omdat in zijn zoo koekjes verkocht worden, die de kinderen aan de aap hadden aange-reikt. Zo had de chimpansee hen tegen de tralies getrokken en hen een stuk van enkele vingers afgebeten. Eigenaar Wauters werd veroordeeld tot twee maanden voorwaardelijke gevangenisstraf en een boete van 20.000 frank. De Limburgse Zoo ging enkele maanden dicht en in april 1996 weer open.

HET PAARDENKERKHOF IV

“Op geen andere renbaan in België staat het gras zo bloedrood en zwart van de rouw als op de Gaverbeek-hippodroom tijdens Waregem Koerse,” opende ik in Kortrijk onze persconferentie over Waregem Koerse, editie 1995. Twee dagen na Waregem Koerse maakte GAIA de balans op van het paardenleed. Zoals we gevreesd hadden, kostten de vier hindernisrennen op Waregem Koerse ook dat jaar een zware tol aan paardenlevens: vijf volbloeden werden afgemaakt!

Voor ons was de maat vol. Op drie jaar tijd zeker tien paarden gesneuveld. De statistieken van de Belgische jockey Club leerden ons dat op die ene dag van Waregem Koerse procentueel meer paardenslachtoffers vielen dan tijdens alle andere hindernisrennen die op een heel jaar gelopen worden in België. Volgens het ministerie wilden de organisatoren slechts zeer geleidelijk aan aanpassingen doorvoeren. De Belgische Jockey Club was het met ons eens dat de risicofactoren tot het uiterste minimum zouden moeten worden herleid om zware valpartijen met fatale gevolgen voor de paarden te vermijden.

Al voor de uitgave van 1995 informeerde GAIA de sponsors Bank Brussel Lambert, Conrad Brussel, GMIC, Konvert Interim, Océ, Piper Champagne, PMU, Reebok en Trends (Roularta Media) over de slachtpartij van 1994. Het had hen echter niet belet hun naam opnieuw aan het grootste paardenkerkhof van Vlaanderen te verbinden. De dag van de wedstrijd bouwden een tiental actievoerders van GAIA ter nagedachtenis van de vele paardenslachtoffers voor de ingang van de VIP-tent een paardenkerkhof met zwarte kruisen en rouwkransen met de namen van dode paarden. We deelden er pamfletten uit met informatie over het paardenleed op Waregem Koerse. Miss België, Herman De Croo en andere genodigden moesten langs een met chrysanten geïmproviseerde baan tussen de zwarte kruisen naar binnen. Actievoerders beeldden de sponsors uit met “bebloede” handen.

VAN DE K.I. NAAR DE KIST

In augustus 1995 kondigde Europees landbouwcommissaris Frans Fishler aan dat hij bij de Europese Ministerraad een voorstel ging indienen om het kistsysteem voor mestkalveren te verbieden in de Europese Unie. “Als het voorstel inderdaad een verbod beoogt, dan stevenen we af op een doorbraak in de strijd tegen de mishandeling van dieren in de intensieve veeteelt,” vertelde ik aan het persagentschap Belga. “GAIA vraagt landbouwminister Karel Pinxten een verbod te steunen.”

In september 1995 lanceerden we samen met het Britse Compassion in World Fanning, de Italiaanse dierenrechtenorganisatie Lega Antivivisezione, het Nederlandse Lekker Dier, het Franse Protection Mondiale des Animaux de Ferme, en het Deutsche Tierhilfswerk een internationale campagne voor een verbod van kistkalveren in de Europese Unie. Onder het motto “Laat het kalf niet kisten” vergezelde Victor, een “levensecht” model van een kistkalf, ons op onze straatacties in Brussel, Antwerpen, Gent en Luik. GAIA-activisten maakten voorbijgangers bewust van het kalverleed. En landbouwminister Pinxten ontving duizenden protestkaarten. Eind 1995 stelde de Europese Commissie inderdaad voor het opsluiten van mestkalveren in kisten te verbieden. Maar dat verbod zou pas ingaan vanaf 2008, en dat vonden wij veel te laat.

Voor de productie van “wit” kalfsvlees worden in de hele Europese Unie volgens een rapport van het Wetenschappelijk Veterinair Comité van de Europese Commissie jaarlijks naar schatting vijf miljoen kalveren van amper een week oud in enge houten boxen van 1,7 meter bij . 60 centimeter of nog enger helemaal alleen opgesloten en vetgemest. Vier tot zes maanden lang moeten de kalveren daarin door-

brengen, in het schemerdonker. Ze krijgen onvoldoende of geen ruwvezels, alleen maar met water aangengelgd melkpoeder, dat nauwelijks of geen ijzerhoudende bestanddelen bevat. Door dat laatste krijgen ze bloedarmoede. Door het gebrek aan ruwvoer kunnen ze niet herkauwen en kan hun spijsverteringsstelsel zich onmogelijk normaal ontwikkelen. Veel dieren ontwikkelen ook maagzweren en krijgen diarree.

Uit frustratie en verveling gaan ze gedurig op dezelfde plaats likken aan de ijzeren stangen of aan de zijwanden van de kist. De vetgemeste dieren kunnen zich niet omdraaien en geraken bijgevolg niet aan het achterste gedeelte van hun lichaam om het schoon te maken. Die lichaamsdelen waar ze wel bij kunnen, gaan de kalveren overdreven likken met als gevolg dat ze veel haar inslikken. Al dat ingeslikt haar vormt dan in de maag grote haarballen die de maaguitgang kunnen blokkeren. Volgens dierenwelzijnsspecialist professor Donald Broom van de Universiteit van Cambridge, zouden de ijzertekorten onvermijdelijk leiden tot de dood van de dieren indien ze niet zo jong geslacht zouden worden.

De consument eist blank vlees, beweren de producenten. De kleur van het vlees heeft echter geen invloed op de smaak en de malsheid. In België gaat het jaarlijks ongeveer om 350.000 kalveren. Vijfennegentig procent van die dieren wordt in ons land ingevoerd uit Nederland.

De kalveren die in kisten vetgemest worden, zijn stierenkalfjes. Eigenlijk vormen ze een ongewenst bijproduct van de melkindustrie. Elk jaar moeten melkkoeien kalfjes ter wereld brengen om de veestapel te doen aanzwellen en om de dieren melk te laten voortbrengen. Na enkele dagen worden de kalfjes weggehaald van bij de moederkoe, die dagelijks door melkrobotten machinaal gemolken wordt. De koekalfjes kunnen in de melkproductie ingeschakeld worden.

Doordat koeien via kunstmatige inseminatie drachtig worden, gaan slechts een heel klein aantal stierenkalveren een toekomst als fokdier tegemoet. De rest wordt mestkalf. Wanneer de jonge dieren ongeveer vijf maand oud zijn, worden ze uit de kist gehaald en naar het slachthuis vervoerd. Vele dieren kunnen dan nauwelijks of niet meer normaal lopen en vertonen allerlei gewrichtsproblemen en kwetsuren. "De laatste twee maanden is het erg," had een Kempense kalverkweker aan Ann verteld. Op onze video-beelden zag je de dieren likken aan de wanden van hun kist en knagen aan de voederbakken, in een wanhopige poging hun behoefte aan vast voedsel en ijzer te bevredigen. Volgens professor John Webster van de Universiteit van Bristol, een van de grootste Britse experts in melkveewezijn, is de kistkalverhouderij "een van de meest bizarre en, naar mijn mening, ontegensprekelijk wredeste vormen van veeproductie."

Zijn groepskalveren beter af? In Nederland houdt een aantal mesters kalveren in groepen van vijf dieren in hokken van 2,5 bij 3 meter, op een houten roostervloer, volgens de regels van de Stichting Groepskalfsvlees en gecontroleerd door de Stichting Internationale Scharrelvlees Controle. De dieren krijgen ruwvoer. Maar ze komen nooit buiten en hebben eveneens maar in mindere mate bloedarmoede.

Zal het kalf ooit uit de kist geraken? Volgens het voorstel van de Commissie kunnen tot 2008 in België alleen al – als je rekent vanaf 1996 - vier miljoen tweehonderdduizend kalveren zwaar mishandeld en bloedarmoedig gemaakt worden. Het verbod om kalveren individueel op te sluiten geldt volgens het voorstel van de Europese Commissie enkel voor dieren die 8 weken oud zijn. Dat zou betekenen dat de kalveren, die tussen hun eerste en derde levensweek opgesloten worden in kisten, toch nog minstens vijf weken individueel zouden worden opgesloten, terwijl kalveren vanaf hun geboorte nood hebben aan sociaal contact met de moederkoe en met andere kalfjes. Volgens de Commissie moeten die kalveren zolang gescheiden worden van andere kalveren om te voorkomen dat ze elkaar besmetten met allerlei ziekten. Het zou hier dus gaan om een soort quarantaine.

Maar hoe komt het dat de dieren zo gevoelig zijn voor allerlei ziekten? Omdat ze van de ene lidstaat naar de andere urenlang getransporteerd worden, opeengepakt in overvolle vrachtwagens en daardoor heel sterk verzwakken. En omdat ze van hun moeder worden weggenomen zodat ze de ziekteverwekkende stoffen in haar melk moeten missen. Het is niet ongebruikelijk dat de kalfjes voordat ze verkocht worden onvoldoende biest krijgen en dus belangrijke afweerstoffen moeten missen. Aan het begin van het mesten worden antibiotica aan het voer toegevoegd.

Op 10 oktober 1995 werden Ann en ik ontvangen door de nieuwe landbouwminister Karel Pinxten. Een opmerkelijk feit als je weet dat zijn voorganger ons nooit een onderhoud had toegestaan. Het gesprek met minister Pinxten duurde een uur en verliep in een open en aangename sfeer. Ter informatie overhandigden we minister Pinxten een exemplaar van *Dierenbevrijding* van Peter Singer. Hij kreeg ook videocassettes en rapporten over de rampzalige situatie van duizenden wilde dieren in uit de hand gelopen privé-zoo's in ons land, over het vetmestingsstelsel van kalveren in kisten, over het pijnigen en ziek maken van eenden en ganzen voor foie gras en over het paardenleed op Waregem Koerse. "Als we het daarmee niet weten, zullen we het nooit weten", reageerde Pinxten. We maakten van de gelegenheid gebruik hem te vragen of hij een Europees verbod op het vetmesten van kalveren in kisten wilde bepleiten bij zijn collega's uit de andere lidstaten van de Unie. We vroegen hem ook werk te maken van positieflijsten van dieren die nog zullen mogen worden gehouden door particulieren. We wisselden van gedachten over de "zootjes ongeregeld", Ook drongen wij aan op een beleid dat het welzijn van de dieren niet automatisch opoffert aan economische belangen.

KAKEN VAN STAAL

Om de bonthandel efficiënter te bestrijden, besloten GAIA en de antibontvereniging Bond Zonder Bont te versmelten tot één organisatie. We namen een vierde vaste medewerker in dienst: Sabine.

De Europese wildklem-verordening uit 1990 stond weer onder druk. Normaal gesproken was vanaf 1 januari 1996 de invoer verboden van pels van twaalf pelsdiersoorten die in Canada, Rusland en de Verenigde Staten nog altijd met de wildklem of pootklem gevangen werden. In 1863 al veroordeelde Charles Darwin de ijzeren pootklem die nog door Daniel Boone en Davy Crockett beroemd gemaakt werd. Darwin riep de Engelsen op om in actie te komen tegen die wreedheid.

Twee ijzeren beugels slaan als haaien kaken om de poot van een wolf, een das, een bever, een otter, een hermelijn, een sabelmarter, een prairiewolf, een wasbeer, een rode lynx, een stinkdier of een muskrat. Of om uw blote hand of voet. Een sterke veer zorgt dat de klem strak gesloten blijft zodat het dier niet kan ontkomen. Van pijn en angst proberen de dieren zich los te rukken. Dagenlang kunnen ze daar zo in zitten lijden, tot de jager opduikt. Om te ontkomen, bijten ze niet zelden hun tanden stuk op het metaal van de klem. Vaak trekken, draaien en bijten ze net zolang tot een stuk poot afscheurt en in de klem blijft zitten.,

Het gebruik van de wild- of pootklem is al in zestig landen, inclusief de Europese Unie, verboden. Eigenlijk had die Verordening al sinds 1 januari 1995 van kracht moeten zijn. Eind 1994 kwam de Canadese regering voor de zoveelste keer op de proppen met enkele autochtone pelsjagers. Volgens hen zou de toepassing van de Verordening de gewisse teloorgang betekenen van hun eeuwenoude cultuur. Ruw geschat maken autochtone pelsjagers ongeveer 30% uit van de totale Indianenpopulatie in Canada. Maar die pelsjagers lieten het uitschijnen alsof ze alle Indianen vertegenwoordigden. Dat wilden de verte-

genwoordigers van de Native/Animal Brotherhood, een vereniging van autochtone Canadezen die het invoerverbod steunen, zomaar niet laten gebeuren: ook zij kwamen naar Brussel. Hun reis werd niet betaald door de Canadese regering. Volgens de Native/Animal Brotherhood staat pelsjagen cultureel noch economisch centraal bij de autochtone bevolking. Dat autochtone Canadezen zoveel ontberingen kennen, is vooral te wijten aan het feit dat de regering hen als tweederangsburgers beschouwt.

Canada had uitstel gekregen om ondertussen dierenvriendelijker vangstalternatieven te ontwikkelen voor de wildklem. Dat was niet gebeurd. Maar opnieuw moest Europa zwichten voor Canada, dat dreigde met een handelsoorlog. En ondertussen bleef de Verordening van het Europese Parlement al jaren dode letter.

Als enige lidstaat hield Nederland zich aan de toepassing van de Verordening. Nederland, dat “ook al de kweek van vossen voor hun pels had verboden met een uitlooperperiode van tien jaar, sloot zijn grenzen voor de invoer van met de pootklem gevangen pels. Canadese pelsjagers trachtten de eenzijdige beslissing van Nederland voor een rechtbank te doen opheffen maar werden terug naar af gestuurd.

GAIA voerde actie voor het kabinet van minister Maystadt van Economische Zaken. In “bloederige” bontjassen gehulde actievoerders lagen met hun hand vol kunstbloed geklemd in een pootklem voor de ingang van het kabinet. Minister Maystadt liet via de pers weten dat hij de pootklem “een wrede vangstmethode” vindt. Het kabinet van Leefmilieuminister Jan Peeters het weten dat België het invoerverbod niet zou toepassen, tenzij alle lidstaten dat zouden doen.

Belgisch imitatiebont had het in 1995 schitterend gedaan. Couture Hélène, dé Belgische ontwerper en producent van imitatiebont, die zijn producten levert aan honderden handelszaken en grootwarenhuizen in België, zag zijn omzet met liefst 42% stijgen. Ontwerpers als Calvin Klein, Donna Karan en Anne Klein hadden als gevolg van internationale protesten bont uit hun collectie gehaald. Wereldwijd is de verkoop van bont sinds 1988 met 60% gedaald. Het lijfblad van de bonthandel, *Fur World*, stelde dat “de totaalverkoop van bont waardeloos te noemen is”. De bonthandel prijst zijn producten het hele jaar door af met 20 tot 70% om van onverkochte stocks af te geraken.

KOTSMISSELIJK VAN FOIE GRAS III

American Airlines, Air Canada, United Airlines, Lufthansa en Swissair hadden foie gras “om dierenwelzijnsredenen” van het menu geschrapt. Delta Airlines bestookten we met brieven en telefoontjes. En ook deze luchtvaartmaatschappij deelde ons mee dat zij wereldwijd stopte met vervette leverpastei van ziek gemaakte en gepijnigde eenden of ganzen aan te bieden op haar vluchten. Maar onze nationale luchtvaartmaatschappij Sabena weigerde hun goede voorbeeld te volgen, ondanks onze vele brieven die zonder enige respons bleven. Om Sabena tot betere inzichten te brengen, voerden we met tientallen actievoerders verschillende protestacties op de luchthaven van Zaventem. Vijf dagen lang, het weekend inbegrepen, van “s morgens 7 uur tot ‘s avonds 7 uur.

Reactie van een Sabena-woordvoerder: “zolang de mensen het opeten, blijft foie gras op het menu.” Dat is onzin: het zijn immers niet de passagiers die het menu bepalen. Geen enkele reiziger vraagt speciaal naar foie gras, dat voornamelijk in business class en first class wordt opgediend. American Airlines noch Air Canada hadden weet van klanten die ooit bij hen foie gras gevraagd hadden. Het hoofdbureau van Air Canada in Parijs liet ons weten dat ze sinds ze gestopt waren met foie gras aan te bieden, zelfs geen enkele klacht gekregen hadden van ontevreden Fransen, toch foie grasconsumenten bij uitstek.

In Brussel voerden we actie voor het bekende restaurant Comme Chez Soi en in Antwerpen voor het restaurant Preud'Homme. We bezorgden de uitbaters informatie over het leed van de eenden en ganzen. De restaurantuitbater van Preud'Homme verklaarde voor de camera's van de regionale televisie ATV dat hij na nieuwjaar foie gras van het menu ging schrappen. Dat ging snel. Maar achterafkwam hij daarop terug. Hij had dat zomaar gezegd om niet langer lastiggevallen te worden met acties. Na veel vijven en zessen was hij tenslotte bereid om op zijn menukaart een passage in te lassen die verwijst naar het leed dat de dieren moeten ondergaan voor foie gras. Een restaurant in Kortrijk, dat in 1994 rond kerstmis zijn grootste winstmarge haalde met foie gras, kreeg met de eindejaarsfeesten geen enkele vraag naar foie gras.

MOL DE MARKT II

1 januari 1996. Het wettelijk verbod om honden en katten te verhandelen op de openbare weg, met inbegrip van markten, braderijen, salons, tentoonstellingen en bij soortgelijke gelegenheden, was van kracht geworden. In december 1995 vroeg GAIA in een brief aan alle burgemeesters van het land de nodige maatregelen te treffen om het verbod strikt te doen toepassen in hun gemeente. Een groot aantal burgemeesters en marktverantwoordelijken antwoordde positief. Het Molse gemeentebestuur, het Gentse stadsbestuur en het stadsbestuur van Luik deelden ons schriftelijk mee dat ze het verbod strikt gingen doen naleven. Maar Leona Detiège hield begin januari de handelaars in honden en katten op de Antwerpse Vogelenmarkt een hand boven het hoofd. In een rapport van de Nederlandse Dierenbescherming getuigde een dierenarts dat, onafhankelijk van mekaar, vier mensen bij hem langskwamen die de vorige dag een hond gekocht hadden op de Vogelenmarkt. Alle vier hadden de hondjes de hondenziekte. Ondanks het verbod trachtte de Antwerpse burgemeester de publieke opinie wijs te maken dat handelaars nog honden en katten mochten tentoonstellen. GAIA reageerde onmiddellijk en diende klacht in tegen handelaars die op de Vogeltjesmarkt inbreuken pleegden op de dierenwelzijnwet.

Minister van Landbouw Pinxten floot burgemeester Detiège snel terug. Mevrouw Detiège liet ons weten dat ze "de interpretatie van Minister Pinxten zou volgen" (sic). In werkelijkheid wilde ze de minister van Landbouw vragen een uitzondering toe te laten voor Antwerpen. De zondag daarop werden op de Vogeltjesmarkt geen honden meer "tentoongesteld" door de handelaars.

Wat bezielde burgemeester Detiège toch om een democratisch tot stand gekomen federale wetgeving naast zich neer te leggen? En wat bezielde de VLD om, nog voor het verbod van kracht werd, een wetsvoorstel in te dienen om de straat- en markthandel in honden en katten opnieuw toe te laten? De vrijheid van ondernemen? Het voorstel werd verworpen in de landbouwcommissie.

"Broodroof," huilden de handelaars. In maart 1996 verwierp het Arbitragehof het verzoek van Andibel, de zogenaamde Beroepsfederatie van handelaars in gezelschapsdieren en vogels, tot schorsing van het verbod honden en katten te verhandelen op markten omdat ze geen onherstelbare, direct nadelige persoonlijke gevolgen konden aantonen.

Ook de stinkende stallen van vele dierenhandelszaken en kennels, waar systematisch zieke dieren verkocht worden, moeten uitgemest worden. Honden en katten van de markt naar de supermarkt? Op de televisie deed Panorama een zwart boekje open over Animals Express, een soort grootwarenhuis in Groot-Bijgaarden waar tientallen hondenrassen en allerlei wilde dieren verkocht worden. Honderden pups worden er te koop aangeboden. Gedupeerde kopers getuigden voor de camera over zieke pups die ze er gekocht hadden. Verschillende dierenasielen hadden waslijsten klachten over Animals Express genoteerd. Hetzelfde geldt voor Dog Home, een al vele jaren beruchte dierenwinkel in Brussel. Klachten die bij de vleet ingediend waren bij rijkswacht of politie, werden telkens geseponneerd of niet be-

handeld. Wij drongen er bij landbouwminister Pinxten op aan om de relevante wettelijke bepalingen in de dierenwelzijnwet zo snel mogelijk uit te voeren.

Ik kan het niet genoeg herhalen: blijf weg van kennels of hondenkwekerijen die tientallen rassen tegelijk te koop aanbieden. Dat zijn hondenfabrieken, waar moederteven uitgeperst worden en pups normaal sociaal contact met mensen moeten ontberen. Wie daar een dier koopt dat in leven blijft, krijgt negen kansen op tien te maken met honden die gestoord sociaal gedrag zullen ontwikkelen. Plichtsbewuste fokkers houden het bij hoogstens twee rassen, waarin ze zich specialiseren. GAIA tolereert enkel plichtsbewuste fokkers en dierenhandelszaken die zich aan de strengste normen houden inzake dierenwelzijn en gezondheid van de dieren. Aan de rest, vinden wij, moet paal en perk gesteld worden.

Er moet veel minder gekweekt worden voor commerciële doeleinden. Particulieren moeten beseffen dat ze best hun huisdier steriliseren om niet telkens weer opgescheept te zitten met nesten pups of kittens waarvan men niet afgeraakt. Wie na rijp beraad besluit om een hond of kat in huis te nemen, bezoekt best een asiel, waar ongewenste dieren wachten op een nieuwe kans. Alleen dan kunnen we komen tot een duurzame oplossing van het huisdierenprobleem. Alleen dan zullen dierenasielen afgeraken van hun vuilnisbakkenrol als opruimers van massaal gedumpte, zogenaamde troeteldieren. Een rol waarin het systeem ze gedwongen heeft en waarmee vele dierenasielhouders het emotioneel bijzonder moeilijk hebben.

RITUEEL GEKEEL

Zonder voorafgaandelijke bedwelming of verdoving treedt ongevoeligheid bij schapen slechts 18 tot 70 seconden na de halssnede op. Bij kalveren is dat 132 tot 297 seconden. Andere studies wijzen uit dat de gemiddelde tijd die verstrijkt tussen de halssnede en het moment waarop het dier ongevoelig is voor pijn, 14 seconden bedraagt voor schapen en 17 seconden voor kalveren. Bij runderen die zonder voorafgaandelijke verdoving geslacht worden, kan het meer dan 2 minuten duren vooraleer er geen hersenactiviteit meer meetbaar is. .

Rituele slachtingen voorgeschreven door de Joods-Orthodoxe ritus zijn aan strengere regels onderworpen dan de Islamitische. Maar wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat zelfs bij deskundig uitgevoerde Joods-Orthodoxe rituele slachtingen de geslachte dieren meer lijden dan wanneer ze voorafgaandelijk verdoofd of bedwelmd worden. IVK-keurders deelden ons mee dat het Offerfeest traditioneel in het algemeen chaotisch verloopt met nauwelijks of geen oog voor het welzijn van de dieren. Schapen die vaak nodeloos en overdreven brutaal behandeld worden. Schapen die in de koffers van personenwagens naar het slachthuis gevoerd worden, of in overvolle vrachtwagens - nota bene van Belgische transportfirma's - uitgeput aankomen in de slachthuizen. Vele dieren kunnen na het transport niet rusten. Uitgeput worden ze ofwel amper enkele minuten na aankomst al ritueel geslacht zonder verdoving ofwel moeten ze urenlang wachten zonder eten of drinken. Niet zelden worden dieren brutaal naar de slachtbank gesleurd.

De massale toevoer van dieren en het chaotisch verloop van de rituele slachtingen maken controle op het gebruikte materiaal verre van gemakkelijk. Het is zeker geen garantie voor deskundigheid dat de "offeraars" krachtens de wet een gedateerd en ondertekend document krijgen van het Executief van "de Moslims dat hen machtigt ritueel te slachten. Evenn-iin garandeert zo'n pasje dat de dieren met een minimum aan leed geslachtofferd worden.

Op 28 april maakte GAIA naar aanleiding van het Islamitisch Offerfeest haar standpunt bekend over rituele slachtingen. De overheid zowel als moslims en joods-orthodoxe gelovigen moeten goed beseffen dat schapen zonder voorafgaandelijke verdoving slachten door middel van de halssnede de dieren ontegensprekelijk meer doet lijden. De huidige wetgeving moet strikt nageleefd worden. Het kan niet door de beugel dat bepaalde gemeenten moslimgelovigen toelaten dieren thuis ritueel te slachten. De dierenwelzijnwet verbiedt dat klaar en duidelijk. Volgens ons gaat het niet op met twee maten en twee gewichten te rekenen.

In het belang van de dieren wilde GAIA zijn nek uitsteken. Maar dan wel op een verstandige en ethisch verantwoorde manier. GAIA kant zich uitdrukkelijk tegen pogingen om dierenleed te misbuiken voor politieke motieven die niets te maken hebben met de welzijnsbelangen van dieren maar uitsluitend bedoeld zijn om uit racistische overwegingen een bevolkingsgroep het leven zuur te maken. Daar doen wij niet aan mee. Bovendien mag men niet vergeten dat door Belgen uitgevoerde thuisvlachtingen ook niet altijd gebeuren met voorafgaande bedwelming of verdoving van kippen, varkens of schapen. En zeker niet pijnloos!

Voor ons is het slachten van welzijnsgevoelige dieren die pijn kunnen voelen en genieten van hun leven, sowieso ethisch niet verantwoord, vooral omdat het niet nodig is voor onze overleving. Om de rituele dierenlachtoffers nu al zoveel mogelijk leed te besparen, willen we dat de dierenwelzijnwet zodanig gewijzigd wordt dat voorafgaandelijke bedwelming of verdoving ook voor rituele slachtingen verplicht wordt, zowel niet betrekking tot de Islamitische als de Joods-Orthodoxe ritus. Er zijn trouwens Islamitische religieuze leiders, zoals de Imam Al-Hafiz B.A. Masri, die rituele slachtingen door middel van de halssnede onder voorafgaandelijke verdoving of bedwelming niet in tegenstrijd beschouwen niet de godsdienstige voorschriften. In Gembloux is een Islamitisch slachthuis actief waar met instemming van de Europese Unie en Islamitische leiders vooral runderen maar ook schapen ritueel geslacht worden onder voorafgaandelijke verdoving. Het vlees is voornamelijk bedoeld voor de uitvoer naar Arabische landen maar wordt ook gegeten door de plaatselijke moslimbevolking.

In de Koran staan een heleboel dierenvriendelijke voorschriften. En orthodoxe joden mogen geen dieren doden voor het plezier of voor de sport. We wilden ons standpunt met respect voor eenieders recht op godsdienstvrijheid zo snel mogelijk bespreken met de betrokken godsdienstige gemeenschappen. GAIA stelde een rondetafelgesprek voor, dat ruimte biedt voor discussie over de wetenschappelijke, juridische, religieuze, ethische en sociale aspecten van de problematiek. Daaromtrent hadden we al een aantal voorbereidende gesprekken gevoerd met het Centrum voor Racismebestrijding. Een eerste dialoog kwam op gang met de Vereniging voor Ontwikkeling en Emancipatie van Moslims, die ons op hun persconferentie over rituele slachtingen uitnodigden. Meer moslims dan men denkt, zijn zich zeer goed bewust van de problematiek, en willen dat er wat verandert.

We hadden ook gevraagd aan de ministers van Volksgezondheid, Landbouw en Justitie welke maatregelen zij gingen treffen. Minister van justitie Stefaan Declerck antwoordde dat thuisvlachtingen strikt verboden zijn. Karel Pinxten antwoordde dat zowel IVK-keurders als inspecteur-dierenartsen nu bevoegd zijn voor de uitvoering van de wet, wat een versterkte controle toelaat op rituele slachtingen, die “enkel en alleen in de slachthuizen zijn toegelaten”. En twee en een halve maand na het Offerfeest kregen we ook nog een antwoord van minister van Volksgezondheid Marcel Colla. Minister Cofia had een tijdelijke erkenning toegekend aan het slachthuis van Eeklo voor het slachten van schapen aangezien in die streek geen enkel slachthuis erkend is voor het slachten van schapen. Hij had bij de verantwoordelijken van het IVK aangedrongen op “het ter beschikking stellen van bijkomende keurders.”

In de gegeven omstandigheden - ritueel slachten zonder voorafgaandelijke verdoving is wettelijk toege-

laten -had GAIA de Islamitische religieuze leiders gevraagd de moslimgelovigen op te roepen om de dieren tijdens het offerfeest zo behoorlijk mogelijk te behandelen en voldoende aandacht te schenken aan het welzijn van de dieren.

Sommige gemeenten, zoals Lokeren en Maasmechelen, heten oogluikend rituele thuisvlachtingen toe. Het gemeentebestuur van Schaarbeek zorgde op verschillende pleinen voor containers met de vermelding "alleen voor slachtafval van schapen". Dat initiatief kon al te gemakkelijk geïnterpreteerd worden als een uitnodiging om thuis ritueel te slachten, wat bij wet verboden is.

Wij willen het probleem van de rituele slachtingen weer politiek bespreekbaar maken. Tot voor kon zat het op dat niveau muurvast. Precies omdat het in het parlement al herhaaldelijk misbruikt werd door het Vlaams Blok (VB). Wij hadden sterk de indruk dat die partij zonder de minste bezorgdheid voor de dieren, enkel het "cordon sanitaire" wilde uittesten. Het VB had een jaar eerder als enige partij gestemd tegen het verbod op de barbaarse straatpaardenkoersen én tegen de verkoop van honden en katten op markten. Welk hoger staatsbelang dreef het Blok? Duidelijk geen bezorgdheid voor het welzijn van al die honden en katten.

Volgens mij ging het eenvoudigweg om het behoud van de zogenaamde volksaard. Zoals ik het zie zijn straatpaardenkoersen en straat en markthandel in dieren voor het VB geen mishandeling of uitbuiting van dieren maar uitingen van "de goede, oude Vlaamse volksaard". Die "Vlaamse volksaard" moet absoluut beschermd worden.

Volksvertegenwoordiger Wijmeersch van het VB had bij de bespreking van het wetsontwerp Bourgeois voor de stemming in de Kamer zijn "bedenkingen" geuit "rond bepaalde actiegroepen": "Het ene schaap is blijkbaar het andere niet! Ze protesteren tegen schapentransporten. Maar diezelfde groepen geven niet thuis als datzelfde schaap op een dierenwaardige manier wordt afgeslacht." Waarmee Wijmeersch uit het oog verloor dat via Nieuwpoort getransporteerde schapen uiteindelijk ook ritueel geslacht werden. Dieren doen lijden volgens "de eigen volksaard", is geen dierenmishandeling. Maar dieren doen lijden op een manier die volgens het VB indruist tegen "de eigen volksaard", is wel dierenmishandeling. Selectieve verontwaardiging die stoelt op irrationele gronden komt wel vaker voor als het gaat om dierenleed, maar aan GAIA is zo iets niet besteed.

Brigitte Bardot had ook niet meteen een van haar gelukkigste momenten van inspiratie gekozen, toen ze eind april 1996 in *Le Figaro* fulmineerde tegen "een vreemdelingeninvasie", waardoor volgens haar al die schapen elk jaar opnieuw op een "barbaarse" manier gekeeld werden. Ze deed het dan nog in een stijl die als twee druppels water leek op de retoriek van het Front National van Jean-Marie Le Pen. Ze haalde er zich min of meer voorspelbaar de banbliksems van, S.O.S. Racisme en andere mensenrechtenorganisaties mee op de hals. En het wereldnieuws. De meeste kranten heten niet na te wijzen op Le Pens persoonlijke vriend, met wie Bardot getrouwd is. Uit haar brief in *Le Figaro* welden ook vooral haar desillusies en ontgoochelingen op, die u de laatste jaren had ervaren in gesprekken met ministers en moslimgeestelijken. "Als de moslims stoppen met schapen wreed te slachten, dan vind ik ze de formidabelste mensen van de wereld," nam Bardot later gas terug. Hoe dan ook vind ik dat Brigitte Bardot, die ik als een zeer gedreven en enigszins verbitterde vrouw had leren kennen, met haar uitlatingen tegenover moslims op zijn zachtst gezegd ver over de schreef gegaan was. En of ze de zaak van de dieren daarmee een dienst bewees, was zeer de vraag. Ze leek het thema precies nog meer in een extreemrechtse hoek te duwen, iets wat het zeker niet verdient.

In Zwitserland zijn rituele slachtingen van dieren bij bewustzijn verboden door de wet. In Zweden en Noorwegen is voorafgaandelijke bedwelming verplicht. In Oostenrijk is voorafgaandelijke bedwelming enkel verplicht voor Islamitische slachtingen. In Spanje, het land van de wrede stierengevechten en

gruwelijke folkloristische fiësta's met dieren, is voorafgaandelijke bedwelming eveneens verplicht van alle dieren behalve geiten en schapen. Sommigen beroepen zich op het grondwettelijk recht op godsdienstvrijheid om een wettelijke verplichting van voorafgaandelijke verdoving of bedwelming a-priori uit te sluiten voor rituele slachtingen. Rechtsdeskundigen menen echter dat het grondwettelijk recht op godsdienstvrijheid hier niet kan ingeroepen worden om ontegensprekelijk dierenleed te vergoelijken.

VLEESLOOS

In het voorjaar van 1996 werd op vele plaatsen in ons land de moord op IVK-dierenarts en vleeskeurder Karel Van Noppen herdacht. Op 20 februari, de dag van de moord op de vleesmaffiabestrijder, nam een groot deel van de bevolking deel aan een vleesloze dag, die zowat overal in het land door allerlei instanties en kringen georganiseerd werd. Eén vleesloze dag? Zo'n dag heeft uiteraard wel belangrijke symboolwaarde. Ik sta daar dan ook achter. Voor mij kunnen er geen vleesloze dagen genoeg zijn. Britse journalisten belden naar GAIA over de hele hormonenkwestie. We verwezen hen door naar de weduwe en de broer van de vermoorde dierenarts. Die mensen zetten samen met anderen de strijd verder van Karel Van Noppen.

In datzelfde voorjaar sloeg de dolle-koeienziekte in Groot-Brittannië en de rest van Europa in als een bom. Deze overdraagbare fatale hersenziekte bij runderen, die in veevoer verwerkte resten van geslachte schapen en kalveren te eten krijgen, uit zich bij mensen als de dodelijke ziekte van Creutzfeldt-Jacob. De berichten uit wetenschappelijke kringen als zouden mensen de ziekte kunnen krijgen door het eten van besmet rundsvlees (meer bepaald kalfshersenen, die in consommé, vleesbrood en paté verwerkt worden) veroorzaakten een ware paniekstemming.

Eigenlijk was het probleem al enkele jaren bekend. De Britse regering had echter de hele tijd gedaan alsof haar neus bloedde. Strikt wetenschappelijke bewijzen waren er niet, aanwijzingen wel. Geen haan in de Europese Unie die er naar kraaide. Maar ineens brak alles los. Het Europees continent sloot zijn grenzen voor Brits rundsvlees. In Nederland werden 65.000 Britse runderen "vernietigd" en de Europese Unie legde de Britse overheid de "vernietiging" op van meer dan 4 miljoen runderen in een periode van zes jaar. De Europese Unie nam 70% van de kosten voor haar rekening. De hele operatie kostte de Europese belastingbetaler 72 miljard Belgische frank. Een paar journalisten wilden weten wat wij ervan dachten. Maar we vonden het niet opportuun om daar meteen op te springen met een of andere campagne. In tegenstelling tot Nederland werden in ons land geen Britse kalveren vernietigd. Minister Pinxten zag daar de noodzaak niet van in. De mensen keerden zich af van rundsvlees. Vlees eten werd weer meer in vraag gesteld. Wij hoefden daar nu niet nog eens op te hameren. Het ging bij wijze van spreken vanzelf

Eind april startte Groot-Brittannië met de afslachting van pasgeboren mannelijke kalveren, die jonger zijn dan tien dagen. Op 10 mei waren reeds 7.419 kalveren vernietigd, nog voor ze goed en wel een leven hebben gehad. Onder het motto "La vache qui pleure" voerde GAIA op 14 mei actie tegen de massaslachting van kalveren in Groot-Brittannië. Uit solidariteit met Britse dierenbeschermers protesteerden we voor de Britse ambassade in Brussel tegen "de waanzin van de vleesindustrie." Zowat duizend kalveren per dag moesten volgens het destructieplan voor een onbepaalde periode vernietigd worden. We overhandigden de ambassadeur een protestbrief Samen met Britse dierenrechtenorganisaties en dierenartsen vinden we het ethisch totaal onverantwoord de pasgeboren kalveren massaal te slachten enkel en alleen om het imago van de vlees- en zuivelindustrie op te krikken.

De dolle-koeienziekte had ook haar weerslag op het dossier van de kistkalveren. Dat dossier werd geblokkeerd omdat de Europese ministers van Landbouw oordeelden dat de industrie al genoeg getroffen was. En de dieren dan? Moesten vijf miljoen in kisten opgesloten mestkalveren dan blijven lijden aan bloedarmoede? En dat allemaal terwijl de vleesindustrie zelf voor een groot stuk verantwoordelijk is voor de toestand.

Op 5 mei protesteerden we in Alveringem in de Westhoek met zo'n veertig actievoerders tegen een struisvogelkoers. Het dorpsevenement was georganiseerd door de plaatselijke voetbalclub. Bij de start waren de vogels moeilijk in bedwang te houden. Twee, soms drie omstaanders moesten de vogels met kracht tegenhouden, door aan de voorkant en de zijkanten van het struisvogellichaam te duwen. Dat lukte niet altijd en er werd nogal wat gesleurd aan de dieren. Als de dieren gelost werden, liepen ze in alle richtingen door elkaar. Dan werden ze zoveel mogelijk in de lengterichting gejaagd met veel ge-roep, armgezwaai en al eens een ferme mep. Na nog geen minuut vielen de meeste "ruiters", kinderen en jongeren van dertien tot achttien jaar, van de rug van de struisvogels. Telkens verloren de dieren veren. Wanneer ze er dreigden af te vallen, klampten de "ruiters" zich vast aan de vleugels.

Dr. Brian Bertram bestudeerde als wetenschappelijk onderzoeker struisvogels in het wild in Kenya en op struisvogelhouderij en in ZuidAfrika. Nu is hij zoogdierencurator van de Zoological Society London. Volgens hem zou struisvogels berijden niet mogen toegelaten worden omdat het nodeloze stress veroorzaakt bij de vogels, die heel stressgevoelig zijn en hevig kunnen schrikken van allerlei geluiden. Met hun tweetenige poten kunnen ze gevaarlijk uithalen. Struisvogels worden dan ook gerekend tot de gevaarlijkste loopvogels die er bestaan. Ze kunnen een snelheid van wel 50 km per uur halen.

Ook Belgische struisvogelkwekers distantieerden zich van de struisvogelkoersen. Enkele dagen na onze actie reageerde Vlaams Minister van Leefmilieu Theo Kelchtermans, op een interpellatie in het Vlaams Parlement. De minister ging er bij de federale regering op aandringen maatregelen te treffen tegen het "oneigenlijk gebruik" van struisvogels. Enkele weken later kondigde Minister Pinxten aan dat hij struisvogelkoersen, ezelskoersen, kamelenkoersen, enzovoort wil verbieden middels een Koninklijk Besluit betreffende de bescherming van dieren bij wedstrijden. Als dat "van kracht wordt, zullen voortaan enkel nog wedstrijden waarbij de kracht, de snelheid en de behendigheid van dieren worden beproefd, toegestaan worden voor paarden, honden en duiven.

GAIA boekte resultaten op lokaal niveau. Tientallen gemeenten antwoordden reeds positief op onze vraag om geen toelatingen (meer) te verlenen aan organisaties, comités of verenigingen die met dieren sollen tijdens plaatselijke festiviteiten. Denk maar aan ezelskoersen, varkenskoersen, geitenkoersen, ro-deo's, enzovoort.

Rond die tijd verscheen een bizar anti-GAIA pamflet van bonthandelaar Christian Parmentier, Op de achterflap stond dat de auteur dierenarts is van opleiding, "werkzaam in de modewereld". GAIA zou een "sekte" zijn met een "duistere financiering" en "een vermogen van 98 miljoen", Was dat laatste maar waar! Ons budget bedroeg nog geen tiende van dat fantaisistisch bedrag en onze boekhouding sluit als een bus, Ik zou volgens Parmentier ook snel een hond gekocht hebben omdat de achterban van GAIA onze extremistische ideeën tegen huisdierenbezit niet pikte, Onze twee geadopteerde honden Pluch en Nayas en poes Poelietje, een vondeling, leven al tien jaar bij ons. Het vervolg verneemt u ongetwijfeld uit de rechtszaak die we tegen Parmentier inspanden,

ZOOTJES GEREGELD?

Begin augustus maakte landbouwminister Karel Pinxten een ontwerp van Koninklijk Besluit publiek met

erkenningvoorwaarden voor dierentuinen, Eigenlijk ging het hier om essentiële voorwaarden, werkelijk het minimum minimum, Maar GAIA vond het een belangrijke stap in de goede richting, Daarmee zou normaal gesproken komaf moeten gemaakt worden met de uit de hand gelopen zootjes ongeregeld die we aangeklaagd hadden.

De normen hebben betrekking op de veiligheid van de bezoekers en de dieren zelf, op de hygiënische voorzieningen en op de basisinrichting van een dierentuin, die over een ruimte moet beschikken om de dieren te kunnen afzonderen om diergeneeskundige redenen en voedsel op hygiënisch verantwoorde wijze moet opslaan, Het personeel moet deskundig zijn.

Ongecontroleerd voederen door bezoekers is verboden. Fysiek contact tussen dieren en publiek is verboden tenzij voor beperkte periodes maar dan enkel onder direct toezicht van deskundig personeel en indien het dierenwelzijn daar niet door geschaad wordt. Een dierentuin moet een biologisch en ecologisch verantwoord informatief en educatief programma hebben, gericht op natuurbehoud. Ongecontroleerd kweken moet vermeden worden, De dierenverblijven moeten het de dieren mogelijk maken zich natuurlijk te gedragen; sociaal levende dieren moeten in groepen gehouden worden en solitair levende dieren alleen, Bij het samenstellen van een diergroep moet abnormaal agressief gedrag vermeden worden, Er moet ook een register bijgehouden worden met informatie over de geboorte en herkomst of bestemming van de dieren, Dit register moet ook gegevens bevatten over de controlebezoeken van de dierenarts en de gezondheid van de dieren.

Over de inrichting van de dierenverblijven zelf voorziet het KB nog specifieke voorzieningen, wat zeker nodig is. En de minister kan in een later stadium ook nog bepalen niet welke soorten niet of beperkt, mag gekweekt worden, Daar moest de dierentuinencommissie zich nog over buigen,

Zoals de toestand er nu bijligt, lijken veel instellingen die wetenschappers en GAIA catalogeren als uit de hand gelopen rampgebieden, niet te kunnen voldoen aan de gestelde voorwaarden. Al jaren bewezen ze dat ze didactisch volkomen waardeloos zijn, geen deskundig personeel hebben en zowat in alle vlakken een totaal gebrek aan competentie vertonen, De Antwerpse Zoo en Planckendael voldoen waarschijnlijk aan de voorwaarden van het KB maar dat wil zeker niet zeggen dat daar alles koek en ei is.. Ook daar moeten noodzakelijke verbeteringen en veranderingen komen.

GAIA blijft erbij dat dierentuinen alleen echt zin hebben als ze hervormd worden en behoorlijk functioneren als gespecialiseerde opvangcentra voor verwaarloosde en in beslag genomen wilde dieren, Al bij al is het dierentuinen-KB toch een belangrijke stap in de goede richting,

Volgens GAIA moest de overheid niet wachten tot dit KB - volgens de minister in het najaar van 1996 - van kracht wordt om uit te kijken naar opvangmogelijkheden voor dieren uit de werkelijk hopeloze rampgebieden. Het landbouwkabinet verklaarde dat de Limburgse Zoo van Zwartberg op grond van de voorwaarden van dit KB zou moeten sluiten,

MENS-AAP III

Je opent een deur van een kleine ruimte, de omvang van een grote kamerkast. je ziet een rhesusaap in het donker, het lichaam onbeweeglijk gemaakt in een speciale stoel. De aap kan alleen zijn hoofd wat van links naar rechts bewegen maar niet op en neer, Ook kan hij zijn handen en voeten wat bewegen maar hij kan niet zijn ene hand of voet niet aan de andere, In het brein van de rhesusaap zijn elektro-

den ingepland door een holte die in de schedel van de aap werd geboord, De aap doet pogingen om aan die elektroden te raken, die verbonden zijn met het gedeelte van zijn brein dat hem doet zien, om ze uit zijn schedel te halen, Zo'n ding op je kop doet echt geen goed, Maar die elektroden zitten stevig vast. Onmogelijk om ze uit te trekken. Ze blijven voor altijd in zijn kop, Tot hij opgeruimd wordt als het onderzoek helemaal beëindigd is.

Per dag zit hij zo acht uur lang in die stoel. Hij wordt gedwongen te kijken naar een televisiescherm dat beelden van bomen en vissen projecteert en hij moet op een knop drukken als hij de verschillende vormen herkent en onderscheidt. De onderzoekers willen zo meten hoe de hersenen van de aap reageren op "externe visuele prikkels", 's Avonds als de onderzoekers naar huis gaan, wordt de aap uit de stoel gehaald en helemaal, alleen in een metalen kooi op een roostervloer opgesloten. In die lege kooi van nog geen meter breed is er helemaal niks waar die aap zich mee kan bezighouden. En dan gaat hij zich abnormaal gedragen, heen en weer wiegen en draaien.

juni 1996, Op een persconferentie in Brussel onthulden we dat al jaren dergelijke proeven dagenlang, wekenlang, maandenlang met rhesus- en java-aperen gebeurden aan het departement neurofysiologie van de Katholieke Universiteit Leuven, in een van de onderste verdiepingen van het Gasthuisbergziekenhuis, Tot het experiment voorbij is en de apen als overbodig afvalmateriaal opgeruimd worden, gedood dus. In Gasthuisberg werden ook bavianen eenzaam opgesloten in zodanig kleine isolatiecelkooien dat ze er niet eens helemaal in kunnen rechtop staan, al vijfjaar lang, Allemaal bavianen, die zich ook behoorlijk gestoord gedroegen en constant aan een metalen kooistang knagend beten. Meteen daarna keken ze altijd weer op dezelfde manier niet een korte snok naar omhoog vooraleer weer te knagen aan de stangen, Op deze apen werden kandidaat-medicijnen tegen bloedklontering uitgetest.

De Britse neurochemicus en bioloog dr. Gill Langley, die al jarenlang dierproeven kritisch evalueert en onderzoek doet naar alternatieve methoden, waarvoor geen dieren verbruikt worden, had de apenproeven aan de KUL onderzocht. Volgens haar dienen de hersenproeven op rhesus- en java-aperen geen enkel medisch nut en zijn ze overbodig, Al vele jaren gebeurden ze ook elders, Ze zijn in feite waardeloos om het functioneren van het menselijk brein te kennen, Deze proeven zeggen de onderzoekers alleen hoe het brein van een aap, die onbeweeglijk urenlang in een speciale stoel vastgemaakt wordt met elektroden in zijn kop, reageert als hij op een televisiescherm beelden van voorwerpen ziet,

Eén van die onderzoekers, KUL-professor Orban, reageerde in *Knack* van 29 juni 1996 in een uitgebreide reportage over de controverse rond de apenproeven: "Hersenfysiologisch onderzoek bij de aap is de enige manier - en dus onontbeerlijk om dit soort informatie te verzamelen. Ons onderzoek gebeurt in correcte omstandigheden," Een neurofysioloog van een andere Belgische universiteit zag dat anders: "Orban wil een verband leggen tussen de neurofysiologie en de cognitieve psychologie. Hij wil meer bepaald de relaties bestuderen tussen de activiteit van hersencellen en concepten uit de psychologie, zoals de categorisatie van objecten, Reageren hersencellen anders als ze objecten klasseren volgens schema's dan volgens voorbeelden opgedaan uit ervaring? Dat soort vragen, Ik zie niet in hoe dat ooit tot medische toepassingen kan leiden." Diezelfde neurofysioloog knoopte er nog een bedenking aan vast: "Als zijn dieren absoluut niet lijden, en zelfs meewerken, waarom voert hij zijn proeven dan niet uit met studenten, zoals in de neuropsychologie? Zo vermijdt hij het probleem dat zijn ontdekkingen bij apen niet noodzakelijk voor mensen gelden,"

Een KUL-onderzoeker gaf toe dat sommige rhesusaperen en java-aperen in kooien opgesloten waren die zelfs niet beantwoorden aan de richtlijnen van de Europese dierproevenwetgeving. De afmetingen die in de wet staan, voldoen in de verste verte niet aan de welzijnsnoden en gedragsbehoeften van de apen, Videobeelden bewezen het: voor de proeven op apen aan de KUL werden de huidige richtlijnen

bij de Europese wetgeving van 1986 overtreden.

Aan minister van Landbouw Pinxten vroegen we maatregelen om aan het misbruik van apen aan de KUL een eind te maken. En de reactie van de minister liet niet lang op zich wachten: in Knack verklaarde een kordate Pinxten dat hij zijn deontologisch comité inzake dierproeven de specifieke opdracht had gegeven om de apenproeven aan de KUL te onderzoeken naar hun nuttigheidsgraad, Verder wilde hij ook “dat het comité de nuttigheidsgraad onderzoekt van alle proeven per diergroep, te beginnen bij de aap, via de hond en de kat naar de rat en de muis. Als blijkt dat bepaalde onderzoeken onvoldoende nuttig zijn, moeten ze worden stopgezet,” De Britse neurochemicus en bioloog dr, Gill Langley en ik werden voor een hoorzitting van het Deontologisch Comité uitgenodigd door de voorzitter, meester Jean-Jacques Pégorer.

Een paar jaar eerder kocht de KUL bavianen van dierenhandelaar George Munro. De bavianen die Munro leverde waren bijna zeker uit de natuur weggerukt en waren er zo erg aan toe dat ze vrijwel onmiddellijk werden “gebruikt voor een terminaal experiment”, Het is bijzonder moeilijk na te gaan of zogenoemd in gevangenschap gekweekte apen, in werkelijkheid niet in het wild gevangen werden. Tenzij de prijs: een gekweekte aap kost drie keer zoveel als een gevangen aap. Maar er worden ook wel gevangen apen verkocht als gekweekte, In 1994 werden alleen al in de Europese Unie naar schatting 10.600 apen geslachtofferd voor proeven.

Op 24 juli overhandigden twee apenmensen van GAIA aan executive vice president Patrick Du Bois van Sabena 4.000 protestkaarten tegen hun “apentransporten naar de labodood”, In een mum van tijd verzameld tijdens onze tournee doorheen zes Belgische steden. Patrick Du Bois verzekerde ons dat het onderwerp zou besproken worden op de directievergadering,

DE PROEFHONDENDEALERS

Het gebeurt niet alle dagen dat de verantwoordelijke dierenarts van een proefdieren centrum van universitaire ziekenhuislaboratoria de politie verzoekt op te treden tegen wantoestanden. Op 9 juli gebeurde dat in het Brusselse ULB-Erasmusziekenhuis bij Anderlecht, Dr. Bernard Renoy nam ontslag nadat hij herhaalde keren zijn superieuren had ingelicht over de mistoestanden maar telkens met een kluitje in het riet gestuurd werd. Dankzij zijn aanwijzingen ontdekte de gerechtelijke brigade van de politie van Elsene tijdens een onderzoek in het proefdieren centrum en een laboratorium van het Erasmushospitaal van de ULB een waar schandaal: 23 hondenkrennen, sommige heel erg venminkt, lagen in een afzonderlijke kamer op de grond verspreid, De politie trof er een nog levende labrador aan, Bevangen door angst en stress moest het dier op een draagberrie weggevoerd worden. Met voorafgaandelijke toestemming van het parket besliste de politie ook de zeventien overlevende dieren in beslag te nemen, Nooit eerder werden labodieren in beslag genomen. De politie maakte ook een eind aan een experiment op een hond. Dat experiment werd op het ogenblik van de inval illegaal uitgevoerd. Op een na werden alle overlevende slachtoffers geadopteerd.

Een onderzoek naar de herkomst van de dieren werd gestart. Sommige honden droegen een tatoeage, anderen kenden kunstjes en gingen zitten op eenvoudig bevel, wat er wel heel sterk op wijst dat de honden niet, zoals de wet het vereist, speciaal voor experimenten gekweekt zijn in erkende fokinstellingen, maar dat een deel van de honden zogenaamd verloren huisdieren van particulieren zijn, Het feit dat een van de drie getatoeëerde honden zonder twijfel herkend werd door haar “baasje” uit Frankrijk, maakt dit nog aannemelijker, De leverancier van de honden aan Erasmus, hondenhandelaar Marcel

Hendrickx uit Aspelare bij Ninove, werd urenlang ondervraagd door de politie van Elsene en zou bekend hebben.

Dr. Renoy verklaarde in een gesprek dat ik met hem voerde, dat bij Erasmus honden verbruikt werden voor proeven zolang de voorraad strekt, Zijn er tien beschikbaar, dan moeten tien honden op de proefbank. Zijn er veertig beschikbaar, dan moeten die alle veertig op de proefbank,

Erasmus was geen alleenstaand geval. Onderzoek van GAIA in samenwerking met de British Union for the Abolition of Vivisection toonde aan dat gelijkaardige praktijken van gesjoemel met proefhonden en proefkatten ook in andere laboratoria gebeurden. Aan de Katholieke Universiteit Leuven in het proefdierencentrum in Heverlee bijvoorbeeld. Aan de KUL werden niet alleen apen misbruikt maar ook honden en katten voor pijnlijke proeven. GAIA diende klacht in bij het parket van Leuven, Het gerecht nam de zaak zeer ernstig,

De oorsprong van de huisdieren was even bedenkelijk als in het geval Erasmus, Tientallen honden en katten werden er in kleine metalen kooien gehouden, soms op mekaar gestapeld, Het ging hier om allerlei rassen en kruisingen, om honden van 4, 5 en 6 jaar, die duidelijk gedrag van aan mensen gewende gezelschapsdieren vertoonden. Hetzelfde gold voor tientallen poezen. Een van de leveranciers van de KUL bleek hondenhandelaar Coomans, die jarenlang honden en katten in lamentabele omstandigheden verkocht op de beruchte markt van Mol, Coomans kocht ook dieren op van particulieren, Enkele jaren geleden werd hij aangeklaagd als leverancier van proefhonden aan Janssen Farmaceutica in Beerse, Nadien verklaarde het bedrijf te stoppen met honden af te nemen van leveranciers als Coomans. Janssen zou voortaan zijn eigen honden, beagles, kweken,

Beagles zijn zachtaardige, gehoorzame honden, Ze zijn gemakkelijk te manipuleren, Maar ze zijn ook heel erg gevoelig. Leden van GAIA hadden er twee opgevangen, die uit verschillende Belgische laboratoria kwamen, De dieren waren zeer getraumatiseerd en zeer angstig, Het duurde maanden vooraleer ze zich enigszins hadden aangepast en vertrouwen kregen in mensen. Een beagle, die in het Brusselse Erasmus Ziekenhuis als proefhond gebruikt werd - een uitzondering want normaal gesproken werkte Erasmus met goedkopere honden van allerlei rassen en kruisingen - was twee jaar oud en een hoopje ellende toen een GAIA-lid zich over het dier ontfermde, Hij bleef lange tijd overal in huis plassen, Beagles worden vooral verbruikt voor giftigheidspoeven, waarmee nagegaan wordt in welke mate een product giftig kan zijn.

Nadat de hondenleverancier van Erasmus tot bekentenissen was overgegaan, kreeg hij een pak slaag van een politieagent die niet bij het verhoor betrokken was, De agent was zo woedend dat hij zijn vuist tegen een muur sloeg en zijn hand brak. De hondenleverancier diende klacht in en de politiemans werd aangehouden, Na drie dagen cel werd de agent op vrije voeten gesteld, Maar hij bleef voorlopig geschorst, Wat die hondenleverancier ook mag uitgespookt hebben, wat de politieagent deed, kan niet goedgepraat worden, Ongeacht of de politiemans gereageerd heeft als mens die naar eigen zeggen geen weerloze onschuldigen, dieren noch kinderen, kan zien lijden,

Waarop wijst dit alles? Dat er in ons land een "honden- en kattenmaffia" aan het werk is. Een "maffia" die mogelijk uw verloren hond of kat, of het verloren gezelschapsdier van uw burens of kennissen, levert aan een laboratorium, waar het gedwongen wordt zijn of haar dagen te slijten op de roostervloer van een verschrikkelijk enge, lege metalen kooi, En om uiteindelijk tijdens of vlak na experimenten te sterven op een proefbank,

Het wijst er ook op dat tenminste een deel van de zogenaamd wetenschappelijke onderzoeksgemeen-

schap van proefdierenverbruikers, de publieke opinie voor het lapje houdt als ze telkens weer beweren dat zij zich strikt houden aan de wet, het beste voor hebben met de dieren en zeker niet meer dieren gebruiken dan strikt noodzakelijk is, Uiteindelijk komt het er vaak op neer dat ze hun miljoenensubsidies niet willen kwijtspelen en de belastingbetaler en de overheid daarom moeten doen geloven dat die dierproeven absoluut noodzakelijk zijn voor de vooruitgang van de wetenschap en de menselijke gezondheid,

Geld genoeg, maar niet het minste initiatief om de dieren een minimum aan welzijn te waarborgen, Professor Naeije van ULB-Erasmus, die op de televisie verklaarde dat de proefdieren bij hem goed behandeld worden, bracht volgens ooggetuigen door een gat in de muur een touw aan rond de nek van honden en trok dan door het gat de naar adem snakkende en soms stikkende honden naar zich toe om ze te kunnen verdoven of te doden, De doodsbange, hevig gestresseerde dieren kregen dan vaak verschillende keren de naald in hun poot vooraleer Naeije eindelijk een ader gevonden had, Want professor Naeije bleek bang te zijn van honden en kon nog geen hond pijnloos verdoven,

Doe in afwachting dat aan de praktijken van de "maffia" van proefhonden- en proefkatten leveranciers paal en perk gesteld wordt het volgende: zet nooit of te nimmer advertenties in kranten of andere bladen waarin u aangeeft mensen te zoeken die gratis uw hond of kat willen adopteren. Daar komen maffafide honden- en kattendealers op af

DE ONCO-TOVENAARS II

Tijdens een driedaagse Internationale Workshop over de patentering van levende organismen aan de Universiteit van Gent begin januari 1996 hield ik een lezing over het standpunt van GAIA over de octrooiëring van transgene dieren, Eind november 1995 werden CiWF, de BUAV en de coalitiegroep "No Patent on Life", die wettelijk verzet hadden aangetekend tegen het oncomuis-octrooi van Harvard/Du Pont, gehoord door het Europees Octrooibureau, Aan het slot van de tweedaagse hoorzitting waar beide partijen gehoord werden, besloot de voorzitter de knoop niet door te hakken, maar de discussies schriftelijk voort te zetten, tot groot ongenoegen van de dierenrechtenorganisaties en milieuverenigingen.

Goed nieuws kwam er van het Europees Parlement dat begin maart 1995 het voorstel van Europese Richtlijn over de juridische bescherming van biotechnologische uitvindingen verwierp met 240 stemmen tegen, 188 voor en 23 onthoudingen. Sommigen spraken van een historische stemming.

"De alternatieven voor dierproeven moeten de norm zijn en de proeven op dieren de uitzondering vormen," verklaarde landbouwminister Pinxten in zijn toespraak op 9 november 1995 bij de oprichting van het "Deontologisch Comité betreffende dierproeven". Volgens de minister verdient "het dierenleven ook respect", "niet enkel vanwege het nut voor ons of zelfs niet omdat het dier pijn kan voelen, maar wel omwille van zijn intrinsieke waarde," Voor het eerst in de Belgische geschiedenis beschikte het ministerie van Landbouw eind 1995 over statistieken van het aantal proefdieren in ons land. Volgens die gegevens werden in 1994 in ons land 904.750 dieren gebruikt voor allerlei experimenten in laboratoria, Niet alle laboratoria hadden de overheid de gevraagde informatie bezorgd, Vijftien procent deed het niet, In het onderwijs verbruikte proefdieren waren niet in de lijst opgenomen, zodat het werkelijke aantal hoogst waarschijnlijk nog hoger ligt, Hoe dan ook, daarmee kwam de verantwoordelijke Belgische overheid eindelijk haar Europese wettelijke verplichting na.

In het Deontologisch Comité zetelt een meerderheid van proefdiergebruikers, Dierenbeschermers en ethici zijn in de minderheid. RUCA-bioloog dr. Erik Van der Straeten en de ethicus prof. dr. Etienne Vermeersch van de Universiteit Gent maken er deel van uit, Beide wetenschappers staan bekend om hun integriteit en oprechtheid waarmee ze dierenwelzijnsproblemen benaderen, Ook ambtenaren van het Ministerie van Landbouw maken deel uit van het Comité,

Volgens het wetenschappelijk tijdschrift *New Scientist* opende in oktober 1996 in Groot-Brittannië *Pharmagene* zijn deuren, het eerste farmaceutisch bedrijf dat “geneesmiddelen uitsluitend op menselijk weefsel gaat testen en afziet van omstreden proeven op dieren,” Het bedrijf kon van start gaan dankzij de opening begin 1996 van de eerste Europese bank van menselijk weefsel.

GAIA WINT WAREGEM KOERSE

“GAIA wint Waregem Koerse”. “Waregem Koerse onder controle van GAIA.” De kranten logen er niet om. De veranderingen die GAIA afdwong voor Waregem Koerse, werden in paardenkringen als revolutionair beschouwd en moesten volgens deskundigen paardenlevens redden. De organisatoren bleven volledig verantwoordelijk voor het verloop van de koers en het welzijn van de deelnemende paarden. Wij zien veel liever circus Ronaldo of Cirque du Soleil zonder dieren als spektakel.

De risicofactoren tot het uiterste minimum herleiden, bleek een cruciaal gemeenschappelijk uitgangspunt om te onderhandelen over absoluut noodzakelijke veranderingen, Na vier marathonvergaderingen kwamen we met de organisatoren tot een driedelig akkoord: veel strengere selectiecriteria voor de deelnemende paarden, ingrijpende veranderingen en aanpassingen van het parcours, controle van GAIA over de deelnemende paarden en vrije toegang tot het parcours, de stallen en het Bloso-centrum waar de twee voorgaande edities zwaar verwonde paarden werden opgeruimd,

Uit het parcours verdwenen drie hindernissen. Verschillende hindernissen werden vergemakkelijkt voor de paarden. Niet geschikt bevonden paarden zouden worden uitgesloten, De beslissing van de dierenartsen was hierbij onherroepelijk, Voor het eerst in vierjaar voerde GAIA in 1996 geen protestactie op Waregem Koerse. Maar we waren wel uiterst waakzaam.

Er deden zich toch nog twee, bijna drie valpartijen voor. De twee gevallen paarden kwamen er gelukkig heelhuids van af.

De editie 1996 werd geen paardenkerkhof. Vier jaar actievoeren waren geen maat voor niets geweest.

5. De toekomst

Volgens historicus en journalist Marc Hooghe, die onderzoek doet over nieuwe sociale bewegingen en actiegroepen, is er bij GAIA “geen formele overkoepeling, De verschillende dierenrechtenorganisaties werken af en toe samen, en nemen ideeën en strategieën van elkaar over, maar functioneren voor de rest compleet onafhankelijk. Maar ook hier is de internationale invloed duidelijk: GAIA is tenslotte ontstaan door het werk van een Australische filosoof, en wordt onder andere geïnspireerd door wat er in de Verenigde Staten, Nederland en Groot-Brittannië gebeurt, Ook GAIA kan je dus gerust beschouwen als een onderdeel van een mondiale beweging voor dierenrechten.”

Met GAIA trachten we globaal te denken en lokaal te handelen. Wanneer dit boek verschijnt, is GAIA vier jaar jong, Met meer dan vijfduizend leden, met een kern van meer dan honderd actievoerders en vrijwillige medewerkers en niet vier mensen in vast dienstverband stevenen we af op ons eerste lustrum in 1997, En zo dicht bij de volgende eeuw wacht ons nog heel wat werk. We moeten georganiseerde uitbuiting en mishandeling van weerloze dieren zo veel en zo goed als we kunnen, blijven onthullen.

Analoog aan de milieucrisis moeten we de samenleving vastberaden niet de neus op de dieren crisis blijven drukken. Niet omdat we de mensen zo graag lastig vallen met al dat geleuter over beesten, Maar omdat de dieren waar wij voor opkomen, niet zomaar *beesten* zijn. Als bewuste individuen “Met hun gevoelens en verlangens werpen hun levens net als het uwe en het mijne ethisch gewicht in de schaal. Daarom willen we hun toestand in onze maatschappij veranderen en uiteraard verbeteren, Daarom willen we *Recht voor de beesten* van vandaag, de dieren van morgen, onze mededieren. Daarom pleiten we voor de uiteindelijke erkenning van rechten voor dieren, onvervreembare dierenrechten die door zoveel mogelijk mensen in de wereld ernstig genomen en gerespecteerd worden. En daarom ook blijven we mensen informeren over hoe ze zelf prima kunnen leven terwijl ze dieren laten leven in welzijn, Als hun menselijke pleitbezorgers willen we dat doen voor onmondige dieren, die machteloos en uiterst kwetsbaar niet zelf voor hun welzijnsbelangen kunnen opkomen.

Vier jaar voor de eeuwwisseling is het ongetwijfeld een goede zaak dat met het verbod op de straatpaardenkoersen in ons land een punt gezet werd achter een vorm van wat ik *georganiseerd dierenmisbruik van het ancien régime* zou willen noemen, De strijd die GAIA voerde tegen de straatpaardenkoersen, groeide uit tot het symbool van verzet tegen een mentaliteit die zonder de minste scrupules dieren afpeigert, verwondingen doet oplopen en zelfs de dood injaagt voor de lol, de kick, de sensatie.

Vooraf moeten we af van de mentaliteit die dieren als nauwelijks meer dan goederen beschouwt en behandelt, als producten, productiemiddelen, testmateriaal, werktuigen, machines, grondstoffen of als eigendom. Vandaag de dag worden ze aan de menselijke willekeur overgeleverd met een nooit eerder geziene routine en op een nooit eerder geziene schaal.

De tegenstelling tussen economische belangen van bedrijven en sectoren die teren op de uitbuiting van dieren enerzijds en dierenwelzijns- en dierenrechteneisen anderzijds vormt meer en meer een duidelijke maatschappelijke breuklijn. De komende jaren en de volgende eeuw zal rond die breuklijn heel waarschijnlijk nog een felle strijd geleverd worden.

Was vroeger alles niet veel eenvoudiger? Blank boven zwart, blank tegen zwart, zwart dient blank, man boven vrouw, man tegen vrouw, vrouw dient man, mens boven dier, mens tegen dier, dier dient mens. Eenvoudiger misschien, rechtvaardiger niet. Na verloop van tijd werd de morele horizon alsmaar breder, totdat alle mensen, ongeacht hun huidskleur of geslacht, rechten kregen. Die rechten werden hun niet zomaar op een schoteltje aangeboden. Ze moesten en moeten in de praktijk dikwijls nog steeds afge-

dwongen worden door de onderdrukte groep mensen. De groep van bevoorrechte machthebbers wilde en wil zijn vermeende voorrechten niet zomaar zonder slag of stoot laten vallen. Dat alles maakte en maakt de wereld er misschien niet simpeler op. Wel voor een stuk rechtvaardiger.

Vandaag zijn de morele grenzen nog een eind verder aan het opschuiven naar alle lichamelijk en mentaal welzijnsgevoelige individuen, ongeacht of ze tot de club van de mens behoren of niet. In theorie is het al zover bij filosofen en ethici als Peter Singer, Tom Regan, Steven Sapontzis en vele anderen. De menselijke verschijning op zichzelf staat niet langer alleen centraal. Alle welzijnsgevoelige individuen staan voortaan centraal. Het is niet langer *of mens of dier*. Het is en mens en dier geworden. Er zijn medemensen én mededieren.

Mensen zijn en blijven belangrijk, voor zover dat nog moet benadrukt worden. Maar menselijke belangen die botsen met welzijns- en levensbehoeften van dieren, hebben niet langer automatisch de voorrang, louter omdat het menselijke belangen zijn. Dieren worden belangrijk voor hun eigen goed. Ze worden beschermwaardig als onafhankelijke en onvervangbare individuen met een eigen welzijn.

Wie zweert bij de oude stelling dat het dier er altijd geweest is voor de mens en dat de mens het dier naar geloven kan en zal blijven opofferen, alsof het in de sterren staat geschreven of uit varkensdarmen werd gelezen, zal daar zeker grote moeite mee hebben. Maar beesten blijven geen beesten, Zoals slaven geen slaven zijn gebleven, Jaap Kruithof drukt het uit als volgt: "Misschien zult u zeggen: u wilt aan alles rechten toekennen, dan valt er voor ons, mensen, niets meer te doen, Neen, de tijd van het kunnen kiezen tussen veranderen of niet veranderen is voorbij, wij moeten ingrijpen of het schip Aarde zinkt, Ingrijpen, maar naar nieuwe maatstaven, Voor die criteria hebben we aanvoelen nodig, Filosofen zonder inlevingsvermogen zijn gevaarlijk."

De strijd voor dierenrechten wordt over de lands- en levensbeschouwelijke grenzen gevoerd door gelovigen en ongelovigen, door christenen en boeddhisten, door joden en moslims. Voormalig imam Al-Hafiz B A. Masri uit India schreef een schitterend boek over dieren en de Islam, een klassieker, Ik ken moslims die vegetariër zijn, voornamelijk om religieuze maar ook om ethische redenen,

De Anglicaanse dominee Andrew Linzey zet in zijn boeken over Christendom "en dierenrechten uiteen waar hi de mosterd vandaan haalt: uit het Nieuwe Testament, Geïnspireerd door de Blijde Boodschap van Jezus pleit Linzey resoluut voor dierenrechten, Linzey predikt niet in de woestijn, Aan de faculteit theologie in Cambridge, waar hij doceert, werd onder zijn impuls een leerstoel dierenrechten opgericht, Ik ken heel wat christenen die opkomen voor dierenrechten. Het voorbeeld van Jezus indachtig, kiezen ze de kant van de zwaksten zonder menselijk gezicht. Ik ken priesters die in hun kerk over dierenleed preken, Ann heeft ook al vegetarisch, gekookt voor de minderbroeders van Schaarbeek, een initiatief van een jonge godsdienstleraar, Erik Vandenberghe, die met migranten heeft gewerkt en mij ooit "Franciscus zonder God" noemde,

Ik ben mysticus noch heilige, verre van, En ik ben ook geen asceet, Daarvoor geniet ik te graag van lekker eten en drinken. Heiligen bestaan niet in de echte wereld, wel mensen met hun kwaliteiten en hun gebreken, Met al je kwaliteiten en gebreken proberen er daadwerkelijk het beste van te maken om je idealen waar te maken, daar gaat het toch om?

Het is met mensen dat we de strijd voor dierenrechten moeten voeren. Met de mensen van vandaag, met al hun grote en kleine kanten, In die strijd heb ik moedige prachtmensen leren kennen. Mensen ook die het daarom nog niet altijd over de hele lijn met me eens waren.

Met sommige gezworen tegenstanders bleek ik achteraf goed over de baan te kunnen. Ik heb ook veel

geleerd van mensen, van hun wijsheid en kennis. En ik heb onverbeterlijke hypocrieten ontmoet. Gevaarlijke geweldenaars zijn me ook tegen het lijf gelopen. Stoere cowboys, die in de bestrijding van dierenleed een alibi zagen om de wet van het wilde westen in te voeren, heb ik vriendelijk maar beslist de deur gewezen.

Of onze idealen werkelijkheid worden, zal voor een groot stuk afhangen van de betrokkenheid, de inzet, de gedrevenheid, de kennis en de wijsheid van mensen. Geduld is een grote kwaliteit, maar in principe kan er nooit snel genoeg een eind komen aan onrecht. Het zal geleidelijk aan vooruit gaan, occasioneel met schokken. Mensenrechten zijn het resultaat van minstens vier eeuwen strijd. Ondanks hun erkenning wordt de strijd tegen menselijk onrecht evenwel onafgebroken verder gezet. Dat meer en meer mensen vandaag dieren opnemen in hun morele gemeenschap, is evengoed het resultaat van eeuwen maatschappelijke evolutie en strijd.

Dierenrechten vereisen zeker een ommekeer in ons denken. Een ander mens- en dierbeeld, maar niet echt een vreemde of nieuwe wereldbeschouwing. De kiemen van het denken over dieren als onmondige, machteloze en kwetsbare mededieren waren er al bij Pythagoras en Plutarchus, bij Seneca en Plotinus, om dan langs Michel de Montaigne en Leonardo da Vinci, Lamartine en Voltaire via Jeremy Bentham en Gandhi uiteindelijk uit te komen bij Peter Singer en Tom Regan - om het enkel bij filosofen te houden.

Michel de Montaigne zet de begintoon in zijn essay "Over wreedheid": "Wat mij betreft, ik heb gewoonlijk niet zonder dat het me aan het hart ging zelfs maar kunnen aanzien hoe een onschuldig dier dat weerloos is en ons geen enkel kwaad doet, achtervolgd en gedood werd. De mensen zijn we rechtvaardigheid verschuldigd en alle andere schepselen die daar ontvankelijk voor kunnen zijn mildheid en welwillendheid. Er bestaat nu eenmaal een zekere relatie tussen hen en ons en een zekere onderlinge verbondenheid." Zo'n halve eeuw eerder ging Leonardo Da Vinci al verder: "eens komt de dag dat de moord op een dier even zwaar zal bestraft worden als de moord op een mens." De arts Humphrey Primm stelde in 1776 dat de "blanke man, op grond van zijn huidskleur, niet het recht heeft om een zwarte mens tot slavernij te dwingen en te tyranniseren. Om dezelfde reden kan een mens geen natuurlijk recht hebben om een beest te misbruiken en te kwellen," En in 1789, het jaar van vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid in Frankrijk, schreef de Engelse ethicus Jeremy Bentham. dat in dat land "slaven door de wet werden behandeld op dezelfde voet als in Engeland, bijvoorbeeld, de dieren nog altijd worden behandeld. "Misschien," vervolgde Bentham, "komt de dag dat de rest van de dierlijke schepping die rechten verwerft die hen niet anders dan door de hand van de tirannie had kunnen worden onthouden," In de negentiende eeuw maakte de Russische schrijver Leo Tolstoj de bedenking "zolang er slachthuizen bestaan, zullen er slagvelden zijn!" Volgens de zwarte Amerikaanse schrijfster Alice Walker "bestaan de dieren van de wereld voor hun eigen redenen. Ze werden niet gemaakt voor mensen evenmin als zwarte mensen gemaakt waren voor blanken of vrouwen voor mannen,"

Da Vinci tekende allerlei vliegende tuigen, Onvoorstelbaar fantastisch in zijn tijd, maar kijk eens wat er nu allemaal rondvliegt, Da Vinci veroordeelde de oorlog, liet net als Pythagoras en Michel de Montaigne gekooide vogels vrij, maar tekende eigenaardig genoeg ook tanks, En die zijn er helaas ook gekomen. Of de wereld ooit een aards paradijs van conflictloze en harmonieuze relaties wordt, weet ik niet, En eerlijk gezegd, ik denk het niet, Het komt er op aan conflicten te vermijden en te voorkomen en als ze er zijn, ze op te lossen zonder geweld.

Krijgt Da Vinci gelijk: wordt de "moord" op een dier ooit even zwaar bestraft als de moord op een mens? Ik weet het niet. Als een meerderheid van toekomstige generaties mensen beseft dat dieren niet langer beesten zijn maar onze mededieren, kan het zijn dat hun inlevings- en medelevensvermogen,

hun moreel gevoel, zodanig geëvolueerd zal zijn dat dieren doden voor allerlei niet levensnoodzakelijke behoeften, als een misdad zal worden ervaren, Het zou kunnen dat het rechtsdenken nadien mee evolueert in die richting, met alle nuancerings van dien en met oog voor verzachtende en bezwarende omstandigheden. In dat evoluerende rechtsdenken zou geleidelijk aan afgestapt worden van de status van het dier als eigendom van de mens, In de plaats daarvan zouden dieren legale rechten tegen mishandeling, onderdrukking, uitbuiting en onverantwoorde doding kunnen krijgen, Die rechten zouden dieren dan onrechtstreeks verworven hebben via menselijke pleitbezorgers,

Van oudsher gedomesticeerde dieren zouden al dan niet onder één dak kunnen samenleven met mensen die de rol van behoeuder vervullen, zoals dat nu eigenlijk ook al voor een stuk gebeurt. Zonodig zouden ze kunnen worden ondergebracht in reservaten, waar de veel kleinere populatie door middel van diervriendelijk geboortebepurende technieken in de hand zou worden gehouden. De nadruk zou niet langer liggen op het nutsgebruik of verbruik van dieren als eigendom van de mens, hoewel een koe of een geit best wel gemolken zou kunnen worden of een schaap geschoren in zoverre het dier er niet onder zou lijden of op termijn als opgebruikt productiemiddel bij het afval zou worden gesmeten.

Op grote schaal zou aan menselijke behoeften voldaan worden door allerlei economische activiteiten die producten voortbrengen zonder daarvoor dieren te doen lijden en te doden. Dergelijke economische activiteiten zijn vandaag de dag al in volle ontwikkeling. Denk maar aan cosmetica of tandpasta die niet getest is op dieren en vrij is van dierlijk slachtafval. Denk aan de vegetarische voedingshandel en industrie. Aan de vegetarische restaurants in opmars. Ik denk hier ook aan de schoenen die ik draag. Ze lijken als twee druppels water op leren schoenen maar het zijn geen leren schoenen. Het zijn kwaliteits-schoenen en ze zitten heel gemakkelijk. Ik vind ze mooi, zijn waterbestendig en gaan lang mee. Vandaag moet ik mijn "vegetarische schoenen" nog altijd in het Engelse Brighton bestellen per postorder. In feite is leder net als bont de bewerkte huid van een dier dat mensen gedood hebben. De productie van leer is nauw verbonden met de vleesindustrie waarvan de winsten in grote mate afhankelijk zijn, van de voortgebrachte nevenproducten (vooral leer). In de handel kan je verschillende alternatieven uit katoen, linnen, rubber, canvas en andere synthetische materialen vinden.

Ik ben voor het creatief ondernemerschap dat kwaliteitsproducten voortbrengt met oog voor ethische bekommernissen. Ik ben voor een creatief ondernemerschap dat heel concreet kan bijdragen tot minder lijden en doden in de wereld. Ondernemers die zich ook door ethische bewogenheid laten leiden, spelen in op een wereld in verandering. Zoveel te beter voor hen als ze er nog goed geld mee verdienen ook. Wat is daar op tegen als het productieproces rechtvaardig gebeurt zonder uitbuiting van derdewereldlanden, bijvoorbeeld. Het gaat er mij niet om mensen onder te waarderen, integendeel. Het gaat mij erom dieren op te waarderen.

GAIA heeft ook geen moeite met landbouw als zodanig, al was het maar omdat mensen die geen dieren eten, ook moeten leven van landbouwproducten. Maar voor ons worden die landbouwproducten best geteeld zonder dat boeren in de derde wereld uitgebuit worden door een handvol spitsvondige multi-nationals, die met de grote winsten gaan lopen. Het beschikbare plantaardige voedsel moet bovendien rechtvaardig verdeeld worden over de hele wereldbevolking. Met GAIA vind ik ook dat landbouwers bij ons zoals iedereen recht hebben op een rechtvaardig inkomen. Ik vind ook dat er nood is aan een voluntaristisch politiek beleid dat milieuvriendelijker landbouw mogelijk maakt. Een landbouwpraktijk waarbij rechtvaardigheid geen loos woord is. Een landbouw waarmee de grote geldbelangen van bio-industriële veevoederbedrijven niet gediend worden. Gouden bergen beloofden ze de vele jonge landbouwers die in de val traptten van de intensieve veeteelt.

Ooit ontving ik een brief van een gepensioneerde boerin die verontwaardigd was over haar kinderen

die duizenden kippen in legbatterijen en honderden kalveren in kisten opsloten. Ze wou anoniem blijven maar het moest haar van het hart. Ze beschreef hoe ze in de tijd dat ze de boerenstiel nog uitoefende van haar hart “telkens een steen” moest maken toen haar dieren naar het slachthuis vervoerd werden. Maar haar dieren zag ze tenminste nog als levende wezens, die kunnen voelen en lijden. En nu leven de dieren bij haar kinderen in een hel. Ze had er met haar kinderen al “woorden” over gehad. “Ik zou met u mee op de barricaden staan,” schreef ze me, “maar de leeftijd laat het me niet meer toe, “Veel moed en sterkte in uw strijd.” Zijn er dan echt geen jongere boeren die er hetzelfde over denken als de gepensioneerde boerin? Ik hoor hun stem niet. Misschien is de dag dat actievoerders van GAIA op de barricaden staan met boeren die zich inzetten voor een rechtvaardige landbouw, minder veraf dan we vandaag vermoeden.

Ons menselijk inlevingsvermogen gecombineerd met ons medeleavingsvermogen in andere voelende wezens, mensen of dieren, is misschien wel onze grootste gemeenschappelijke rijkdom, groter nog dan ons verstand. Die onbaatzuchtige combinatie van inlevings- en medeleavingsvermogen heet empathie, Empathie brengt emotie en verstand in evenwicht. Empathie is een enorm positieve krachtbron, waaruit we kunnen putten met het oog op een rechtvaardiger wereld. Zonder de combinatie van inlevings- en medeleavingsvermogen zijn mensen tot de verschrikkelijkste gruwelen in staat, tegenover hun medemensen en tegenover de dieren. Als we empathisch omgaan met dieren dan kan in onze houding tegenover dieren veel meer ruimte komen voor complementariteit in tegenstelling tot onderdrukking. Want dan zullen we dieren benaderen en behandelen met een gevoeligheid, waarmee we ze respecteren voor hun eigen goed. Dan zullen we hen beschouwen en beter begrijpen als onze mededieren, waarmee we van alles gemeen hebben en waarvan we tegelijkertijd in allerlei opzichten ook verschillen. Daarom zullen we er dan eerbied voor kunnen opbrengen.

“Van kinderen en dieren moeten ze afblijven,” hoorde ik Sabine De Vos zeggen in een radioprogramma. Op Waregem Koerse van 1996 kwam een bejaarde vrouw me hetzelfde zeggen. Daarmee doelden beiden zowel op de grote kwetsbaarheid van de jongste mensen in onze samenleving als op de onmondigheid en de machteloosheid van dieren die aan onze willekeur zijn overgeleverd. De kwetsbaarsten moeten extra zorgzaam en voorzichtig behandeld worden, vind ik. Ze kunnen zich niet massaal verzetten. Biologisch zijn dieren nu eenmaal zo begrensd. Hun onmondigheid maakt hen extra kwetsbaar en weerloos.

Een ernstige Verklaring van de Rechten van het Dier zou er als volgt kunnen uitzien. In grote lijnen geven we welzijnsgevoelige dieren het basisrecht om met respect behandeld te worden. Daaruit volgt hun recht op volwaardig leven in welzijn, in harmonie met hun noden en behoeften en hun recht om niet verwaarloosd, mishandeld, gepijnigd of gemarteld te worden. Daaruit volgt ook hun recht op individuele vrijheid in het natuurlijk milieu of een omgeving, die hen de meeste kansen biedt op bevrediging van hun welzijnsnoden en op ontplooiing van hun gedragseigenschappen en vaardigheden, tenzij hun vrijheid inperken nodig is in hun belang en niet anders kan voor hun eigen goed. Als zodanig geven we hen het recht op de hoogst mogelijke kwaliteit van leven, van blijvende aard en vrij van uitbuiting en misbruik, hetzij voor voedsel, kleding, sport, traditie of wetenschap van de mens. Deze dieren krijgen dan ook het recht op een natuurlijke dood.

Dierslavernij, de toestand waarin het bestaan van dieren volledig in functie staat van menselijke belangen en volledig door mensen gecontroleerd wordt, en waarin dieren geen enkele controle gelaten wordt over hun leven, hun omgeving en hun nakomelingen, maar hun daarentegen ten koste van hun leven en welzijn onder dwang enkel ruimte gelaten wordt voor één enkele prestatiegerichte activiteit, is verboden.

We geven dieren ook het recht op menselijke behoeders, die hen zonodig bescherming en opvang bieden en bij inbreuk van hun rechten voor de rechtbank kunnen optreden als hun pleitbezorgers. Dat zijn onvervreemdbare rechten, die evenwel niet absoluut zijn. Maar welzijnsgevoelige dieren lichamelijk en mentaal doen lijden of doden waar dat kan vermeden of voorkomen worden als dat niet strikt noodzakelijk is voor menselijke overleving, druist in tegen hun rechten. Mensen hebben dan de plicht om die rechten te eerbiedigen en de wetten daartoe na te leven.

Ieder welzijnsgevoelig dier moet door de wet erkend worden als onvervangbaar individu met een eigen goed, onafhankelijk van menselijke belangen. Als zodanig mag geen enkel dier overgeleverd worden aan de willekeur van mensen. Uit die algemene rechten voor dieren kunnen nog bijzondere dierenrechten afgeleid worden. Bijvoorbeeld het recht op aangepast voedsel en op menselijke bijstand of in geval van nood op medische hulp. Sociale dieren krijgen ook recht op een aangepast groepsleven overeenkomstig hun welzijnsnoden. Ieder welzijnsgevoelig dier kan dan ook het recht krijgen op een bestaan dat al deze rechten waarborgt.

Beginnen we alvast met een Universele Verklaring van de Rechten van Mensapen, zoals Peter Singer en anderen met hun Mens-Apen Project willen bekomen? En veranderen we in eerste instantie de status van andere dieren in het Verdrag van Rome, zodat ze niet langer als landbouwproducten gebrandmerkt worden?

Wil GAIA het recht afpakken van mensen om dieren te gebruiken? Wat heet gebruiken? Gebruiken mijn honden me uit eigenbelang als ze staan te bedelen om een koekje omdat ze weten dat ik toch altijd geef?. Dan gebruiken ze me maar. Ik lijd daar niet onder, GAIA is niet a-priori gekant tegen relaties tussen mens en dier. Zolang er mensen en dieren zullen bestaan op aarde, zullen er relaties tussen ons voorkomen. Voor ons part kunnen relaties tussen mensen en dieren als de zwakste partij er maar niet onder gaat lijden of er het slachtoffer van wordt.

Wilden de tegenstanders van de slavernij rechten afpakken van de slavendrijvers? Om welke rechten ging het dan? Om het heilige blanke recht zwarte slaven te houden? Als het eigendomsrecht of het recht een bonthandelszaak of nertsenkwekerij uit te baten erin bestaat weerloze welzijnsgevoelige dieren te doen lijden en te doden, dan doet dat niets af aan het onrecht dat de dieren aangedaan wordt. Rechten van dieren respecteren gaat niet om rechten afpakken, wel om onrecht wegnemen.

Ons gaat het erom ethische rechtvaardigheid te laten samenvallen met wettelijke gerechtigheid, waarbij rechtvaardigheid en gerechtigheid niet stoppen bij de grens van de mens. In feite kom ik op voor dierenrechten omdat ik voor mensenrechten ben. En uiteraard ben ik voor mensenrechten want ik kom op voor dierenrechten. Zonder de historische mensen- en burgerrechtenbewegingen ZOU GAIA nooit het licht gezien hebben. We hebben dezelfde morele wortels. Voor mij zijn die bewegingen en hun leiders belangrijke bronnen van inspiratie geweest, Is het zo moeilijk in te zien dat het ene het andere niet uitsluit?

Misschien moeten mensen hun sterfelijkheid beter leren aanvaarden in plaats van voor alles en nog wat dieren op te offeren op het altaar van een bepaald soort ziektenbestrijding, die kost wat kost liever wil genezen dan te voorkomen. We zijn niet oppermachtig. We blijven niet eeuwig leven. We wanen ons goden maar we zijn maar mensen, ondanks al ons vernuft. Er worden proeven op ratten uitgevoerd om de mensen honderdtwintig jaar te laten worden, las ik in de krant. Staat men wel eens stil bij de gevolgen van zo'n doelstellingen? Ik moet hier denken aan de jonge dertiger die enkele jaren geleden GAIA een gift van 50.000 frank schonk voor de strijd tegen dierproeven. De man leed aan Multiple Sclerose. "Voor mij moeten geen dieren sterven," verklaarde hij, "Ik weet dat ik zal achteruitgaan. Maar dat proces

tracht ik door mijn manier van leven zo lang mogelijk uit te stenen.”

“Geen vlees meer eten en vegetariër worden, is de beste manier om het ergste dierenleed te doen verdwijnen.” Dat vonden de leerlingen van de tweede graad van de Freinetschool in Tielrode. Naar aanleiding van Werelddierendag 1995 stond het in de *Gazet van Antwerpen*. Het was het antwoord van kinderen van acht á negen jaar op mijn vraag hoe zij het leed zouden oplossen van kalveren, koeien, varkens, kalkoenen, kippen en al die andere dieren, die voor consumptie massaal gekweld, gepijnigd en gedood worden. Ik stelde vast dat deze mondige kinderen goed ingelicht zijn en over de materie veel meer weten dan de doorsnee volwassene. Voor mij waren ze het levende bewijs dat een toekomstige samenleving zonder varkensvetmesterijen, slachtveetransporten en slachterijen geen onwaarschijnlijke utopie is maar een reële mogelijkheid. Want deze kinderen worden morgen volwassen.

In 1993 deelde Karel, een jongen van elf, me mee dat hij besloten had geen vlees meer te eten. Trots als een pauw had hij het heuglijke nieuws ook aan zijn ouders meegedeeld. Die vielen achterover, Voortaan zou Karel zijn potje dan maar zelf moeten koken. Maar Karel hield voet bij stuk. Twee jaar later ging zijn vader vegetarische kooklessen volgen. Temidden van allerlei wreedheden schreef Edgar Kupfer in het concentratiekamp van Dachau onder de titel “Dieren, mijn broeders” het volgende in zijn dagboek: “Ik weiger vlees te eten omdat ik mezelf niet kan voeden door het leed en de dood van andere schepsels. Ik weiger dat te doen, omdat ik zelf zo pijnlijk heb geleden dat ik de pijnen van anderen kan voelen door me mijn eigen leed te herinneren.” Edgar Kupfer was een Joods pacifist en vegetariër, Hij zag dieren als zijn broeders.

Vaak hoor je mensen dieren niet hun broeders maar hun vrienden noemen. Maar hoe kan je nu je vrienden opeten? Enerzijds blijkt er dus een geprivilegieerde klasse van dieren te bestaan die mensen hun vrienden noemen: honden, katten en paarden, het “edelgedierte” zoals Midas Dekkers ze noemt, Anderzijds is er een klasse van dieren die door mensen worden opgegeten, de klasse van de onderdieren. De bevoorrechte status van honden, katten en paarden is relatief Deze dieren worden zeer snel van hun voetstuk afgehaald indien ze om een of andere reden ongewenst of onproductief gedrag vertonen.

En als de dieren een “goed” leven gehad hebben, is er toch niks verkeerd mee dat we ze doden? Dat lijkt op een soort contract: wij geven dieren een tijdje een zogenaamd goed leven, dat in het beste geval voldoet aan hun noden en behoeften. Maar zo laten we ze niet leven, In ruil voor enkele paradijselijke jaren, mogen wij er dan een eind aan maken wanneer het ons zint. Dat is geen faire deal. Want wij bepalen de spelregels zonder dat de dieren daartegen wat kunnen inbrengen. Wij houden de teugels van de macht strak in handen. Wij blijven voor God spelen. We laten varkens een jaar lang wroeten in de modder en in het stro en dat vinden die varkens uiteraard formidabel. Maar dan slachten we ze of we laten ze slachten. Is dat rechtvaardig? Ik vind van niet.

Waarom gebruiken sommige mensen geen cosmetica die op dieren getest zijn? Omdat er schoonheidsmiddelen zijn die niet op dieren getest zijn. Waarom dragen mensen geen bont? Omdat er kleding bestaat waarvoor geen dieren hebben geleden of gedood zijn. Waarom eten mensen geen vlees? Omdat er lekkere vegetarische voeding beschikbaar is.

GAIA is voorstander van een rechtvaardige landbouw zonder veeteelt die op de vleesproductie en consumptie gericht is. We pleiten voor vegetarische voeding, die niet teert op dierenleed en waarvoor geen boeren in de derde wereld of waar ook ter wereld uitgebuit worden. We willen dat zo snel mogelijk verwezenlijkt zien.

Stoppen met vlees eten en vegetariër worden? Ik raad het iedereen volmondig aan. Omwille van de die-

ren, omwille van de mensen in de derde wereld die sterven van honger, omwille van het milieu en de natuur, en omwille van onszelf. In een kleine eeuw verminderde het eten van groenten tot minder dan de helft en nam het verbruik van “vlees” met 50% toe, melkproducten met 35% en “gevogelte” met 280%. Gevolg: hart- en vaatziekten, nauwelijks bekend aan het begin van deze eeuw, zijn een enorme gesel geworden voor de gezondheid van de westerse mens.

Voor de productie van eiwitten die we verkrijgen uit dierlijke producten is minstens 25 keer zoveel energie nodig als een vergelijkbare hoeveelheid eiwitten uit graan. Voor dierlijke producten worden 2500 procent meer fossiele brandstoffen verbruikt dan voor graanproducten. Voor één calorie eiwit uit grazend vee (de “levende grondstof” voor meer dan 80 procent van het vlees dat in de VS wordt gegeten) moeten 78 calorieën fossiele brandstof verbruikt worden. Daarentegen kan één calorie eiwit uit tarwe, maïs of bonen met 3,5 calorie fossiele brandstof geproduceerd worden.

Om één kilo vlees te produceren is 500 keer zoveel land nodig dan voor de productie van één kilo plantaardig voedsel. Om 1 kilogram dierlijk eiwit te bekomen, moet elk dier tot tien kilo plantaardige eiwitten opnemen. Dat heet verspilling. Van alle giftige chemische stoffen die in het voedsel zijn gevonden, is minder dan 1 procent afkomstig van fruit, groenten en granen. Meer dan 90% wordt teruggevonden in dierlijke producten.

Vissen, vertebraten met een zenuwstelsel dat hen in staat stelt pijn te voelen, zijn niet vrij van zware metalen en radioactieve stoffen. Om nog maar te zwijgen van al die mest, die het milieu zwaar belast. In Midden-Amerika worden 100 hectaren regenwoud per dag verwoest en gebruikt als weidegrond voor koeien. Wie zich zorgen maakt om planten, doet er alleszins geen kwaad aan om geen vlees meer te eten. Want voor vlees moeten veel meer planten (of ecosystemen) vernietigd worden dan voor vegetarische voeding.

In Guatemala is 75% van de kinderen onder de vijf jaar ondervoed. Toch gebruikt dat land zijn grond en zijn voedsel om vee te fokken en jaarlijks 18 miljoen pond vlees uit te voeren naar de Verenigde Staten. Per jaar voeren de VS, waar al 7 miljard dieren geslacht worden, 62 miljoen kilo vlees in uit Midden-Amerika. In de jaren van grote hongersnood bleef Ethiopië miljoenen tonnen landbouwgewassen doorverkopen aan de Verenigde Staten, om er de Amerikaanse veestapel mee op te fokken.

Als alle Amerikanen zouden stoppen met rundvlees te eten, dan zou er voldoende graan vrijkomen om naar schatting 600 miljoen mensen te voeden, gaf Lester Brown van het World Watch Institute al in 1974 aan. “Als ieder mens op aarde vegetariër was, en het beschikbare voedsel gelijk werd verdeeld, dan zou onze planeet makkelijk 6 miljard mensen kunnen dragen,” verklaarde Sir Crispin Tickell, Brits ambassadeur bij de Verenigde Naties. Volgens landbouwkundige Hennis Verbeek bedroeg het aandeel granen voor veevoeder in het begin van de jaren negentig al bijna de helft van de totale wereldgraanproductie. “De waanzin van het wereldvoedsel imperialisme wordt in stand gehouden omdat de agrobusiness eraan verdient.

De agrobusiness dwingt de politiek en produceert zo de wereldhonger”, aldus Verbeek. Naar aanleiding van de Top van de Aarde in Rio in juni 1992 bleek uit een studie van de milieubeweging dat de aarde vandaag slechts een vleesproductie van 30 gram per dag en per wereldburger kan dragen. Wat als we in 2050 met tien miljard mensen zullen zijn? Zullen wij dan niet het mes op de keel krijgen en gedwongen worden om drastisch van voedingsgewoonten te veranderen? Waarom ons morgen laten dwingen als we vandaag nog de keuze hebben? Als Linda Mc Cartney in haar vegetarisch kookboek schrijft dat “vegetarisch koken levens redden is, van uzelf, van de dieren en van de planeet” zit daar dus minstens een grond van waarheid in.

GAIA is geen vegetarische organisatie. Van GAIA zijn ook mensen lid die nog vlees eten, velen wellicht selectief. Onder onze leden tellen wij ook mensen die nog vis eten, veel vegetariërs en mensen die het verbruik van dierlijke producten zoveel mogelijk vermijden. Maar ik denk dat we zeer goede redenen hebben om als dierenrechtenorganisatie te hameren op de baten van een vegetarische voeding.

Volgens de Brusselse arts en voedingspecialiste dr. Jaqueline André, bewijzen we er onze gezondheid een grote dienst mee. Vlees, vis inbegrepen, is ook volgens professor Marcel Hebbelinck, VUB-hoogleraar biometrie en biomechanica, geen levensnoodzakelijke bron van eiwitten of van wat dan ook. Vlees noch vis bevatten voedingsstoffen die niet uit wat anders kan gehaald worden. Eiwitten of proteïnen zijn van levensnoodzakelijk belang om nieuwe lichaamsweefsels te vormen en oude of beschadigde weefsels te vervangen. Opgroeïende kinderen en zwangere vrouwen hebben er veel meer nodig.

De doeltreffendheid van de eiwittenopname hangt af van de samenstelling van het mengsel van aminozuren dat uit het afbreken van alle eiwitten van een maaltijd voortkomt. Acht aminozuren zijn essentieel voor onze behoeften. Het verteringsproces breekt de eiwitten in ons voedsel af tot hun samenstellende aminozuren die in de bloedsomloop worden opgenomen en door ons lichaam weer tot eigen proteïnen worden opgebouwd.

Uit een combinatie van planten kunnen we alles halen wat ons lichaam aan proteïnen en aminozuren nodig heeft. Een bijzonder rijke bron van eiwitten is soja. Soja heeft een proteïnegehalte dat gelijk is aan dat van voedsel uit dierlijke bronnen. Er worden allerlei vleesvervangende schnitzels en burgers van gemaakt. Eiwitten van hoge kwaliteit kunnen we ook uit andere, evenwichtig gecombineerde planten halen, uit erwten, noten, zonnebloempitten, gierst, rijst, linzen, sesam, gerst, maïs., Brood, meel en aanverwante granen net als aardappelen en verse bladgroenten bieden ons de ijzermineralen die we nodig hebben. Groenten, fruit, deegwaren, brood, vegetarische salades en vegetarisch broodbeleg, vleesvervangende voedingswaren als tofu (gestremde sojamelk of sojakaas) en seitan (een licht verteerbaar eiwitrijk product gemaakt door het uitwassen van het zetmeel uit tarwemeel waardoor samenhangende eiwitten vrijkomen).

Dat alles bereid op duizenden verschillende manieren: ik kan het u verzekeren, een lekkerbek als ik haalt er zijn hartje aan op. Ik drink geen koeienmelk maar met calcium verrijkte sojamelk die voor de zoete smaak aangelengd is met appelsap, vol vitaminen A en B, vitamine B 12 inbegrepen, D en E. Zoals kinderen die koeienmelk niet kunnen verdragen. Lekker en honderd procent plantaardig. Ik eet normaal gesproken geen kaas omdat melk in kaas veranderd. wordt door middel van een enzym, rennine, dat uit de vierde maag van een pas geslacht, met melk gevoed kalf gehaald wordt. Er zijn echter plantaardige renninen beschikbaar en een enzyme dat van een parasitaire schimmel gemaakt wordt. Het werkt als rennine en stremt de helft vroeger van de rijpingstijd die voor cheddarkaas nodig is. Daar worden ook kazen van gemaakt. Ik eet lekkere kaas zonder enig dierlijk product erin.

Recent wetenschappelijk onderzoek van populaties lacto-ovo-vegetariërs (mensen die wel nog eieren en kaas eten en koeienmelk drinken) en zelfs heel strikte veganisten (mensen die nooit dierlijke producten eten of drinken) in Engeland en Duitsland hebben geen ijzertekorten gevonden bij duizenden mensen die van kindsbeen af vlees noch vis eten. Bij deze mensen was het vitamine B12 gehalte weliswaar laag maar voldoende om gezond te blijven leven. Ons lichaam heeft vitamine B12 nodig om goed te functioneren. Een tekort aan vitamine B12 kan tot vermoeidheid, kortademigheid of megaloblastische anemie leiden. Een aantal strenge veganisten neemt bij de maaltijden al eens een gisttablet (een keer per week 50 microgram) vol synthetisch geproduceerd vitamine B 12 (in grote hoeveelheden aangemaakt door bacteria en andere micro-organismen via een fermentatieproces in grote, aan de lucht blootgestelde vaten), Bij de meeste mensen maakt het lichaam zelf vitamine B 12 aan.

Er is geen enkel gevaar voor ijzertekorten of bloedarmoede bij kinderen die vegetarisch (of zelfs veganistisch) eten, op voorwaarde natuurlijk dat deze kinderen een evenwichtig samengestelde voeding krijgen. Maar ook kinderen (en volwassenen) die vlees en vis eten, kunnen door onevenwichtige voeding allerlei tekorten vertonen. Onderzoek wijst uit dat ook mensen die vlees eten een tekort aan vitamine B 12 kunnen vertonen. Vlees zit vol verzadigde vetten, bevat weinig calcium om gezonde botten op te bouwen en al helemaal geen koolhydraten. Vlees en vis verblijven ook veel te lang in ons lang darmstelsel - we hebben namelijk niet het spijsverteringsstelsel van een echte carnivoor. En vlees en vis bevatten geen ballaststoffen. Daardoor rotten ze in onze darmen. Dat kan tot allerlei aandoeningen leiden. Om maar te zwijgen van de hart- en vaataandoeningen die de laatste decennia in stijgende lijn mensenlevens kosten en in belangrijke mate verbonden zijn aan ons westers voedingspatroon niet veel vlees en veel cholesterol.

De wortels van het woord “vegetariër” komen van het Latijnse “vegetator” dat “levensverwekker” betekent en van “vegetus” dat “levendig, opgewekt, geestverfrissend” betekent maar ook van het Latijnse werkwoord “vigere”, “krachtig, fris, in bloei zijn” en van “vigorare”, sterk, levenskrachtig, energiek maken”, De term “vegetariër” werd in 1847 verzonden door het Brits Vegetarisch Genootschap.

Stoppen met dieren te eten is niet zo moeilijk. Wie overschakelt van traditionele naar vegetarische voeding kan gemakkelijk vleesvervangende voedingswaren eten. Groenteburgers, tofu, seitan, tempeh (gefermenteerde soja) en een heleboel andere producten vind je niet alleen meer in de natuurvoedingszaak maar nu ook in grootwarenhuizen zoals GB of Delhaize.

Er zijn al mensen die vandaag met walging neerkijken op vlees, omdat ze dat als een vorm van “kannibalisme” ervaren. Je eet je vrienden de mededieren niet op, redeneren zij. “Vlees is moord”, lees je al eens als leuze op een spandoek of geschilderd op een muur. Het is niet de stijl van GAIA maar ik kan de morele verontwaardiging begrijpen die uit zo’n leuze spreekt. De leuze komt voor sommigen schokkend over. Is iedereen die vlees eet dan “een moordenaar”? Niet iedereen die vlees eet, doodt dieren, ja, dat vuile werk laten ze toch gewoon opknappen door “huurmoordenaars”, zeggen jonge vegetariërs me wel eens op een of ander festival na een toespraak tussen twee groepen in.

Ik kan goed begrijpen dat mensen diep beledigd de boodschap afstoten. Want voor hen is er immers niks verkeerd aan dieren te doden voor vlees. En “moord” reserveer je toch uitsluitend voor mensen die hun medemensen doelbewust ombrengen. Je mag dat niet te pas en te onpas lichtzinnig op alles en nog wat gaan toepassen. Dat is ook waar, natuurlijk. Maar zijn welzijnsgevoelige dieren zomaar alles en nog wat?

Wat we eten, heeft ook veel te maken met psychologie en sociologie. Aan vlees eten zitten heel wat irrationele en zelfs mythische kanten, zoals de Britse antropoloog Nick Fiddes aantoonde in zijn bijzonder lezenswaardig en verrijkend boek *Meat. A Natural Symbol*. Fiddes komt tot de vaststelling dat in onze cultuur vlees het symbool bij uitstek is waarmee de onderdrukking, de overheersing en de vernietiging van de natuur gedemonstreerd wordt als een prijzenswaardig doel. Niet dat mensen zich daarvan bewust zijn bij elk stuk vlees dat ze opeten. Zo werkt dat niet. De symboolwaarde van vlees die macht over de niet-menselijke natuur weerspiegelt, is deel gaan uitmaken van het collectief bewustzijn.

Pas de laatste jaren begint dat te veranderen. De vleesindustrie staat nog wel behoorlijk overeind maar bepaalt niet langer oppermachtig wat we eten. Er zijn alternatieven beschikbaar. De aanhoudende schandalen rond de hormonen in het vlees, de dulle-koeienziekte en de mishandeling van dieren in de intensieve veehouderij en de veetransporten over lange afstanden hebben enkele muren van de oit

onverwoestbaar en onaantastbaar gewaande vesting doen wankelen. Er zijn zelfs al een paar bressen geslagen, die de overheid na wat heen en weer gebakkelei nog altijd met zakken vol miljardensubsidies probeert te dichten.

“Vlees is leven”, schreeuwde een affiche die ik enkele jaren geleden bij een slagerij zag hangen. Ik vind dat er veel redenen zijn om op zo’n flagrant valse slogan geschokt te reageren. Vlees maakt van langsom meer minder sterk. Het vlees wordt zwak.

Mensen zijn geen uiterst rationele wezens. Normaal gesproken zijn mensen wezens met emoties, die hun verstand kunnen gebruiken. Vandaar ook dat meer en meer mensen er even gaan bij zitten nadenken en de koe, het paard of het varken achter het biefstuk of de kotelet beginnen te zien. Mensen gaan zich de vraag stellen wat ze eigenlijk aan het eten zijn. Misschien gaat dat vlees op hun bord er ineens als een stuk “lijk” uitzien van een dier dat heeft geleden en nodeloos gedood is. Misschien gaan ze zelfs walging ervaren als ze de geur van gebakken vlees ruiken. Zo kunnen die mensen zich met dieren moreel verbonden gaan voelen. Als ze daarbij dan nog geconfronteerd worden met dierenleed in slachthuizen, hakken ze misschien uiteindelijk op dat moment de beslissende knoop door. Ik weet zeker dat niet weinig mensen die gestopt zijn met vlees eten zich daarin zullen herkennen. Maar mensen die die knoop willen doorhakken, zullen uiteindelijk voor zichzelf beslissen. Niemand kan en zal hen daartoe gedwongen hebben. Niemand heeft mij ooit gedwongen om te stoppen met vlees eten. Stalinistisch werkt dat niet.

Ik denk dat onze samenleving beter af is zonder vlees. Waarom dat zo is, heb ik in dit boek beschreven. Ik denk ook dat onze samenleving beter af is met circussen zonder dieren. En met dierentuinen zonder echte dieren. Dat is de toekomst. De voeding van de toekomst is de vegetarische keuken. Het circus van de toekomst is er een zonder dieren. En de zoo van de toekomst is de zoo zonder dieren. We gaan helemaal niks moeten missen. Er komen allerlei nieuwe, leuke dingen voor in de plaats. Die nieuwe, leuke dingen zijn er vandaag trouwens al. Probeer de verzamelde recepten van Linda McCartney maar eens uit. Hebt u zich al eens laten onderdompelen in de magie van Circus Ronaldo, “een circus zonder dieren, een theater zonder woorden”? “Een troep haveloze kunstmakers, jongleurs, huzenkrakers en potsenmakers... Hier zijn de clowns nog koning!” Geen leeuwen; geen tijgers, geen olifanten, geen enkel dier wordt opgevoerd om kunstjes te vertonen. En dan de wervelende, spetterende parallelle wonderwereld van het internationale Cirque du Soleil dat de L.A. Crific Award for Outstanding Achievement won onder het motto “liever tien mensen meer aan het werk zetten dan één olifant aan te kopen.”

In de zoo van de toekomst leren de mensen over de wondere, wilde dierenwereld terwijl ze met open mond robotten als levensechte dieren in actie zie. In de zoo van de toekomst kruipen de mensen in de huid van een Indische olifant of een Afrikaanse springmuis, zien ze de wereld vanuit de hoogte met de ogen van een giraf of een arend, horen ze met de grote oren van een wolf of een vleermuis, ruiken ze als een stinkdier of een poolvos, voelen ze met de voelsprietten van een mier of de tentakels van een octopus, en eten ze bamboestokken als een pandabeer of herkauwen ze gewoonweg gras als een kameel. Van dat alles en nog veel meer genieten bezoekers in de virtuele realiteit terwijl ze de echte wilde dieren met rust laten in de natuur of in hun beschermde reservaten. De zoo van morgen kon je gisteren tijdelijk al bekijken in de zoo van Antwerpen, waar grote mechanische insecten de bezoekers inwijdden in de bevreemdende wereld van het kleine.

6. GAIA kort

GAIA is opgericht in 1992 om georganiseerde dierenmishandeling in België te bestrijden of te voorkomen. We zetten ons in voor de erkenning van dierenrechten in onze samenleving. We hebben er bewust voor gekozen om georganiseerd misbruik van dieren bij voorrang in eigen land aan te klagen en te bestrijden. Daar hebben we onze handen meer dan vol mee. Dat belet niet dat we solidair zijn met buitenlandse verenigingen die in hun land dierenleed bekampen. We helpen waar we kunnen. Bepaalde campagnes hebben een internationaal karakter omdat ze een einde willen maken aan dierenleed dat in heel Europa of in de hele (westerse) wereld voorkomt. Dergelijke campagnes voert GAIA in België, meestal na overleg met buitenlandse zuster- en aanverwante organisaties.

GAIA GEEFT ADVIES

Dat uw buurman bijvoorbeeld zijn hond dag en nacht opsluit in een smerig hok, vinden wij heel erg en schandalig. Maar het is in principe niet de taak van GAIA om daartegen op te treden. Voor dergelijke gevallen zijn lokale of regionale dierenbeschermingsverenigingen opgericht, die inspecteurs op pad kunnen sturen en meestal beschikken over een asiel om het dier zonodig op te vangen. Vergelijk het met het verschil tussen Amnesty International of Human Rights Watch enerzijds en het Rode Kruis of Broederlijk Delen anderzijds. Maar mensen met dergelijke klachten laten we niet in de kou staan. Welkijks ontvangt GAIA telefonisch of per brief gemiddeld enkele tientallen klachten over allerlei dierenleed, dierenverwaarlozing of dierenmishandeling. Over individuele of geïsoleerde gevallen tracht GAIA zo goed mogelijk advies te geven. U kunt zelf klacht indienen bij politie of rijkswacht. Wij geven informatie over de wetgeving of raden mensen aan contact te nemen met een advocaat. Mensen kunnen zelf aan de toestand verhelpen door eens contact te nemen met de eigenaar van het dier. Of we raden mensen aan contact op te nemen met het dichtstbijzijnde dierenasiel of lokale dierenbeschermingsvereniging of met het vogelopvangcentrum van de streek.

GAIA DIENT BEZWAARSCHRIFTEN IN

Zoals de milieuwetgeving mogelijk maakt, dient GAIA geregeld ook bezwaarschriften in tegen de inplanting van allerlei vervuilende bioindustriële bedrijven, pelskwekerijen of het bezit van wilde dieren. GAIA voert ook solidair actie met buurtcomité die zich tegen dat alles verzetten. Hebt u daar in uw buurt weet van, laat het dan ook aan ons tijdig weten, Bel of schrijf ons.

ACTIETIP

Als u in uw buurt of waar dan ook georganiseerde dierenmishandeling, dus geen individuele gevallen, vaststelt, vermeldt hetgeen u gezien hebt in een zo gedetailleerd mogelijk verslag, Zorg dat u een foto-toestel bij de hand hebt om er foto's van te maken. Nog beter is dat u de toestand opneemt op video, Als dat lukt, vergeet dan niet de foto's en/of de videocassette met het verslag op te sturen naar:

GAIA

Global Action in the Interest of Animals vzw

Paleizenstraat 90
1030 Brussel

Telefoon 02 / 245 29 50

Fax 02 / 215 09 43

e-mail: gaia@advalvas.be

Website: <http://www.gaia.be>

GAIA OP SCHOOL

Regelmatig wordt GAIA door scholen uitgenodigd om in de klas te komen spreken over dierenrechten. De voordracht wordt met dia's geïllustreerd, Daarbij is het de bedoeling dat kinderen nadenken en discussiëren over de omgang van mensen met dieren en dat hun inleving- en medelevingsvermogen wordt gestimuleerd, Geïnteresseerd? Bel of schrijf naar GAIA,

7. Aanbevolen lectuur

FILOSOFIE EN ETHIEK

PETER SINGER, *Dierenbevrijding*. De Geus, 1994. De Nederlandse vertaling van 'Animal Liberation', het boek dat nieuwe, rationele impulsen gaf aan de moderne dierenbeweging en wereldwijd miljoenen mensen inspireerde. Een klassieker.

PETER SINGER, en PAOLA CAVALIERI, *The Great Ape Project. Equality beyond Humanity*. Fourth Estate, 1993. Een Universele Verklaring van de Rechten van Mensapen. Een waslijst specialisten, biologen, ethici, filosofen, juristen, antropologen, ethologen, kinderpsychologen... verklaren waarom chimpansees, gorilla's en orang oetans basisrechten moeten krijgen, het recht op leven, het recht om niet gefolterd of mishandeld te worden en het recht op individuele vrijheid.

TOM REGAN, *The Case for Animal Rights*. University of California Press, 1983. Onovertroffen grondig ethisch-filosofisch, wetenschappelijk onderbouwd standaardpleidooi voor dierenrechten.

TOM REGAN, *The Struggle for Animal Rights*. International Society for Animal Rights Inc., 1987. Een gepopulariseerde, sterk ingekorte maar daarom niet minder krachtige versie van *The Case for Animal Rights*. Sterk autobiografisch getint. We volgen Regan op zijn reis van mensenrechten naar dierenrechten én omgekeerd.

JAMES RACHELS, *Created from Animals. The Moral Implications of Darwinism*. Oxford University Press, 1990. Fascinerend hoe Darwin en de moderne evolutietheorie belangrijke morele implicaties heeft voor onze omgang met dieren.

STEVE SAPONTZIS, *Animals, Reason and Morality*. Temple University press, 1987. Ethisch-filosofisch pleidooi voor dierenrechten en dierenbevrijding met de beide voeten op de grond.

RELIGIE

AL-HAFIRÛ B.A. MASRI, *Animals and Islam*. The Athene trust, 1989. Wie beweerde ook weer dat Islamieten per definitie anti-dier ingesteld zijn? De voormalige Imam Hali-Asrah toont precies het tegendeel aan in dit indrukwekkend werk, godsdienstig breeddenkend en wars van elk religieus fundamentalisme.

ANDREW LINZEY, *Christianity and Animal Rights*. SPCK, 1987. Een Anglicaanse theoloog pleit voor dierenrechten en haalt zijn inspiratie daarvoor uit het woord van God en Jezus in de bijbel. Linzey pleit voor een theologie van dieren, een "dierenbevrijdingstheologie".

THEODORE MONOD, *Sortie de secours*. Seghers, 1991. De visie op de omgang van de mens met de wereld, met andere mensen, dieren en de natuur, van een eminent lid van de Académie Française. Deze tachtiger, een indrukwekkend belezen, wetenschapper, staat in Frankrijk nog altijd mee op de bres voor de rechten van mens én dier.

TOM REGAN, *Animal Sacrifices. Religious Perspectives on the Use of Animals in Science*. Temple University Press, 1986. Hoe staan het Christendom, het Boeddhisme, de Islam, de Joodse godsdienst en het Confucianisme tegenover dieren? Met welke gevolgen? Was onze westerse behandeling van die-

ren misschien helemaal anders verlopen indien men aan een aantal opmerkelijke passages uit de geschriften van pakweg Thomas Van Aquino meer aandacht had geschonken? Met de focus op dierproeven.

SOCIOLOGIE EN CULTUURGESCHIEDENIS

MARC HOOGHE, *Met vlag en spandoek*. Over moderne actiegroepen. Globe, 1996. Journalist en historicus Marc Hooghe belicht Greenpeace, GAIA en Amnesty als succesvolle voorbeelden van moderne actiegroepen die in ons land actief zijn. Zijn zij de volgende stap na de nieuwe sociale bewegingen? Zijn zij de allernieuwste sociale bewegingen?

JIM MASON, *An Unnatural Order. Uncovering the roots of our domination of nature and each other*. Simon & Schuster, 1993. Welke basisopvattingen van de Westerse cultuur voeden racisme, sexismen, overheersing en uitbuiting van dieren, en andere vormen van onderwerping?

RODERICK NASH, *The Rights of Nature. A History of Environmental Ethics*. University of Wisconsin Press, 1989. Hoe het mens-, dier- en natuurbild verandert in het Westen.

BARBARA NOSKE, *Huilen met de wolven. Een interdisciplinaire benadering van de mens-dier relatie*. Van Gennep, 1988. De Nederlandse antropologe ontrafelt de structurele mechanismen die aan de grondslag liggen van de uitbuiting van dieren in het huidige Westen.

MARJORIE SPIEGEL, *The Dreaded Comparison. Human and Animal Slavery*. Mirror Books, 1988. Spiegel legt ontluisterende overeenkomsten bloot tussen de manier waarop zwarte slaven tweehonderd jaar geleden beschouwd, begrepen en behandeld werden en de wijze waarop mensen vandaag dieren bekijken en ermee omgaan. Argumentaties pro slavernij gelijken als twee druppels water op argumentaties contra dierenrechten.

ALGEMENE ETHOLOGIE

ACHILLES COOLS, *Kauwen in de spiegel*. Lannoo, 1994. Fascinerende portretten van individuele kauwen die samen een kolonie vormen in het mini-natuurreserveaat rond het huis waar de vice-voorzitter van GAIA leeft en werkt.

DONALD GRIFFIN, *The Question of Animal Awareness*. Rockefeller University Press, 1976. Hebben dieren een vorm van bewustzijn? De vader van de "cognitieve ethologie" die het radarsysteem van vleermuizen in kaart bracht, vindt van wel.

MARIAN STAMP DAWKINS, *La souffrance animale ou l'étude objective du bien-être animal*. Editions du Point Vétérinaire, 1983. De beginselen van de wetenschappelijke studie van dierenleed en dierenwelzijn staan in dit boek uitgelegd. Fysiologische en psychologische aanwijzingen van dierenleed worden verduidelijkt.

A.F. FRASER EN D.M. BROOM, *Farm Animal Behaviour and Welfare*. Bailliere/Tindall, 1990. Een standaardwerk van twee van 's werelds grootste autoriteiten op het gebied van de wetenschappelijke studie van het dierenleed en het dierenwelzijn.

BERNARD E. ROLLIN, *The Unheeded Cry. Animal Consciousness, Animal Pain and Science*. Oxford University Press, 1989. Hoe komt het dat wetenschap voor het grootste deel van de twintigste eeuw overwegend ontkend heeft dat we zinvolle dingen kunnen te weten komen over de ervaringswereld van dieren als welzijnsgevoelige, bewuste wezens?

MENSAPENETHOLOGIE

JANE GOODALL, *Oog in oog met chimpansees. 30jaar in het oerwoud van Gombe*. Veen, 1990. De gepopulariseerde Nederlandse versie van haar wetenschappelijke magnum opus, *The Chimpanzees of Gombe*. Na lectuur van dit boek kan je mensapen onmogelijk nog als 'exemplaren' aanduiden. Daarvoor zijn het veel te zelfbewuste individuen.

EUGENE LINDEN, *Silent Partners. The Legacy of the Ape Language Experiments*. Times Books, 1986. Linden werpt een blik achter de schermen van de taalprojecten met "sprekende" mensapen. tot en met de helft van de jaren tachtig.

SUE SAVAGE-RUMBAUGH, *Lewin, Roger, Kanzi. The Ape at the Brink of the Human Mind*. Doubleday, 1994. Het boek geeft de resultaten weer van de eerste jaren van het onderzoek met Kanzi de bonobo,

DIERPROEVEN

RICHARD RYDER, *Victims of science*. National Anti-Vivisection Society Ltd, 1983. Dieren lijden en sterven massaal voor alles en nog wat in allerlei onderzoekslaboratoria. Kunnen ethische commissies verbonden aan de onderzoeksinstellingen daar werkelijk wat aan veranderen?

HENK SMID (REDACTIE), *Dierproeven. Feiten en meningen over het gebruik van proefdieren in de modernen samenleving*. Ankh-Hermes. Enigszins gedateerd, maar de botsing van de werelden van voor- en tegenstanders van dierproeven werkt nu nog altijd verrijkend. Met een bijdrage van Ward Ruyslinck.

M. VERHOOG, M. LINSKENS, W. ACHTERBERG, *Het maakbare dier. Ethiek en transgene dieren*. NOTA, 1990. De botsing tussen technologie en ethiek: twee bio-ethici en een bioloog buigen zich kritisch over de industriële revolutie van de transgene dieren.

PETER WHEALE, RUTH MC NALLY, *The Bio Revolution. Cornucopia or Pandora's Box*. Pluto Press, 1990. De maatschappelijke gevolgen van genetische manipulatie op planten, dieren en mensen, en aanverwante problemen als octrooiering van levende organismen.

VLEESINDUSTRIE

CAROLL J. ADAMS, *The Sexual Politics of Meat. A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. Continuum, 1991. Uit Adams grondige cultuurstudie blijkt dat er een link is tussen het belang van vlees in onze cultuur die gepaard gaat met de mishandeling en de uitbuiting van dieren, en de mannelijke dominantie, het misbruik dat mannen maken van vrouwen. Vlees als het symbool van het patriërchaat.

NICK FIDDES, *Meat. A Natural Symbol*. Routledge, 1991. Een sociaal antropoloog maakt een studie over het belang van vlees in onze samenleving en komt tot de conclusie dat vlees het symbool bij uitstek is waarmee in onze cultuur de overheersing, de onderdrukking en de vernietiging van de natuur gedemonstreerd wordt.

JEREMY RIFKIN, *Beyond Beef. The Rise and Fall of the Cattle Culture*. Plume Books, 1993. Wie dit boek gelezen had, kon de dolle-koeienziekte voorspellen. Uit de recensie in het Amerikaanse weekblad Newsweek: "Voordat u begint aan Beyond Beef, neem een derde van een pond gemalen rundvlees, bak het ongeveer vier minuten langs beide kanten, leg het op een broodje, en geniet van elke beet. U zal heel, heel lang geen hamburger meer willen."

PETER SINGER EN JIM MASON, *Animal Factories*. Harmony Books, 1990. Een standaardwerk dat de toestand in de dierenfabrieken van de intensieve veeteelt gedetailleerd in kaart brengt in ethisch, economisch en ecologisch perspectief

VEGETARISME EN VEGANISME

JACQUELINE ANDRÉ, *L'équilibre nutritionnel du végétarien*. Editions Nauwelaerts. Vegetariër én gezond zijn: volgens dr. André, arts en voedingspecialiste, ligt die combinatie voor de hand.

JANET BARKAS, *Het groene geloof. Een geschiedenis van het vegetarisme*. Wetenschappelijke Uitgeverij, 1979. Een overzicht van beroemde vegetariërs en een bevattelijke beschrijving hoe gemakkelijk en gezond vegetarisch én veganistisch te leven.

PETER COX, *Waarom je geen vlees nodig hebt*. BZZTOH, 1987. Waarom varen uw gezondheid, de dieren, de derde wereld en het milieu er beter bij als u geen vlees eet?

MICHAEL KLAPER, *Vegan Nutrition: Pure and simple*. Gentle World Inc, 1987. Van de Amerikaanse arts, chirurg en voedingsdeskundige dr. Michael Klaper, dé wetenschappelijke autoriteit op het gebied van veganistische voeding.

MICHAEL KLAPER, *Pregnancy, Children, and the Vegan Diet*. Gentle World Inc, 1987. Zwanger zijn en je gezond voeden zonder dierlijke producten, het kan. Ook kinderen kunnen gezond opgroeien zonder dierlijke voedingsmiddelen.

LINDA MC CARTNEY, *Koken met Linda*. 1996. Om van te watertanden. Probeer de vegetarische en veganistische recepten uit en lik ten eeuwig en dage uw vingers af.

KINDER- EN JEUGDLITERATUUR

DIRK NIELANDT, *Beestenhoed*. Uitgeverij Bakernat/GAIA, 1996. De beesten zijn de mensen beu en vluchten allemaal weg in een oude tovenaarshoed. Komt het nog goed? Vanaf 9 jaar.

MARC DE BEL, *De Monsters van Frankenstein*. Davidsfonds/Infodok, 1996. Het verhaal van de Oude Wijze die elk jaar opnieuw op het hoogtepunt van het Groendorpse Oogstfeest vertelt over een grote ramp die ternauwernood kon vermeden worden. Een spannend sprookje dat je keel dichtknijpt en waarin het stinkt als de pest. Vanaf 10jaar.

NIKO KOFFEMAN, *De Molifantjes van tovenaars Biotic*. La Rivière en Voorhoeve, 1994. Kijk- en voorleesboek. Toveraar Biotic zegt dat hij het allerbeste voor heeft met “de bewoners van dierenland” maar mag je hem wel geloven? Vanaf 5 jaar.

M. WHEATON TUTTLE, *De rode kooi*. Sjaloom, 1990. Een jeugdroman over Bruce, de hond van Vicky, die door een misverstand zoek geraakt is. Vicky en haar ouders gaan op zoek in kennels, onderzoekscentra en laboratoria. Vanaf 13 jaar.

8. Bibliografie

- R. BERRY JR, *The Vegetarians*. Autumn Press, 1979.
- G.H. BOURNE, *Thee Ape People*. Rupert Hart-Davis, 1971.
- J. BRAECKMAN, *Miliefilosofie: Van ecologie naar ethiek*. Mededelingen van het Centrum voor Milieu-
filosofie en Bio-ethiek aan de RUG. Sectie Milieu-ethiek, 1994.
- L. BROWN, *Hoe is de wereld eraan toe?* Pauli Publishing, 1992.
- BUAV, *The International Trade in Primates for Research*. British Union for the Abolition of Vivisection,
1992.
- BUAV, *The Trade in and Use of Primates for Research in the EC*. British Union for the Abolition of Vivi-
section, 1993.
- BUAV, *A Review of UK Primate Research. Paradise Lost*. British Union for the Abolition of Vivisection,
1994.
- E. CANETTI, *Massa en macht*. Polak & Van Genneep, 1976.
- A. CRIEKEMANS, *Waardering voor dieren. Een vergelijkende studie naar de houding van onderzoekers
en dierenactivisten*. Katholieke Vlaamse Hogeschool Antwerpen, 1995.
- R. DAWKINS, *The Blind Watchmaker*. Longman Scientific & Technical, 1986.
- M. DEKKERS, *Het edelgedierte. Over het vreemde verbond tussen mens en dier*. Bert Bakker, 1978.
- J. DESMET, *Moeder natuur naakt*. Kritak / Jan Van Arkel, 1994.
- A. DESMOND, *The Ape's Reflexion*. Quartet Books, 1980.
- F. DE WAAL, *Chimpansee Politiek*, H.J.W. Becht, 1982.
- J. DIAMOND, *The Rise and Fall of the Third Chimpanzee*. Radius, 1991.
- DIVERSEN, *Het boek van de hond*. Atrium.
- DIVERSEN, *Het boek van het paard*. Atrium.
- ERASMUS, *Lof der Zotheid*. Manteau, 1978.
- TH. EVELAND, *Jaws of steel*. The Fund for Animals, 1991.
- CH. ENZING, en S. OTTO, *Octrooiëring van genetisch gemodificeerde dieren: feiten en meningen*. Ker-
kebosch, 1991.
- L. en S. FINSSEN, *The Animal Rights Movement in America, From Compassion to Respect*. Twayne Pu-
blishers, 1994.
- M.W. FOX, *Superpigs and Wondercorn*. Lyons & Burford Publishers, 1992.
- K. FRANÇOIS (red.), *Humanisme Morgen*. VUB Press, 1992.
- D. R. GRIFFIN, *La pensée animale*. Editions Denoël, 1988.
- D. R. GRIFFIN, *Animal Mind-Human Mind. Report of the Dablen Workshop*. Springer Verlag, 1982.
- J. S. GOULD, *Ever since Darwin. Reflections in National History*. Penguin, 1980.
- R. HARRISSON, *Animal Machines*. Vincent Stuart Publishers Ltd, 1964.
- P.G. HELTNE EN L.A. MARQUARDT, *Understanding Chimpanzees*. Harvard University Press / The Chi-
cago Academy of Sciences, 1989.
- J. KEGELS, D. JANSSEN EN L. STAS, *Crisiscommunicatie, Efficiënt en professioneel beheer van de be-
schikbare informatiekkanalen*. Roularta Books, 1996.
- J. KRUIHOF, *De mens aan de grens*. EPO, 1985.
- J. KRUIHOF, *Een wereld zonder stuurman*. Dedalus / Nijgh & Van Ditmar, 1995.
- H. KUNG, *Christen zijn*. Gooi en Sticht bv, 1978.
- H. LAMBERTZ, *Prooi van de mode. Verslag over het leven van de miljoenen pelsdieren op de Europese
bontfarms*. Anthos/In den Toren, 1982.
- M.D. LEFFINGWELL EN J. RUHL, *Le débat sur la vivisection*. La Société contre la Cruauté envers les
Animaux, 1908.
- A. MANNING, *Diergedrag. Inleiding in de vergelijkende gedragsleer*. Bohn, Scheltema & Holkema, 1982.
- S. McIVOR, *Health with Humanity. The Case against Using Animals for Medical Research*. BUAV, 1990.

- V. MCKENNA, W. TKAVERS, J. WRAY (red.), *Beyond the bars*. Thorsons Publishing, 1987.
- S. MILGRAM, *Soumission à l'autorité. Un point de vue expérimental*. Calmann-Levy, 1974.
- R. MELZACK, P. WALL, *The Challenge of Pain*. Penguin Books, 1982.
- P. MORNET, J. TOURNUT, B. TOMA E.A. *Le porc et ses maladies*. Maloine, 1982.
- H. MULISCH, *De zaak 40/61. Een reportage*. De Bezige Bij, 1979.
- C. NAAKTGEBOREN, *Mens & huisdier*. Thieme, 1984.
- R. O' BARRY, *Behind the Dolphin Smile*. Algonquin Books, 1989.
- J. PALMER, *Het boek van de bond*. Atrium.
- F. PATTERSON EN E. LINDEN, *The Education of Koko*. Rinehart and Winston, 1981.
- J. ROBBINS, *Diet for a New America*. Stillpoint Publishing, 1987.
- A.N. ROWAN, *Of Mice, Models and Men*. Albany State University Press, 1984.
- B. RUSSELL, *Macht. Een nieuwe sociale analyse*. Meulenhoff, 1978.
- W. RUYSLINCK, *In naam van de beesten*. Elsevier/Manteau, 1976.
- H.S. SALT, *Animals' Rights*. Pennsylvania Society for Animals Rights Inc, 1980.
- J. SERPELL, *In the Company of Animals. A Study of Human-Animal Relationships*. Basil Blackwell, 1986.
- P. SINGER, *Practical Ethics*. Cambridge University Press, 1984.
- P. SINGER, W. DEANE, *Het nieuwe nageslacht. Een ethische afweging bij revolutionaire voortplantings-technieken*. Anthos/In den Toren, 1985.
- P.H. STRAHM, *Pourquoi sont-ils si pauvres?* Editions A la Baconnière, 1986.
- M.K. TEMFRLIN, *Lucy: Growing up Human. A Chimpanzee Daughter in a Psychotherapist's Family*. Souvenir Books, 1976.
- M. VANDENBOSCH EN E. VAN DER STRAETEN, *Uit de band gelopen zoo's in België*. GAIA, 1995.
- E. VAN DER STRAETEN EN M. VANDENBOSCH, *Dierentuinen in België*. Studiegroep Gaia/Veeweyde vzw, 1991.
- H. VERBEEK, *In boeren handen. Voor een rechtvaardige en verantwoorde landbouw*. Kok Agora, 1989.
- E. VERMEERSCH, *De ogen van de panda*. Marc Van de Wiele, 1988.
- B. VERSCHAFFEL en M. VERMINCK (red.), *Zoölogie. Over (Post-) Moderne Dieren*. Meulenhoff / Kritikak / Radio 3, 1993. Met name de bijdragen van R. Van Avermaete, S.R.L. Clark, M. Kyle-Worthington en U. Melle.
- A. WALKER, *Onder woorden*. In de Knipscheer, 1990.
- J.M. WASHINGTON, *A Testament of Hope. The Essential Writings and Speeches of Martin Luther King, jr.* Harper San Francisco, 1986.
- C. WILSON, D. SEAMAN. *De seriemoordenaars. Een onderzoek naar de psychologie van de criminele geest*. Elmar B.V., 1992.
- W. H. G. WOLTERS (red.), *Medische experimenten met mensen. Mogelijkheden en grenzen*. Bohn, Scheltema & Holkema., 1980.